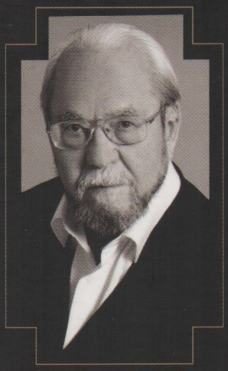
HALİL İNALCIK

TARİHE DÜŞÜLEN NOTLAR

CİLT II

RÖPORTAJLAR

1958-2015

TİMAŞ

iyi ki kitaplar var...

TİMAŞ YAYINLARI
İstanbul 2015

timas.com.tr

TARİHE DÜŞÜLEN NOTLAR
Röportajlar
1958-2015
Cilt II
Halil İnalcık

YAYINA HAZIRLAYAN
Ali Işık

TİMAŞ YAYINLARI | 3795
Tarih İnceleme Araştırma Dizisi | 72

PROJE EDİTÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş & Ümran Tüzün

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

2. BASKI
Ekim 2015, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-1944-1

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

TARİHE DÜŞÜLEN NOTLAR

RÖPORTAJLAR
1958-2015
CİLT II

HALİL İNALCIK

TİMAŞ

HALİL İNALCIK

Halil İnalcık, Ankara Üniversitesi DTCF ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde 1942-1972 yılları arasında tarih profesörlüğü yaptıktan sonra 1972-1986 döneminde Chicago Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev almıştır. 1993'te Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nü kurmuş olup burada Osmanlı tarihi üzerine dersler vermektedir. 65 kitap ve 500'e yakın makalenin yazarı olan İnalcık'ın, İngilizce yayınlanmış *The Ottoman Empire - The Classical Age* (Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Dönem) ve *An Economic and Social History of Ottoman Empire* (Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi) adlı eserleri Yunanca, Arapça, Rusça ve Lehçeye çevrilmiş bulunmaktadır.

Osmanlı tarihi alanında önde gelen birçok akademisyene hocalık yapan Halil İnalcık'ı Türkiye, ABD, İngiltere, Sırbistan ve Arnavutluk Akademileri üye seçmiş olup ayrıca şimdiye kadar 23 üniversite kendisine fahri doktorluk unvanı tevcih etmiştir. Türk bilimini dünya ölçüsünde temsil eden İstanbul doğumlu tarihçimiz bugün 99. yaşını idrak etmektedir.

Yazarın Timaş'tan çıkan diğer kitapları
Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı
Osmanlılar, Fütuhat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler
Osmanlı ve Modern Türkiye

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

1 / Sadri Maksudi Arsal Anısına 9

2 / Millet Tarihini Öğrenmeli! 14

3 / Ermeni Tarihini Bizler Yazmalıyız 18

4 / Osmanlı Arşivleri Görülmeden XX. Yüzyıl Tarihi Yazılamaz 21

5 / Osmanlı Beyliği'nin Kuruluş Aşamaları 29

6 / Mirasyedi Borçla İflah Olmaz 43

7 / Şair ve Patron Hakkında 49

8 / Osmanlı Uygarlığı Üzerine Bir Başyapıt 51

9 / Türk Tarihinin Mukadderatı Avrupa'ya Avrupa'nınki Bize Bağlı 54

10 / Ermeni Meselesinde Geç Kaldık 57

11 / Tarihçilerin Kutbu Ağır Konuştu: Halil İnalcık'tan Papa'ya Ders 62

12 / Atatürk'ün Mektebinde, Atatürk'ün Askeri Gibi Gece Gündüz Çalıştım 65

13 / "Tarihçilerin Şeyhi" Uyarma İhtiyacını Hissediyor! 68

14 / Ekümeniklik Uyarısı 93

15 / Lozan'ı Sakın Deldirtmeyin 77

16 / Kartal'daki Ekonomik Gelişimi Türkiye Örnek Almalı 79

17 / Osmanlı Yalova'da Kuruldu 84

18 / Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yeri 87

19 / Osmanlı'nın Kuruluşu Türkiye'nin Bugünü 97

20 / Patrikhane Osmanlı Devrinde Ekümenik Değildi 107

21 / Ordu ve Sivil Otorite 110

22 / Türkiye Devleti Osmanlı Gibi Değil 113

23 / Tarihçiler Arasında Bir "Halil İnalcık" Efsanesi 115

24 / Yazmak Yaşamımı Elimden Alıyor Ama... 122
25 / Bursa Benim İkinci Vatanım 125
26 / Osmanlı Toprağı Yararak Karşımıza Çıkıyor
27 / Cumartesi, Pazar Tatilim Yoktur Hep Çalışırım
28 / Kendimi Osmanlı Tarihine Verdim 144
29 / Bizans Günlerinden Beri Patriklik Daima Siyaset İçinde Olmuştur
30 / Osmanlı Para Tarihinin En Büyük Âlimini Kaybettik
31 / Dua Edin 100 Yaşını Göreyim
32 / Türk Tarih Kurumu Hakkında
33 / Türk Dünyasının Birliği ve Dayanışma Problemi 168
34 / Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75 Yılı
35 / Kırım Üzerine Söyleşi
36 / Ne Mutlu Türk'üm Diyene! 199
37 / Fatih Kanun Yapıcı Bir Hükümdardır 205
38 / Fatih Tarihimizde Hiçbir Sultanla Kıyaslanamaz 228
39 / İnalcık'la Tarihçiliğimiz Üzerine 240
40 / Tarihçilik Ancak "Metot ve Kaynak" ile Bilim Düzeyine Yükselir 246
41 / Araplar Osmanlı Tarihini Benden Okuyorlar 254
42 / Osmanlı Tarihini Yazabilmek İçin 5 Dil Bilmek Gerek
43 / İnalcık, Kral Faysal Ödülü'ne Aday Gösterildi 260
Uluslararası Kral Faysal Ödülü
Dizin 271

ÖNSÖZ

Çeşitli tarihlerde sözlü ve yazılı basın kuruluşları röportaj yapmak istediler. Muhtelif konuları ele aldığım bu kitapta yer alan röportajlar önceden hazırlanmış metinler olmayıp, duruma göre soru cevap şeklinde yapılmıştır. Önceden plansız yapılan bu röportajlarda kişiler veya müesseseler hakkında belki de bugün yanlış veya uygun düşmeyen ifadeler bulunabilir, bu gibi ifadeler için okuyuculardan özür dilerim. Belki bu sözlerimi önceden yazı olarak hazırlasaydım hatalar olmazdı.

Söyleşilerde tam edebî bir Türkçe metin beklenemezdi, okuyucularıma bu hususu hatırlatmayı ayrıca gerekli görüyorum.

Okuyucuların şunu göz önünde tutmalarını rica ederim; bu röportajlarda ifade edilen düşünceler ve referanslar o tarihlerdeki koşullar göz önünde tutularak yapılmıştır.

Bir kısım röportajların metni ve tarihleri bulunamamıştır. Ali Işık Bey'in çabaları ile kırk üç kadar röportajın metni tespit edilmiş ve bu kitapta yayımlanmaktadır.

Röportajların metinlerinin tespiti ve bu söyleşiler kitabının meydana gelmesinde değerli çabaları dolayısıyla Halil İnalcık Center for Ottoman Studies idarecisi Ali Işık'a burada teşekkürlerimi tekrar etmek benim için bir ödevdir.

Halil İNALCIK
Ağustos 2015

1

SADRİ MAKSUDİ ARSAL ANISINA*

Anmak ve kutlamak gerçek insani bir fazilettir. Fakat öyle olaylar vardır ki, onları anmak millî bir vazifedir. Bu anmalar milletin kendi ölmez ideallerine bağlılığını ifade eder, millî şuurun canlılığına tercüman olur. Millî hayata ve kültüre hizmet edenlerin anılması, millî şuurun olgunluk ve uyanıklığına delildir.

Bu fikirleri, ölümünden iki yıl sonra, Ord. Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal'ın son kitabından hülâsa ederken, yalnız onun öğretici meziyetlerini değil, Türklük için büyük manasını düşünüyorum. Sadri Maksudi Arsal iki yıl önce Şubat'ın yirmisinde ebediyete intikal etti. O yalnız yirmi yıldan fazla bir dönem boyunca Hukuk Fakültesi'ndeki kürsüsünden binlerce Türk gencine hak ve adalet mefhumlarını anlatan bir hoca değildi. O sadece, insanlığın büyük düşünürlerini, asıl kaynaklarından inceleyerek onları bir Türk görüşü ile tefsir eden bir Türk mütefekkiri olmakla kalmadı. Bilhassa Atatürk'ün, inkılâp devrindeki yakınlarından biri olarak modern Türkiye'nin kültür temellerinin atılmasında başlıca yardımcılarından biri oldu.

Sadri Maksudi'nin bütün faaliyetlerine yol gösteren ve nüfuz eden bir öz kudret vardı: Türklüğe ve geleceğine büyük iman.

Sadri Maksudi, Türk varlığının, tarihte ve medeniyet alanında büyüklüğünü yakinen kavramış, duymuş ve onun yücelmesi için hayatını vakfetmiş millî mücahitlerdendi.

Bir Devir

1880'de Kazan'da, Türk dünyasının bu uzak köşesinde dünyaya gelen Sadri Maksudi ilk ve orta tahsilini orada yaptı. O devir, Türk dünyasında

---

* Halil İnalcık, *Vatan*, 2 Mart 1958.

millî şuurlanmanın birdenbire parlayıp alevlendiği bir devirdi. İstanbul gazeteleri Kazan'da, Kırım'da ve Türkistan'da kapışılırcasına aranıyor ve Kırımlı İsmail Bey'in *Tercüman*'ı İstanbul'da hararetle okunuyordu. Kazanlıların gözleri o zaman bütün Türkler gibi, İstanbul'a dönmüştü. Dört asır önce Korkunç İvan, Kazan'a saldırdığı zaman da Kazanlılar İstanbul'dan istimdâtta bulunmuşlar (yardım istemişler) ve Büyük Süleyman Sahip Giray Han'ı göndermiş değil mi idi? Tarihî şuur, görünmez yollardan satha taşmakta idi. Bu heyecanlı devir içinde yetişen genç Sadri Maksudi, tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gelmeye karar verdi.

Kırım'a gelen Sadri Maksudi, o zaman Türk dünyasının uyanış hareketinin alemdarlarından olan Gaspıralı İsmail Bey'i buldu. Türkleşmeyi Batılılaşma ile mezceden ve Abdülhamid idaresini beğenmeyen İsmail Bey, ona tahsilini Fransa'da tamamlaması tavsiyesinde bulundu. O da buna uyarak İstanbul yolu ile Paris'e gitti (1902). Sadri Maksudi, İsmail Bey'i daima bir mürşit gibi büyük bir hürmetle yâd etmiştir.

Sadri Maksudi mahrumiyetlere katlanarak Sorbonne'da hukuk tahsilini yaptı. Collége de France'daki dersleri de takip etti. Durkheim'i Tarde'ı ve Bergson'u dinledi. Tarde'a karşı hayranlığı büyüktü. Bu tahsil yıllarında St. Genevieve kütüphanesinde geçirdiği uzun saatleri daima zevkle ve huşuyla anardı. O zaman Paris, Namık Kemal'in izinde yürüyenlerin toplanma merkezi gibi idi. Yusuf Akçura ile dostluğu orada derinleşti. Jön Türklerden birçoğunu orada tanıdı.

Kazan'a döndükten sonra hemşerileri onu, Çarlığın ilk parlamentosu olan Duma'ya mebus seçtiler. Sadri Maksudi kaderin bir cilvesi olarak bulunduğu Duma'da hemşerilerinin dertlerine tercüman olmuş, Türkistanlıların haklarını müdafaa etmiş, Türkiye'ye (o zaman Osmanlı İmparatorluğu) karşı hasımâne hareketleri protestodan çekinmemiş, hülâsa bir Türk olduğunu her zaman etrafa hatırlatmıştır. Bir defasında Rus mebusları önünde şunları gür sesle haykırmıştır, "Dünyada büyük bir Türk milleti vardır, olmuştur, olacaktır ve bu milletin varlığına ve geleceğine hiçbir kuvvet engel olamayacaktır."

1917 İhtilâli Çarlık Rusyası'nı alt üst edince, Kazan'da muhtariyet ve istiklâle doğru millî hareket kendini gösterdi. Sadri Maksudi "Millî-Medenî Muhtariyet" adı altında kurulmuş olan millî hükümetin başına getirildi. Fakat Bolşevikler birkaç ay sonra taarruza geçmekte gecikmediler, o zaman Sadri Maksudi, Kazanlıların davasını Paris Sulh Konferansı'nda savunmak üzere güç bela Bolşevik hatları arasından geçerek Paris'e gitti (1918).

Davet

Türkler, o zaman her tarafta istiklâl ve varlık mücadelesindeydiler. 1919 baharında Anadolu'da Mustafa Kemal idaresinde millî mücadele başlıyordu. Yalnız o, bütün Türk dünyasının hak ve hürriyet mücahedesini parlak bir şekilde muzaffer kıldı. Ankara'yı yeni Türk devletinin merkezi yaptı ve Türklük için çalışanları etrafında topladı. O zaman Paris'te, Sorbonne'da Türk tarihi okutan Sadri Maksudi Ankara'dan yapılan davete büyük bir şevkle koştu (1924). Anadolu'da bağımsız genç ve dinç Türk devleti, Türklük idealine bağlı olanların bir mihrabı haline gelmişti. O zamanın Ankara'sında bu idealistleri toplayan tek arzu millî Türk devletini yükseltmekten başka bir şey değildi.

O sırada Atatürk, yeni devletin inkılâp yapıcılarını yetiştirmek amacı ile Ankara Hukuk Mektebi'ni (sonra Hukuk Fakültesi olmuştur) açmıştı. Sadri Maksudi, bu müesseseye Türk Hukuk Tarihi profesörü olarak çağrıldı. O, bu kürsüyü kurdu ve sonra "Umumi Hukuk Tarihi" dersini de üzerine alarak bunu Avrupa üniversitelerindeki seviyede yirmi sene büyük bir liyakatle temsil etti. Aynı dersleri, sonra İstanbul Üniversitesi'nde de okuttu ve ayrıca hukuk felsefesi dersini üzerine aldı.

Dâhi Atatürk, istiklâl mücadelesinin yarattığı millet şuurunu, sağlam millî kültür temelleri üzerinde tarsin etmedikçe, millî devletin tam manasıyla bir gerçek olmayacağını derin bir şekilde kavramış bulunuyordu. Onun için millî varlığın temelleri olan dil ve tarih konularını, yeni Türk devletinin ana meseleleri haline getirdi. Hukukta olduğu gibi bu sahalarda da Sadri Maksudi, büyük önderin en yakın fikir arkadaşlarından oldu. Sadri Maksudi'nin 1930'da neşrettiği *Türk Dili İçin* adlı kıymetli eseri dil inkılâbı üzerinde en çok tesir yapmış eserlerden biridir. Atatürk bizzat bu eser için takrizde der ki, "Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." Sadri Maksudi'nin kitabı görülmeden Türk dili inkılâbı denilen hareketin menşe ve mahiyetini anlamaya imkân yoktur. U. Heyd, üç yıl önce bu hareket üzerinde yazdığı ilmî eserde (*Turkish Language Reform*, Jerusalem 1954), S. Maksudi'nin eserine sık sık başvurmak mecburiyetinde kalmıştır. S. Maksudi, bu eserde bir Dil Akademisi ve bir Tarih Akademisi kurmak lüzumunu veciz bir şekilde belirtmekte idi. O, Türk dilinin denenmiş ilmî yollarla özleştirilmesini savunuyordu. Bazı hayal mahsulü teorilere katılmadı ve dil reformunun sonradan aldığı istikameti tasvip etmedi.

S. Maksudi, Türk Dilini Tedkik Cemiyeti'nin kuruluşunda olduğu gibi Türk Tarihini Tedkik Cemiyeti'nin (sonraları Türk Tarih Kurumu) kuruluşunda da mühim bir rol oynamıştır.

Hazırlanan Yol

S. Maksudi, çok taraflı faaliyetleri arasında esas araştırma sahası olarak Türk hukuk tarihini seçti. Yeryüzünde bu kadar çok devletler ve imparatorluklar kurmuş olan Türk ırkının geniş hukuki hayatı ve hukuk yaratıcılığı bir tetkik konusu olmamıştır. S. Maksudi Türk dili ve tarihi üzerinde geniş bilgisiyle ve bir hukukçu sıfatı ile bu muazzam işe girişmekten çekinmedi. Bu mühim ilim dalının şimdiye kadar kurulmamış olmasını Türklük ve ilim için büyük bir noksan sayıyordu. O, işin azametini tamamıyla kavramış bulunuyordu. Kendisini "gideceği yolu da kendisi yaparak seyahat eden bir yolcunun durumuna" benzetiyordu. Sadri Maksudi, Türk hukuk tarihinin ilk terkip eserini, bütün güçlükler ve imkânsızlıklara rağmen hazırladı ve neşretti (1928). Bu dersler son şekli ile 1947'de *Türk Tarihi ve Hukuk* (İstanbul Üniversitesi Yayınları'ndan No. 336) adı altında çıkarılmıştır. O bu eserini mütevazıyâne "ilk tecrübe" olarak vasıflandırır. Eserinde Türk medeniyetine, tarihine, etnolojisine ve Türklerin temasa geldikleri medeniyetlere ait esaslı malumat yanında Orhon Kitabeleri ve *Kutadgu Bilig*'in hukuk bakımından orijinal bir tahlili yer almaktadır. Türk camialarının içtimai ve siyasi kuruluşu hakkındaki fasıl, birçok yeni ve orijinal görüşleri ihtiva eder. Bu kitapta konunun azameti karşısında müellifin geniş bilgisini ve araştırma gücünü her insaf sahibi takdir eder. Bir hukukçu sıfatıyla yaptığı tahliller bundan sonraki araştırmalarda ve münakaşalarda şüphesiz bir hareket noktası teşkil eder.

Büyük Düşünür

Sadri Maksudi, *Hukuk Tarihi Dersleri* (1938), *Hukukun Umumi Esasları: Hukukun Pozitif Felsefesi* (Ankara 1937), *Umumi Hukuk Tarihi* (Ankara 1941), *Hukuk Felsefesi Tarihi* (İstanbul 1946) adlı çalışmalarıyla hukuk edebiyatımıza değerli eserler kazandırmıştır. Bu eserlerde onun orijinal tarafı, büyük hukuk nazariyatlarını Batı'da yazılmış ikinci elden kitaplar yolu ile değil, doğrudan doğruya ana eserleri inceleyerek bir Türk düşünürü ve hukukçusu sıfatıyla ele almasıdır. Büyük emek ve düşünce mahsulü olan bu eserlerde Sadri Maksudi'nin bir Türk düşünürü olarak fikirlerinin meydana çıkarılması ve tanıtılması hukukçularımıza düşen bir vazifedir.

Ord. Prof. Dr. Sadri Maksudi'nin son eseri "zübde-i hayatı" diyebileceğimiz mahiyettedir. O, bu eserinde, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* (İstanbul 1955), bir sosyolog hukukçu sıfatıyla ve geniş tecrübesiyle millet, milliyet fikirlerini etraflıca incelemekte, milliyet fikrine aykırı cereyanları

tahlil etmektedir. O, XX. asır başlarında Türk dünyasını kavramış ve feyizli, parlak bir fikir ve aksiyon devri yaratmış olan Türk milliyetçiliği cereyanının büyük hâdimlerinden biri sıfatıyla bu eseri yazmayı millî bir vazife olarak hissetmişti. Eseri, kendi imkânlarıyla fedakârlık yaparak bastırdı. Bu eserin yayılması için merhumun son yıllarında ne kadar hassasiyet gösterdiğini yakinen bilirim.

Sadri Maksudi, sadece kapalı bir fikir hâdimi olarak kalmamış, fikir ve idealleri için büyük hareketlere cesaretle atılmış bir mücadele adamı idi. Onun şahsiyetinin bu iki cephesi seksen yıla yaklaşan hayatının her safhasında görülür. Dünyanın en hareketli bir çağında her zaman büyük hadiselerin mihrak noktasında rol almış bu büyük Türk düşünürü ve siyasetçisini millî tarihimiz şüphesiz büyük evlatları arasında anacaktır.

2

MİLLET TARİHİNİ ÖĞRENMELİ![*]

En değerli tarihçilerimizden Prof. Dr. Halil İnalcık, 9 Eylül günü Hayat *müessesesini ziyaret etti. Uzun zamandan beri kendisini ve fikirlerini mecmuası okuyucularına tanıtmak istiyordum. Konuşmaya başladık:*

Okuyucularımız, önce biyografiniz hakkında bilgi sahibi olmak isterler. Kısaca lütfeder misiniz?

1916'da İstanbul'da doğdum. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdim. 1942'de doktor, ertesi yıl doçent, 1952'de profesör oldum. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* adını taşıyan doktora tezim basılmıştır. 1944'te Türk Tarih Kurumu'na, 1962'de Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'ne üye seçildim. Hâlen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde "Osmanlı Tarihi" ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "Türk Müesseseleri Tarihi" okutuyorum. Aynı fakültede Klasik Doğu Dilleri (Arapça ve Farsça) doçenti olan Dr. Şevkiye İnalcık'la evliyim.

Hangi dilleri biliyorsunuz?

İngilizce, Fransızca, Almanca ve Farsça. Arapçayı da okuyabilirim.

Başlıca eserlerinizi sayar mısınız?

Tanzimat ve Bulgar Meselesi (1943), *Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* (1954), *Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* (1954), *Kaanûnnâme-i Sultânî* (1956) kitap şeklinde çıktı. Ayrıca Türkçe, İngilizce, Fransızca, Sırpça ilmî dergilerde, birçok makalem yayımlandı.

---

* Yılmaz Öztuna, *Hayat Tarih*, 1969.

Sizin, tarihçilerimiz arasında en çok seyahat edenlerden biri olduğunuzu biliyorum. Nerelere gittiniz?

Efendim, dünyanın birçok ülkesini gezdim. Pek çok milletlerarası ilmî kongrede Türkiye'yi temsil ettim. Henüz Sofya'dan döndüm. Tiran'dan davet edildiğimi haber aldım. RCD'nin Kültür Enstitüsü için Tahran'a gidecek iki delege arasına beni seçtiklerini de öğrendim. Gelecek yıl bir sömestr Princeton Üniversitesi'nde "Osmanlı Tarihi" okutacağım. Esasen 1953-54'te gene New York'un Columbia Üniversitesi'nde misafir profesör olarak "Osmanlı Tarihi Konferansları" vermiştim. Geçen ay gene New York'taydım. Aynı üniversitede çalıştım. Bu arada Londra ve Beyrut Amerikan üniversitelerinde de çeşitli tarihlerde dersler verdim. Son günlerde Royal Historical Society'ye muhabir üye seçildim. Bildiğiniz gibi İngiltere Kraliyet Tarih Cemiyeti şimdiye kadar memleketimizden üye seçmemiştir.

Hangi eserleri hazırlıyorsunuz?

Fatih Devri adlı eserimin müteakip ciltlerini yayına hazırlıyorum. 1967'de Londra'da İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak 250'şer sayfalık kısa bir Osmanlı tarihim çıkacak. *İslâm Ansiklopedisi*'nin İngilizce ve Fransızca olarak Hollanda'nın Leiden şehrinde yapılan yeni basımında Osmanlı tarihi üzerindeki maddeleri ben yazıyorum. Son yıllarda bilhassa inhitatımızın menşeleri meselesi üzerinde uğraşıyorum. Ayrıca Fransız müsteşriki Aubin'le beraber Leiden'de yılda bir cilt olmak üzere bir *Osmanlı Tetkikleri Mecmuası* yayımlayacağız. Gelecek yıl ilk nüshası çıkacak. Makaleler üç büyük Avrupa dilinde yazılacak. Vaktiyle Viyana'da bir *Osmanlı Tetkikleri Mecmuası* çıkıyordu. Bu yeni dergi, onun yerini dolduracak.

Avrupa'da eskisi gibi büyük çapta Türk ve Osmanlı tarihi mütehassısları yetişmediği kanaatindeyim. Ne dersiniz?

Haklısınız, fakat büyük tarihçiler jenerasyonu tükenmiştir. Daha doğrusu gerçekten büyük tarihçi çok nadir yetişir. Şimdi Osmanlı tarihi üzerinde son ve kesin söz, Türkiye tarihçilerine geçmiştir. Bunu kat'i olarak iddia edebilirim. Bir kuşak önce durum başkaydı. Osmanlı tarihinin gerçek büyük mütehassısları, Avrupa'daydı. Bu bakımdan tarihçiliğimiz mühim hamle yapmıştır.

Fakat monografi alanından pek çıkamıyoruz. Kompozisyon eseri veren tarihçilerimiz çok az.

İleri sürdüğünüz husus için tarihçilerimizi tamamen itham etmemek icap eder. Çünkü çalışılan sahalar çok bâkirdir. Monografi sahasını geçtikten sonra terkibî fikir tarihçiliğine ulaşacağız. Bunun için de bir iki kuşak geçmesi icap eder. Bununla beraber demek istemiyorum ki, Türk ve Türkiye tarihleri üzerinde terkibî eser yazılamaz. Elimizde mevcut malzemeyle arada bir terkibî tarih yazmak lazımdır, hatta şarttır. Sizin *Türkiye Tarihi*'niz böyle bir eserdir. Yeni keşifler muvacehesinde tabiatıyla eskiyecek olan kompozisyon eserlerini yenilemek lazımdır. Ancak malzememiz eksiktir diye terkibî kitaplar yazmazsak, bu saha boş kalır ki, bunun birçok mahzuru, hatta tehlikeleri vardır.

İlk hamlede neler yapmamız lazım?

Arşiv malzemesini tarihçinin kullanabileceği hale getirmek ve kronik şeklindeki tarihî kaynaklarımızı "edisyon kritik" (édition critique) usulüyle basmak lazımdır. Avrupa'da arşivlerimizin ehemmiyeti bugün tamamen anlaşılmıştır. Artık Avrupalı tarihçi, arşivlerimizden faydalanmadan birçok asır için pek çok ülkenin tarihinin yazılamayacağını kavramıştır. Dünyanın hemen bütün büyük üniversitelerinde Türkçe, Türk, bilhassa Osmanlı tarihi okutuluyor. Sofya Üniversitesi'nde Türkçe ve Osmanlı tarihi öğrenen 20 kadar öğrenci vardır. Saraybosna Üniversitesi, Osmanlı tarihi tetkiklerinin merkezlerinden biri olmuştur. Büyük Avrupa üniversitelerinden örnek vermemek için Balkanlar'dan misal aldım.

Tarihçiliğimizin seviyesi hakkındaki fikirlerinizi de öğrenmek isterim.

Tarihçiliğimiz, birçok ilimlerimizden daha ileridir diyebilirim.

Tarihçilerimize millî kültür bakımından ne gibi görevler düşüyor?

Tarihimizi millete iyi öğretmek icap eder. Bu bütün dünyada böyledir. Milletler medenileştikçe tarih tedrisatı ehemmiyet kesp eder. Bir milletin ilerlemesi, hatta yaşaması için, tarih şuuruna sahip olması lazımdır. İngiltere'nin kudreti, tarihine saygısından gelir. Tarih, geleceğimiz için sonsuz bir kaynaktır.

Profesör Halil İnalcık, Osmanlı tarihinin çeşitli alanları üzerinde çalışmış ve eser vermiş bir bilgin. "Kırım Hanlığı, bu hanlığın Osmanlı camiası içindeki durumu ve münasebetleri, Osmanlı-Rus temaslarının başlangıcı, Don-Volga

Kanalı meselesi, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve Kanunî Sultan Süleyman devirleri, Tanzimat'ın Türkiye'nin sosyal yapısına tesirleri" meşgul olduğu bahisler arasında. Osmanlı hukuk, iktisat ve sosyal tarihini büyük bir çabayla araştırıyor. Bilindiği gibi medeniyet, kültür ve teşkilat tarihimiz üzerindeki tetkikler, siyasi tarihimize nazaran henüz az gelişmiş bir safhadadır. Ancak bu sahalara merak gittikçe artmakta ve ortaya değerli eserler konmaktadır.

Profesör Halil İnalcık'a teşekkür ettim. Kanunî Semineri *için İstanbul'a gelmiş, bir oturuma başkanlık etmiş, bir oturumda da* Süleyman'ın Kanunî'liği *mevzuundaki çok ilgi çekici tebliğini okumuştu. Ankara'ya dönecekti. İyi yolculuklar diledim.*

3

ERMENİ TARİHİNİ BİZLER YAZMALIYIZ*

Osmanlı tarihi uzmanlarının önde gelen isimlerinden, Chicago Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Halil İnalcık, Osmanlı arşivlerini inceleme ve azınlıklar tarihini yazma görevinin özellikle Türk araştırmacılara düştüğünü söylüyor. Osmanlı tarihi konusunda dünyanın önde gelen araştırmacıları arasında yer alan Chicago Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Halil İnalcık Ermenilerin ve Osmanlı sınırları içindeki azınlıkların tarihini Türk araştırmacıların yazabileceğini belirterek bu çalışmanın bir an önce başlatılması gerektiğini vurguladı. Prof. İnalcık arşivlere verilmeyen önemden yakınırken, "Ermenilere teşekkür borçluyuz. Onların iddialarından sonra daha duyarlı olduk," dedi. Prof. İnalcık Osmanlı arşivleri ve Ermeni iddialarına ilişkin sorularımızı şöyle yanıtladı:

Osmanlı arşivlerinin ayırım işlemleri sürüyor. Düzenlenen onda birlik bölüm araştırmacılara açıktır. Bu konudaki çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Eskiden beri savunduğum şey arşivlerin tamamıyla serbest olması ve kolayca araştırma yapılmasıdır. Bu, öncelikle Türklerin çıkarları açısından büyük önem taşıyor. İkinci olarak Avrupa ve bütün medenî dünyanın kabul ettiği prensipleri bizim de uygulamamız gerekir. Bugün Türk tarihi aleyhine yayımlanmış pek çok iftiraları bertaraf edecek objektif belgeler vardır arşivlerde. Batı dünyasında Türk tarihi hakkında yazılanlar tamamen yabancı arşivlere dayanılarak yazılmıştır. Arşivlerin tamamen açılmasıyla Türk tarihinin yabancıların gözünde de temize çıkacağına inanıyorum.

Arşivlerin şu anda araştırmacılara verdiği hizmeti yeterli buluyor musunuz?

Arşivlerde modernizasyon için konuyla ilgili yöneticiler büyük çaba harcadı. Ancak Ermeni meselesi ortaya çıkıncaya kadar hükümetlerimiz arşivlerin

* Mustafa Balbay, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1989.

önemini kavrayamadı ve lazım gelen desteği vermedi. Çok şükür 1985 sonrası bu konuya önemli ölçüde tahsisat ayrıldı. 100'den fazla eleman alındı. Bu tempoyla 10-15 yıl içinde ciddi yol alınacağını sanıyorum.

Yabancı arşivlerde de Osmanlılarla ilgili çok miktarda belge var. Bunların yapısı ve kaynakları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Maalesef Amerikan ve İngiliz arşivlerinde mahallî konsolosların ve misyonerlerin gönderdiği tarafgir raporlar vardır. Ermeniler bugün bu yandaş ve dinî hislerle yazılmış raporları kullanmaktadır. Biz bunları eleştirsek de gerçek gibi anlıyorlar. O nedenle Osmanlı arşivlerinin önemi burada bir kez daha ortaya çıkıyor. Biz de onların karşısına arşivlerdeki belgelerle çıkmalıyız.

Büyük çoğunluğu günışığına çıkmamasına karşın arşivlerin içeriğinden eminsiniz. Bunun nedenlerini açıklar mısınız?

Öncelikle şunu söylemekte yarar var; Osmanlılar imparatorluk sınırları içindeki insanlar arasında kesinlikle ayrım yapmadı. Ermeniler asırlar boyu varlıklarını ve büyük refahlarını Türk devletine borçludurlar. Azınlıklara olan müspet yaklaşımı arşivin her bölümünde bulmak mümkündür. Arşivleri ta başından objektif olarak açıklarsak tarafgir olmayan Ermeniler de bunu anlayacaklardır.

Bu aşamada Türkiye'nin ve Türk araştırmacıların yapabileceği neler var?

Vesikalar iyice incelenerek Ermeni tarihinin yazılması lazım. Bunun için Türk araştırmacılar bir an önce harekete geçmeli. Ermenilerin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki diğer milletlerin de tarihini bizim araştırmacılar yazmalı. Eğer bunu yapmazsak, yeni tasnif edilen vesikaları da Ermenilere ve Batılı araştırmacılara bırakırsak aleyhimize yayınlar olabilir. Çünkü tahrif edebilirler, kendilerine göre yorumlayabilirler. Hükümet çalışmaları maddi olarak desteklenmeli ve araştırmacılarımız bir an önce işe koyulmalıdır.

Ermeniler Sevr Antlaşması'na dayanarak toprak isteminde bulunuyor. Bu yaklaşımı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sevr ölü doğmuştur. Böylesi bir durumda geçerli vesika en son yapılandır. Yani bu konudaki geçerli vesika Lozan'dır. Heyetler halinde sınır kapılarına giderek Bulgaristan'dan zorunlu göçe tâbi tutulan soydaşlarımızın dertleri ve sıkıntıları dinlendi. Özsoy bu konuda şunları söyledi:

"Vatandaşlarımızdan milletvekillerine kadar herkesin soydaşlarımızın yanında yer almasının millî ve insani bir sorumluluk olduğuna inanıyoruz. Bütün Türk milletini, siyasi partilerimizi, çeşitli meslek kuruluşlarını ve dernekleri Bulgar zulmünü tel'in mitingine katılmaya çağırıyoruz. Türk hükümetinin gayretlerine destek olmak açısından Bulgar zulmünü dünya kamuoyuna gösterebilmek amacıyla planladığımız faaliyetleri yürürlüğe koyacağız. Milletimizin organize gücünü oluşturan bütün siyasi partilerimizi ve kuruluşlarımızı bu faaliyetlerin yürürlüğe konmasında göreve davet ediyoruz. Mecliste temsil edilsin edilmesin, bütün partilerimizi yapılacak çalışmaların organizasyonunda temsilci bulundurmaya çağırıyoruz. Bulgaristan Türkleri yalnız ve sahipsiz değildir."

4

OSMANLI ARŞİVLERİ GÖRÜLMEDEN XX. YÜZYIL TARİHİ YAZILAMAZ*

Osmanlı tarihinin hemen her dönemi ile ilgili derin bilgisi, sağlam teknik donanımı, modern sosyal bilim nosyonları ve tarih-yazımı konusundaki vukufu ile yaşamakta olan tarihçilerimiz arasında "baş tarihçi"miz sıfatını taşıdığı hemen herkesçe müsellem olan Prof. Dr. Halil İnalcık 1916'da İstanbul'da doğdu. Baba tarafı Kırım muhaciri, ana tarafı İstanbullu idi. Ankara'da DTCF'de okudu; burada Fuad Köprülü'nün öğrencisi oldu. Köprülü o sırada Paris'ten henüz dönmüştü ve Fransa'daki çalışmaları sırasında ilişkili olduğu Annales *çevresinin etkisi altındaydı. İnalcık da hocası yoluyla Batı tarih-yazımında yeni yeni tanınmakta olan bu ekole ilgi duydu; üniversite yıllarında Marc Bloch, Henri Pirene, Henri Berr, Lucien Febvre gibi ünlü yazarların kitaplarını okudu. Burada yayımladığımız mülâkatın daha çok kişisel soru ve cevaplardan oluşması hasebiyle çevirmediğimiz bölümlerinde belirttiği veçhile, yıllar sonra Londra'da Paul Wittek'in yanında çalışmalarda bulunduğu sırada Wittek, "Herhangi bir Batılı tarihçi gibi yetişmiş olmanı anlamak benim için büyük bir müşkülat. Bu altyapıyı nasıl edindin?" diye şaşkınlığını ifade etmişti.*

İnalcık 1950'lerin başından itibaren çeşitli aralıklarla birçok Batılı üniversitede misafir öğretim görevlisi ve araştırmacı olarak bulundu; tarih-yazımı ile ilgili gelişmeleri yakından takip etti. Arşiv vesikalarının sıkı bir tenkidine dayalı araştırmaları üzerine Osmanlı iktisadi, idari ve toplumsal düzeni ile ilgili teorilerini inşa etti. Onun toplumsal/iktisadi yapı analizleri, tavizsiz belgeciliği ve iddialarını mutlaka maddi bir zemine oturtması sebebiyle benzerleri arasında temayüz eder.

1970'lerle beraber, uzun yıllardır hocalık yaptığı Ankara Üniversitesi'nden ayrılan İnalcık, ABD'de Chicago Üniversitesi'ne geçti. 1986'da buradan emekli olmasını müteakip 1990'ların başında Bilkent Üniversitesi'ne geldi; burada lisansüstü ve doktora düzeylerinde eğitim veren tarih bölümünün kuruculuğunu üstlendi.

---

* Bu mülâkat, 1996 yılında Nancy Elizabeth Gallagher tarafından hazırlanan *Approaches to the History of the Middle East: İnterviews with Leading Middle East Historians* (Ortadoğu Tarihine Yaklaşımlar: Önde Gelen Ortadoğu Tarihçileriyle Mülâkatlar) başlıklı kitapta yayımlanan ve Prof. Dr. Halil İnalcık ile yapılmış röportajın bir kısmının İzzet Akyol tarafından yapılan çevirisidir.

Aşağıdaki mülâkat Nancy Elizabeth Gallagher tarafından hazırlanan Approaches to the History of the Middle East: Interviews with Leading Middle East Historians *(Ortadoğu Tarihine Yaklaşımlar: Önde Gelen Ortadoğu Tarihçileriyle Mülâkatlar) başlıklı kitapta yayımlanan mülâkatın ikinci kısmının çevirisidir. Faydalı olması ümidiyle...*

"Osmanlı Tarımsal Toplum Yapısı" başlıklı teorinizi açıklayabilir misiniz?

Bu teori son on-on iki yılda, Chicago Üniversitesi'nde verdiğim dersler esnasında geliştirdiğim bir teoridir. Daha önce tarımsal vergilerle (raiyyet rüsumu) ilgili olarak bir makale yazmıştım. Bu makalede Osmanlı tarımsal toplum sisteminin temeli olarak *çifthane sistemi* fikrini geliştirdim. Son zamanlarda kimi konferanslarda, bu Osmanlı tarımsal toplum yapısı teorisi ile ilgili olarak verilmiş kimi tebliğlere rastlıyorum. Söz konusu teoride kırsal kesimdeki toplumsal katmanlaşma üzerine yoğunlaşıyor ve mîri toprakların işlenmesinde köylü hane halkı işgücünün önemini vurguluyorum. İmparatorluk arazisinin yüzde 90'ından fazlası; bu küçük bir köylü ailesinin üretim yapabileceği büyüklükteki üretim birimlerinden oluşmaktaydı. Bu sistem Osmanlı ekonomisinin ve toplumunun temelini oluşturmaktaydı. Belgesel kanıtlara dayalı olan bu teori, öyle inanıyorum ki yalnız kırsal kesimdeki köylülerin durumunu açıklamakla kalmayacak, aynı zamanda Osmanlı toplumsal ve siyasi yapısını, yönetimin temel prensiplerini de açıklayabilecek niteliktedir. Başka bir ifadeyle, bu çerçeve ile Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve toplumsal sistemini tavsif edip açıklayabileceğimi, hatta *çifthane model*inin, Marx, Weber ve diğerleri tarafından ileri sürülen çerçevelerin yerine geçeceğini düşünüyorum. Bu model, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) gibi Marksist modellere dayanan sosyal tarihçiler ya da sosyologlar tarafından ortaya atılan soruları da cevaplandırabilecek mahiyettedir. Söz konusu araştırmacıların, yorumlamaları sırasında, Asyatik imparatorlukların toplumsal yapısını tarımsal artı değere egemenler tarafından el konulmasıyla açıklamaya çalışan Marksist teoriye harfi harfine bağlı oldukları görülmektedir. Öyle inanıyorum ki eğer Marx bugün yaşıyor olsaydı, Asya toplumları ile ilgili genel teorisi yerine bu *çifthane model*ini kendi maksatları açısından daha uygun bulurdu; çünkü bu model, vesikaların analizine dayalı bir formülasyon sunmaktadır. Modelimiz toplumsal oluşumu ürünün aktarımı ile değil, üretim güçlerinin muayyen bir biçimde geliştirilmesi ile açıklamaktadır. Bu *çifthane* teorisinin arşivlerde yıllarca süren çalışmalarımın muhassalası olduğuna, ilim dünyasına temel katkımı oluşturduğuna inanıyorum.

"Dünya tarihi" konusuyla ilgili son zamanlardaki eğilim hakkındaki düşüncelerinizi rica etsek?

Zamanımızda dünya tarihi yazmaya teşebbüs eden A. Toynbee, W. McNeill ve F. Braudel gibi tarihçilere teşekkür borçluyuz. Bu araştırmacılar, genel olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya tarihindeki iktisadi ve siyasi önemine dikkat çekerek Osmanlı tarihi çalışmalarına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bundan önce, Osmanlı tarihi konusu genellikle XIX. yüzyılın "Doğu Sorunu" yaklaşımı çerçevesinde ele alınıyordu. Birçok araştırmacı Osmanlı Türklerinin yaptığı her şeyi sadece yakıp-yıkmak olarak görüyor; fakat bu imparatorluğun beş asırdan fazla bir süre hükümran olabilmiş bir toplum yapısını nasıl inşa edebildiğini görmek için hiçbir gayret göstermiyordu. Şimdi, yukarıda sözünü ettiğimiz büyük tarihçiler sayesindedir ki Osmanlı İmparatorluğu konusu daha ciddi ilgilere mazhar olabilmekte, birçok araştırmacı otantik kaynaklara, Osmanlı arşivlerine ulaşabilmek için çalışmalar yapmaktadır. Bunun içindir ki, Osmanlıların tarihteki yerinin anlaşılmasını sağlamadaki katkılarından ötürü bu saygıdeğer dünya tarihçilerine şükran borçluyuz. Bu arada, sosyolog Immanuel Wallerstein'ın ve onun Binghamton'daki New York eyalet üniversitesinde oluşturduğu çalışma grubu ile beraber geliştirdiği başka bir eğilimi de hatırlatmadan geçemeyeceğim. Bunların "Kapitalist dünya ekonomisi" çerçevesinde yaptığı Osmanlı İmparatorluğu çalışmaları, önemli bir konuyla ilgili yeni bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Osmanlıların dünya tarihindeki yerinin bu ülkedeki (ABD'deki) üniversitelerde henüz layıkıyla anlaşılamamış olması üzücü bir durumdur. Mesela benim Chicago'dan emekli olmam sonrasında Osmanlı tarihi ile ilgili olarak yerime yeni birinin atanması maalesef yapılmadı. Yine de, Osmanlı tarihinin yakın gelecekte üniversite programlarındaki belli başlı disiplinlerden biri olacağına inanıyorum. Osmanlı çalışmalarıyla Bizans'ın son iki yüzyıllık, Balkan tarihinin Osmanlı egemenliğindeki altı yüz yıllık ve Ortadoğu tarihinin yine Osmanlı egemenliğindeki beş yüz yıllık tarihleri daha derinlemesine anlaşılabilecektir. Ortadoğu merkezlerine yeni alınacak araştırmacılarla ilgili olarak bana danışıldığında sorduğum ilk soru, bu kişilerin Osmanlı Türkçesini bilip bilmediği ve Osmanlı arşiv vesikalarını okuyup okuyamadığı oluyor. Çünkü Osmanlı arşivleri kullanılmadan gerçekten orijinal çalışmalar yapılamaz. Hatta Osmanlı gazeteleri dahi önemlidir. İstanbul'da ilk gazeteler 1860'larda yayımlanmıştır.

Edward Said'in *Oryantalizm*'ini okudunuz mu? Bunun üzerine bir yorumda bulunabilecek misiniz?

Kitabın tamamını okuyamadığımı itiraf etmeliyim. Fakat ihtilafın farkındayım. İyi ki bu soruyu sordunuz. Avrupalı akademik çevrelerde Ortadoğu konusuyla ilgili çalışmaların XIX. yüzyılda başta pragmatik maksatlarla gerçekleştirilmeye başlandığı doğrudur. Hatta Türkçe ile ilgili ilk Avrupalı uzmanların konsolosluklarda Osmanlıca ve Arapça vesikaların tercümesi maksadıyla istihdam edilmiş *dil oğlanları* olduğunu biliyoruz. Fakat *Emperyalizm Çağı*'nda dahi Avrupa'da özerk üniversitelerin var olduğunu inkâr edemeyiz. Doğru, Avrupa'da bu tarihlerde hükümetlerle yakın ilişkide bulunan müesseseler de vardı; fakat Avrupalı oryantalistler tarafından bağımsız, âlimane çalışmalar hep yapılageldi. En iyi Farsça, Arapça ve Türkçe sözlükleri kaleme alanlar, işte bu araştırmacılardır. Bunların yayımladığı öyle metinler vardır ki, bu metinler olmasa bugün yaptığımız pek çok araştırmayı yapabilmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla Avrupa oryantalizminin tamamen emperyalist emellerle çalışmalar yaptığı veya İslam'a, Araplara ya da Türklere karşı mutlaka önyargılı olduğu iddialarının abartılmış olduğunu düşünüyorum.

Türk tarihinin nasıl çarpıtılmış olduğu yolundaki düşüncelerimi öteden beri açıklamaktayım. Bir defa, oryantalistlerde dahi bir Avrupa-merkezcilik vardır. Ancak oryantalistlerin tarihî geçmişi kendi bütünselliği içinde veremeyecek kadar dar görüşlü insanlar oldukları ya da bu insanların bir metni alıp tarihçinin geniş perspektifi olmaksızın yorumladığı iddiaları da mübalağa olur. Bunlar arasında büyük âlimler vardır: Ignaz Goldziher, Vasiliy Barthold, Louis Massignon, Carl Brockelmann, Theodor Nöldeke, Carl Becker, H. A. R. Gibb ve Paul Wittek gibi. Hepsine de çok şeyler borçluyuz. Bunlara yönelik hakkaniyete daha da mugayir kimi saldırılar da kimi dar kafalı ve önyargılı doktrinlerin takipçilerinden kaynaklanmaktadır. Eğer bir mesele belli bir doktrinin ya da modelin çerçevesi içinde sunulmazsa, söz konusu tez, onlar için geçersizdir. Aslında bunların temel problemi, sağduyulu bir değerlendirme yapabilmek için gerekli maddi ve belgelere dayalı bir zemine sahip olmayışlarıdır. Söyledikleri şeyler bazen tamamen spekülatiftir. Bir tarihçi öncelikle arşivlerde çalışmalı, maddi kaynakları ortaya çıkarmalı, ondan sonra toplumsal ve iktisadi tarihle ilgili modern nosyonları kullanarak ortaya çıkardıklarını yorumlamalıdır. Bu yorumlamanın illa belli bir doktrine dayalı olarak yürütülmesi gerekmez.

Osmanlı arşivleri olmadan Arap dünyasının son dört yüz yıllık tarihi, hatta XX. yüzyıl tarihi yazılamaz. Osmanlı arşivleri olmadan, mesela Suudilerin Arabistan'da yükselmesini anlayamazsınız. Tuna'dan Hint Okyanusu'na kadar uzanan coğrafyanın tarihi ancak Osmanlı çalışmalarıyla anlaşılabilir.

Ben Marx'ı, tıpkı Weber gibi, büyük bir sosyolog olarak görüyorum. Takip etme zorunluluğu olmaksızın, Osmanlı tarihine yaklaşımımızda bu iki teorisyenin her ikisinden de yararlanabilmemiz mümkündür.

Son yirmi-otuz yıl zarfında *merkez-çevre teorisi* ve *Prosopography* de moda haline geldi. Bu yeni yaklaşımların tarihi anlamada yeni bir perspektif geliştirdikleri doğrudur, fakat ben *belge-eksenli* çalışmayı, tarihin maddi zemininden hiçbir zaman yabancılaşmamayı temel kabul ediyorum. Fakat aynı zamanda, çalışma konularımızı seçmemizde ve yorumlarımızda bu toplumsal teorisyenler tarafından ortaya atılan soruları cevaplandırmalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinin bir kronoloji olmaktan çıkması için mutlaka böylesi yeni yaklaşımlara ihtiyacı vardır. Fakat bir defa daha ifade etmeliyim ki Marx'ın ve Weber'in Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili perspektifleri araştırmacıları çıkmaz sokaklara sokar mahiyettedir. *Comments on 'Sultanism': Max Weber's Typification of the Ottoman Polity* (Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasası Tiplemesi) başlığıyla yakında yayımlanacak olan makalemde görüleceği gibi, Weber, zamanının Doğu Sorunu ile ilgili jingoistik makalelerinden ciddi biçimde etkilenmişti. Osmanlı tarihiyle ilgili derinlemesine bilgisi hiç yoktu ve yazdıkları, Osmanlı toplumuyla ilgili olarak edindiği genel izlenimlere dayanıyordu. Ne Marx kendi teorisinin nihai bir teori olduğunu açıkladı ne de Weber. Ancak kimi doktora öğrencilerinin bunları çok ciddiye alıp muayyen bir modeli körü körüne takip ettiğini ve teorinin hatırına kimi şeyleri görmezden geldiğini müşahede ediyoruz. Eğer teorilere ve soyutlamalara dayanıp tarihin maddi, biricik zeminini ihmal ediyorsak, yaptığımız şey tarih değildir. Ortadoğu konusunda son zamanlarda yayımlanan kimi çalışmaların zaman zaman tamamıyla fanteziye dönüşen modellere çok fazla dayanmakta olduğunu görmekteyiz.

Ben tarihte mukayeseye de inanmıyorum. Eğer mukayeseli tarih bizi muayyen bir toplumun tarihini anlamada hayati noktalar üzerinde yoğunlaşmaya götürüyorsa faydalıdır; fakat eksik, önyargılı bir Osmanlı tarihi ile eksik, önyargılı bir Çin tarihini mukayese ederek sonuçlara gitmek bana saçma gözüküyor. İki bilinmezi mukayese etmek bizi ancak fanteziye götürür. Başka bir ifadeyle, sosyologlar ve sosyal tarihçiler bütün imparatorluklara uygulanabilir mukayese formülleri geliştiriyorlar; fakat temel bilgi ve yorum maddi bir zemin üzerinde değilse mukayesenin faydası nedir? Tarihçinin gerçekte görevi budur. Tarihçi ilk önce maddi kaynaklardan objektif vakaları çıkarmalıdır. Gayet tabii, mutlak objektiflik hiçbir zaman mümkün değildir. Objektiflikten, vakaları ortaya çıkarıp vesikanın söylediklerini dürüst bir biçimde analiz etmeyi kastediyorum. Belki sosyologlar sonra daha güzel ve daha güvenilir mukayeselere ve formülasyonlara ulaşabilirler, fakat yine de ben bunun tarih olmadığına inanıyorum.

Osmanlı'nın gerilemesi sorusuna yaklaşımınız nedir?

Gerilemenin anlamı, bir müessesenin kuruluşu sırasında tesis edilen aslî kuruluş amaçlarına artık hizmet edemez hale gelmesi olarak görülebilir. Yalnızca bu durumda gerilemeden bahsedilebilir. Mesela kapitülasyonlar devam etmiştir, ama aslî maksatlarına hizmet etmeden. Dolayısıyla kapitülasyon rejiminde gerileme ya da yıpranma ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin aslî yönetim sistemi de gerilemiş ve XVI. yüzyılın sonunda çökmüştür. Klasik Osmanlı Devleti, temelinden değişmiştir. Zamanın bu konuya kafa yoran insanları; "gerileme"yi tanımlamak için müesseselerin kökenlerine referanslarda bulunmuşlardır. Fakat bir tarihçi olarak ben gerilemeyi idame-i hayat için dönüşmek ya da yeni durumlara uyum sağlamak olarak yorumluyorum.

Osmanlı İmparatorluğu ile kıyaslanınca Avrupa'nın modernleşmesi çok hızlıydı ve imparatorluğun arayı kapatma gayretlerine rağmen Avrupa'ya yetişmek mümkün olmadı. Osmanlı kültürü tıpkı Hindistan'da veya Çin'de olduğu gibi gelenekseldi. Osmanlılar da orduda, bürokraside, mali organizasyonda değişiklikler yapabilirlerdi; ama kültürde bu mümkün değildi. XVII. yüzyılın ilk yarısı bir kriz dönemiydi ve XVIII. yüzyılla beraber I. Dünya Savaşı'na ve imparatorluğun tamamen çökmesine kadar devam eden bir yeni duruma uyum dönemi başladı. Atatürk de idame-i hayat için Batı kültürünün koşulsuz bir biçimde adaptasyonuna karar verdi. Bugün Türkiye'de ve diğer İslam ülkelerinde geleneksel ile modern arasında dramatik bir çatlak vardır.

Osmanlı İmparatorluğu ile modern Türkiye arasında bir devamlılık görüyor musunuz?

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü müteakip ortaya çıkan yeni milletler Osmanlı egemenliğindeki yıllarını karanlık çağları olarak görüp içinde bulundukları sıkıntılar için Osmanlıları suçladılar. Balkanlar'ın Hristiyan halklarının niçin böyle davrandığını anlamak güç değil, fakat Araplar da Osmanlı Türklerini hedef aldılar. Böyle davranmalarının bir sebebi Osmanlı geçmişinin belli bir etnik grupla, Türklerle aynîleştirilmesi olabilir. Onlar, devleti Batı literatüründen ödünç alınan bir terimle, "Türk" İmparatorluğu olarak adlandırmayı öğrendiler. Bu terim Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak yanlış bir fikir verir. Osmanlı İmparatorluğu temelde, bir hanedan tarafından yöneltilen bir "commonwealth", uluslar topluluğu olarak görülebilir. İmparatorluk Türkler tarafından kurulmuştur ve dili Türkçedir, ama Türkler, Araplar, Rumlar, Slavlar, Arnavutlar vs pek çok unsuru barındırır. Bunların hepsi imparatorluğun yükselmesine ve nihai biçiminin verilmesine katkıda bulunmuşlardır. Son zamanlarda kimi millî hareketler terminolojideki bu

hatayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin saltanatın kaldırılmasından sonra da Türk İmparatorluğu'nun devamı olduğu yolundaki inançlarına dayanak yapmak amacıyla kullanmaktadırlar. Ayrıca Türkiye'de de imparatorluğun 1922'de sona erdiğini ve padişahın ülkeyi terk ettiğini unutarak Türk millî devletini Osmanlı İmparatorluğu ile aynı gören gruplar mevcuttur. Türk millî devletinin kurucusu olan Atatürk, tıpkı imparatorluktan bağımsızlığını kazanan diğer devletler gibi, padişahlığa karşı savaşmıştır. Bazıları da kültürel bir devamlılığa inanmaktadırlar ki ben de bu kanaatteyim. Yeni Türkiye kendisinin kültürel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olarak görmektedir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan siyasi açıdan kesin bir şekilde kopuş gerçekleşmiştir. Osmanlı tarihinin Türkiye'de ve Batı'da yorumlanması, bu önemli noktayla ilgili anlayışımıza dayanmaktadır.

Çalışmalarınızda kadınlardan nadiren bahsediyorsunuz. Osmanlı tarihinde kadın çalışmalarıyla ilgili yorumlarınız nelerdir?

Memnuniyetle müşahede ediyoruz ki son on yıllarda Osmanlı-Türk toplumunda kadının yeri konusuna duyulan ilgi giderek artmaktadır. 1993'te Leslie Pierce, Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki vesikalara dayanarak Harem kadınları ve bunların siyasi rolü konusundaki çalışmasını yayımladı. Aynı yıl Topkapı Sarayı'nda *Osmanlı-Türk Toplumunda Kadın* konulu bir sergi düzenledi. Ronald Jennings, Suraiya Faroqhi, Amnon Cohen gibi tarihçilerin araştırmalar yaptığı kadı sicilleri, kadınların tarihi konusundaki vesikalar açısından münbit bir zemin oluşturmaktadır.

İslamî uyanışın Türkiye'deki Osmanlı çalışmalarında bir etkisi var mı?

Şu an İslamî geçmişe karşı daha büyük bir ilgi var. Bu da Osmanlı-Türk geçmişiyle ilgili çalışmaların çoğalmasında olumlu bir etki meydana getiriyor; çünkü ilahiyat ve tarih fakültelerinden eski el yazmalarını ve arşiv vesikalarını rahatça okuyabilecek araştırmacılar çıkıyor. Şahsen vesikalar daha yaygın bir şekilde kullanılabiliyor.

Emekli olduktan sonra Türkiye'ye dönmeyi düşündünüz mü?

1992'de Bilkent Üniversitesi bana bir tarih bölümü kurma önerisi getirdi. Bu hayli iddialı teklifi kabul edip Ankara'ya taşındım. Benim yaşımdaki bir insanın böylesi bir sorumluluğun altına girmesini anormal bulabilirsiniz, ama ben bundan hoşlanıyorum. Üç binden fazla kitaptan oluşan kütüphanemi şu an kamuya açık olan Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışladım.

Osmanlılar konusunda çalışan Amerikalı öğrencilerle ilgili kanaatleriniz nelerdir?

Bu ülkedeki öğrencilerin doğu dillerini hızla ve güzel bir biçimde öğrenmelerine şaşırdım ve bundan etkilendim. Arapça, Türkçe ve Farsça kaynakları okumada hayli yetkinler ve orijinal çalışmalar ortaya koyabiliyorlar. Öğrencilerim arasında Osmanlıcayı iki yılda mükemmelen öğrenenler var. Bazıları doktrinlerden ve modellerden çokça etkileniyorlar, fakat çoğu vesikalara dayalı ampirik çalışmalar yapıyorlar. Çoğunlukla toplumsal ve iktisadi tarih alanlarında yoğunlaşıyorlar. Yakın gelecekte elimizde daha çok ampirik çalışma olunca, Osmanlı toplumsal ve iktisadi yapısına ve bu alanlardaki değişime vurguda bulunan, yeni sentezlere ve durumlara ulaşabileceğimiz ümidindeyim. Son dönem tarih-yazımındaki genel eğilim budur. Dolayısıyla ben de ümitliyim.

Türk tarihini yalnızca Türklerin yazabileceği düşüncesine katılıyor musunuz?

Hayır. Özerk, bağımsız ve ilmî geleneklere sahip olan Batı üniversitelerinin bizim sahamızda çok yetkin tarihçiler yetiştirdiği konusunda ikna olmuş durumdayım. Türkiye'de meslektaşlarımızla çok güzel bir işbirliği mevcut. Son dönemlerin en istikbal vadeden gelişmelerinden biri, arşivlere ulaşmanın kolaylaşması ve hızlanmasıdır. Bunun, kısmen benim yıllardır süren gayretlerimle mümkün olduğunu belirtmeme lütfen müsaade edin. Beş yıl önce İstanbul'da Türk arşivleri üzerine bir konferans düzenledik ve o zamanki başbakan Turgut Özal'ı da davet ettik. Değişim o zaman başladı. Türk arşivlerinin modernleştirilmesi için büyük meblağlar ayrıldı; yüzlerce genç işe alınıp arşiv uzmanı olarak yetiştirildi ve birçok yeni koleksiyon, araştırmacıların hizmetine sunuldu.

Avrupa'da, II. Dünya Savaşı'nı müteakip otuz veya kırk yıl boyunca Osmanlı çalışmaları bir düşüş içerisindeydi; fakat şu an Fransa, Almanya ve İngiltere'de tam tersi bir yükseliş içerisinde. Osmanlı çalışmalarıyla ilgili en iyi dergi olan *Turcica* Fransa'da hazırlanıyor. Münih'te iyi eğitimli, üretken, genç bir Osmanlı araştırmacısı grup var. Belli başlı üniversitelerinde Osmanlı tarihiyle ilgili programları olan ve çok yetenekli genç tarihçiler çıkaran İngiltere'yi de unutmayalım. Dolayısıyla bütün bunlar Osmanlı çalışmalarının geleceği ile ilgili büyük ümitler veriyor.

5

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞ AŞAMALARI*

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamalarını tespit edebiliyor muyuz?

Osmanlı Devleti, adını kurucusundan alan bir hanedan devletidir. Bu çeşit siyasi formasyonda, yalnız egemenlik gücü değil, ülke ve halk hükümdarın babadan gelen bir aile mülkü gibi algılanır, her türlü tasarruf hakkı yalnız onun onayı ile geçerlidir. Bu devlet tipini Max Weber patrimonyal terimiyle öbür siyasi formasyonlardan ayırt eder.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman zamanında Anadolu'da ortaya çıkan tüm beylikler tipik patrimonyal devletçiklerdir. XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nde Hristiyan devletlere karşı güney ucunda (Toroslar eşiğinde Karamanlılar) kuzey ucunda (Kastamonu'da Çobanoğulları) ve batı ucunda (ilkin Eşrefoğlu, Hamidoğlu, Denizli, sonraları Germiyan ve Bizans'tan fethedilen topraklarda Menteşe, Aydın, Saruhan, Karesi ve Osmanlı) uç beylikleri meydana çıkmıştır. Konya Selçuklu sultanı onları bir berat (menşûr) ile "sipeh-sâlâr", "sipâh-bed" unvanı altında uç beyleri olarak resmen tanımıştır. Beylikler, kurucusunun adını almıştır: Aydın-ili, Menteşe-ili, Saruhan-ili gibi. Bu olay, onların patrimonyal devlet karakterini kuvvetle yansıtır. Osmanlı Devleti de kurucusunun adıyla anılmıştır. Gerçekten ilk savaşçı grup; gazâ liderinin, kutsal savaş ve ganimet için etrafına nöker/yoldaşlar toplamasıyla ortaya çıkar. Nöker/yoldaşların mutlaka kan akrabalığına dayanan bir klan-boydan gelmesi şart değildir. Daha ziyade dışarıdan gelen "garîbler", ganimet için savaşmaya hazır yabancılar, kullar olabilir. Orhan'ın imamı İshak Fakı'ya (Fakîh) kadar inen en eski rivayette Osman Gâzi'nin nöker/yoldaşları, "gâziyân" bu biçimde onun bayrağı altında toplanan çeşitli kökenden insanlardır. *Oruc Tarihi*'nde yazıldığı gibi "bu Osmânîler garîbleri sevicilerdir" ve bu gelenek Osmanlı tarihinde sonuna kadar devam etmiştir.

---

* İlber Ortaylı, *Cogito*, sayı: 19, 1999.

Yabancılar, daima liderin yakınları olmuştur. Bu savaşçı grubu birleştiren faktör, bir taraftan "doyum", ganimet olmuşsa öbür yandan kutsal savaş, gazâ olmuştur. Nökerlik/yoldaşlık, gazâ önderine "anda" ile bağlanma yoluyla kurulur ve "gâziyân" grubu bu suretle ortaya çıkar. Tutsak düşen Köse Mihal, Osman'ın nökeri olmuş, ilk akınlarda işbirliği yaptıktan sonra bir gün çağrılmış İslamiyeti kabul etmesi istenmiştir.

Osman Gâzi, gâziyân için aynı zamanda önemli bir siyasi hedef göstermiştir. Onun Köse Mihal ve Samsa Çavuş ile işbirliği yaptığı Mudurnu-Göynük "doyum" seferi, aynı zamanda Bizans payitahtı İznik'in fethine hazırlıktır. 1097'de Birinci Haçlı Seferi'nde Batılı Hristiyan ordusunun Selçuklulardan aldığı İznik, bu uç Türkleri için tekrar İslam'a kazandırılması gerekli bir kutsal amaçtı. 1078'te İznik'i fethedip payitaht yapmış olan Selçuklu Kutalmışoğlu Süleymanşah, Osman'ın dedesi olarak benimsenmiştir. Başka deyimle, İslamî kutsal savaş, Osman'ı ve onun gibi bu uçta, gazâ serhaddinde savaşan alplar ve alp-erenleri harekete geçiren, "doyum" akınlarına anlam kazandıran kutsal ideolojidir. Başlangıçta Aygut Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Akça Koca, Samsa Çavuş gibi uç liderleri bağımsız hareket ediyordu. Zamanla Osman Gâzi'nin "yoldaş"ları oldular; zira Osman Gâzi, çağdaş gözlemci Pachymeres'in kanıtladığı gibi bu uçta en atılgan, en başarılı gazâ öncüsü durumuna gelmişti. Öbür yandan rivayetin anlattığına göre, uç toplumunda, Babaî dervişlerin en saygılı kişisi Vefâiyye halifelerinden Edebali, Osman'a teberrükte bulunmuş, Tanrı'dan gazâ önderliği beşâretini vermiştir. (Edebali'nin bu uçta Vefâiyye halifesi olduğunu çağdaş bir kaynak, *Elvan Çelebi Menâkibnâmesi* kesinlikle açıklar. Hanedana Tanrı'nın dünya egemenliği bağışladığı hakkında çok rastlanan rüya motifi ise, kuşkusuz çok sonraları eklenmiş bir hikâyedir. Osman'ın ve sonraları Osmanlı sultanlarının Vefâiyye şeyhleriyle yakınlığı tarihî bir gerçektir.)* Türk-Moğol geleneğine göre "anda" veya ritüel yeminle gerçekleşen savaşçı nökerlik/yoldaşlık kurumu öylece İslamî gazâ ideolojisiyle kaynaşıyor, Osman Gâzi'yi uçların en ileri kutsal savaş lideri durumuna yükseltiyordu kuşkusuz, Osman'ın kariyerinde siyasi formasyon yolunda ilk aşamadır. Osman geleneksel rivayette daima Osman Gâzi diye anılır ve onun torunları da en ziyade bu unvanla övünürler.**

---

* Edebali, veya Osmanlı vakıf kayıtlarında bulduğumuz Ede Şeyh, Osman'ın yakını tarihî bir kişidir, bkz. H. İnalcık, "How to Read Âşıkpaşa-zâde History", *Essays in Ottoman History*, İstanbul, 1994.

** Yeni nesil tarihçilerin bu gerçeği göz ardı etmesi anlaşılmaz bir şeydir. Gazâyı bir *myth* [söylence, -(e.n.)] diye tamamıyla dışlamak, Osmanlı tarihine dinamizmini sağlayan en önemli faktöre gözümüzü kapamak olur. Tarihi yürüten gerçeklerin belki en önemlilerinden biri *myth*'lerdir.

Birinci aşamada Osman Gâzi'nin harekât üssü Söğüt'tür. Devletin doğuşunda ikinci aşama, Karacahisar (Eskişehir yanında Karacahisar) fethidir. Bu fetih onu gâzilikten uç beyliğine yükseltmiştir. Osman Gâzi döneminde tüm Anadolu Türkmen beyleri, Selçuk sultanının bir menşûrla atadığı beyler/emirler durumunda idiler ve onlardan hiçbiri sultan unvanını almaya cesaret edemezdi. Böyle bir hareket, meşru hükümdara, Selçuk sultanına ve İlhan'a karşı isyan anlamına gelirdi. Selçuk Devleti kadrosunda, sınır bölgelerinde sultanın menşûru ile atanmış "emîrülümerâ" (beylerbeyi), "siyâh-bed" veya "sipeh-sâlâr" unvanı ile valiler vardı. Onların emrinde sınırın en ileri kesimlerinde yerel Türkmen uç beyleri, gazâ faaliyeti gösterirlerdi. Osman Gâzi işte bu uç-beylerinden biri olarak, Kastamonu bölgesi sipeh-sâlârı olan Çobanoğulları'na bağlı idi. Bu bilgi bize, Osman'la çağdaş olan Yunan tarihçisi Pachymeres tarafından verilmektedir. Demek ki, Osman için o zaman şöyle bir hiyerarşi mevcuttu. Osman, Kastamonu beylerbeyine, o da Selçuklu sultanına, sultan da İran'daki İlhan'a bağımlı idi. Siyasi otorite, bu bağımlılık zinciri içinde meşruluk kazanırdı. Eski menâkibnâme geleneğinde, Osman Gâzi'nin Karacahisar fethi üzerine (1288) Selçuk sultanından bir menşûr ile resmen sancakbeyliği unvanı aldığı iddia edilmiştir. Bu sonradan eklenmiş bir iddia da olabilir. Osman oğlu Orhan Gâzi'nin 761/1360 tarihli vakfiyesinde Osman Gâzi, Bik (Bey) diye anılmıştır. Herhalde Osman, daha sağlığında, beylik iddiasında bulunmuş olmalıdır. Karacahisar fethinden sonra bu bağlamda, eski rivayette, Osman'ın devlet politikasına ait kararları üzerine ilginç bir bölüm ayrılmıştır (*Âşıkpaşa-zâde*, Bab 9). Kardeşi Gündüz ile konuşmasında Gündüz yağma akınlarına devam önerisinde bulunur. Buna karşı Osman, "bu nevâhîlerümüzü yakıp yıkacak, bu şehrümüz kim Karacahisardur, ma'mûr olmaz. Olası budur kim, komşularımız ile müdârâ dostlukların edevüz," der Osman, Germiyan tarafından gelen yağma akınlarına karşı bölge Hristiyanlarını koruma görevini üstlenmiş, fetholunan yerlerde yerli Hristiyan halkı, köylü ve şehirliyi "istimâlet" ile yerlerinde bırakıp korumuştur. "İstimâlet" hoşgörü ile kendi tarafına kazanma anlamındadır. Osmanlı kaynakları, istimâletin, Osmanlı fetihlerinde ve devletin kolaylıkla yayılışında önemini vurgularlar. Âşıkpaşa-zâde (Bab 13) diyor ki, "Bu dört pâre hisarları (Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Yenişehir) kim aldılar, vilayetinde adl ü dâd ettiler ve cemî' köyleri yerlü yerine gelüp mütemekkin oldılar. Vakitleri kâfir zamanından daha eyü oldı belki. Zira bundaki kâfirlerin rahatlığıru işidüp gayrı vilayetlerden dahi adam gelmeye başladı." Geyve fethinde (Bab 20), "Halkını emn ü amân ile inandurdılar." Rum halkı, İslam'ın "ehl-i zimme" hukuku dairesinde koruma, Rum Ortodoks rahiplerinin ayrıcalıklarını tanıma, Osmanlı

egemenliğinin hızla yayılış sırrını açıklar. İslam devletinin egemenliğini kabul eden gayrimüslimler, "zımmî" haklarını kazanır, onların canını malını himaye ve dinini serbestçe icra, devlet için dinî bir borçtur. Osmanlılar bir yeri zorla fethe girişmeden önce üç kez teslim önerisinde bulunurlar, kabul edilirse amân verirler, şehirlere "amân-nâme" veya "ahdnâme" ile güvenceler tanırlardı. Bazı siyaset bilimcilerimizin, istimâleti çağdaş kavramlarla özdeşleştirerek yaptıkları yorumlar kuşkusuz abartmalıdır. Osman Bey, 699/1299 yılında Eskişehir batısında Bilecik, Yarhisar, Yenişehir ve İnegöl tekfurlarının hisarlarını fethettiği zaman, rivayete göre kendi adına hutbe okutmuş, bağımsızlık iddiasında bulunmuştur. Öyle görünüyor ki, *Menâkibnâme*, bu aşamada Osman'ı öbür Türkmen beyleri gibi bağımsızlığa hak kazanmış kendi adına hutbe okutabilecek bir İslam hükümdarı gibi göstermeye çalışmaktadır. *Menâkibnâme* Osman'ın 699/1299 yılında Karacahisar'da kendi adına hutbe okuttuğunu, bağımsızlık iddiasında bulunduğunu (Bab 14), kendi töre/kanununu ilan ettiğini (Bab 15), kadı tayin ettiğini, özetle bağımsız beyliğini bir Türk-İslam saltanatı gibi teşkilatlandırma işine giriştiğini anlatmaktadır. Başka deyimle *Menâkibnâme*'yi yazan (yahşi Fakîh) veya anlatan (Orhan'ın imamı İshak Fakîh) bağımsız Osmanlı Devleti'nin bu tarihte doğduğu bilincindedir. Biz onu izleyerek bu tarihi, devletin gerçekten ve hukuken kuruluş tarihi olarak kabul edebilir miyiz? Doğu'da devlet, hanedan demektir. Başka deyimle devletin kuruluşu, her şeyden önce, egemenliğini Tanrı'dan aldığına inanılan karizmatik bir liderin ortaya çıkışına bağlıdır. Tabii, liderin ülkesi, vergi ödeyen geniş bir halk kitlesi, reayası gerekli koşullar olarak düşünülür. Bu tip devlet tipik patrimonyal devlettir. Yazıcızade Ali (*Târîh-i Âl-i Selçuk*, 30a, yazılışı II. Murad devri) bu koşulları şöyle anlatır, "Pâdişâhların devleti ve hörmeti nöker ve il ve memleketledir. Eğer nöker ve il ve raiyyet olmayacak olursa pâdişâhlık mümkün değildir" (nöker, lidere "anda" ile bağlanmış, ona ölüme kadar sadık yoldaş demektir. İl ve memleket, vergi veren tâbi halkın oturduğu bir ülke anlamındadır). Çoğu kez önemli bir zafer, Tanrı desteğinin açık bir işareti kabul edilerek karizmatik liderin zuhurunda ve hanedan kurma yolunda en önemli olay sayılır.

Bu eski rivayet, başlangıçtan beri bağımsızlık iddia eden sonraki Osmanlı sultanları zamanında eklenmiş olmalıdır. Herhalde Bilecik-Yenişehir bölgesinin fethi Osman'ın kariyerinde kesin bir gelişme aşamasını ifade eder. Bu fetihle o, doğrudan doğruya Bizans Devleti'nin iki önemli merkezini, İznik ve Bursa'yı tehdit altına almıştır.

Bizans'tan Batı Anadolu topraklarını fetheden öbür beylikler gibi, Osman Bey de şimdi Selçuk sınırları ötesinde geniş bir bölgeyi egemenliği altına almış,

birçok şehir ve kalelere hükmeden bir bey durumuna gelmiştir. Bundan sonra Osman, yerel tekfurlarla değil, doğrudan doğruya Bizans imparatorluk kuvvetlerine karşı savaş vermek zorunda kalacaktır (bkz. 1302 Bapheus Savaşı). Bu tarihlerde gerek Selçuklu sultanları, gerekse onların metbû İran İlhanlıları artık bu uçlarda kontrolü kaybetmişlerdi. Osman'ın beyliğine dair eski rivayetin dikkatle incelenmesi gerekir. Evvela, kaynağımız Karacahisar tekfurunun, sultanının bir harâc-güzârı olduğunu kaydeder. Karacahisar, Eskişehir'den 4 km kadar sarp bir tepe üzerinde kurulmuş kuvvetli bir hisardır.* Selçuklu sultanı haraç ödeme koşuluyla bu hisarı tekfurun elinde bırakmıştır. Dârü'l-İslam'a dâhil bu tekfur bir harac-güzâr olarak sultanın himayesi altındadır, ona saldırmak sultana isyan anlamına gelir; fakat rivayete göre tekfur Osman Gâzi'ye, yani Müslümanlara saldırmış, böylece İslam hukukuna göre "illik"ten çıkıp "yagılık" durumuna düşmüştür. Rivayete göre sultan, "Karacahisar tekvuru bizüm ile yagı olmuş," demiş. O sırada, Orta Anadolu'da İlhanlı Kumandanı Bayancar'ın saldırısı haberi üzerine sultan kuşatmayı Osman'a bırakmış ve kale Osman tarafından fetholunmuş. Öte yandan gerçekte biliyoruz ki çağdaş Selçuk kaynağı Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr* adlı kroniğine göre, III. Alâeddin Keykubad (1299-1302) zamanında İlhanlı Generali Bayancar Anadolu'da Moğol kuvvetlerinin başına getirilmiş, ona karşı bu mevkii kendisi için isteyen öbür İlhanlı Kumandanı Sülemiş isyan bayrağını kaldırmıştır (1299). Görülüyor ki, Osman'ın Karacahisar fethi (1288) ile Bayancar olayı (1299) arasında bir ilişki kurmak güçtür. Öbür yandan III. Alâeddin Keykubad'ın 1298-1302 arasında Selçuklu tahtında oturduğu kesindir. 1299 yılına ait olaylar Osmanlı kroniğinde 1288'de Osman'ın Karacahisar fethiyle karıştırılmış olmalıdır. Özetle, Osmanlı rivayeti, sultanın bir harac-güzârı olan Karacahisar tekfuruna karşı 1288'de Osman'ın saldırısını meşru gösterme çabası içindedir ve Alâeddin ile ilgili 1299'da vuku bulan olayları karıştırmış görünmektedir. 1288'de Selçuk tahtında Alâeddin değil, II. Gıyâseddin Mes'ud oturmakta idi. Sülemiş İsyanı (1299), Osman'ın bağımsızlık iddiasıyla ilişkili olabilir.

Bu koşullar altında Osman, 1299'da fiilen bağımsız bir bey durumundadır ve önemli siyasi girişimlerde bulunmaktadır. Osman 1299'da Yenişehir uç merkezinden doğrudan doğruya İznik'i tehdit etmektedir; 1300'de Osman 1204-1261 döneminde Bizans İmparatorluğu'nun, daha önce 1075-1097 döneminde ilk Selçuklu payitahtı olan İznik'i fethetme girişiminde bulunacaktır. Osman Bey, 1300'de Yenişehir'den hareketle Avdan Dağlarını geçecek, İznik'i

---

* Eskişehir Anadolu Üniversitesi ile işbirliği halinde ilk Osmanlı payitahtı Karacahisar üzerinde arkeolojik kazı için bir proje geliştirilmektedir. Bu hisar kalıntıları el değmemiş biçimde bugüne kadar gelmiştir.

kuşatacak, şehri kurtarmak için İstanbul'dan hareket eden bir Bizans ordusunu Yalova'nın doğusunda Hersek Dili düzlüğünde, Yalakova'da baskınla denize dökecektir (Bapheus/Koyunhisar Savaşı, 27 Temmuz 1302). Çağdaş Bizans tarihçisine göre, bu zafer üzerine Osman'ın ünü Paflagonya (Kastamonu) bölgesine kadar Anadolu'da yayılacak, gâzi savaşçı grupları onun bayrağı altına koşacaktır. Bizans kaynağı, onun, atlı ve piyade askerinden oluşan ordusundan ve savaş için uzaklardan gelip katılan Türk savaşçılarından söz etmektedir.

Herhalde, 1288-1299 döneminde Anadolu'da ortaya çıkan olaylar göz önünde tutulmadan Batı Anadolu'daki gelişmeler anlaşılamaz. 1284-1288 dönemi Selçuklu Anadolu'sunda bir kargaşa dönemidir. 1284'te Argun Han, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'i idam etmiş ve yerine Gıyâseddin Mes'ud'u Selçuk tahtına oturtmuştu. Ona karşı Karaman ve Eşrefoğlu kuvvetleri Konya'yı aldılar ve Keyhüsrev'in iki oğlunu tahta oturttular. Türkmen beylerini cezalandırmak için Argun Han oğlu Geyhatu'yu büyük bir Moğol ordusuyla Anadolu'ya gönderdi. Keyhüsrev'in oğulları yakalanıp ortadan kaldırıldı. Sultan Mes'ud'la birlikte Geyhatu Konya'ya girer. 1288'de Germiyanlılar dâhil Türkmen beyleri Sultan Mes'ud'a itaat ederler. İşte bu bağlamda Osman Gâzi Karacahisar'ı fethetmiştir. 1288 yılı, Orta Anadolu'da Moğol askerî ve mali kontrolünün her zamandan daha kuvvetle yerleştiği bir tarihtir. Konya Selçuklu payitahtında artık bürokrasi tümüyle İlhan'ın İran'dan gönderdiği İranlı bürokratların eline geçer. Osman'ın komşusu güçlü Germiyan beyi, İlhanlı tehdidi altında Osman'a karşı hareket edecek durumda değildir. 1291-1292 döneminde Geyhatu'nun uç Türkmenlerine karşı sert tedip harekâtına tanık oluyoruz. Konya'da Sultan Mes'ud tamamıyla Moğollar elinde güçsüz bir oyuncak durumundadır. 1298'de İlhan, III. Alâeddin Keykubad'ı onun yerine Konya tahtına oturtacaktır. 1302'de Mes'ud ikinci defa Selçuk tahtına oturtulacak, onun ölümüyle (1308) birlikte Anadolu'da Selçuk saltanatı son bulmuş olacaktır. Görülüyor ki, Osman Gâzi'nin 1288'den bu yana uçta Bizans'a karşı gittikçe artan saldırılarını gerisinden önleyecek bir güç kalmamıştır. Komşusu güçlü Germiyanlılar, Orta Anadolu olaylarıyla oyalanmakta, Selçuk sultanı gücünü tamamıyla kaybetmiş bulunmakta ve Moğol hanları kendi aralarında taht kavgaları ve Anadolu'ya gönderdikleri askerî valilerin isyanları ile uğraşmaktadır. 1300'de Osman Bey, İznik'i açlıkla teslim almak için bir havale kulesi (Diraz Ali Kulesi, bugün Dirazali Köyü) yaparak şehri abluka altına almış, otuz yıl süren bu ablukadan sonra, İznik 1331'de oğlu Orhan'a teslim olmuştur. Osman Bey, 1302'de Dimbos Boğazı'nda Bursa ovasındaki tekfurların birleşik ordusunu da bozguna uğratmış, Bursa'yı kuşatmış, Aktimur ve Balabancık havale kulelerini yaparak Bitinya'nın ikinci büyük şehri olan bu merkezi de

abluka altına alınıştır. İznik gibi Bursa da Orhan Gâzi'ye teslim olacaktır (6 Nisan 1326). Yani, Bursa ve İznik gibi Bizans'ın iki büyük şehrinin Osmanlı egemenliği altına geçmesi, yine Osman Bey'in girişimleri sonucudur. Osman öldüğü zaman (1324), beylik öteki beylikler gibi oldukça geniş bir bölgeyi egemenliği altına almış, şehirleri, ordusu ve de bir bürokrasisi olan bir devletçik haline gelmiş bulunmakta idi. Beylik durumunu kanıtlayan bir belge bize kadar gelmiştir. Bu belge, Mekece vakfına ait bir tevliyet nişanıdır. Belge sonradan yapılmış bir kopya olmayıp orijinal nüshadır ve 724 yılının Rebiülevvel ayının ortalarında/1324 Mart ayında yazılmıştır. Aynı yılda Osman'ın ölümünden hemen sonra düzenlendiği açık olan bu belge, tavâşî (hadım) ağalarından Şerefeddin Mukbil'i zaviyenin mütevelliliğine atıyor. Şahitler arasında Osman Gâzi'nin çocukları Çoban, Melik, Hamîd, Bazarlu, Fatma Hatun sıralanıyor, Ömer Bey kızı Malhatun da tanıklar arasında yer alıyor. Farsça bürokratik kurallara göre yazılmış bu belge, Osman'ın bu çeşit belgeleri çıkaran bir küttap grubuna, yani bir bürokrasiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Zaten XV. yüzyıl tahrir defterlerinde Osman'ın, Edebali dâhil birçok derviş, âhî ve fakıya (fakîh) vakıflar yapmış olduğunu ortaya koymaktadır. Tevliyetin bir hadım ağasına verilmiş olması, Osman'ın bir sarayı olduğuna kanıt kabul edilebilir. Özetle diyebiliriz ki, Osman Bey zamanında Osmanlı Beyliği, Aydın Beyliği, Karaman Beyliği gibi tam teşkilatlı bir beylik olarak kurulmuş, Bizans'a karşı önemli başarılar kazanmış ve oğlu Orhan hiç itiraza uğramadan onun yerine beylik tahtına oturmuştur. Arap Seyyahı, İbn Battuta Bursa'yı ziyaret ettiğinde Orhan'ı şöyle tanıtıyor, "Bu sultan Türkmen hükümdarlarının en büyüğü, servet, toprak ve askerî kuvvetler bakımından en ileride olanıdır. Elinde olan kaleler yaklaşık yüz kadardır, kendisi zamanının büyük kısmını devamlı bu kaleleri ziyaret edip durumlarını gözden geçirip ıslah etmekle geçirir... Babası İznik şehrini yirmi yıl abluka altında tutmuştur, alamadan ölmüş, adı geçen oğlu Orhan, şehri 12 yıl daha kuşatarak almıştır. Kendisiyle orada buluştum, bana büyük meblağda para gönderdi." (*The Travels of Ibn Battuta*, 1325-1354, çev. H.A.R. Gibb, II, Cambridge, 1962, 451-52). Bu tasvir, Osman'ın ölümünden ancak 7 veya 9 yıl sonrasına aittir. Özetle, Osmanlı Beyliği, Gâzi Osman Bey tarafından kurulmuş, Orhan zamanında bir sultanlık halinde gelişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve gelişimi hakkındaki görüşünüz nedir?

İlk Osmanlı İmparatorluğu XIV. yüzyılın sonlarına doğru Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde kurulmuştur. Çağdaş Batı kaynakları onu *Imperatorum*

Turcorum diye anmaktadır. Bayezid, İstanbul'u almak için ciddi bir girişimde bulunmuştur (1394-1396). İlk imparatorluk dönemi Timur darbesiyle çökmüştür. İkinci imparatorluk dönemi İstanbul fethiyle (1453) başlar. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) Osmanlı İmparatorluğu'nu her yönüyle kurmuş olan sultandır.

İstanbul Fatihi II. Mehmed'den başlayarak Osmanlı sultanları, İslam dünyasında gelmiş geçmiş en büyük İslam devleti oldukları bilincine varmışlardır. II. Bayezid, devletin tarihinin bu görüşle yazılması için, dönemin tanınmış münşilerini kapsamlı bir Osmanlı tarihi yazmaya davet etmiştir. Bunlar arasında Kemâl Paşazâde, İdris-i Bitlisî ve Rûhî vardır. Rûhî Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü nedenlerini şöyle özetler:

1. Osmanlı hanedanı, Oğuz Han'ın büyük oğlu Günhan'ın oğlu Kayı neslindendir. Hanlık "Oğuz Han'ın vasiyeti mucebince âhir Kayı Han evlâdına düşse gerektir." (Yazıcızâde Ali, *Târîh-i Âl-i Selçuk*). Selçuklular, Moğol egemenliği altına girince Müslüman halk, hanlığa Osman'ın geçmesini istemişlerdir.

2. Osmanlılara kadar Müslüman hükümdarların devletleri, öbür Müslüman devletlerin ülkelerini "gadrle istila" etmekle ortaya çıkmıştır. Buna karşı Osmanlılar, devletlerini kâfirlere karşı kazandıkları zaferlerle kurmuşlardır. Devlet gelirleri, kâfirlerden aldıkları ganimet ve baş vergisinden (cizye) gelir. Osmanlılar, Müslüman ülkeleri de egemenlikleri altına almak zorunda kalmışlardır. Çünkü onlar Osmanlı'ya saldırılarıyla, kâfirleri Müslümanlar üzerine tahrik etmekte idiler. Onların ortadan kaldırılması şeriatça meşru idi.

3. Osmanlılardan başka hiçbir Müslüman sultanın kapı-kulları onlarınki mertebesine erişmemiştir. Osmanlı padişahının doğrudan doğruya emri altında 40-50 bin kulu vardır (Yorum: Padişahın merkeziyetçi gücü doğrudan doğruya emri altındaki kapı-kullarının çokluğuna bağlıdır. Rûhî, burada Osmanlı padişahının merkeziyetçi gücünün büyüklüğünü belirtmek istemektedir).

4. Osmanlılar gazâ ile kâfir ülkelerini fethederek İslam egemenlik alanını ziyadesiyle genişletmişlerdir.

5. Osmanlılar vakıf yoluyla o kadar çok hayır tesisleri meydana getirmişlerdir ki başka hiçbir İslam memleketiyle kıyaslanamaz. Bu sayede din adamları, fakirler geçimlerini sağlamaktadır.

Aynı konuyu işleyen Kemâl Paşazâde, Rûhî'nin düşüncelerine ek olarak, Osmanlı'nın üstünlüklerinden biri olarak, büyük bir deniz gücüne sahip olmaları olgusunu belirtir. Osmanlı tarihçilerinin görüşleri, tabii İslam tarihi açısından bir değerlendirmedir. Modern tarihçi, Bitinya'da ortaya çıkan küçük Osmanlı Beyliği'nin bir imparatorluk olarak gelişimini çok daha geniş

bir açıdan açıklama durumundadır. Bu soruyu çeşitli yazılarımızda ele almış bulunuyoruz.*

Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk olarak gelişmesinde, dış koşullar bakımından şu gelişmeler önemlidir. İran ve Anadolu'da hâkim Moğol İlhanlı Devleti'nin çöküşe gitmesi (1291-1336) ve Türkmen beyliklerinin her tarafta yükselişi, Latin koloni devletlerinin 1204-1320 döneminde siyasi-ekonomik baskısı sonucu Bizans Devleti'nin çöküşü ve Rumlar arasında Osmanlı ile işbirliği yapmaya hazır fırkaların (özellikle Kantakuzenos, 1341-1355) ortaya çıkması, Bizans'ta taht için iç mücadeleler; 1396'ya kadar Avrupa'da önemli bir Haçlı seferinin örgütlenememesi; Batı Anadolu'da Türkmen deniz beyliklerinin, özellikle Aydın Beyliği'nin yükselişi ve Orhan döneminde Osmanlılarla işbirliği, Balkanlar'da Sırp ve Bulgar devletlerinin parçalanması, feodal ilişkilerin ve yerel beylerin ortaya çıkışı, Osmanlı'nın Venedik ve Latinlere karşı Ceneviz deniz devletiyle 1352'den beri ittifak halinde olması.

Osmanlı sultanlarının çeşitli dönemlerde kullandıkları unvanlar aynı zamanda devlet ve hükümdarlık kavramlarını ve devletin gelişme dönemlerini açıklar. Önem verilen unvanlar "han", "sultan", "padişah" unvanlarıdır. Bu unvanlar Orta Asya Türk devleti, İslam devleti ve İranî devlet geleneğini yansıtmaktadır. Tabii, hükümdarın ülkesi ve gücü geliştikçe bu unvanlara yenileri eklenmiş yahut onların daha şatafatlı öz-deyimleri kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul fethinden sonra Mekke ve Medine ile Arap memleketlerinin ilhakı üzerine I. Selim, Hâdimu Haremeyni'ş-şerîfeyn, Kanunî Süleyman, Halife-i Müslimîn ve Halife-i Rûy-i Zemîn unvanlarını yeğledi.

İlk Osmanlı Beyliği'ni kurmuş olan Osman, Gâzi ve Bey unvanlarıyla yetinmiş görünmektedir. Orhan, ilk defa adına gümüş sikke basılan Osmanlı hükümdarıdır. Zira bağımsız hükümdar olarak sultan unvanını kullanmak için, mutlaka adına hutbe okunmak ve gümüş akçe basılmak gerekir. Orhan, bir hükümdar olarak galiba son İlhanlı hükümdarı Abu Said Bahadır Han'ın ölümünden (1336) sonra sultan unvanını kullanmaya başladı. I. Murad ilk defa yüce hükümdar, imparator anlamına gelen Hüdavendigâr (Hünkâr) unvanını aldı. Aynı zamanda Orhan, I. Murad ve sonra gelen tüm Osmanlı hükümdarları Gâzi unvanını bırakmadılar. Bu olgu, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde İslamî gazâ ideolojisinin temel önemini belirtir. Gâzi

---

* Başlıca şu yazılara bakılabilir: *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Londra, 1973, (bu eser Sırpça, Yunanca ve Arapça dâhil 6 yabancı dile çevrilmiş olup Yapı ve Kredi Yayınları'nca Türkçe yayına hazırlanmaktadır); "The Question of the Emergence of Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, 2/2, (1981-1982), s. 71-79; *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Londra, 1985.

Hüdâvendigâr unvanı I. Murad'a özgü bir unvandır. II. Bayezid'e kadar Beg (Bey) unvanı da terk edilmedi. Fatih bile bazen, Mehmed Beg unvanıyla anılıyordu. *Kutadgu Bilig*'den (yazılışı 1069) beri Türk geleneğinde "bik", "beg", "bey" unvanı daima, siyasi hüküm sahibi kişi anlamında kullanılmıştır. Zamanla padişah adına hüküm sahibi anlamında valiler, hatta subaşılar için de kullanılmıştır. Dinî otoriteler için Yunanca kökten "efendi" unvanı yerleşmiştir. Çok sonraları, siyasi ve dinî otoriteleri kişiliğinde birleştirenler için "beyefendi" unvanı yeğlenmiştir.

Yıldırım Bayezid Selçuklu sultanlarının vârisi olma iddiasıyla, Mısır'daki Abbasî halifesinden, Sultânu'r-Rûm (Anadolu Sultanı) unvanını bir menşûr (berat) ile kendisini tanımasını istedi. Fetret döneminde (1402-1413) Bayezid'in oğulları çelebi unvanıyla kaldılar çünkü bütün ülkenin meşru hükümdarının hangisi olduğu belirsizdi; Çelebi Mehmed rakiplerini tümüyle saf dışı bıraktığı zaman (1413) sultan unvanını aldı. İslamî bir unvan olan sultan, vazgeçilmez bir unvan olarak daima kullanılmıştır. "Sultânu'l-Mu'azzam", "Sultânu's-Selâtîn" veya "Sultân-ı a'zam", "Sultânu'l-Arab ve'l-Acem" şekilleri de sık sık kullanılmıştır.

II. Murad döneminde genellikle Padişah-ı 'Âlem-penah (cihanın himayesine sığındığı ulu hükümdar) unvanı yaygınlaştı. İstanbul Fatihi Doğu Roma imparatorlarının vârisi olduğu iddiasıyla Kayser-i Rûm unvanını ekledi. Aynı zamanda Sultânu'l-Berreyn ve Hakânu'l Bahreyn (iki karanın sultanı ve iki denizin hakanı) unvanıyla Anadolu ve Rumeli, Karadeniz ve Akdeniz'in hükümdarı unvanını benimsedi (aynı unvanı Anadolu Selçuklularında da buluyoruz). Ataları gibi Fatih'in yeğlediği bir başka unvan da Sultânu'l-Guzât ve'l-Mücahidîn unvanıdır. Bu, Osmanlı Devleti'nin doğuşu ve gelişmesinde İslamî gazâ ideolojisinin ne kadar önemli bir yer tuttuğuna başka bir kanıt olarak anılabilir.

"Velî" ve "Şâh" unvanlarıyla ahirette ve bu dünyada egemenlik iddiasıyla ortaya çıkan İran Safavî hükümdarlarına karşı II. Bayezid'den bu yana, Osmanlı sultanları da "sâhib-i velâyet" (velilik) unvanına önem verir olmuşlardır. Kanunî Süleyman'a Şâir Yahya, "sâhib-i velâyet" diye hitap etmiştir. Bu dönemde tasavvufî akınların güç kazanmasıyla beraber velâye ve kutbiyye teorileri hükümdarların dinî ve cismani otoriteyi nefislerinde temsil ettikleri inancını kuvvetlendirdi. Arap ülkelerini, özellikle Hicaz'ı ülkesine katmış olan Yavuz Selim, Memlûk sultanlarının "Hâmiyü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" unvanını "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" (Mekke ve Medine'nin hâdimi) biçiminde benimsemiş, fakat Abbasî halifelerine özgü olan "Hilafet-i Kubrâ" yani dünyadaki bütün Müslümanların meşru dinî ve siyasi hâkimi olmak iddiasında

bulunmamıştır. Halifenin bu unvanına saygı gösteren Anadolu Selçuklu sultanları, saltanat tahtına oturduklarında Bağdat Abbasî halifelerinden bir tayin menşûru istemişler ve kitâbelerde kendilerini halifenin "zahirî", "mu'înî" yardımcısı olarak anmışlardır. Onlar böylece, sulta'sına, yani İslam'da siyasi otoritenin icrasına halife tarafından izin verilmiş hükümdar (sultan) fiksiyonuna daima sadık kalmışlardır. Teorik olarak Bağdat Halifesi Umma bütün Müslümanların üzerinde tek meşru "imam" sayılmıştır. I. Selim'in üniversal hilafet yetki ve sembollerini Mısır'da oturan Abbasî halifesi III. el-Mütevekkil'den bir merasimle devraldığına dair rivayet, galiba XVIII. yüzyılda ortaya atılmış ve Osmanlı sultanlarınca benimsenmiş asılsız bir rivayettir.

Selim'le Çağdaş Osmanlı ve Arap kaynaklarında buna dair hiçbir kayıt yoktur (bkz. H. Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul, 1927, s. 17-19). Mısır'daki Abbasî Halifesi el-Mütevekkil, Selim tarafından İstanbul'a gönderilmiş, yolsuzlukları yüzünden Yedikule'de hapsolunmuş, Kanunî tahta çıktığında Kahire'ye dönmesine izin verilmiştir. Osmanlı Mısır Valisi Hâin Ahmed Paşa, kendisini sultan, el-Mütevekkil'i halife ilan etmişse de, paşa idam edilmiş, el-Mütevekkil Kahire'de bir köşede belirsiz ömrünü tamamlamıştır.

Kanunî Süleyman, "Halîfe-i Müslimîn" ve "Halîfe-i Rûy-i Zemîn" unvanlarını kullanarak bütün Müslümanların halifeliği iddiasında bulunmuşsa da, bunun o zaman bir tartışma konusu olduğu anlaşılmaktadır. "İmam Kureyş'tendir" (*"al-aimmatu min Kurayş"*: Buhârî ve öteki hadis mecmuaları) yani İslam cemaatinin başkanlığı Kureyş kabilesine aittir, hadisi karşısında, Osmanlı hükümdarının bütün Müslümanların hâkimi olma iddiası o zaman iki temel olguya dayandırılmak istenmiştir: Osmanlı hükümdarları, Fatih'ten beri, İslam'ın gazâ kılıcını elinde tutma hakkının kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir (İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in Mısır Memlûk sultanına yazdığı mektup: Feridun Bey, *Münşeâtu's-Selâtîn*, I, s. 236). Üniversal gazâ görevini üstlenen Sultan Süleyman, dünyada Hristiyan devletlerin saldırısına uğrayan bütün Müslüman devletlerine arka çıkmakta, mesela Portekiz saldırısına uğrayan Sumatra Sultanı Alâeddin'e kale, top ve gemi yapması için uzmanlar göndermekte, Osmanlı donanmasını göndermeyi vadetmekte idi. Kazan ve Astrahan'ı zapt eden Moskof çarına karşı, Müslümanların başvurması üzerine Astrahan seferi düzenlenmekte (1569), Orta Asya hanlıklarına ateşli silahlarla donatılmış yeniçeri müfrezeleri yollanmakta idi. Osmanlı hükümdarı, dünya Müslümanlarına, Mekke ve Medine'nin hâdimi olarak, hac için serbestçe gelip gitmelerini sağlamak üzere güvence vermekte, bu maksatla kara ve denizde sefer önlemleri almakta idi. Kuzey Afrika Arap ülkelerini

İspanyol haçlılarına, *reconquista*'ya karşı korumak için Kapudan-ı Derya'yı donanma ile o tarafa yollamakta idi. Gazâ ve hac yollarını koruma görevleri, Osmanlı hükümdarını fiilen bütün İslam dünyasının koruyucusu durumuna getirmekte ve bu sıfatla Kanunî Süleyman "Hilafet-i Kübrâ"ya hak iddia etmekte idi. Onun bilgin veya bilgiç veziriazamı Lütfi Paşa, hilafet üzerine risalesinde bu tezi savunmakta idi. 1924'te TBMM'de hilafetin kaldırılması tartışmalarında da, bu kurumun siyasi niteliği üzerinde durulmuştur (Adliye Vekili Seydi Bey'in konuşması).

Şu olguyu da kaydetmek gerekir: 1258'de Hülagü'nün Bağdat'ı zaptı ve Abbasî ailesini kılıçtan geçirmesinden sonra İslam dünyasının büyük bir bölümü Müslüman olmayan Moğol hanlarının hükmü altına düşmüştü. O zaman şeriatın uygulanması yerel ulemanın sorumluluğu halini aldı. Öbür yandan Müslüman hükümdarlar da şeriatın baş uygulayıcısı olarak imamet ve saltanatı kendi nefislerinde birleştirdiler ve bu sıfatla "halife" unvanını kullanmaya başladılar. I. Murad'dan beri Osmanlı hükümdarları da, İslam dünyasının başka taraflarında olduğu gibi "halife" unvanını kullanmışlardır.

Osmanlılarda "Hilafet-i Kübrâ" iddiası, zayıflayan siyasi gücü desteklemek amacıyla gittikçe kuvvetlendi ve XVIII. yüzyıldan bu yana bütün İslam dünyasının meşru halifesi biçiminde gelişme gösterdi. I. Dünya Savaşı bitiminde Hint Müslümanlarının Osmanlı hilafetini İngiliz hâkimiyetine karşı kullanmaları, "Hilafet" hareketi, Osmanlı sultanının halifelik iddiasının İslam dünyası tarafından benimsenmiş olduğunu göstermekte idi.

Osmanlı devam ediyor mu, ediyorsa hangi alanda?

Bir milletin veya devletin tarihi yazılırken dünya kamuoyunda yerleşmiş belli bir imaj, dostluk ve düşmanlık, siyasi ideolojiler, yeni kültür yönelişleri gerçeği saptırır, abartır veya karalar. Bu kaçınılmaz bir alınyazısıdır. Osmanlı tarihi, bu bakımdan en çok saptırılmış, tek yanlı yorumlanmış tarihtir.

Her şeyden önce Osmanlı tarihi bir imparatorluk tarihidir, yani belli tarihî koşullar sonucu örgütleyici bir üstün güç ortaya çıkmış, ayrı din ve kültürlere sahip birçok milleti kendi egemenliği altında toplamış, idare etmiş, kendi iradesini egemen kılmıştır. Sonradan bu egemenlik kalktığı zaman, bağımsızlığını kazanan milletlerin her biri için imparatorluk dönemindeki her şey olumsuzdur, bu bakış millî ideolojinin temel ögesidir. Millî Türk devleti doğduğu yıllarda ilk mektepte bize Osmanlı Devleti, milletin haklarını tanımayan, bir istibdat rejimi olarak tanıtılmış, Osmanlı sultanları Türk milletini devlet idaresinden dışlayan, milletin gelişimini, medeniyette ilerlemelerini

engelleyen, mutaassıp, zalim, geri kişiler olarak öğretilmişti. Çünkü yeni doğan millî devletin ideolojisi, imparatorluk ideolojisine taban tabana karşıttı. Bütün Balkan milletleri için de aynı tutum doğaldı. Bir Balkan tarihçisine, siz Osmanlı hakkında olumlu hiçbir şey yazamazsınız, çünkü o zaman devlete ve millete hıyanet sayılır, dediğim zaman, ama gerçek o değil midir diye yanıtladı. Onun bakış açısından gerçek ancak o yorumdur. Fakat şunu da itiraf etmeliyiz ki, Osmanlı arşivleri açılıp, incelemeler sosyal ekonomik alanlar üzerinde yoğunlaşmaya başlayınca, Balkanlar'da da daha objektif bir Osmanlı tarihi yazılma yoluna girildi. Bu alanda mesela, Nikolai Todorov'un Osmanlı dönemi Balkan şehri üzerine yazdığı kitabını anmalıyım. Bugün Balkan devletlerinin çoğunda devlet payitahtı, Osmanlı döneminde gelişmiş şehirlerdir. Balkanlar'da şehirleşme sürecinin temel faktörünü büyük Balkan tarihçisi Konstantin Jirecek şöyle anlatır, "Osmanlı imparatorluk rejiminde, küçük Balkan devletleri arasındaki sınırlar kalkmış, dolaşım ve ticaret kolaylaşmıştır." Osmanlı'nın kendi egemenlik iddiası dışında bu milletler için istediği ortak bir din, dil, kültür iddiası olmamıştır; millî devlet, imparatorluk rejiminin tam bir anti-tezidir. Oysa millî devletlerin kurulmasıyla birlikte dil, din, kültür birliği bir ölüm-kalım politikası olmuş, "etnik temizlik", daha doğrusu azınlık kıyımı egemen bir siyaset haline gelmiştir. Günümüzde bunun korkunç misallerini yaşıyoruz. Evet, Osmanlı rejimi, hanedan egemenliğine dayanan bir devleti, Max Weber'in terimiyle patrimonyal bir devleti temsil ediyordu. Ülke içinde her şey, hükümdarın babadan kalma mülkü gibi algılanırdı. Onun egemenlik şemsiyesi altında toplanan milletlerin her biri, kendi kilisesi, özel hukuku, dili, özel yaşam stilini korumuştur.

Şu da doğrudur: Osmanlı rejimi, bu milletlerin devlet ve hanedan tarafından temsil edilen ve korunan yüksek kültür kurumlarını ortadan kaldırmış, bu kesimdeki kültür gelişimini önlemiştir. Bu milletler, halk kültürünü koruyarak, XIX. yüzyılda yeniden doğmuştur. Sırp milliyetçiliği, yalnız Batılılaşmış aydınların benimsediği Fransız İhtilâli ilkelerinden değil, folklor araştırmalarından doğmuştur.

Eğer Balkanlar'da Hristiyan kavimlerde İslamlaşma, kültür bakımından Osmanlılaşma olmuş ise, bu süreç bir zorlama yahut bir devlet politikası sonucu değildir. Bu tutum, ancak XIX. yüzyılda, özellikle bağımlı milletlerden ilki, Yunanlılar kendi bağımsız devletlerini kurdukları zaman, 1830'da değişecektir. Tanzimat Osmanlılığa yeni bir kavram içeriği getirecektir. Geleneksel Osmanlı gerçeği yerine, şimdi hanedana bağlılık ve ülke bütünlüğü ideolojisi, bir çeşit Osmanlı vatanseverliği, bir nevi "proto-nasyonalizm" biçiminde bağımlı milletlere sunulacaktır.

Genel değerlendirme böyle olmakla beraber birileri haklı olarak diyebilir ki, beş-altı yüzyıl Osmanlı egemenliği halkların kültürleri üzerinde derin etki yapmaktan geri kalmamıştır. İlk iki yüzyılda Osmanlı'ya özgü bir saray kültürü ortaya çıktı. Sultanın yarattığı bir seçkinler grubu, bu saray kültürünü ülkenin her yanına taşımış, şehir merkezlerinde bir dereceye kadar egemen kılmıştı. Misal istenirse, bir Osmanlı mimari üslubu imparatorluğun her yanında eser vermiştir. Osmanlı Divan edebiyatı saray patronajı ile gelişmiş bir edebiyattı; saray için yazılmış şuara tezkirelerinde pek nadir olarak bir halk şairi listeye alınmıştır. Zamanla saray kültürü, bir yüksek kültür, bir prestij kültürü olarak halk kültürünü etkisi altına almış, örnek olmuştur. Fakat yine de yalnız Hristiyan halkların, Yunan, Bulgar, Sırpların kültürleri değil, öz Türk halk kültürü de halk kitleleri arasında egemen kültür olarak yaşamakta devam etmiştir. Millî Türk devleti kurulduğu zaman millî sanat yaratılmak istendiğinde, devlet ve aydınlar bu kaynağa yönelmiştir.

Bugün bir bölüm Türk yorumcular, Osmanlı'yı Cumhuriyet Türkiye'sinin kültürüne bağlama, onunla bağdaştırma çabasındadırlar. Kültürde bu yaklaşım, sosyolojik bakımdan belki haklı görülebilir. Bugün Türk toplumunda, dinî yaşam, örf ü âdât, değerler sisteminde, kuşkusuz bir devamlılığa tanık oluyoruz ve bu gerçek bazı alanlarda kanunların müeyyidesi altına konmuş devlet ideolojisiyle sert bir karşılık içine girmektedir. Yalnız sanatta, musikide, güzellik anlayışımızda, mutfağımızda değil, yaşam tarzı ve davranışlarımızda, hatta din anlayışımızda Osmanlı yaşamaktadır. Bu sosyolojik bir gerçektir.

6

MİRASYEDİ BORÇLA İFLAH OLMAZ*

Yaşadığımız kriz, Osmanlı tarihindeki hangi dönemi hatırlatıyor size?

Tarihimizde böyle büyük bir buhran, aynı biçimde bir siyasi-ekonomik çöküş ile başladı. 1593-1610 yıllarında millî para olan akçe yüzde yüz değer kaybetmiş, geliri birdenbire düşen askerî ocaklar ve timarlı sipahi isyana başlamış, Osmanlı akçesi yerine piyasayı yabancı paralar, Hollanda Riksdalları (aslanlı kuruş) ve İspanyol Riyalleri istila etmişti. Ücretli Sekban ve Saruca bölüklerine para bulunmadığından, bu bölükler Anadolu'da baş kaldırarak şehir ve köyleri yakarak bir kaos meydana getirdiler.

Devlet, İran ve Macaristan cephelerinde savaşıyordu galiba?

Doğru. Masraf ziyadesiyle arttığı, devlet gelirleri ise yarı yarıya düştüğü için korkunç bir mali çöküntü ortaya çıktı. Ulufelerini alamayan Sipahiler ve Yeniçeriler sık sık isyan halindeydiler. Bu bunalım, Osmanlı Devleti'nin bir daha ayağa kalkmayacağı bir çöküş dönemine (1593-1656 devresinde) yol açtı. Bu perişanlık devri, Köprülü Mehmed Paşa'ya diktatörlük yetkileri verilerek, sert önlemlerle nihayete erdirilebildi.

Neyse ki bugün savaş içerisinde değiliz.

Çok şükür. Fakat millî parada enflasyon ve devamlı değer kaybı, yabancı paraların piyasayı istilası, dar gelirlilerin umutsuz bir duruma düşmesi bakımından bu iki benzeri dönem bizi ciddi düşüncelere salıyor. Bir "ekonomi diktatörü" bulduk ve kurtuluşu ondan bekliyoruz.

---

* Nuriye Akman, *Sabah*, 08 Nisan 2001.

Türkiye için, dünya medyasında yeniden hasta adam sözü tekrarlanmaya başladı. Bugünkü krizi uzun vadeli bir çöküş olarak mı düşünüyorsunuz?

Türkiye, hasta değildir, ümit edelim ki sadece büyüme krizleri yaşamaktadır. Fakat dikkat edilmez ise içinde bulunduğumuz siyasi-ekonomik kriz uzun süreli bir çöküşün başlangıcı olabilir. Karamsarlara göre bu kriz, önlem alınmaz ise ekonomik sosyal ve siyasi boyutları derinleşebilir ve Türkiye, Sovyetler'in çöküşünde görüldüğü gibi felaketli bir çöküş dönemine girebilir. Ekonomide daralma, işsizlik, fakirlik, sosyal patlamaları ve kargaşayı getirebilir.

Böyle bir durumu önlemek için ne yapmalı?

Karamsar olmaya gerek yok. Türkiye, son 20-30 yıl içinde, özellikle dünya ekonomisindeki kökten değişikliği zamanında yakalayan bir başbakan, iç ve dış siyaseti usta bir kaptan gibi muhtıralardan çekip çıkaran bir deneyimli cumhurbaşkanı sayesinde birçok ülkeye örnek olacak gelişme düzeyine erişti. Son krizle bu durumu kaybetmek tehlikesi var. Devletçe ve milletçe ölçülerimizi kaybetmiş durumdayız. Zayıf plansız bir devlet idaresi, lükse ve tüketime yönelen bir azınlık, enflasyon sonucu gelir dağılımında son derece haksız bir gelişme, enflasyon, yüksek faiz, rant ve spekülasyonla dengesi bozulan bir sosyal yapı, bütün bunlar bugünkü krizin derin kökenleridir. Bunları, söküp atmaya kalkınca da bütün yapı sarsılacaktır, sarsılmaktadır. Devletimiz ve halkımız, Osmanlı rejiminde olduğu gibi sonunu düşünmeyen, borçla yaşayan bir mirasyedi gibi hareket ediyor. Galata sarrafları eli ile Fransız bankalarından yüksek faiz ile borç alıp, III. Napolyon'un sarayı gibi bir saray yapmak Sultan Abdülaziz'in hayali idi. Bugün Türkiye'nin dış bankalara yüz milyar doları çoktan aşan bir dış borcu vardır ve krizden kurtulmak için yeniden büyük borçlar içine girmek için savaşıyoruz. Bir mirasyedi, hiçbir zaman borçla iflah olmaz.

Sizi rahatsız eden savurganlık manzaraları neler?

Kamu sektöründe müsteşar yardımcılarına kadar, şoförü ile bir makam arabası tahsisi, altından kalkılamaz savurganlığın misali. Krizden hemen önce memleketimize 250.000 yabancı araba ithal olunmuş ve hâlen lüks yabancı araba almak için uzun bir kuyruk beklemekteymiş. İtibarı, makamda ve gösterişte aramak, Osmanlı'dan gelen bir hastalıktır. Halkımız arasında ve kamu sektöründe rasyonelliğe yönelmek zorundayız. Son kez, TBMM, lüks toplantı salonu ve kırmızı koltuklar reformunda halka güzel bir misal verdi. Halkının büyük bir bölümü, memuru, işçisi fakirlik düzeyine düşmüş bir memleketin

en yüksek idare kurumu "kıyak emeklilik" için o derece ısrarlı bir mücadele içine girmeyecekti. Japonya, Avrupa karşısında XIX. yüzyılda kalkınma mücadelesine girdiği yıllarda bakanlar maaşlarını devlete bırakıyormuş.

Bu günleri Kurtuluş Savaşı günlerine benzetenler var...

Kaynakları kısır, yapılanması noksan bir memlekette serbest piyasa ekonomisi, enflasyonist bir para politikası, bir taraftan ekonomik büyümeyi kamçılarken, öbür yandan servet dağılımını anormal bir sürece sürükledi, orta sınıf silinip gitti. Bütün ekonomik sektörler, tarım, sanayi, hizmetler iflas halinde. Devletin ve her Türk vatandaşının, yurt çıkarları için seferberlik azmiyle savaşması lazım. Tek kurtuluş yolu bu.

XVII. yüzyılda devlette bozulmayı araştıran Koçi Bey'den bu yana hiçbir şey değişmedi. Rüşvet, çıkar ilişkileri yine var.

Tarih tekerrür mü ediyor?

Tarih tekerrür etmez. Osmanlı Devleti'nin koşulları ile bugünkü durum mukayese edilemez. Bununla beraber toplumlarda, gelenek ve davranışlarda devamlılık vardır. Bugünkü koşullar değişmezse uzun süreli bir çöküş dönemine girebileceğimizi söyleyebiliriz.

Peki, Osmanlı'dan bugüne neler devam ediyor?

Osmanlı saltanatında padişah, ülkeyi kendi mülkü ve halkı kendi kulları sayardı. Padişah, kanun koyucusu, kanun nizam üstü bir otorite idi. Dolayısıyla idare, kurallara değil, kişisel ilişkilere bağımlı idi. Yüksek otorite sahibine yaklaşmak, onun nabzına göre şerbet vermek, dedikodu, gammazlık ve iftira, lütuf ve inayete erişmek, rakibi alaşağı etmek için başvurulan her araç siyaset sayılırdı. Bir yanlış söz veya hareket padişahı harekete geçirir, bütün devlet mekanizması sarsıntıya uğrardı. Buna karşı modern devlet, yerleşmiş kurallara ve o kurallardan başka bir otorite tanımayan bir bürokrasiye dayanır. Siyaset, objektif kurallar içerisinde belirlenir.

Tabii teoride böyle. Uygulama bizde farklı oldu hep.

Memleket, 1839'da Koca Reşid Paşa'dan beri böyle bir idareyi, bir anayasa rejimini kurmak için savaşıyor. Ama Osmanlı'yı, yerleşmiş geleneği, alışılmışları aşmak kolay görünmüyor. Koçi Bey gibi XVII. yüzyılda devlette "tagayyür ve fesadı", bozulma sebeplerini inceleyen devlet adamları, rüşveti baş suçlu olarak gösterdiler. Rüşvet, verilen otoriteyi kişisel çıkar için kullanmaktır.

Bugün de Türkiye, bu bela ile çalkalanmıyor mu? Kişisel ilişkiler, dedikodu, siyasetin temel olguları şeklinde devam etmiyor mu?

***Doğu Batı* dergisinin Nisan 2000 sayısında ülkenin durumuyla ilgili tespitleriniz vardı. Siyasi istikrarsızlığı en büyük sorun olarak görüyordunuz.**

Evet. Siyasiler, halkımızı iki zıt kampa ayırmakta yarış halindeler. Devlette otorite birliği kalmadı. TBMM ve hükümetleri sürekli prestij kaybına uğramakta. Koalisyonlar, otoritesi zayıf hükümetlerdir. Programları birbirine yakın partiler birleşecekleri yerde kıyasıya bir rekabet halindedir. Parti başkanlığı saltanatı, Türk siyasi hayatını ifsat eden başlıca hastalıktır. Batı'da parlamentolar, büyük davaları özgürce savunan büyük hatipler, vatansever liderlere bir platform hizmeti görmüşlerdir.

Bizde asla değişmeyen parti başkanları buna imkân vermez.

Ve kendisine rakip olabilecek değerleri seçimde elemeye çalışır. Milletvekilleri, gelecek seçimde liste başına geçmek için başkana candan bağlı olduklarını göstermek zorundadır. Meclis kapısında toplanıp başkanın elini öperler. Devlet otoritesinde birlik prensibi esastır. Türkiye son 10 sene içinde, belli sebepler yüzünden otorite bakımdan çok başlı bir rejime sürüklendi. Devletin birlik içinde yürümesi gereken organları zaman zaman karşı karşıya geldi. Cumhuriyet tarihimizde siyaset ve ekonomi alanlarında kilitlenme ve çözümsüzlük dönemleri yaşadık ve yaşıyoruz. İstikrarsızlık, anarşi ve kaos korkusunu gündeme getiriyor. Her 20-25 senede darbeler böyle bir kaostan kurtulmak için zorunlu bir çözüm gibi gelmekte, fakat bu ara rejimler de yeni krizlere zemin hazırlamaktadır. Türkiye için dünya medyasında, maalesef yeniden hasta adam sözü tekrarlanmaya başlanmıştır. Son krizde yine ara rejim lafı ortaya atılmıştır. Türkiye, hasta değildir, sadece büyüme krizleri yaşamaktadır. Fakat dikkat edilmezse içinde bulunduğumuz siyasi-ekonomik kriz uzun süreli bir çöküşün başlangıcı olabilir. Karamsarlara göre bu kriz, önlem alınmazsa ekonomik, sosyal ve siyasi boyutlarıyla derinleşebilir ve Türkiye, Sovyetler'in çöküşünde görüldüğü gibi felaketli bir kriz dönemine girebilir. Ekonomide daralma, işsizlik ve fakirlik sosyal patlamaları ve kargaşayı beraberinde getirebilir.

Böyle bir durumu önlemek için ne yapılmalıdır?

Karamsar olmaya gerek yok. Türkiye son 20-30 yıl içinde, özellikle dünya ekonomisindeki kökten değişikliği zamanında yakalayan bir başbakan, iç ve dış siyaseti usta bir kaptan gibi muhataralardan çekip çıkaran deneyimli

bir cumhurbaşkanı sayesinde birçok ülkeye örnek olacak gelişme düzeyine erişmiştir. Son krizle bu durumu kaybetmek tehlikesi vardır.

Devletçe ve milletçe ölçülerini kaybetmiş bir toplum durumundayız. Zayıf ve plansız bir devlet idaresi, lükse ve aşırı tüketime yönelen bir azınlık enflasyon sonucu gelir dağılımında son derece haksız bir gelişme, enflasyon, yüksek faiz, rant ve spekülasyonla dengesi bozulan sosyal bir yapı, bütün bunlar bugünkü krizin derin köklerdir. Bunları söküp atmaya kalkınca da tüm yapı sarsılacaktır. Devletimiz ve halkımız, Osmanlı rejiminde olduğu gibi sonunu düşünmeyen, borçla yaşayan bir mirasyedi gibi hareket etmektedir. Galata sarrafları eliyle Fransız banklarından yüksek faizle borç alıp, III. Napoleon'un sarayı gibi bir saray yapmak Sultan Abdülaziz'in hayaliydi. Bugün Türkiye'nin dış bankalara 100 milyar doları çoktan aşan bir borcu var. Ve krizden kurtulmak için yeniden büyük borçlar altına girmek için savaşıyoruz. Bir mirasyedi hiçbir zaman borçla iflah olmaz. Hesapsız kitapsız savurganlığa misal vermek gerekirse, araba saltanatına göz atmak yeterlidir. Kamu sektöründe müsteşar yardımcılarına kadar, şoförüyle bir makam arabası tahsisi, devletin altından kalkılamaz savurganlığının en büyük göstergesidir. Gazetelerden okuyoruz, krizden hemen önce memleketimize 250.000 yabancı araba ithal olunmuş ve hâlen lüks yabancı araba almak için uzun bir kuyruk beklemekteymiş. İtibarı, makamda ve gösterişte aramak, Osmanlı'dan gelen bir hastalıktır. Halkımız arasında ve kamu sektöründe rasyonelliğe yönelmek zorundayız. Son kez, TBMM, lüks toplantı salonu ve kırmızı koltuklar reformunda halka güzel bir örnek verdi. Halkının büyük bölümü, memuru, işçisi fakirleşmiş bir memleketin en yüksek idare kurumu "kıyak emeklilik" için o derece ısrarlı bir mücadele içine girmeyecekti. Japonya Avrupa karşısında XIX. yüzyılda kalkınma mücadelesine girdiği yıllarda bakanlar maaşlarını devlete bırakıyormuş.

Kamu hizmetlerinde plan ve rasyonelliğin göz ardı edildiği ortadadır. Oy endişesiyle politikacımız, Amerika ve Avrupa devletleri gibi en zengin devletlerde cari olan bütün sosyal hizmet ve güvenceleri getirmeyi vadeder. Fakat devlet bütçesi, Türk ekonomisinin koşulları ve imkânları bunu kaldırır mı, kaldırmaz mı hesap etmez. Savurganlık ve irrasyonellik maalesef halkımız arasında da caridir. Türkiye'de devlet, sonsuz tüketim imkânlarına kavuşan bir azınlık, hatta sıradan halk, kredi kartı zihniyetiyle yaşamaktadır. Hiç kimse giderlerini, kaynaklarına göre ayarlamıyor, harcamalarını bitmez tükenmez sandığı kredi kartına göre yapıyor, böylece devlet de, birey de borç ve faiz kısır döngüsü içine düşmüş bulunuyor.

Kaynakları kısır, yapılanması noksan bir memlekette serbest piyasa ekonomisi, enflasyonist bir para politikası, bir taraftan ekonomik büyümeyi kamçılarken, diğer taraftan servet dağılımını anormal bir sürece süreklemiş, orta sınıf silinip gitmiştir. Bütün ekonomik sektörler, tarım, sanayi ve hizmetler iflas halindedir.

Soruyorsunuz, Türkiye bu krizi atlatabilecek mi, yoksa kriz müzminleşip bir çöküş dönemine mi gireceğiz? Tek kurtuluş yolunu şurada görüyorum: Devlet ve halkımız her şeyden önce yurt çıkarlarını düşünen bir seferberlik azmi içinde bilinçlenmeli, bunu bir hayat-memat sorunu gibi benimsemeli, Kuvâ-yı Milliye yıllarındaki gibi, umutsuz görünen yoldan çıkmak için savaşmalıdır.

7

ŞAİR VE PATRON HAKKINDA*

Sanat sosyal bir olgudur. Bugün tarihçi, bir sanat üslubunu açıklamak için, sanatkârın bireysel psikolojisi ve deneyimleri kadar yaşadığı toplumdaki genel koşulları, hitap ettiği kitleyi anlamaya çalışmaktadır.

Kitapçığım *Şair ve Patron*, Osmanlı patrimonial toplumunda, divan şairlerinin sanatlarını değerlendirmek ve bir maişet sağlamak için daima bir "hâmî" (patron) aramak zorunda kaldıklarını belirtmeye çalışıyor, kendi dillerinden kanıtlar veriyor.

Klasik şairler arasında daima bir "hâmî" arayan, fakat sonunda ümidini kesen Fuzulî misali, patronajın sanatkâr için nasıl vazgeçilmez bir yaşam koşulu olduğunu ortaya koymaktadır. "Dokuz eflâke" tekme vuran o müstağni gururlu şair bile "dokuz akçe" bir maaşı alamayınca nasıl kederlenmiş ve Nişancı Celâl-zâde'ye o eşsiz *Şikâyetnâme*'sini yazmıştır. Bağdat'ta, "Burc-i evliyâ"da dört ay kalan Muhteşem Süleyman'a şöyle hitap eder:

Var ümmidim ki hemîşe irtifa'-i kadrile
Ola ihsânın neşât-engiz-i her kalb-i hazîng

Sanatkârlarımız tabii önce, sanatlarının takdir edilmesine önem verirlerdi; ama bir yandan da rahat bir yaşam sağlamak zaruretti, başka imkân yoktu.

Hâmîleri tarafından "fakr u fâka" atılmış şairlerimiz arasında "şiirlerini satanlar" vardı; geçim için Zâtî yüzlerce kaside yazıp satıyordu. Şair, "câize" için hâmînin duygularına ortak olmaya çalışırdı. Başsağlığı makamında mersiye karşılığı hil'at alanların listesini öğrenmek için kitapçığın sonuna koyduğumuz listeye bir atf-ı nazar buyrula. Bugün Batı'da sanat tarihi araştırmalarında, patronaj incelemeleri, açıklamanın en önemli yönü olarak ele alınır. Genç edebiyat tarihçilerimiz bunu elbette bir "iktisat tarihçisi"nden öğrenmezler.

---

* Halil İnalcık, *Zaman*, 12 Haziran 2003.

Her şeyden önce, her biri profesör ve doktor değerli edebiyat tarihçilerimize teşekkür borçluyum; ilgi gösterip kitapçığımı okumak lütfunda bulunmuşlar. Eleştirdikleri temel nokta, yani Fuzulî'nin olgunluk çağında "şeydâlık" eseri diye pek benimsemediği gazeller, çoğu kez şairin kendisi için yazdığı yürekten kopan coşkulu şiirlerdir; bir "hâmî"ye yaranmak, hele hele para "çekmek" için yazılmış değildir, yerden göğe hakları var. Ama şu da unutulmasın ki, büyüklerin işret meclislerinde "muşâ'ara" da hâmînin beğenisini çekmek ve bir kîse "caîze" almak için, her çeşit şiir karşılıklı okunurdu. Şairler büyüklere gazellerini de gönderirlerdi. "Hâmî"ye sanat gücünü göstermek için şair her çeşit eserini, kaside, gazel, muammâ vb. takdim ederdi. Tarihçilerimizde, geçmişi temize çıkarmak, büyük tanıdığımız tarihî kişilere toz kondurmamak duyarlılığı var.

Özetle, sanatta patronaj, belli toplum koşulları altında kaçınılmaz bir zaruretti. O zamanlar şair için kitap bastırıp geçimini sağlama imkânı yoktu (Gerçi bu durum bizde bugün için de değişmemiştir). Aslında patronaj, iki doğrultuda işleyen bir yoldu. Patron, nasıl sarayının ihtişamı "hadem ve haşemiyle" ve de devrin büyük sanatkârlarının "hâmîsi" olmakla öğünürse, sanatkâr da haşmetli bir hâmînin iltifatıyla akrânı arasında sivrilmenin, sultanu'ş-şuârâ olmanın peşinde idi. Fuzulî ümitsizce daima bir "hâmî" aramıştır. Muhteşem Süleyman'a hitap ettiği gibi:

Söz gevherine nazar kılanlar
Gencîne verüb güher alanlar
.....
Tutsan elimi ben fakîrin
Hak ola hemîşe destgîrin

Bizi eleştirenler patronaj hakkında söylediklerimizi "şiirden para kazanmak" şeklinde yorumlamışlar. Söylediğimi başka şekle sokup sonra onu eleştirmek talihsizliği daha önce de başıma gelmiştir; yeni değil.

Biz bekler iken bir nice takrîz üdebâdan
Gelmiş bize bir darbe-i ta'rîz palalardan

Fazla ne demek gerek? Lütfen bir kez daha okusunlar orada yazdıklarımı.

8
OSMANLI UYGARLIĞI ÜZERİNE BİR BAŞYAPIT*

Dünyaca ünlü tarihçimiz Prof. Dr. Halil İnalcık'ın genel editörlüğünü yaptığı Osmanlı Uygarlığı *adlı kitap, TC Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı. Bir başyapıt olan iki ciltlik kitabın hazırlık öyküsünü anlatmasını Prof. İnalcık'tan rica ettik.*

Osmanlı İmparatorluğu tarihi yakın zamanlara kadar, daha çok askerî-siyasi yönü ile ele alınmış, Osmanlı'nın uygarlık tarihi, bazı önemli monografiler dışında, bir bütün olarak araştırma konusu olmamıştır. Bu nedenle adı geçen kitap bu konuda yazılan ilk ve tek kitaptır.

Kitapla ilgili sorulara geçmeden önce, "Osmanlı Uygarlığı var mıdır?" sorusuna cevabınız ne olacak?

Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıldönümü kutlamaları dolayısıyla Kültür Bakanlığı'nda yapılan bir toplantıya katıldım. Orada yazılacak kitap için şöyle bir konu önerdim: "Osmanlı Medeniyeti!" Uzun zaman Batı'da literatürde özgün bir Osmanlı medeniyetinden bahsedilmezdi. Mesela Osmanlı sanatının İran sanatının taklidi olduğu düşünülürdü. "Osmanlı'ya özgün bir medeniyet var mıdır?" sorusunun yanıtı işte bu kitaptır.

700. yıl kutlamalarıyla ilgili başka bir önemli yayından söz etmek istiyorum. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı Türkiye ve dünyada büyük ilgi uyandırdı. Kaynaklar tarandı. Bu kaynaklardan birini örnek vermek istiyorum: 1530 yılında Viyana Seferi'nden döndükten sonra Kanunî Sultan Süleyman emretmiş; bütün imparatorluğu kapsayan bir istatistik yapılsın istemiş. Önerim üzerine bu önemli kaynak (4 cilt, 2000 sayfa tutar) 700. kutlama yılı şerefine Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmaya başlandı.

---

* *Dergi Bilkent*, Haziran 2004.

Osmanlı'nın Avrupa'nın şekillenmesindeki rolü nedir?

Osmanlı Devleti, özellikle Kanunî devrinde, Protestanlığın Papa'ya ve Avrupa'ya karşı savunucusu olarak ortaya çıktı. Osmanlı bir dünya gücü olarak Avrupa üzerinde etkisini göstermeseydi, Avrupa'da Protestanlık ve o zaman ortaya çıkan millî devletler (Fransa, Hollanda gibi) imparator ve papaya karşı koyamazlardı. Abartısız, Avrupa siyasi ve hatta kültür coğrafyasını Osmanlı'nın siyasi gücü şekillendirmiştir, diyebiliriz. Osmanlı'nın etkisi Avrupa'nın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ama genellikle Avrupalı tarihçiler bu gerçeği görmezden gelirler.

Kitaba dönelim. Böyle bir kitabı yayımlama kararı nasıl alındı?

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı olarak kabul edilen 1999 yılında, o zamanki Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın başkanlığında yapılan bir toplantıda "Osmanlı Kültür ve Bilim Mirası"nı tanıtacak toplu bir eserin yazılması kararlaştırıldı. Koordinatör olarak Kültür Bakanlığı Müsteşarı Fikret Üçcan'ın başkanlığı altında bir heyet oluşturuldu. "Osmanlı Uygarlığı" konusunu ortaya attığım için kitabın hazırlanması için beni genel editör seçtiler. Kitabın, bilimsel ama aynı zamanda herkesin okuyabileceği bir dilde yazılmasına karar verildi. Batı tarihçiliğinde ve kamuoyunda boşluğu doldurmak için İngilizce çevirisinin de yayımlanması bu toplantıda kararlaştırıldı.

Siz, kitabın genel editörü oldunuz. Kitaba katkıları olan kişiler nasıl seçildi ve kitabı kaç yılda tamamladınız?

Osmanlı uygarlığının çeşitli yönleri üzerinde çalışan en tanınmış uzmanlarla temasa geçtik. Hepsi Türk, 22 uzmanın katkılarıyla hazırlıklara başladık. Başlangıçta bir cilt olacak şekilde yola çıktık ama iki ciltte ancak toparlayabildik. Benim görevim, gelen yazıları okumak, genel çerçeveye uydurmaktı. Bazı yazıları yeniden yazdırmak gerekti. Bazıları fazla kapsamlı ve çok uzundu. Bazıları ise konuya istediğimiz şekilde yaklaşmamıştı. Elemeler yaptık. İçlerinden seçtiklerimizi kitaba aldık. Bu çalışma üç yılımızı aldı. Sanat tarihi yazılarında editör olarak yardımcı olması için Prof. Dr. Günsel Renda'ya rica ettik. Yazılar tamamlanınca, Ersu Pekin her konuya uygun görsel malzemenin temininde yardımcı oldu. Onun titiz çabaları, eserin bilimsel ve göz alıcı olmasını sağlamıştır. Eser bir ekip işidir. 22 bilim adamının ve Millî Kütüphane Başkanı Sayın Tuncer Acar ve yardımcılarının özverili katkıları olmasaydı bu eser bu kalite ve nefasette çıkamazdı. Osmanlı uygarlığını bilimsel ve çekici bir biçimde dünya kamuoyuna sunmak düşüncesiyle E. Yazar ve M. Işın tarafından eserin iki cilt halinde İngilizce versiyonu da hazırlandı ve basıldı. Tamamlanması dört yılı bulan kitap, bu yılın Ocak ayında yayımlandı.

Kitabın tanıtımı nasıl yapıldı?

Rektörümüz Prof. Ali Doğramacı ve Kültür Bakanlığı işbirliğiyle kitabın tanıtımı için Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Konferans Merkezi'nde bir tören düzenlendi. Tören büyük ilgi gördü. Turizm ve Kültür Bakanı Erkan Mumcu, Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Bilkent Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Eski Kültür Bakanı İstemihan Talay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Mustafa İsen törene katıldılar. Törenin amacı basın yoluyla eseri tanıtmaktı. Basını temsilen *Milliyet*'ten Taha Akyol, *Hürriyet*'ten Doğan Hızlan, *Radikal*'den Avni Özgürel, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'ndan Mustafa Armağan toplantıya katıldılar ve kitap hakkında güzel yazılar yazdılar. CNN Türk'te kitap hakkında Taha Akyol ile bir söyleşim yayımlandı.

Kitabın farklılığı baskı ve fotoğraf kalitesiyle de dikkat çekiyor. Nasıl hazırlandı ve nerede basıldı?

Avrupa'daki yayınlarla mukayese edildiğinde bu eser, Türk tipografisinin eriştiği mükemmeliyet derecesini göstermek itibarıyla de övgü kaynağı. Kitabın tasarımı Ersu Pekin'e ait. Renk ayrımı, baskı ve cilt İstanbul'da Mas Matbaası tarafından yapıldı. Fotoğraflar çeşitli koleksiyonlardan, müze ve kütüphane arşivlerinden alınmıştır. Bu hususta Prof. Günsel Renda'nın katkısı büyüktür.

Kitap kaç baskı yaptı?

İlk kez 1500 adet basılmıştı. Dört beş ay içinde ilk baskı tükendi. Yeni bir baskı yapılmaktadır. Yurt dışında da İngilizcesi satılıyor. Amerika'dan bir kitapçının 1000 adet sipariş verdiğini öğrendik.

9

TÜRK TARİHİNİN MUKADDERATI AVRUPA'YA, AVRUPA'NINKİ BİZE BAĞLI*

Prof. Dr. Halil İnalcık, birkaç ay sonra 90 yaşına girecek. Onlarca kitap yazan, binlerce makaleye imza atan, sayısız öğrenci yetiştiren, hocaların hocası, dünyada yaşayan en önemli beş tarihçiden biri olarak kabul ediliyor. Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu ve eski öğrencisi Prof. Dr. İlber Ortaylı için o, "Şeyhü'l-Müverrihin" (Tarihçilerin Şeyhi). Prof. Dr. Bernard Lewis için ise tüm zamanların en büyük âlimi. Yaptığı çalışmalar Prof. Dr. Mark L. Stein için ise o kadar kıymetli ki, Stein'a göre İnalcık'ın çalışmalarını çıkarırsanız Osmanlı tarihinden geriye hiçbir şey kalmaz. İnalcık sadece Osmanlı tarihiyle ilgilenenler açısından referans noktası değil, Avrupa, tüm Akdeniz ve kültürler tarihi açısından da uçsuz bucaksız bir bilgi denizi. Gazeteci-yazar Emine Çaykara, Halil İnalcık'la yaklaşık iki yıl süren bir nehir söyleşi yaptı. İstanbul'da başladı konuşmaya, Ankara ve Boston'da devam etti. Türkiye İş Bankası Yayınları'nca basılan, Tarihçilerin Kutbu, Halil İnalcık Kitabı *adlı eser, önümüzdeki hafta okuyucusuyla buluşacak. İşte kitaptan ilginç paragraflar.*

Osmanlı olmadan Avrupa'yı anlayamazsınız.

Mesele şu: Türkiye Avrupa'nın eşiğindedir, bugün de öyle. Avrupa'daki büyük değişiklikler bizim geleceğimizi tayin eder. Bugün de AB var, şimdi biz buna nasıl uyum sağlayacağız. Kopenhag Kriterleri vb var, daima Avrupa'nın meydan okuması karşısında bulunuyoruz. Ya ona itibar edeceksiniz yahut silineceksiniz. Atatürk mutlak Batılılaşma kararına böyle gelmiştir. Türk tarihinin gelişimi, mukadderatı Avrupa'ya bağlıdır. Ama Avrupa da bize bağlıdır. Bunu Avrupa da anlamıyor. Tarihte Avrupa'nın siyasi coğrafyasını, hatta kültürünü, Osmanlı etkisini hesaba katmadan anlayamazsınız. Bir misal vereyim: Avrupa'da Protestanlığın yerleşmesi Osmanlı baskısı neticesidir. Habsburglar, Osmanlı ile savaşmak için Alman Protestan prenslerine daima taviz vermişlerdir.

---

* Ersin Kalkan, *Hürriyet*, 9 Ekim 2005.

AKP nasıl iktidara geldi biliyor musunuz?

Demokrat Parti zamanında başlayan halk tepkisi bu. Demokratik Sol Parti (DSP) de Halk Partisi'nin (CHP) devamı bir reçete ile idare etmeyi denedi; halk ne yaptı bu sefer? AKP'yi iktidara getirdi. "Senin için en iyisini biz biliriz" zihniyetine karşı. Şunu size tatbik edeceğiz, ama ilacı istemiyor hasta değil mi? Burada esas mesele, benim tarihçi olarak gördüğüm şey, halkın artık bu vesayet idaresinden kurtulma isteği...

Bizde laisizmin tarihi çok eskidir.

Osmanlı'da iki türlü hukuk vardı. "Din ve Devlet", "Şeriat ve Kanun" terimleri bu ikiliği yansıtır. Türk tarihinde, çok eskiden beri şeriatın içermediği durumlara karşı devletin koyduğu kurallar vardı; görüyorsunuz, bizde laisizmin tarihi çok eskidir aslında.

Medenî Kanun niçin kabul edildi?

Lozan konuşmalarında Lord Curzon, mütemadiyen İnönü'ye hücum ediyor, "Siz Müslümansınız, sizin hukukunuz Müslüman hukuku, o yüzden modern bir devlete uygun değil ve şahsın hukuku yok, siz geri bir memlekettesiniz," diye... İnönü Lozan'dan telgrafla bildiriyor, Atatürk de hemen hukukçularla bir komisyon topluyor. Esat Bey'in başkanlığındaki bu komisyon iki sene çalışıyor, ilk medenî kanunumuzu hazırlıyorlar.

Hâlâ Tanzimat'tan kalma kanunlar var.

6-7 Eylül 1955'te İstiklal Caddesi'nde dükkânların kepenkleri ve camları yere indirilmiş, o perişan hali gördüm. Varlık Vergisi Kanunu, Osmanlı devrindeki Avarız vergisine benzer. Cumhuriyet devrinde birçok Osmanlı âdet ve politikaları devam etmiştir. Tanzimat devrinden kalan kanunlar hâlen devam ediyor. İşte 2004'te onları değiştirmeye çalışıyoruz.

Marksist sosyoloji ve gazâ ideolojisi.

Tarihçiyim ben, tarafsız olmaya çalışırım. Benim için tarihsel analiz esastır; onun için eserlerim yabancı dillere çevriliyor. Tarihte sosyal çatışmalar benim araştırma sahamdır; tahlillerimde, yorumlarımda, tabii ki Marksist sosyolojiden faydalanıyorum, buna bakarak bana Marksist damgası vurabilirsiniz. Öbür taraftan, Osmanlı Devleti'nin doğuşunda gazâ ideolojisinin, tarihî-sosyal dinamizmin itici gücü olduğunu savunuyorum; ona bakarsanız başka bir taraftayım. Benim için belgeleri objektif bir metotla tahlil ederek, tarihî gerçeği formüle etmek esastır.

Tarih ahlâk dersi vermez, değer yargıları değişir.

Öncelikle söylenmesi gereken şu: Tarih ahlâk dersi vermez. Bizim bugünkü değer yargılarımızla okumayacaksınız tarihi. Eşcinsellik, Osmanlı döneminde o zaman toplumca kabul edilmiş bir âdetti.

İlber kendini medyaya fazla kaptırdı.

İlber (Ortaylı), bu kadar koşturmaca arasında okumaya da fırsat buluyor. *Şair ve Patron* kitabım üzerine en vukuflu yazıyı o yazdı. İlber'in medyaya kendini fazla kaptırmasını eleştiriyorum. Kendisi birkaç önemli kitap yazdı, ama ötesinde yapabileceği çok şeyler var.

Konstantin çarpışırken değil kaçarken öldürüldü.

İstanbul fethedilirken, Bizans İmparatoru Konstantin, askerî müdafaanın başındaki Cenevizli Justiniani ismindeki kumandanın yaralanıp kaçtığını görünce çöküş olduğunu anladı, hemen sarayına koştu. Kasalarındaki mücevherat aldı ve birkaç adamıyla, Haliç'te kaçması için bekleyen gemiye yöneldi. Azepler Yokuşu'ndan aşağı inerken gemilerden çıkan deniz erleri de aynı yoldan yukarı çıkıyordu, saldırdılar. İmparatoru öldürüp elindeki kasaları aldılar. Ama bütün Rum ve Batı kaynakları, İmparator Konstantin, Cenevizli Komutan Justiniani kaçtıktan sonra surların üzerine çıktı ve son nefesine kadar elinde bayrak kahramanca çarpışarak öldü, der. İmparatorlar o zaman kırmızı çizme giyerlerdi. Ölüsünü çizmelerinden teşhis ediyor, getiriyorlar...

Sultanlar önce savaşırlar, sonra eğlenirlerdi.

Osmanlı'da sultanların iki büyük işi vardır: Bezm ü rezm (eğlence ve savaş). Savaşırlar ve saraya dönüp işret meclisi (içkili eğlence) yaparlar. Hayatları bununla geçer. Savaşa gidip at sırtında büyük zahmetlere katlanıyor; tehlikeler içinde, bir ok gelip kendisini öldürebilir, saraya dönüp acısını çıkarıyor. Sabahlara kadar sürer bu zevk ü sefa. Kadın toplum hayatının dışında tutulduğundan erkeklerin hâkim olduğu eğlencedir. Şairler şiirlerini okurlar, hükümdar sanatkâra caize bağışlar. Hatta afyon mübahtı. Çünkü insan mest olunca, ruhun daha yüksek hakikatlere eriştiği inancı vardı. Zihni daha keskin bir hale getirir, deniyordu. Efendim Türk İslam'ı Arap'ın İslam'ından farklıdır, Anadolu'da İslam tasavvufla buluşmuştur.

10

ERMENİ MESELESİNDE GEÇ KALDIK*

Tarihçilerin Kutbu - Halil İnalcık Kitabı'*nda Emine Çaykara'nın İnalcık'la yaptığı söyleşinin bazı bölümlerini yayımlamıştık. Bugün de Çaykara'nın ünlü tarihçimizle yaptığı söyleşiden özellikle güncel tartışma konularına yer verdik: Ermeni meselesi, TSK'nin konumu, aydınların duyarsızlığı ve Batı ile ilişkiler gibi...*

Ermeni sorunu üzerine konuşsak, bu konuda ne düşündüğünüzü herkes merak ediyor.

ABD'de Ermeni diasporası iyi teşkilatlanmış, seksen kadar dernek kurulmuş; yayınları soykırımın efsanesini her Amerikalının kafasına koymuştur. Ermeniler her yıl Chicago Üniversitesi'nde de "Ermeni Kültür Tarihi" diye bir sıra konferans izni alırlar ve propaganda yaparlar. Ermenilerle ilgili o toplantılardan birinde bir Ermeni kalktı ve, "Yahudiler iki bin sene sonra bu büyük devletin, Amerika'nın baskısıyla kendi devletlerine kavuştular. Biz Ermeniler, tarihî yurdumuzu yine bu büyük devlet sayesinde elde edeceğiz, niye etmiyoruz?" diye bağırdı. Diasporadaki Ermenilerin gerçek hedefi budur, İsrail, Amerika sayesinde kuruldu, AB ve ABD bugün Kürtleri destekliyor. Ermeniler ve Kürtler şimdi Amerika'nın Ortadoğu'da yeni "parçala-bağımlı yap" politikasından kendileri için ümitliler. Ermeni meselesinde biz daima geç kalmışız, daima hadiselerin peşinden gidiyoruz. "Basra harap olduktan sonra" bu bağnaz kampanyayı önlemek çok güç; önceden görmekte, hareket etmekte plansız bir milletiz. Ermeniler, Türk hükümetlerinin ihmali yüzünden dünya kamuoyunu kazanmış durumdalar.

---

* Miyase İlknur, *Cumhuriyet*, 16 Kasım 2005.

Sizce Ermenilerin hedefleri nedir?

Ortaçağda bir Ermeni devleti vardı; bugünkü Erzincan, Erzurum, Doğu Anadolu'nun kuzeyi Ermeni Krallığı sınırları içinde idi. Abbasîler, bu krallığı kendi hudutları içine aldılar. Arminiya'yı X. yüzyılda Bizans fethetti. Ermeniler Bizans idaresinden dinî bakımdan hoşlanmadılar, daima isyan ediyorlardı. Türkmen kabileleri 1020-1040 yıllarında Bizans'a karşı mücadele etmek ve Doğu Anadolu'yu almak için akınlara başladı. O zaman Ermeniler Türklerle işbirliği yaptılar. Osmanlılar, Anadolu'da bir azınlık saydıkları Ermenilerin, Bulgarlar ve Sırplar gibi bir mesele olacağını tahmin etmiyorlardı, onun için birçok devlet hizmetlerinin idaresini onların eline verdiler. Kültür hayatında Ermeniler, Türk kültürüne büyük hizmetler etmişlerdir. Fuzulî hakkında en büyük eseri bir Ermeni yazmıştır. Ben öğrenciyken Fransız İhtilâli'ni Dikran Kelekyan ismindeki bir tarihçinin Osmanlıca kitabından okudum.

ERMENİLER HALKI KIŞKIRTTILAR

Osmanlı'da millet-i sadıka diye isim verilmiş.

Ermeni aydınları, Ermeni tarihiyle bir millî ideoloji yarattılar ve çeşitli ihtilâl komiteleri kurdular. Milliyetçilik çağında bu unutulmazdı. İkincisi, Doğu Anadolu'daki sosyal meseleler... Ermeniler zengin, iyi topraklara sahip, Türkmenler ve Kürtlerle beraber yaşıyorlar. Ermeni aydınları, aynı zamanda Rum ihtilâlinde olduğu gibi, ticaretle zenginleşmiş bir sınıf halinde idi. Rumlar gemicilikte çok zenginleşmişlerdi. Çocuklarını Avrupa ülkelerine gönderdiler, onlar birer ihtilâlci olarak yetişti. Ermenilerde de böyle oldu. Ermeniler Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü politikasından istifade ederek köşe başlarını tuttular; bankacılıkta, sarraflıkta vs. zenginleşen, uyanan, millî hedefleri olan bir sınıf ortaya çıktı. İhtilâl komitaları kurdular. Komitacılar halkı kışkırtmaya başladılar. Böylece Berlin Kongresi'nde (1878) Doğu Anadolu'da ıslahat için bazı maddeler konmuştu. Islahat için özellikle İngiltere devlete baskı yapmaya, doğuda halkı kışkırtmaya başladı. Bu isyanların bazıları sert bir şekilde bastırıldı. Osmanlı Devleti Rumeli'ndeki tecrübesinden sonra bu sürecin nereye gittiğini biliyor, onun için sert tepki gösteriyordu. Padişahı, Abdülhamid'i öldürmeye teşebbüs ettiler. 1890'lardan sonra mesele iyice alevlendi. Bugün tarih yazılırken gerçekler tamamen göz ardı edilerek Türk hükümetinin soykırım kararı ispat edilmeye çalışılıyor. I. Dünya Harbi patlak verince, Ermeni komitacıları Rusya tarafında bir askerî birlik kurdular, bize karşı savaştılar. Erzincan'da, Erzurum'da, Van'da sabotajlara, halkı ayaklandırmaya çalıştılar. Tabii Osmanlı hükümeti bazı tedbirler alma

gereği duydu, nihayet tehcire karar verdi. Ermenileri Kuzey Suriye ve Irak'a tehcire karar verilince facia başladı. Zaten yol, vasıta yok. Ermeniler eşyalarını satıyor, altınları göğüslerine koyuyor, çoluk çocuk bu müşkül şartlar altında yola koyuluyorlar. Ölümcül bir yolculuk. Doğu Anadolu'nun o dağlık, ıssız vadilerinden jandarma himayesinde yol alıyorlar.

Hükümetin soykırım belgesi var mı hocam?

Bunun için Halep'e gönderilmiş bir telgrafı öne sürerler. Bu telgrafın sahte olduğu, bir Ermeni tarafından hazırlandığı, Sevr'de tartışmalar sırasında kullanıldığı biliniyor. O zamanın Amerikan elçisinin raporlarını Heath Lowry neşretti, hükümetin böyle bir soykırım kararı almadığını yazıyor. Fakat dikkat edin; I. Dünya Harbi'nde biz İngiltere ve Amerika ile savaş halindeydik. Misyonerlerin, gönderdikleri raporlar çok abartılı idi ve hep Ermeniler lehineydi. Amerika'da harp sırasında bu şekilde yaygın bir propaganda olmuş. İngiltere ünlü *Mavi Kitap*'ı o zaman çıkardı.

O zaman soykırım diye bir kavram yok zaten değil mi?

Tabii. Soykırımı şöyle tarif ettiler son olarak: Bir devletin kendi ülkesindeki bir azınlığı tamamen yok etmek için -yani Hitler'in Yahudilere uyguladığı gibi- bir karar alması... Osmanlı'nın böyle bir karar aldığı bugün tespit edilmiş değildir. Ama söylediğim şartlar altında binlerce, on binlerce kişi öldü tabii. Profesör Justin McCarthy bu meseleyi, tehcir sırasındaki olayları araştırmıştır. Onun araştırmalarında vardığı sonuca göre Ermeniler kadar Türkler ve Kürtler de ölmüştür. Enver Paşa'nın Doğu Cephesi'nde 30 bin Türk donarak ölmüştür.

Şimdi Kürt davasını da Batı dünyası benimsemiş görünüyor. PKK ad değiştirip kendini gizlemiş, AB bunu bildiği halde bakalım eylem yapacaklar mı diye bekliyor. Güçlü Batı devletleri, aynen XIX. yüzyılda olduğu gibi azınlıkları tahrik etmekte, sahip çıkmakta, desteklemektedir. Demek ki Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ni çözülmeye, dağılmaya götüren aynı süreç bugün Türkiye'ye tatbik edilmektedir.

Batı bunu niye yapıyor sizce?

Bir kere gençler arasında XIX. yüzyıl romantizmi var. Bir romantizm olduğunu kabul etmek lazım. İkincisi devlet politikası... Büyük devletler önemli, Boğazlar'a ve Ortadoğu'ya hâkim bir Türkiye istemez. Tehdit bugün o kadar açık değil ama ileride ciddi bir tehlike olabilir.

KOZMOPOLİTAN AYDINLAR

Bir de sanki bir Bizans modası var. Osmanlı dönemi dediğinizde milliyetçilikle suçlanıyorsunuz.

Şimdi bu bir moda gibi; İstanbul Hristiyan'dır. Bizans'tır demek... Bununla kime hizmet ettiklerini de bilmiyorlar. Bugün kendini Türk hissetmeyen, azınlık sayan kozmopolit aydınlar ortaya çıktı. Cumhuriyet'in mantıklı olarak bir millî politikası vardı. Atatürk'ün bütün ideali bir cemaat imparatorluğundan, bölünmüşlüğünden, bütünleşmiş bir Türk milleti, Türk devleti yaratmaktı. Atatürk zamanında zaruriydi, çünkü Türk halkı cemaat hayatı yaşıyordu. Türklüğünün farkında değildi. Atatürk'ün kurduğu devlet Türk milliyetçiliği prensibine dayanıyor. Bu prensibin hükmü geçti, deniyor. Atatürk'ün millî üniter devlet ideolojisini temsil eden kurumlar ayaktadır.

Zor ve karışık işler; zekâ ve incelikli bir politikaya ihtiyacımız var.

Tabii. Bu vatanda yaşayan insanlar için ortak bir birlik bilinci, bir uzlaşma zemini lazım evet, millî devletin kuruluş devrinde cemaatleri bir millet haline getirmek için belli bir politika zaruriydi, ama bugün siz kendi kültürünüzü, kendi dilinizi konuşun, bununla birlikte Türk devletine bağlı kalın, onu destekleyin deniyor. Mademki bir uyanma, bilinçlenme var, buna uygun bir devlet politikası güdeceksiniz. Bir TC var, bunun içinde 25 kadar etnik grup sayılmış, bu vatanın nimetlerini birlikte paylaşıyoruz. ABD'de 80 türlü etnik grup var, ama anayasanın garantisi altında. Bu devirde bizim müdafaa edeceğimiz şey, devlet bütünlüğü içinde demokrasi ve insan hakları ideolojisidir; bunun en güçlü desteği de refah devletini yaratmaktır.

OSMANLI TÜRKMENLERE KARŞI SÜNNÎ KÜRTLERİ TUTTU

Müslüman Selçukluların Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan sonra Türk âleminde iki büyük devlet ortaya çıktı. Birincisi, Azerbaycan'da Şah İsmail'in Safevi devleti, Türkmenleri etrafında topladı. Kızılbaşlar onun adamları idi. İkinci büyük devlet Osmanlı Türklerinin kurduğu devlet, doğudaki Türkmenlerle batıdaki Osmanlı Türk'ü karşı karşıya geldiler. Osmanlı Avrupalılaştı; Batı teknolojisini, ateşli silahları aldı, Türkmenliği yendi. Vaktiyle Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak'taki Türkmenler bir devletti. Akkoyunlu Devleti, Karakoyunlu Devleti. Sonra Osmanlı araya girdi. Türkmenleri Şiî olduğu için Azerbaycan'a sürdü. Sünnî oldukları için Kürtleri tuttu. O zaman devlet rekabetinde ve halk kimliğinde din kesin rol oynuyordu.

TÜRKİYE'DE GÜÇLÜ ORDU ZORUNLU

Boğazlar'da egemenliğimizi 1936'da Montreux'de yeniden kurduk, Rusya'nın tehdidi vardı. Bundan istifade ederek Batılıları yanımıza aldık. Bugün Türkiye'de güçlü bir ordu olmasa, Ermenistan hazır, Rusya hazır, Yunanistan hazır. Suriye bile Hatay'dan vazgeçmiş değil. Dört taraftan çevrilmiş durumdayız, eğer güçlü bir ordumuz olmasa Türkiye ertesi gün parçalanır. Güçlü bir ordu Türkiye için hayati bir zarurettir. Kim etrafımızdaki tehlikeleri günü gününe takip edip dosyalıyor? Ordu, Genelkurmay... Demek ki bizim emniyetimizi, güvenliğimizi devamlı bir şekilde takip eden, gereklerini yerine getiren bir kurum var. Kıbrıs çıkarmamız bir plan dâhilindeydi, zaruriydi. Asker, Kuzey Kıbrıs'a yerleşmeseydi daha o zaman Enosis gelecekti. Unutmayalım, Yunanistan bütün tarihi boyunca Ortodoks büyük süper güçle, yani Rusya ile beraber hareket etmiştir. Türkiye bir çıkmaz karşısındadır, hem mutlak halk hâkimiyeti istiyoruz, yani devlet içinde devlet olmasın, meclisin bağımsızlığı tam olsun diyoruz, ama öbür taraftan Türkiye'nin karşısında bulunduğu büyük tehlikeler, ister istemez askere söz hakkı veriyor; hükümet oraya danışmadan bir karar alamaz; Kıbrıs meselesinde de Irak meselesinde de... Türkiye'de güçlü ordu bulundurma zarureti var. Almanya ve Fransa için bu meseleler yoktur, çünkü Türkiye'nin jeopolitik durumu, jeostratejisi dolayısıyla ordu daima kuvvetli olmalıdır.

11

TARİHÇİLERİN KUTBU AĞIR KONUŞTU: HALİL İNALCIK'TAN PAPA'YA DERS*

Osmanlı tarihi konusunda dünyanın sayılı isimlerinden Prof. Dr. Halil İnalcık, dün Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde bir söyleşi yaptı. Tarihin propaganda aracı olarak kullanıldığını belirten İnalcık, Patrik'in ekümeniklik iddialarının, belgeleri hiçe saymak olduğunu ve birçok problemin altında AB'nin yattığını söyledi.

"Doğru tarih, belgelere dayanır. Belgeler geçmişi olabildiğince doğru şekilde ortaya koyar. Yegâne aynamız belgeler olmalı. Ancak onlar bize tablonun tüm parçalarını gösterir. Medyada birtakım yazarlar tarih konularını bir heyecan kaynağı yapmak için sansasyonel şeyleri öne çıkarıyor. 'Gemiler aslında kaydırılmadı. Vahdettin vatan haini mi?' gibi... Bu yaklaşımdan çok rahatsızım. Bu kimseler beni düzeltmeye bile kalkıyor." Bu sözler, 90 yaşındaki duayen tarihçi Halil İnalcık'a ait. Ömrünü tarihe, özellikle de Osmanlı tarihine ve tarihteki yanlışları belgelerle düzeltmeye adayan Prof. Dr. İnalcık, dün hem Osmanlı'ya dair pek çok mesele hem de Türkiye gündemindeki sorunlar üzerine bir sohbet gerçekleştirdi. Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde yapılan "Onlar tarihçi ise ben değilim!" başlıklı söyleşide İnalcık, tarihin günlük siyasi meselelere alet edilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Merak duygusunun peşinde, Bursa ve kadı sicilleri gibi unutulmuş pek çok belgeyi tarihe kazandıran İnalcık, tarih sahnesindeki iddiaların bazılarının millî birliğimizi, devletimizi, kültürümüzü aşağılayıcı nitelikte olduğunu söyledi.

Patriği padişah tayin ederdi

"Tarihçilerin yanlış bilinenleri düzeltmesi gerekir; ama kimimiz medyaya alet oluyoruz. Tarih kötüye kullanılıyor," diyen İnalcık, kendi sorduğu, "Nasıl mı?" sorusunu şöyle cevaplıyor, "Tarih toplumların çözemediği pek çok meseleye cevap vermekle yükümlü; Kıbrıs ve Ermeni meseleleri gibi. Ama tarih bir aynadır ve her devirde başka bir yönden tutulur. Bunun önüne geçemeyiz. Tarih,

* Rengin Ege, *Zaman*, 21 Kasım 2006.

siyasi propaganda aracı olarak kullanılıyor." Bu girizgâhtan sonra İnalcık, ABD ve Avrupa'daki Ermeni ve Yunan diasporaları konusuna geliyor. Her türlü sorunun temelinde tarihî haklar meselesinin yattığını söyleyen İnalcık, İsrail'in, "2000 sene önce Filistin topraklarında biz vardık," demesini örnek gösteriyor. "Mescid-i Aksa'yı yıkalım, 2000 sene evvelki eserleri çıkaralım," diyorlar. "Doğru tarih hangisi o zaman?" sorusuna ise İnalcık'ın cevabı, "Belgelere dayanan... Belgeler geçmişi olabildiğince doğru şekilde ortaya koyar," şeklinde oluyor.

Günümüz Türkiye'sindeki tarihçilerin pek çoğunun hocası olan İnalcık, konuşmasında güncel konulardan örnek verirken "ekümenik patriklik" konusuna değinmeden edemiyor. "Bartholomeus'un birtakım iddiaları var, 'İstanbul, Ortodoks dünyanın merkezidir' gibi. İstanbul'u Türkiye'nin bir vilayeti değil, Ortodoks dünyanın merkezi sayıyor. 'Patriklik, ekümeniklik 14 asırdır kesintisiz devam ediyor. Türk hâkimiyeti bir değişiklik getirmedi, ben böyle bir geleneği temsil ediyorum,' diyor," şeklinde konuşan Halil İnalcık, bu iddiaların doğru olmadığını söylüyor. İnalcık Hoca, bu iddiaların, tarihî belgeleri ve Lozan'ı hiçe saymak olduğunu belirtiyor. "Çünkü İstanbul'un fethiyle Bizans ve ona bağlı bütün müesseseler hükümsüz kaldı. Bir devlet battı, bütün müesseseleri de onunla birlikte hükümsüzleşti. Fatih, fetihten bir sene sonra patriklik makamını tashih etmiş. Fatih, akıllıca bir politikayla halkın bir patriğe ihtiyaç duyduğuna karar vererek bir berat ile Ocak 1454'te Scolaris'i patrik tahsis etti. Kesintisiz bir devamlılık söz konusu değil. Padişah, patriği beratla tayin eder ve ancak ondan sonra patrik söz sahibi olur. Padişah patriğin yanına bir devlet memuru da verir ki kiliselerden vergileri düzenli toplayabilsin. Yani patriğin otoritesi padişaha tabi," diyor. İnalcık'ın verdiği bilgilere göre Fatih, Scolaris'i Batı'nın politikalarına karşı olduğu için tercih etmiş. Ayrıca seçilen patrik sadece Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların dinî lideri oluyordu, yani ekümenlik söz konusu değildi. Ortodoks halkın, XIX. yüzyıla kadar hayatını çok rahat sürdürdüğünü söyleyen Prof. Dr. İnalcık, Lozan'da da patrikle ilgili koşulların belirlendiğine dikkat çekiyor, "Türk tebaasından olması, Türkiye'deki Ortodoks halkın dinî işlerini görmesi gibi. Lozan'da Batı çok şey kaybetti. Bu kaybettiklerini de dostluk zamanlarında geri kazanmaya çalıştı. Devlet, ABD ve Yunan hükümetiyle dostluk zamanlarında verdiği tavizlerin bedelini ödüyor şimdi. Yunan hükümetiyle sözde dostluk pahalıya patlıyor işte. Son patriğin iddiaları devlet içinde devletçilik."

Halil İnalcık Hoca, bugün karşılaştığımız problemlerin çoğunun tarihî koşullara göre algılamaktan kaynaklandığını söylüyor, "İhmaller, tavizler

bizi nereye getirdi. AB, siz Avrupa Birliği deyin, ben 'Allahın Belası'nı tercih ediyorum; yalnız Yunan iddialarının değil Ermeni iddialarının da maşası. Patriklik ve ekümenlik iddialarında da aynı oyun oynanıyor. AB'ye girelim, ümitliyiz, iyi niyetliyiz falan filan; ama bunları yapacağız derken de 1923 Lozan'ı unutmayalım."

Prof. Dr. Halil İnalcık, konuşurken Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'ün *Bilinmeyen Osmanlı* kitabına da gönderme yapıyor. Akgündüz'ün, "Osmanlı'da sadece şeriat hukuku var. Devlet hukuku yok," dediğini aktaran İnalcık, "Halbuki biz Fatih Kanunnâmesi'ni biliyoruz," diyor; "XVI. yüzyıla kadar fermanlara bağlı, örf ve âdetlere bağlı kanunlar vardı. Daha sonra müftüler etkili olmaya başladı. Fatih Kanunnâmesi'nde sadece ceza meselelerinde İslam fıkhı söz konusu. *Bilinmeyen Osmanlı* çok popüler bir kitap; ama Akgündüz Osmanlı tarihini İslam tarihi olarak algılıyor. 'Bütün Osmanlı kanunları şeriattan çıkmıştır' algısı doğru değil."

12

ATATÜRK'ÜN MEKTEBİNDE, ATATÜRK'ÜN ASKERİ GİBİ GECE GÜNDÜZ ÇALIŞTIM*

Bilal: Mustafa Kemal Atatürk'le karşılaşmanızı anlatabilir misiniz?

Atatürk benim okuduğum mektebe, tarihi tam hatırlayamıyorum ama herhalde 1932 yılında geldi. Okulumuz Gazi Muallim Mektebi'ydi. Bugünkü Gazi Üniversitesi'nin Mimar Kemal eseri kubbeli, büyük binasıydı ve dönemin Ankara'sının en güzel binalarından biriydi.

Atatürk, o mektebi, eğitim devrimi için en iyi hocaların toplandığı bir mektep haline getirmişti. Gazi Muallim Mektebi hâlen eğitime devam ediyor ve kıymetli insanlar yetiştiriyor. Ben o zamanlar o mektepte okuyordum ve 13-14 yaşlarındaydım. Bizim sınıf birinci kattaydı. Kapı açıldı, önce kocaman bir köpek içeri girdi -kendisini korumak için büyük bir köpeği vardı- ardından Atatürk içeri girdi. Arkasından 5-6 maiyeti geldi.

Ben küçük olduğum için en ön sırada ve ortada oturuyordum. Bana "Küçük Halil" derlerdi. Sınıfta iki Halil daha vardı. İçeri girince doğrudan benim önüme geldi. O zaman bizim sınıfta muallim yoktu ve o saatimiz boştu. Sınıfça harita çiziyorduk. Ben haritayı çizmiştim. Atatürk benim önümde durdu. Yüzüne bakamıyordum. Yaptığım haritanın üzerinde, parmağını bir yere koydu ve, "Bu şehrin adı nedir?" dedi. "Medine," dedim. "Yok, eski adı nedir?" dedi. (Medine Peygamber Şehri demektir, Peygamberimiz gelmeden önceki adı "Yesrib"dir. Atatürk'ün okunmasını zorunlu kıldığı kitaplarda Yesrib yazıyor. Acaba kitabı okuyup, öğrenmişler mi? Onu merak ediyor. Çünkü kitapta Yesrib geçiyor.) "Hatırlayamadım," diyorum. Sonra kendisi "Yesrib, Yesrib," dedi. Sonra, "Bu Arabistan nasıl bir memlekettir?" diye sordu. Bizim öğretmenimiz hatırda kalsın diye, "Arabistan bir tepsiye benzer, etrafı dağlık, ortası düz," diye tarif etmişti. Ben de, "Efendim," dedim. "Bu Arabistan bir

---

* 2007 Haziran ayında Ankara Bahçelievler İlköğretim Okulu öğrencilerinden Bilal Yaylak ve Buğra Han Öztürk ile yapılan söyleşi.

tepsiye benzer, etrafı dağlık ortası düzlük," dedim. Güldü, "Evet, evet," dedi. Ve Kızıldeniz'i sordu. "Bu denizin adı nedir?" dedi. "Bahr-i Ahmer," diye cevapladım. "Başka adı yok mu?" dedi. "Şap Denizi," dedim. "Başka, başka," dedi. Türkçesini istiyor. Aklıma gelmedi. O zaman sınıfa döndü, "Bilen var mı?" dedi. Kimse cevap veremedi. Sonra kendisi, "Kızıldeniz," dedi. Küçük Halil en önde oturuyordu ama her şeyi de bilememişti. Benim gönlümü almak için sırtımı sıvazladı. Ben her şeyi bilemediğim için sıkılmıştım tabii.

Buğra Han: Atatürk'ün tarih bilinci ve Türk tarihi ile ilgili düşünceleri nelerdir?

Biliyorsunuz bağımsızlık savaşı, Türk vatanını, Türk milletini esaretten kurtarma savaşıydı. Ayrıntılarına girmiyorum, derslerde görüyorsunuz. Kızılay'da bir âbide vardır. Onun altındaki yazılarda, "Türk; övün! Çalış! Güven!" yazar. Büyük bir tarihin var, büyük bir dilin var, kendini küçümseme mesajı verir. Atatürk'ün bütün ideali "Türk Milleti" şuurunu yaratmaktır. Atatürk barış antlaşmalarını yaptıktan sonra Türk halkına, "Türk Milleti" olduğu şuurunu vermeyi en büyük vazife addetti. Bunun için de iki yol kullandı. Birincisi, "Türk Tarihi", ikincisi, "Türk Dili"dir. Türk Tarih Kurumu'na dört cilt dünya tarihi ve Türk tarihini yazdırdı. Mekteplerde bu tarihi yani, devletin kendi idealini temsil eden bu tarihin okunmasını mecburi kıldı. Bu kitaplar 1930'larda çıktı ve Atatürk'ün en büyük düşüncesi, "Bu kitaplar hakkı ile öğretiliyor mu?" düşüncesiydi. Bunu, yaptığı teftişlerde de kontrol etti. Nereye giderse derslere giriyor, tarih üzerine sorular soruyordu. Bizim okula da bu amaçla gelip sualler sormuştu. Çünkü bizim tarihimiz, Anadolu'dan ya da Osmanlı'dan başlamıyordu. Orta Asya'dan başlıyordu. Bundan 2000-3000 sene öncesine giden bir tarihimiz var.

Bilal: Sizin yetişmenizde etkili olan hocalarınız kimlerdir? Nasıl bir eğitim aldınız?

Biz, hocalarımız Fuad Köprülü, Şemsettin Günaltay, Hikmet Bayur gibi çok seçkin Türk tarihçilerinin yanında Almanya'dan gelmiş olan tarihçilerden de dersler aldık. Atatürk tezinde öne sürdüğü düşüncelerin ilmî bir şekilde araştırılması için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni açtı. En tanınmış uzmanları, profesörleri getirtti. Fakültenin kütüphanesi mükemmeldi. Ben Atatürk'ün mektebinde, Atatürk'ün askeri gibi gece gündüz çalıştım. Çok iyi yetiştim. Çünkü yüreğimde "Vatan sevgisi", "Türklük sevgisi" vardı. Bunu katiyen kaybetmedik. Maalesef bugün Atatürk'ün bize verdiği Türklük şuurunu kaybettik. En önemli unsur budur.

Biz Dil Tarih'te, Atatürk'ün mektebinde kırk kişiydik. Atatürk, Dil Tarih'i kurdu, bizi oraya kendi bilim askeri gibi yerleştirdi. Ben de Avrupa'nın hatalarını, iftiralarını, tarihimize yöneltilmiş çarpık görüşlerini düzeltmek için çok çalıştım. Bu kırk kişi arasında yine dünyanın en büyük arkeologlarından Tahsin Özgüç yetişti. Nereye gittiyse alkışlarla karşılandı. Çünkü biz bir ekiptik ve öyle çalıştık. Şimdi benim kitaplarım Balkanlar'da yedi dile, Arapçaya ve birçok dile tercüme edildi. Bir kitabım da İngiltere'de ana ders kitabı olarak okutuluyor. Dünya şimdi tarihimizi Türk gözüyle görüyor. Yanlış ve düşmanca görüşleri bertaraf ettik. Avrupa'nın çarpık görüşlerini düzeltmek için objektif bilim sahasında kaldım ve bunu kendime şiar edindim.

Buğra Han: Son olarak bize vermek istediğiniz tavsiyeler nelerdir?

Hissî hayatınızı, duygularınızı, verdiğiniz hükümlerinizle karıştırmayın. Objektif düşünmeye, hakikate sadık kalmaya çalışın. Ama hakikatleri seçerken, kendinize, milletinize faydalı olan hakikatleri seçin. Avrupa'ya yaranmak için hakikatleri saptırmayın.

13

"TARİHÇİLERİN ŞEYHİ" UYARMA İHTİYACINI HİSSEDİYOR!*

Dünyanın en ünlü tarihçilerinden Prof. İnalcık tarihî uyarıda bulundu. Taha Akyol'un 2 Kasım'daki yazısının başlığı "Tarihçiden Uyarı"ydı. Uyarıyı yapan tarihçi, Emeritus** Prof. Halil İnalcık... İnalcık, yazarımız Akyol'u arayıp, "Sabahlara kadar uyuyamıyorum," diyerek mevcut duruma ilişkin endişelerini paylaşmış. Ve sonra da kamuoyuna iletilmesi için kaleme aldığı metni göndermiş.

Çeşitli çevreler tarafından da ilgiyle takip edildiğini öğrendiğimiz o metin Akyol'un köşesinde yayımlandı. Medyaya çıkmayı çok az kabul eden İnalcık, her nasıl olduysa bu kez kapının tokmağını kendine çevirmiş, Türkiye'yle ilgilenen herkesi her kesimi uyarıyordu. Metindeki bütün görüşlerine katılır ya da katılmazsınız, ama şu bile tek başına çok önemliydi: "Tarihçilerin Şeyhi"*** uyarma ihtiyacını hissediyordu!

Biz bu uyarının içeriğini konuşmayı ve İnalcık'ın araladığı kapıdan biraz daha içeri girebilmeyi istedik. Halil İnalcık Hoca isteğimizi reddetmedi. 7 Kasım Çarşamba günü Bilkent'teki çalışma odasında görüştük.

"Hocaların Hocası" 91 yaşında. Elbette birtakım sağlık sorunları var. Ancak odasından girer girmez ilk fark ettiğimiz ne kadar dinç göründüğüydü... Kendisini hiç gizlemeyen bir başka özelliği de yüzündeki gülümseme. Ve bir de tabii konuya hâkimiyeti... Sadece Prof. Suraiya Faroqhi'nin, "Bilgisinin çağları kapsayan genişliğine ve tarihin çeşitli alt dallarına hâkimiyetine hayranım. Onun bulunduğu konuma bizim alanda başka kimse sahip

---

* Devrim Sevimay, 12 Kasım 2007, *Milliyet*.

** Emeritus: Emekli olmasına karşın görevini sürdüren. İnalcık Hoca bu unvanını 1986'da Chicago Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra aldı.

*** İnalcık Hoca için "Tarihçilerin Şeyhi" sözü İKO Genel Sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'na ait. Kaynak: *Tarihçilerin Kutbu, Halil İnalcık Kitabı*, söyleşi: Emine Çaykara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

olmamıştır," sözündeki türden bir hâkimiyet değil bu. Hoca bulunduğu atmosfere de hâkim... Ve bunu o kadar beyefendilikle yapıyor ki, mutlaka insan ilişkileri üzerine de ayrı bir Emeritus'u daha olduğuna inanıyorsunuz.

İnalcık'la görüşmemizde ilk merak ettiğimiz Hoca'ya "Batı'nın XIX. yüzyıldaki parçalanma politikalarına devam ettiği"ni düşündürenin ne olduğuydu. I. Dünya Savaşı'nın içinde doğmuş, II. Dünya Savaşı'nda yıllarında ise artık doktorasına başlamış bir tarihçi olan İnalcık, bu düşüncesinin gerekçelerini şöyle sıraladı:

"Avrupa'nın genel Kürt davasına sempati ile bakmasını, XIX. yüzyılda Osmanlı düşmanlığının bir devamı olarak görüyorum. Türkiye, son zamanlarda bir rahibe ve bir Ermeni gazeteciye saldırı talihsizliğine uğramış ve Batı'daki düşmanlarımızın eline yanlış bir koz vermiştir.

AB daima Yunan-Kıbrıs ortaklarının dümen suyunda, Türkiye'yi içeriden zayıflatmak, son kertede parçalamak siyaseti güder görünmekte. Bizim zaruretlerimizi görmezlikten gelip ABD gibi iç tarihî yapımızı çökertme çabasında. Batı'nın bu olumsuz yaklaşımında kamuoyunda yer etmiş iki tarihî faktör rol oynamakta. Biri, bin sene Avrupa, Türkleri Avrupa için bir tehdit görmüş, Haçlı saldırılarını politikasının temeli yapmıştır. Avrupa kamuoyunda özellikle idealistler arasında hâkim ikinci faktör, Fransız İhtilâli'nin ortaya attığı, milletlerin self-determinasyon haklarına olan inançtır.

AB'nin 6 Kasım tarihli raporu, hayati sorunlarımızı anlayışla karşılamaktan uzak, kışkırtma doğrultusundadır. Çünkü AB'nin Türkiye politikasında Yunan-Kıbrıs ağır basmaktadır. Türkiye Doğu'da hayati sorunlarla uğraşırken Ege'de sözde dostumuz hemen harekete geçmiş, daima desteklediği Kürt dostlarına yakınlığını göstermiştir.

AB, Kıbrıs'a limanlar açılmazsa birlik müzakerelerini dondurma tehdidinde bulunmaktadır. Güneydoğu'da istikrar isteğinin ne anlama geldiğini, geçmişteki misallerden iyi anlıyoruz. Azınlıklar ve öz vatandaşlarımız Alevileri kışkırtıcı bir dille sözde himayesi altında göstermektedir. Türkiye'ye hayati tehditler ortada iken, 'Ordu siyasete karışıyor' teranesini yineliyor. Patrik hazretlerinin Lozan ile tespit edilen statüsünü birtakım oldubittilerle değiştirme çabalarına göz yummamalıyız. İstanbul dünya Ortodokslarının başına merkez olamaz. Ama ABD ve AB bu doğrultuda ellerinden geleni yapmakta."

Tabii burada hemen söze girip soruyoruz: "Sizin son kitabınızda var; Mustafa Kemal Şubat 1924'te 'Medeniyete girmeyi arzu edip de Garb'a teveccüh etmemiş devlet hangisidir?' demiş. Hocam acaba siz bu sözlerinizle Batı'dan vaz mı geçmiş oluyorsunuz?" Halil İnalcık tek bir cümleyle

anlatıyor, "Asla, Atatürk'ün gösterdiği gibi Batı'yla bütünleşme zorunlu bir politikadır."

"Ama" diyor Halil İnalcık ve şöyle devam ediyor, "Avrupa'ya Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı olmadığını geniş bir yayın hamlesiyle, ziyaret ve buluşmalarla anlatma çabamıza hız vermeliyiz. İçeride Atatürk'ün modern Türkiye'sinin temel yapısına aykırı akımlara yol vermemeliyiz. Batı'da Türkiye imgesini, diplomatlarımız, sanat ve bilim adamlarımız bilinçli bir çaba ile düzeltmeye, yüceltmeye çalışmalı."

İnalcık'a AB'nin PKK terörü ve Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda son çıkışlarını anımsatıyoruz, ancak hocanın bunlardan da tatmin olmadığını görüyoruz. "Ben güven verici bulmuyorum, Batı, Türkiye'ye karşı geleneksel politikasını devam ettiriyor. Bunun da en büyük sebebi Yunanistan ve Rum kesimi" diyor. "Ama bir Yunanistan ya da Rum Kesimi, içinde Almanya ve Fransa'nın da olduğu bir birliği bu kadar yönetebilir mi", diye merak ediyoruz tabii. Hoca ısrarlı, "AB'nin Doğu politikasını Yunanistan belirler. Aralarında bu konuda ciddi bir alışveriş var. Onlar aynı kompartımandalar. Birbirleriyle iyi geçinmek zorundalar. O yüzden de AB, Ege, Kıbrıs ve Türkiye konusunu Yunanistan'a bırakmıştır. AB'nin ombudsmanı bile bir Yunanlıdır."

Ya peki İngiltere? İnalcık acaba İngiltere'yi şu anda nerede görüyor, "İngiltere'nin bütün Ortadoğu ve Doğu siyasetine, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Amerika vâris olmuştur. Yine kökleri Anglo-Sakson olarak aynı politikaları ABD yürütüyor. İngiltere ise kendi adasına çekilmiş durumda. Hele de Blair düştükten sonra İngiliz politikası giderek daha bağımsız hale geliyor."

O zaman hemen 5 Kasım'daki Bush-Erdoğan görüşmesini soruyoruz İnalcık Hoca'ya, "O görüşmeden bir umut var mı sizce?"

"O zirve şunu bir daha açıkça gösterdi ki, ABD, sözde strateji müttefikini değil, Kuzey Irak'ta yarattığı Kürt devlet yapısını himaye etmeyi her şeyin üstünde tutmaktadır. Gerçek: Barzani Türkiye'yi tehdit etmekte, açıkça tehditler savurmakta. Bu ölçüsüz tehditlerin gayesi, Güney ve Doğu vilayetlerimiz halkını kışkırtmak, güç propagandası yapmak, yani bir Öcalan gibi kahramanlık satmaktır. Amerikan himayesi onu bu tutumunda, cüretli propagandasında fiilen desteklemektedir. Şunu açıkça söylemeliyiz: Barzani, Talabani ve PKK, ABD himayesinde aynı hedef için birlikte çalışmaktadır.

PKK ile Kürt sorunumuz son bulmaz. ABD, Kuzey Irak'a müdahalemizin kesinlikle karşısındadır. Talabani ve Barzani'yi kanatları altına almıştır. PKK ötesinde herhangi bir ilerleme girişimimize kesinlikle karşı olduğunu 5 Kasım'da göstermiştir. Bu durum karşısında devletimiz bir sınır operasyonu ile sorunu çözeceğini sanmamalı, sözde müttefiklerimiz ABD ve AB üzerinden

bu doğrultuda açık, kesin bir hareket tarzı istemeliyiz. 5 Kasım zirvesi bir hayal kırıklığı ve medyanın tespit ettiği gibi yeni bir oyalama taktiğidir."

Bu sözlerden kulağımıza en çok takılan, "Devletimiz bir sınır operasyonu ile sorunu çözeceğini sanmamalı" ifadesi oldu. "Doğru mu anlamışız, sınır ötesi hareket yapılmasını mı diyorsunuz?" diye soruyoruz:

"En azından kapsamlı bir hareket kış geçtikten sonra yapılmalı. Çekilme gibi görünen hareket yine düşmanın bir taktiğidir. Kış geliyor, Barzani PKK yandaşlarını şehirlerde barındırmak için sözde bir gerileme yapmakta, Mehmetçiği bu karlı dağlarda boş mağaralara göndermek, tarafımızdan yapılacak yanlış bir taktik olur. Gerçek kalıcı bir sonuç alamayız."

Bu çok önemli ve net bir uyarı. İnalcık'tan ikinci net uyarı da özerklik öneren DTP'ye ve DTP'nin önerisine sıcak bakanlara geliyor, "DTP'nin sözde özerklik önerisi Barzani-Talabani'yi destekleyen bir taktiktir. Doğu'da özerk bir Kürt eyaleti, bölgenin Barzani'nin Kürt idaresine iltihakını kolaylaştırır. XIX. yüzyılda Kuzey Bulgaristan'a özerk bir idare tanıdık. Prens Aleksandr, bizim Meriç vadisinde Türklerle meskûn Rumeli-i Şarki vilayetimizi gelip işgal etti ve bir şey yapamadık."

"Tarih tekerrürden ibarettir, sözü meşhur mesel" diyeceğiz, ama İnalcık Hoca sadece tarihle ilgili değil; bugünü de son derece yakından takip ediyor ve bize Kubad Talabani örneğini veriyor, "Amerikan himayesinde Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğuna geçen Talabani, Irak'ın bütünlüğü adına Türkiye'ye karşı çıkmaktadır. Gerekince Amerika'ya gitmekte, oraya yerleştirdiği oğlu Kubad Talabani ağzıyla Türkiye'yi açıkça tehdit etmekte. Kubad yakınlarda küstahça, Türkiye şehirlerini ateşe veririz tehdidinde bulunmuştur."

O halde biz de şöyle soruyoruz: "5 Kasım'dan söz ederken 'PKK ötesinde herhangi bir ilerleme girişimimiz' diye bir ifade kullandınız. Az önce de Talabani'ye dikkat çektiniz. Yoksa siz de sınır ötesi harekât kapsamına Kuzey Irak'ın da alınması gerektiğine mi inanıyorsunuz?" Biz yanlış anlamışız, ama kimse de yanlış anlamasın, çünkü Hoca bu konuda tam tersini söylüyor: "Geniş çapta bir harekâta girişirsek, Talabani Amerikan desteğiyle tüm Irak'ı karşımıza çıkarabilir. Arap dünyasını aleyhimize çevirmek için faaliyette, iki yıl önce Suriye'yi Hatay için tahrik etmişti. Günümüzde Kuzey Suriye'deki Amanos Dağlarında PKK saldırılarını da bu çerçevede yorumlamak gerekir."

Sözün burasında ilk aklımıza gelen Prof. Maxim'in söylediği, "Onun derslerinde insan kendini bir hakikat tapınağındaymış gibi hisseder" cümlesi oluyor. İnalcık Hoca Kuzey Irak'ı kapsayacak bir harekâtı asla doğru bulmuyor. Ve belli ki İnalcık'ın "hakikat tapınağı"nda siyasetçilere yönelik de bir çift söz var... "Kuzey Irak ordusunda Ankara'nın üslubunu nasıl buluyorsunuz" diye

sorduğumuzda aldığımız yanıt, İnalcık'ın üçüncü ve altı kırmızıyla çizilecek uyarısıdır, "Halkımızın, sözde dostlar ve PKK cephesinin hain plan ve saldırıları karşısında millî bir galeyanla sokaklara dökülmesi doğaldır, bu uyanıklık sevincidir. Ama kitlelerin sürükleyici gücü ve baskısı, çok kez hükümetlerin akılcı ve ihtiyatlı politikalarını izlemeye imkân bırakmaz. Kitle psikolojisi tarihte çok kez hayal kırıklığı, hatta felaketlerle sonuçlanmıştır. Balkan Savaşı'nda ittihat-itilaf kavgasının bize neye mal olduğu asla unutulmamalıdır. Kitleleri kışkırtma, bazı partilerin seçim sandığı kaygısıyla giriştikleri yanlış bir politikadır. 'Neden yürümüyorsun, yürü!' diye kürsüde haykıranlar partilerini, her şeyden önce düşündükleri izlenimini vermekte, hükümeti kararlarında ve stratejisinde yanlış adımlar atmaya zorlamaktadır. Birlik ve beraberlik sözlerini, geçirmekte olduğumuz hayati geçitte asla unutmamalıdırlar."

Özellikle bir daha soruyoruz İnalcık'a, "Yani siz burada hükümetin politikalarını doğru yolda mı görüyorsunuz?" İnalcık sonuçta bir bilim adamı; o kadar da taraf olmak istemiyor, ama yanıtı şöyle, "Hükümet ideal politikasında zamanı değerlendirme çabasındadır."

Anlıyoruz ki İnalcık hükümetten de ziyade "itidal" kavramını önemli buluyor. İnalcık'a göre kim itidalli gidiyorsa bu krizi o daha iyi yönetiyor. Ve tabii "itidal" deyince de söz Kürt-Türk vatandaşlarının arasındaki münasebete geliyor. İnalcık "Çatışma" lafını ağzına dahi almıyor. Alanlara da çok kızıyor, "Bu kelimeler bu kadar rahat kullanılmaz. Dile çatışma sözünü bu denli yerleştirmek, bunu olağanlaştırmak büyük hata," diyor. Ve bakın İnalcık Hoca Türkler ve Kürtlerle ilgili nasıl bir tablo çiziyor, "Son yıllarda yüz binlerce Kürt'ün kendi tarihi yurttaşlarından ayrılıp Türkiye'nin her tarafına yayılmış olması son derece önemli, tarihî bir gelişmedir. Genelde Türkiye'nin Doğu şehirleri boşalmaktadır. Zira yurdumuzda zengin Batı vilayetlerimizle, Doğu vilayetlerimiz arasında ekonomik denge bozulmuştur. Ancak bu gelişimin Kürt sorunu bakımından olumlu yanı şudur: Batı'ya göçen Kürtler zamanla gerçek bir kültürel gelişmeye entegre olacaklardır. Türk-Kürt sosyal ve kültürel kaynaşması kendiliğinden gerçekleşecektir. Ancak bu vatandaşlarımıza yakınlık göstermek; onları kendi mahalle ve tarikat bağlarından koparmak, onları benimsemekle mümkün olacaktır. Böylece ayrımcılık kendiliğinden ortadan kalkabilir."

En çok da iş bulmaktan ümidini kaybetmiş, etnik milliyetçi gençlere dikkat çeken İnalcık şöyle devam ediyor, "Barzani ve PKK bu bütünleşmeyi önlemek için Batı'ya göçen Kürtler arasında, özellikle işsiz gençlik arasında kendi propagandalarını, etnik milliyetçiliği körüklemektedir. O yüzden aramıza gelen bu Kürt vatandaşları mutlaka biz benimsemeliyiz. Bizim için

önemli olan, Güney-Doğu halkımızı yanımıza almak. Barzani'nin propaganda savaşından kurtarmakla olacaktır. Aynı zamanda Güneydoğu illerimizde, geniş kapsamlı bir ekonomik sosyal projeyi bir an önce gerçekleştirmek ilk hedefimiz olmalıdır."

"Yani?" diyoruz Hoca'ya... "Yani bu ülke insanlarının ruh hali sizce nasıl olursa şimdiki dar geçitten daha kolay geçebilirler?" kendinden emin bir ses tonuyla yanıtlıyor İnalcık, "Ruh halimiz itidalli ve soğukkanlı olmak zorunda. Aslında bu bizim tarihî olarak bir karakterimizdir de... Şimdi yine soğukkanlı hareket edeceğiz. Heyecanla, galeyanla orduyu, hükümeti harekete götürmeyeceğiz. Eğer bunu yaparsak akıl da siyaset de elden gider. Bunun olmaması için sürekli halkı aydınlatmalı ve partiler halkı tahrik etmemeli."

AB'ye temkinli yaklaşanlara "geri kafalı", Kuzey Irak'la ilgili itidal tavsiye edenlere de "hain" dendiğini biliyoruz. Böyle bir siyasi kültürde Halil İnalcık'ın sözleri daha önem kazanıyor. Görüşmemizin ilk başlarından bize Türkiye'nin fotoğrafını, "Üç tarafı düşmanlarla kaplı kara parçası" olarak çeken İnalcık eğer "itidal" diyorsa bunun çok hayati bir anlamı olmalı. Bu yüzden son olarak, "Peki Türkiye itidalde başka ne yapmalı?" diye soruyoruz. İşte İnalcık'ın yanıtı, "Bütün politikamızı dar bir zaviyeden değil, dünya politikası çerçevesinde görmeliyiz. Sevelim sevmeyelim, dünya politikası büyük devletlerin tekeli altındadır. Onların arasında aktör olmanıza ise şu an imkân yok. Çünkü hâlâ IMF'den para alıyorsunuz. Silahlarınızı, helikopterinizi onlardan temin ediyorsunuz. O yüzden de her şeyin başı ekonomi, ekonomi, ekonomi... Bütün siyasi, askerî hareketlerde ekonominin önceliğini daima göz önünde tutmak zorundayız. Ekonomi, zarar görürse ve ekonomik bir çöküntü gelirse, her şeyi kaybederiz. Sosyal patlamalar, tüm planlarımızı çiğner, geçer. Çin örneğini unutmayacağız ve önce ekonomiyi düzelteceğiz."

14
EKÜMENİKLİK UYARISI*

Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis'in ziyaretinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Ortodoks dünyasının iç işi" ve Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın "Tabu görmemek lazım" sözleriyle gündeme gelen Fener Rum Patrikhanesi'nin "ekümeniklik" statüsünün tanınması talebi konusunda tarihçi Prof. Halil İnalcık, "Onlar aralarında halledip gelse dahi biz Lozan'ı önlerine koymalıyız. Hükümetlerin görevi Lozan'daki statüyü deldirmemektir," dedi. Patrikhanenin, birtakım oldubittilerle ekümeniklik iddiasını "fiilen gerçekleştirme yolunda olduğuna" dikkat çeken İnalcık, Milliyet*'in sorularını şöyle yanıtladı:*

PATRİK BİR MEMURDU

Ekümeniklik iddialarını tarihsel olarak değerlendirir misiniz?

Patrik Bartholomeos'un "patrikhanenin Bizans döneminden beri kesintisiz devam ettiği ve Bizans döneminden gelen Ortodoks hakları üzerindeki evrensellik iddiasını hâlâ sürdürdüğü" iddiası tarihî verilere tamamıyla aykırıdır. Birincisi Osmanlı devrinde Patrikhane'nin sınırlar ötesindeki Ortodokslar üzerinde otoritesi yoktu. Balkanlar'da Sırp patriği, Ohri'de başka patrik, Rusya'da bağımsız patrik vardı. İkincisi, Patrikhane Ortodoks dünyasını temsil eden makam değildi. Padişahın bir beratıyla tayin edilmiş bir din adamıydı ve devlet içinde memur durumundaydı. Sadece dinî meselelerde, rahip atamaları gibi hususlarda otoritesi vardı. Rum halkı üzerinde idari, siyasi her türlü otorite sultana aitti.

Türkiye'nin kurucu anlaşması Lozan'daki statü nasıldı?

Türk heyeti, patrikhanenin İstanbul'u terk etmesi için direndi, ancak kabul ettiremedi. Batı'nın ısrarıyla "İstanbul'daki Rumların dinî işlerini temsil

* Utku Çakırözer, *Milliyet*, 3 Şubat 2008.

edecek bir dinî otorite olarak kalması koşuluyla" patrikliğin kalmasına izin verildi. Metropolitler meclisinin seçtiği patriği İstanbul valisi tasdik edecekti. Yani Patriklik İstanbul'a mahsus bir müessesedir.

Ekümeniklik tezine uluslararası destek nereden geliyor?

Yunanlı uzmanların (Theodore Papadopoulos, *Orthodox Church and Civil Authority* ve *Metropolit Konstantinides The Ecumenical Patriarchate*) yazılarında Patrikhane'nin bazı oldubittilerle Lozan'daki statüsünü nasıl değiştirdiği anlatılır. Türk hükümetlerinin de göz yumması sonucu Lozan'daki statüyü değiştirme yolunda şu oldubittileri gerçekleştirdiler:

– Patriklerin Türk vatandaşı olma şartının, ABD vatandaşı Athenagoras'ın seçiminde aranmamasına DP hükümetince göz yumuldu.

– Patriğin, siyasetçileri tebrik, ziyaret etme girişimlerine tavır konmadı. Gül'ün cumhurbaşkanlığa seçilişinde Patrik Bartholomeos'un tebriki ve görüşme girişiminde başarılı olması, bu oldubittilerin yerleşik hale geldiğini kanıtlıyor.

– Türkiye'yi ziyaret eden yabancı liderlerin patriği ziyareti vazgeçilmez bir protokol haline döndü.

– Patrik seçimini yapan metropolitlerin Türk vatandaşı olma zorunluluğu da ortadan kalktı. Dolayısıyla patrik bugün evrensel statüyü fiilen gerçekleştirme yolunda görünmekte.

LOZAN, TÜRKİYE'NİN TEMELİ

Başbakan Erdoğan'ın "Hristiyanların iç işi" değerlendirmesini nasıl yorumluyorsunuz?

Yunanlı konuk karşısında nezaketen diplomatik tavır takınıp talepleri somut söz yerine ileriye bıraktıklarını anlıyorum. Bu, kiliselerin kendi aralarındaki meseledir ama Türkiye açısından Patrikhane'nin statüsü Lozan'da belirlenmiştir. Aralarında halledip gelse dahi biz Lozan'ı önlerine koymak durumundayız. Lozan'da tespit edilen temel prensibe aykırı taleple gelirlerse tabii ki reddedilecektir.

Sayın Babacan da, "Uzun vadede bunları tabu olarak görmemeliyiz," dedi?

Türk hükümetleri Lozan'ın delinmesini amaçlayan her hareketin karşısında olmalıdır. Patrik'in Yunan destekli iddialarını kabullenirsek Lozan delinmiş olur.

HAYALLERİNDE İSTANBUL VAR

Yunanistan neden sahipleniyor bu meseleyi?

Yunanlılar, AB'nin de gücünü kullanarak İstanbul'da Ortodoks dünyasını temsil eden bir makam yaratmak istiyor. Patriklik ve Yunan hükümeti "Megali İdea"nın gerçekleşmesi için işbirliği yapıyor. XVIII. asırdan beri bütün Yunanlıların gönlünde yatan emel İstanbul'da Yunan hâkimiyetini yeniden kurmak, Kıbrıs'ta, Pontus'ta Batı Anadolu'da Bizans'ı ihya etmektir. Her Yunan bu inançla yaşar.

Yunan makamları, patrikhane için "Türkiye'nin büyükelçisi" tanımını yapıyor?

Ekümeniklik kabul edilirse Türkiye'nin değil Yunanistan'ın gelecekteki planlarını en iyi temsil eden kişi olur. Türkiye'nin elçisi ise Kıbrıs ve Ege sorunlarında Yunanistan'a karşı neden Türkiye'ye destek olmuyor?

15
LOZAN'I SAKIN DELDİRTMEYİN*

İnalcık, Patrikhane'nin statüsünün Türkiye açısından Lozan'da belirlenmiş olduğunu bir kez daha hatırlattı.

Patrikhane'nin birtakım oldubittilerle ekümeniklik iddiasını "fiilen gerçekleştirme yolunda olduğuna" dikkat çeken Prof. İnalcık, "Bartholomeos'un, 'patrikhanenin Ortodoks hakları üzerindeki evrensellik iddiasını hâlâ sürdürdüğü' tarihî verilere tamamıyla aykırıdır," dedi.

Prof. Dr. Halil İnalcık'tan Hükümete Patrikhane Uyarısı: Lozan'ı Deldirtmeyin!

Ünlü tarihçi İnalcık, "Ekümeniklik konusu oldubittiye getirilmemeli. Hükümet Lozan'a sahip çıkmalı," dedi.

Yunanistan Başbakanı Kostas Karamanlis'in ziyaretinin ardından "Bartholomeos'un Ekümeniklik" iddialarını tanıma sinyali veren Başbakan Erdoğan'a tepkiler sürüyor. Hükümete en son uyarı Cumhurbaşkanı Gül'ün Çankaya sofrasında ağırladığı isimlerden biri olan ünlü tarihçi Prof. Dr. Halil İnalcık'tan geldi. *Milliyet*'e açıklamalarda bulunan Prof. İnalcık, patrikhanenin birtakım oldubittilerle ekümeniklik iddiasını "fiilen gerçekleştirme yolunda olduğuna" dikkat çekerek, "Bartholomeos'un 'Ortodoks halkları üzerindeki evrensellik iddiasını hâlâ sürdürdüğü' iddiası tarihî verilere tamamıyla aykırıdır," dedi. İnalcık şunları kaydetti, "Birincisi Osmanlı'da Patrikhane'nin sınırlar ötesindeki Ortodokslar üzerinde otoritesi yoktu. İkincisi, Patrikhane Ortodoks dünyasını temsil eden makam değildi. Patrik, padişahın bir beratıyla tayin edilmiş bir din adamıydı ve devlet içinde memur durumundaydı. Sadece dinî meselelerde, rahip atamaları gibi hususlarda otoritesi vardı. Rum halkı üzerinde idari, siyasi her türlü otorite sultana aitti."

---

* *Yeniçağ*, 3 Şubat 2008.

İstanbul Rumlarını Temsil Ediyor

"Lozan'da Türk heyeti, patrikhanenin İstanbul'u terk etmesi için direndi, ancak kabul ettiremedi. Batı'nın ısrarıyla 'İstanbul'daki Rumların dinî işlerini temsil edecek bir dinî otorite olarak kalması koşuluyla' patrikliğin kalmasına izin verildi" diyen İnalcık, "Metropolitler meclisinin seçtiği patriği İstanbul valisi tasdik edecekti. Yani İstanbul'a mahsus bir müessesedir" diyerek sözlerini şöyle sürdürdü, "Yunanlı uzmanların (The Ecumenical Patriarchate gibi...) yazılarında Patrikhane'nin bazı oldubittilerle Lozan'daki statüsünü nasıl değiştirdiği anlatılır. Türk hükümetlerinin de göz yumması sonucu Lozan'daki statüyü değiştirme yolunda şu oldubittileri gerçekleştirdiler:

Göz Yumuldu

* Patriklerin Türk vatandaşı olma şartının, ABD vatandaşı Athenagoras'ın seçiminde aranmamasına DP hükümetince göz yumuldu.
* Patriğin, siyasetçileri ziyaret etme girişimlerine tavır konmadı.
* Türkiye'yi ziyaret eden yabancı liderlerin patriği ziyareti vazgeçilmez bir protokol haline döndü.
* Patrik seçimini yapan metropolitlerin Türk vatandaşı olma zorunluluğu da ortadan kalktı. Dolayısıyla patrik bugün evrensel statüyü fiilen gerçekleştirme yolunda görünmekte.

İnalcık, Fener'in ekümeniklik iddialarının tarihî dayanağı olmadığını söyledi. İnalcık, "Osmanlı döneminde Balkanlar'da Sırp Patriği, Ohri'de başka patrik, Rusya'da bağımsız patrik vardı," dedi.

Hedefleri Bizans'ı İhya Etmek

"Türkiye açısından Patrikhane'nin statüsü Lozan'da belirlenmiştir," diyen İnalcık şunların altını çizdi, "Aralarında halledip gelse dahi biz Lozan'ı önlerine koymak durumundayız. Lozan'da tespit edilen temel prensibe aykırı taleple gelirlerse tabii ki reddedilecektir. Türk hükümetleri Lozan'ın delinmesini amaçlayan her hareket karşısında olmalıdır. Patrik'in Yunan destekli iddialarını kabullenirsek Lozan delinmiş olur. Yunanlılar, AB'nin de gücünü kullanarak İstanbul'da Ortodoks dünyasını temsil eden bir makam yaratmak istiyor. Patriklik ve Yunan hükümeti "Megali İdea"nın gerçekleşmesi için işbirliği yapıyor. "XVIII. asırdan beri bütün Yunanlıların gönlünde yatan emel İstanbul'da Yunan hâkimiyetini yeniden kurmak, Kıbrıs'ta, Pontus'ta Batı Anadolu'da Bizans'ı ihya etmektir," diyen İnalcık sözlerini şöyle tamamladı, "Her Yunan bu inançla yaşar. Ekümeniklik kabul edilirse Türkiye'nin değil Yunanistan'ın gelecekteki planlarını en iyi temsil eden kişi olur."

16

KARTAL'DAKİ EKONOMİK GELİŞİMİ TÜRKİYE ÖRNEK ALMALI*

Fevkalade bir yönü var Kartal'ın. 500 bin nüfusa karşılık muazzam bir ilçe. Kartal'ın yanı sıra Türkiye'nin diğer bölgeleri de büyük atılım içinde ve Türkiye büyük devlet olma eşiğinde. İç savaşlara, lüzumsuz tartışmalara girmeden, bunlarla zaman kaybetmeden kendi işimize bakmalıyız, bilhassa ekonomiye. Bu bakımdan ele alırsak Kartal ekonomi açısından muazzam bir gelişme yakaladı. Kartal'daki ekonomik gelişimi Türkiye örnek almalı.

Prof. Dr. Halil İnalcık:

Osmanlı tarihi üzerine yapmış olduğu araştırmaları ve projeleriyle nâmı ülkemiz sınırlarını aşan dünyaca ünlü bir profesör. Öyle ki kitapları pek çok ülkede ilgiyle takip ediliyor, raflara her geçen gün bir eseri daha ekleniyor. Tarihte saklı kalmış tüm bilgileri, araştırdığı belgelerle ortaya koyuyor, yanlış bilinenleri ise yine kaynaklarından aktararak tek tek düzeltiyor. Bu yüzden "yanlışımız varsa düzeltin" cümlesinin muhatabı aynı zamandı. Çünkü yanlış olan ne varsa düzeltilir kendisi tarafından itinayla. İngilizce dört baskısı yapılan, aynı zamanda Balkan dilleri ve Arapçaya da çevrilen *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*'ün yanı sıra *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, *Şair ve Patron* ve isimlerini yazamadığımız sayısız kitabın yazarı. Emine Çaykara'nın *Tarihçilerin Kutbu 'Halil İnalcık Kitabı* eserinin başkahramanı. Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi. Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin biricik hocası, onların yeni araştırma konuları bulması için yardımcı olan başarılı bir tarihçi. Taze bir bilgiyi de atlamadan belirtelim; kitap olarak basılabilecek durumda bitmiş elliden fazla araştırma dosyası bulunuyor. "Elli yıl ömrü olsa elli kitap daha çıkarır," diyor asistanı Doç. Dr. Bülent Arı. 92 yaşında ve durmadan, yılmadan çalışıyor. Her sabah altıda

---

* Didem Koca, İlkay Görür, *Kartal Kentim*, Temmuz 2008.

kalkıyor ve kahvaltıdan hemen sonra çalışmaya koyuluyor. Bunun yanı sıra başarılarla dolu hayatından bahsederken kendisi hakkında edindiğimiz bilgileri; yani çocukları ve baharı çok sevdiğini, Türk Sanat ve Batı Müziği'ni dinlerken huzuru yakaladığını da söylememiz gerekiyor. İşte tüm bu yönleriyle bunca eserin, çalışmanın ve başarının ardında görevini sonuna kadar sürdürme isteğinin verdiği inancı taşıyor içinde... Bu yüzdendir tarih alanında gerçekleştirdiği çalışmalardan ötürü dünya genelinde seçkin bir yere sahip olan ilk tarihçimiz olma özelliğini taşıması. Bu yüzdendir 1986 yılında Amerikan Akademisi'ne, 1993 yılında da British Academy'e üye seçilmesi; 1972 yılında Chicago Üniversitesi Tarih Bölümü'ne "Osmanlı Tarihi Üniversite Profesörü" olarak davet edilmesi; Atina, Kudüs İbrani ve Bükreş üniversitelerinden fahrî doktora payeleri alması. Bu yüzdendir Rockfeller Vakfı, Türk Tanıtma Vakfı, ODTÜ Mustafa Parlar Vakfı, Sedat Simavi Vakfı, Dışişleri Bakanlığı Yüksek Hizmeti, Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük ödüllerinin sahibi olması. Ve bu yüzdendir uluslararası alanda gösterdiği üstün başarılar nedeniyle Türkiye'nin temsiline ve tanıtımına katkı sağlayan kişilere verilen TBMM Onur Ödülü'ne layık görülmesi. Ona dair anlatılması gerekenler, bundan sonrası için anlatamadıklarımızdır; sonsuzdur, geriye kalan cümlelerin sınırsızlığıdır. Saygıdeğer hocamız Prof. Dr. Halil İnalcık ile gerçekleştirdiğimiz kısa söyleşimizde kendisini ve tarihimizi biraz daha yakından tanıyabilmeniz dileğiyle...

Kendisiyle sohbetimiz "tesadüfün böylesi" dedirten cinstendi. Engin bilgilerinden bizlerin, bizlerin vasıtasıyla da sizlerin faydalanmasını istediğimiz ve uzun zamandır söyleşi yapmak arzusunda olduğumuz fakat çalışmalarının yoğunluğundan dolayı ulaşamadığımız bir isim; Prof. Dr. Halil İnalcık. İstanbul Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde Kartal Orhantepe Yaşam Kalitesini Yükseltme Merkezi'nde kurulan ve kendi ismini taşıyan Prof. Dr. Halil İnalcık Halk ve Çocuk Kütüphanesi açılışında, hiç beklemediğimiz bir anda söyleşi yapma imkânı yakaladık hocamızla. Programın ilerleyen saatlerinde karşımızda oturan İnalcık, gazetemizi inceliyordu. İşte tam bu sırada gidiverdik yanına, "Doğru zaman budur," diyerek kısa bir sohbetin ardından kendisiyle söyleşi yapma arzumuzu dillendirdik. "Nerede ve ne zaman?" cevabı üzerine, "Sizin uygun olduğunuz bir vakit," dedik. "Bugün olsun o zaman" yanıtı... Ani ve sevindirici bu gelişme karşısında soruları hazırlama telaşı... Ve bir soruyla gelen Kartal'ın tarihi; kısaca Pelekanon Savaşı. Dilerseniz tüm bunlara geçmeden önce Prof. Dr. Halil İnalcık'ın geçmişten günümüze hayatını kısa bir özetle sizlere aktaralım.

1916 yılında İstanbul'da doğmuş Halil İnalcık. 1924 yılında ailesiyle birlikte Ankara'ya yerleşmiş ve ilkokulu Gazi İlkokulu'nda bitirmiş. Ortaokulu

yatılı olarak Sivas Öğretmen Okulu'nda okuyan İnalcık, 1932 senesine gelindiğinde Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu'nda eğitimine devam etmiş. Balıkesir'de olduğu süre zarfında fizik dalında Nusret Kürkçüoğlu, edebiyat dalında ise Abdülbaki Gölpınarlı gibi ünlü hocalardan ders almış. Edebiyat tarihçisi Abdülbaki Gölpınarlı'dan divan şiirini öğrenen Halil İnalcık, şiire olan yatkınlığını ve edebiyata olan tutkusunu bu yıllarda keşfetmiş. 1935 yılında öğretmen okulundan mezun olduktan sonra tarih tezini bilimsel temellere dayandırmak için Atatürk'ün kurduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne başlamış. Üniversite eğitimi boyunca Fuad Köprülü, Şemsettin Günaltay, Muzaffer Göker, Yusuf Hikmet Bayur gibi dönemin önemli isimlerinden ders alan İnalcık'ın tarih ile olan ilişkisi tam da bu noktada başlamış ve çok sevdiği hocası Fuad Köprülü'nün etkisinde kalarak tarihçi olmaya karar vermiş. O zamana kadar aklından tarih bölümü geçmediğini de ekleyelim. Daha çok edebiyat, felsefe gibi alanlar üzerinde eğitim görmek istiyormuş. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne ilk girdiğinde ise Sinoloji'yi (Çin ile ilgili dil, uygarlık, tarih bilgilerini ele alan filoloji) düşünüyormuş. Fakat sonraları tarihimizin en önemli döneminin Osmanlı tarihi olduğunu görmüş ve Osmanlı arşivlerindeki milyonlarca vesikadan dolayı en iyi işi bu alanda yapabileceğini düşünmüş. 1940 yılında mezun olan İnalcık, fakültede kalmaya karar vererek Yakın Çağ Tarihi Bölümü'nde asistan olarak göreve başlamış. Belgelere dayanarak hazırladığı *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* başlıklı doktora tezi Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanarak büyük ilgi görmüş.

Kendisi hakkındaki kısa bilgilerimizi cümle aralarında vermeye devam edeceğimizi belirterek, sohbetimizin başlangıç noktasına gelelim. Pendik Gözdağı Tesisleri'nde görüşüyoruz hocamızla. Dostlarıyla oturmuş, derin bir sohbetin içerisinde... Biz de dâhil oluyoruz bir süre o sohbete ve tarihin kapılarını çoktan araladığımızı fark ediyoruz. Kısa söyleşimizde hem kendisini daha yakından tanıyoruz hem de Kartal'ın tarihini konuşuyoruz.

Kartal'ın Orhan Gâzi döneminde fethedildiği söyleniyor. Bu konudaki yorumlarınızı alabilir miyiz?

"Tarihimizde büyük savaşlar ve dönüm noktaları vardır. İstanbul'un Fethi, Kanunî'nin Mohaç Savaşı, Ankara Savaşı gibi. Bunlar tarihimiz için hep dönüm noktası olmuştur. Osmanlı'yı büyük bir kuvvet, güç haline getiren çok önemli bir savaş var; Pelekanon Savaşı," şeklinde sözlerine başlayan Prof. Dr. Halil İnalcık, Kartal'ın tarihini anlamak için bu savaşın çok iyi bilinmesi gerektiğinin altını çiziyor. Üstelik tam da bu noktada İnalcık, Pelekanon Savaşı

hakkındaki yanlış bir bilgiyi de düzeltmeyi ihmal etmiyor. "Bu savaş yazılı kaynaklarda yer alan bilgilere göre Maltepe'de değil, Gebze'nin sahil kesimindeki iskelede gerçekleşti." Düzeltmenin ardından hocamız başlıyor bu savaşı tüm detaylarıyla anlatmaya... "İznik, yani Bizans'ın ikinci büyük şehri Osman Gâzi'den beri abluka altındadır. Bu durum üzerine İznikliler Bizans İmparatoru III. Andreanikos'a haber gönderiyorlar ve yardımlarına gelmezse teslim olacaklarını iletiyorlar. İmparator ordusuyla Gebze'ye geliyor; Eski Hisar'dan karşıya geçip İznik'i kurtarmak amacıyla. Bu durumu casuslarıyla haber alan Orhan Gâzi ise daha erken davranarak ordusuyla geliyor ve tepeleri tutuyor. Şunu da belirtelim; imparator Türklerle baş edecek bir savaşçı değildi. Yazılarını araştırdığım ve o zamanlar imparatorun başvekili olan Kantakuzenus kaleme almış bu konuyu ve bu noktada çok güzel söylüyor, "Biz Türklerle savaşamadık." Türk o zaman çok daha cangâver, fedakâr ve Allah için kendini feda edecek durumda çünkü. Tepelerden sahile yerleşen Bizans askerini meydana çekmek için 300 kişilik bir okçu kuvveti gönderiyor Orhan Gâzi. Bu işe iyi alışmışlar; oklarını atıp dönüyorlar ve bunu birkaç kere tekrar ediyorlar. Yine Kantakuzenus'un yazılarını araştırarak edindiğim bilgilere göre Bizanslılar Türk taktiğini biliyorlar ve orduyu tutmak istiyorlar. Fakat hücumların sıklaşmasıyla Bizans kuvvetleri mevzilerinden çıkıyor ve hareket ediyor. Osmanlı'da savaş taktiğini de anlatan Halil İnalcık cümlelerini şöyle sürdürüyor, "Osmanlı'da ordu o zamanlar üçe ayrılıyordu. Birincisi vadide pusuda, ikincisi arkada, üçüncüsü de doğrudan doğruya taarruz ediyor. Yapılan taarruzlar sonucunda imparator yaralanıyor ve onu bir halıya koyup sahilde bekleyen gemiyle götürüyorlar. Pelekanon Savaşı'yla Kartal, Pendik, Hereke gibi bölgeleri yani Üsküdar'a kadar olan bütün sahili Osmanlı alıyor. Pelekanon Savaşı'yla aldığımız yerleri Fetret Devri'nde yeniden kaybetsek de Çelebi Mehmed, Kartal ve Maltepe sahilini geri alıyor. Kartal'ın bu savaş ile bağlantısı güçlüdür."

Hocam biraz da Kartal'daki yerleşimlere değinelim. 1800'lü yılların sonuna doğru bu bölgede Rum ve Ermeni yerleşimi olduğunu görüyoruz. Bu konu hakkında bilgilerinizi bizimle paylaşır mısınız?

"Evet, böyle bir yerleşim var. Osmanlı toprakları içinde bulunan farklı din mensupları İslam'a davet ediliyorlar o dönemlerde. Eğer kabul ederlerse yani teslim olunursa ahitnâme veriliyor. Ahidnâme ile halkın canı, malı korunarak İslam devletinin emniyeti altına alınıyor," diyen Halil İnalcık, eskiden kimi kasabada Müslüman, kimi kasabada Rumların çoğunlukta olduğunu ve Hristiyanların ahidnâme ile korunduğunu belirtiyor. "Çünkü ahidnâme dinî

bir vazifedir. Yemin ediliyor, yeminle sizin canınıza, malınıza garanti veriliyor." diyen hocamız bu esnada konuyla ilgili faydalanabileceğimiz bir kaynak da söylüyor; *Üsküdar Sicilleri*. "*Üsküdar Sicilleri*'nin en eskisi Selim devrine kadar gidiyor. Ben sicilleri gördüm. Bu kaynaklara göre Pendik, Kartal, Hereke gibi bölgelerde hâlâ Rum ahali var." Bunca yıl hoşgörü içerisinde her dilden ve ırktan milleti barındıran ülkemizde kendini Türk hisseden herkesin Türk olduğunu belirten İnalcık, "Yeter ki bu duygudan ayrılmayalım; aksi takdirde parçalanırız," diyor.

Peki, şimdiki Kartal'ı nasıl buluyorsunuz? Tarihçi gözüyle değerlendirmenizi istesek...

Kartal'ı seviyorum. Kızım Dragos'ta oturuyor. Bu vesileyle sık sık geliyorum Kartal'a. Her geldiğimde de gelişmekte olduğunu görüyorum. Fevkalade bir yönü var Kartal'ın. 500 bin nüfusa karşılık muazzam bir ilçe. Kartal'ın yanı sıra Türkiye'nin diğer bölgeleri de büyük atılım içinde ve Türkiye büyük devlet olma eşiğinde. İç savaşları, lüzumsuz tartışmaları bırakıp kendi işimize bakmalıyız; bilhassa ekonomiye. Ekonomi kötüyse millet birbirine düşer. Bir gazeteye yapmış olduğum beyanatta askerî ya da siyasi hangi kararı alırsanız öncelikle ekonomiyi düşünmeniz gerekli demiştim. Bu bakımdan ele alırsak, Kartal ekonomi açısından muazzam bir gelişme yakaladı. Kartal'daki ekonomik gelişimi Türkiye örnek almalı.

Son olarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş ve Kartal Belediye Başkanı Arif Dağlar ile birlikte gerçekleştirmiş olduğunuz kütüphane açılışına değinmek istiyoruz. Açılan kütüphane sizin adınızı taşıyor, nasıl bir duygu, neler hissettiniz?

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş ile Kartal Belediye Başkanı Arif Dağlar'ı başarılarından dolayı tebrik ediyorum öncelikle. Her ikisi de oldukça önemli çalışmalara imza atmaya devam ediyorlar. Böylesine anlamlı bir hediyeyi Kartal'a kazandırdıkları için de mutluyum. Çünkü kitap medeniyet sembolüdür. Kitap çeşitliliğimiz oldukça fazla. Bunun için de okuyarak geçmişimizi anlayabiliriz. Ayrıca her geçen gün okumaya, araştırmaya önem veren bir millet haline geliyoruz. Kartal eğitim seviyesi yüksek bir ilçe. Gerek İstanbul Büyükşehir Belediyesi gerekse Kartal Belediyesi tarafından yapılan yatırımlarla bu seviyenin yükseleceğine inanıyorum.

17

OSMANLI YALOVA'DA KURULDU*

Yalova'da düzenlenen Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Sempozyumu'na katılan Bilkent Üniversitesi Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Halil İnalcık, Osmanlı'nın 1302 yılında Yalova'da kazandığı Bapheus (Koyunhisar) Savaşı'yla devlet statüsü kazandığı iddiasında bulundu.

Yalova Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği sempozyuma her iki üniversitenin rektörü Prof. Dr. Niyazi Eruslu ve Prof. Dr. Ali Doğramacı'nın yanı sıra Eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Recai Kutan, Yalova Valisi Mehmet Ersoy, Belediye Başkanı Yakup Koçal, 25 üniversitenin rektör ve akademisyenleri katıldı.

Termal'de bulunan Thermallium Wellness Park Hotel'deki sempozyumda daha önce 1993 yılında yayımladığı tebliği bir kez daha tekrarlayan Bilkent Üniversitesi Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Halil İnalcık, Osmanlı Beyliği'nin devlet statüsünü 1302 yılında Yalova'da Bizans'a karşı yaptığı Bapheus (Koyunhisar) Savaşı'yla kazandığını söyledi.

Davetlilere bir sunum yapan Prof. Dr. İnalcık, 70 senedir belgeler arasında büyük tarihin gerçeklerini dünyaya tanıtmak için uğraştığını, birçok ilmî toplantılara katıldığını belirterek, "Beni en çok heyecanlandıran, bütün gayretlerimizin mükâfatı olan bu muhteşem toplantıdır," dedi.

Türk devletlerinde hanedanın kurulması için hutbe okunması ve sikke bastırılması gerektiğini anımsatan Prof. Dr. İnalcık, "Osmanlı, Karacahisar'da payitahtını kurduğu zaman çoğunluğu Müslüman olan halk, bir kadı tayin edilmesini ve hutbe okutulmasını istemişti. Bunun üzerine camilerde hutbe okutulup kadı tayin edildi. Bunun olduğu tarihi, tarihçiler iki asır sonra 1299 olarak kabul etmişlerdir ve öyle süregelmiştir. Bu zamanlarda sikke basımı da söz konusu değildir. Ancak bunların çoğu hurafeden ibarettir," dedi.

---

* Erhan Erdoğan, *Haberci*, 28 Temmuz 2009.

"OSMANLI'NIN KAYI BOYUNDAN GELDİĞİ İDDİASI BİR HURAFEDİR"

Osmanlı'nın Oğuzların Kayı boyundan geldiği konusunun da hurafeden ibaret olduğunu savunan İnalcık, "Türk ananelerinde hakanlığı namzet olanlardan birinin zafer kazanması gerekiyor. Bu tanrının ona bir kut (hanlık) vermesi şeklinde tasvir edilir," diye konuştu.

Halil İnalcık konuşmasına şu şekilde devam etti, "O halde araştırmalarımızda bu konuları ön plana çıkartacağız. Osman Gâzi sınırda kendi dönemindeki Alp'lerle mücadele ediyor. Burada tarihçi hangi eseriyle öteki Alpleri gölgede bıraktığına bakmalı. İşte bu hadise Koyunhisar, Bapheus Savaşı'yla gerçekleşmiştir. Yani kendisinden sonra oğlunun hiç itirazsız beylik tahtına oturması, yani hanedanın kurulmuş olması tarihçinin tespit edeceği en önemli şeydir. Orta çağda hanedan demek devlet demektir. İşte bunu temin eden Osmanlı'nın büyük Bapheus Zaferi'dir."

Bapheus Savaşı'nın Bizans kuvvetleriyle Osman Gâzi komutasındaki Türkmenlerden oluşan bir ordu arasında geçtiğini söyleyen İnalcık'ın bu tarihin Bizans kaynaklarında da geçtiğini belirtti. Osman Gâzi'nin çağdaşı Bizanslı tarihçi Pachymeres'in tarihinde de Osman Gâzi'nin "Atmanes" olarak yazıldığını belirten İnalcık, sözlerini şöyle noktaladı, "Bu çok önemli savaş hakkında yalnız Anonim TAO'da tafsilât vardır. Bu savaşın neticesinde Osman'ın şöhreti yayılmıştır. Her taraftan onun emri altına Türkler gelmeye başladılar. Demek ki bir ordu sahibidir. Demek ki bu zafer Türk ananesine göre kut sahibi, hanedan sahibi olduğu zaferdir. Kendisinden sonra Orhan hiç itirazsız tahta geçmiştir. İşte bu sebeple 1302'de Osmanlı Beyliği'nin bir hanedan olarak kurulduğunu söylüyorum. Osman'ın sultan olması bahis konusu değildir. Bu zamana kadar 1299 olarak kabul edildi. Şimdi bu nereden çıktı diyorlar. Ben delillerimle, kaynaklarımla ispat ediyorum. Lütfen okuyun."

İNALCIK'A FAHRİ HEMŞERİLİK BERATI

Sempozyumda ayrıca Yalova Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Niyazi Eruslu da konuşarak, Yalova'nın tarihte sadece kuruluş yeri olarak değil, ilk gümüş sikkenin basıldığı ve ilk matbaanın geldiği yer olarak da önemli olduğunu söyledi. Eruslu, bu konularda da çalışmalar yapacaklarını dile getirdi.

Bilkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ali Doğramacı ise konuşmasında lisede *Osmanlı Tarihi* kitabını göstererek, "İçinde kuruluş tarihi olarak Osman Bey'in 1299'da bağımsızlığını ilan ettiği yazıyor. Ancak artık yeni bulgular var ve bu kez Yalova'da bilimsel bir deprem yaşanıyor. Bu tarihî bir andır kendi başına," dedi.

Sempozyumda YÖK Yürütme Kurulu Üyesi Prof. Dr. Muhittin Şimşek, Yalova Belediye Başkanı Yakup Koçal ve Yalova Valisi Mehmet Ersoy da birer konuşma yaptı.

Yalova Valisi Mehmet Ersoy, Halil İnalcık'a, Yalovalı Ebru Sanatçısı Suna Koçal'ın yaptığı minyatürü armağan ederken Yalova Üniversitesi Rektörü Eruslu da İnalcık'a 16. Şeref doktorasını vererek cübbe giydirdi. Yalova Belediye Başkanı Koçal da İnalcık'a fahri hemşerilik beratı takdim etti.

Sempozyum, gün boyunca yapılan oturumlarla ve çeşitli akademisyenlerin sunumlarıyla devam etti.

SEMPOZYUM SES GETİRDİ

Yalova Yerel Gündem 21 Genel Sekreteri Hasan Soygüzel, 27 Temmuz'da gerçekleştirilen "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Sempozyumu"nun büyük ilgi gördüğünü söyledi. Soygüzel, Yalova Üniversitesi'nin ev sahipliği yaptığı organizasyona birçok üniversitenin rektörünün katıldığını da kaydetti.

Bilkent Üniversitesi Rektörü Ali Doğramacı, Batman Üniversitesi Rektörü Abdüsselam Uluçam, Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü Nihat İnanç, Sakarya Üniversitesi Rektörü Mehmet Durman, Nevşehir Üniversitesi rektörü Filiz Kılıç, Bartın Üniversitesi Rektörü Ramazan Kaplan, Ardahan Üniversitesi Rektörü Ramazan Korkmaz, Celal Bayar Üniversitesi Rektörü Semra Öncü, Mardin Üniversitesi Rektörü Serdar Bedri Omay, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörü İnci Varinli, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörü İsmail Güvenç, Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörü Ali Altuntaş ve Karabük Üniversitesi Rektörü Burhanettin Uysal'ın katıldığı toplantıda; Osman Gâzi'nin Yalova il sınırları içinde vuku bulan Bapheus Savaşı'nı kazanarak Osmanlı Hanedanlığı'nı kurduğu anlatıldı. Cumhurbaşkanlığı sempozyuma bir sayfalık bir değerlendirme metni gönderirken, TBMM başkanı ve başbakan olmak üzere birçok bakan, vali ve rektör kutlama mesajı gönderdi. Eskişehir Valisi Mehmet Kılıçlar, Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanı, Fazilet-Saadet Partisi Eski Genel Başkanı şu anda da Ekonomik Sosyal Araştırmalar Merkezi Başkanı Recai Kutan'ın da katıldığı sempozyum tüm izleyiciler tarafından büyük bir ilgiyle takip edildi.

18

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ YERİ*

Osmanlı Devleti'nin Söğüt'te değil, Yalova'da kurulduğu yönündeki demeciniz basında hayli yankı buldu. Bu kanıya nasıl vardınız?

Bu hadiseyi Yalova'da anlatırken beni dinleyen muhabir, nasıl dinlediyse yanlış bir haber yapmış. Benim hiç söylemediğim şeyler bana atfedildi; muhabirler bir haberi verirken yalnız ve yalnız sansasyon, heyecan yaratma noktasına kapılmamalı. *Tempo* dergisine bu tekzibe aracı olduğu için teşekkür ederim. Ben öncelikle bütün muhabirlerimiz için şu çok önemli noktayı belirtmek isterim: Medyaya haber verenlerin iki şeye dikkat etmeleri gerekir. Birincisi ve en mühimi kamuoyuna doğru bilgiler aktarmaktır. İkincisi verdiği haber gazete satışını destekleme için heyecan verici bir haber olmalıdır. Bu kuşkusuz önemlidir; ama daha önemli olan kamuoyuna doğru bilgi vermektir. Muhabirler bazen maalesef birinci ödevi unutuyorlar ve yanlış haberler veriyorlar. Ben tarihçi bir bilim adamı olarak bundan çok zarar gördüm. Üstelik haberde bir değil, birden fazla hata var.

Peki, doğrular ne?

Mektep kitaplarında nasıl yazıldığını bilmiyorum fakat 700. yıldönümü, Türk Tarih Kurumu ve başka tarih kurumları 1299'u hakikaten Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü olarak kabul ederler ve kutlarlar. Kurumlar bu iddiayı yaparken Söğüt değil, Eskişehir civarındaki Osman Gâzi'nin ilk önemli fethi olan Karacahisar'ı gösterirler. Söğüt, ondan önce Osmanlılar bu bölgeye ilk geldikleri zaman Ertuğrul'un yerleştiği yerdir. Osman Gâzi Karacahisar'ı fetheder. Sonra 1299'da Bilecik ve Yenişehir'i ele geçirip Bizans'la doğrudan temas-hudut olur. Karacahisar 1288'de fethedilmiştir.

1299'da bu büyük fetihler neticesinde Karacahisar'da Tursun Fakîh Osman Gâzi adına hutbe okumuş. Bu Âşıkpaşazâde'ye gelen eski bir rivayettir.

---

* Enis Tayman, *Tempo*, 2 Ağustos 2009.

Hutbe hükümdarlar için okutulmaz mı?

İslam'da hükümdarlık, camide okunan hutbede kendi adının anılması ve sikkede kendi isminin geçmesi ile tamamlanır. Sikke iddiasında bulunmamıştır bu rivayette. Hutbede adının okunduğu iddia edilir Tursun Fakîh tarafından. Tursun Fakîh, "Karacahisar'da Müslümanlar yerleşti. Bunların kadısı olması lazım. Bunun için de Konya'daki Selçuklu sultanından izin alınması lazım," der. Oysa sikke ve hutbe hükümdarlık iddiasıdır. Osman Gâzi Selçuklu Sultanı'na bağlıdır. Ama Osman Gâzi de, "Bu yerleri ben kılıcımla fethettim. O ne karışır? Ben hutbe okutabilirim," der. Ama yine de sikke yoktur. Zaten İlhanlı Hanı, İran'da hâkim; Selçuklu sultanı ona tâbi. Osman Gâzi de Selçuklu sultanına tabii. Kaldı ki 1335'e kadar Anadolu beylerinden hiçbiri saltanat iddiasında bulunamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin 1299'da kurulduğu öğretilir bize ama?

1335'te İlhanlı Ebu Said Bahadır Han ölünce vâris bırakmaz taht için. Ancak o zaman Anadolu'daki beylerin her biri kendi saltanatını ilan eder. Yani, Orhan dahi ilk zamanlarda sultan unvanını alamamıştır. Bu tamamen yanlış yerleşmiş bir iddiadır. Ama Sultan unvanı tabii ki caziptir. Osman'ın da iddia ettiği gibi, Osmanlı'ya ait olarak Selçuk toprakları dışında yapılmış fetihler var. Buna göre o iddia ile Orhan Gâzi Sultanü'l-Guzat (Gâziler Sultanı) unvanını alır; fakat sultan-ı azam unvanını kullanamaz. Gâziler sultanı, Selçuklu sultanına ya da İlhan'a karşı bir iddia değildir. Bu Bursa'da bir kitabede de geçer. Demek ki, Orhan Gâzi'nin istiklâli, Osmanlı Devleti'nin hukuken bağımsızlığı 1335'te İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra olmuştur. Osman Gâzi için böyle bir şey bahis konusu bile değildir. Bu uydurmadır.

Neden böyle bir yanıltma var peki?

Daha sonraki devirlerde, Fatih devrinin sonlarında yazılmıştır bu iddialar. Tabii, Osmanlı sultanları o devirde artık büyük bir devletin hükümdarı olduğu için, kendi atalarına böyle bir üstün durum atfetmişlerdir. Şimdi biz tarihçiler bugün, bize gelen rivayetleri eleştiri yapmadan, gerçekleri göz önünde tutmadan XV. asırdaki tarihçilerin söylediklerini aynen kabul ediyoruz. Halbuki biz, tarihî eleştiri yapıyoruz. Osman Gâzi müstakil bağımsız bir sultan olmamıştır. Yani, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini 1299'da almaları çok zayıf, sonradan ortaya atılmış bir rivayete dayanmaktadır.

Haberde sizinle ilgili olan diğer hatalar neler?

Osman Gâzi'nin Bapheus Muharebesi'ni yaptığı yer Altınova değil, Yalakova'dır. Burası Yalova'nın doğusunda Hersek Dili'nin olduğu yerdir. Geniş bir ovadır orası. Eskiden İznik üzerinden Bağdat Caddesi denilen yol geçermiş oradan. Büyük kervanlar bu yoldan giderlermiş. Hatta karşıda Dilovası'ndan Hersek Dili'ne geçmek için Bizans ve Osmanlı zamanında gemiler çalışırmış.

Bu savaşın önemi ne?

Bu muharebe çok önemlidir Osmanlı Devleti'nin kuruluşu bakımından Osman Gâzi, Yenişehir'de Bizans'ın iki büyük şehri Bursa ve İznik'e akınlar yapmak için bir uç merkezi kurar. Merkezini de Karacahisar'dan Bilecik'e getirir. Osman Gâzi'nin ilk seferi zengin İznik'i elde etmek için yaptığı seferdir. Buna ait rivayet anonim bir Türk kaynağı olan *Tevarîh-i Âl-i Osman*'da anlatılır. Osman Gâzi gelip İznik'i kuşatır. Bunun hikâyesini çağdaş bir kaynak olarak Giorgios Pachymeres adlı İznikli Bizans tarihçisi de anlatır. Bu savaşı çağdaş bir kaynak olarak Pachymeres ayrıntılarıyla anlatır. Pahymeres, Osman Gâzi'yi ilk defa zikreden tarihçidir aynı zamanda. O zamana kadar Osman Gâzi'nin kim olduğu belli değildir. Savaş İznik nedeniyle çıkar. Osman İznik'i kuşatır (1301). Bu abluka üzerine İznikliler imparatordan yardım ister. İznik çok önemlidir Bizans için. Orada önemli dinî meclisler toplanmıştır. İmparator II. Andronikos, Heteriark Mouzalon adlı hassa kumandanını İznik'e yardım için gönderir.

Bizans ordusu, hassa askerleri, İzmit'ten gelen yerli askerler ve Kuzey Karadeniz'den gelen ücretli Alanlardan oluşan 2000 kişi kadardır. Bu o zaman için büyük bir ordudur. Bunlar Yalakova'ya çıkarma yaparlar. Daha önce keşif kuvveti Bapheus (Koyunhisar)'daki garnizonla çarpışır. Fakat onun arkasından Osman Gâzi, düşmanı karşılamak için harekete geçer ve Yalakdere üzerinden gelir. Bizim kaynaklara göre düşmanı denize döker. Bu savaş 27 Temmuz 1302'de Yalakova'da olur. Buna Bizans kaynağında Bapheus Savaşı denir. Pahymeres'e göre bu savaşla Osman'ın karizması bir anda artar, Kastamonu'ya kadar yayılır ve oradaki gâziler yanına gelmeye başlar. Osman Gâzi'nin bölgede sivrilmesi bu zaferle oluyor. Osmanlı hanedanın kuruluşu bu zafere bağlıdır.

Hanedan bile değil yani...

Bu zamana kadar Osman Gâzi Kastamonu'daki Uçlar Emiri Çobanoğullarının kumandası altındaydı. Osman Gâzi onun emrinde ileri hatlarda savaşan bir liderdi. Ama Çoban hanedanından Ali, Bizans'la anlaşma yapınca onun maiyetindeki gâziler Osman'ın kumandası altına girer. Çünkü ganimet yoktur artık Çobanoğullarının yanında. Bu sayede Osman Gâzi kuvvetlenir.

Bu arada Bizans imparatoru bu kuvveti gönderirken Bursa Ovası'ndaki tekfurlara emir gönderir ve "Osman'a arkadan taarruz edin," der. Bursa, Kestel, Kite, Badanos, Adranos tekfurları birleşir ve Osman Gâzi'ye geriden saldırmaya geçerler, Osman bunları karşılar, savaş yerine göre buna *Dimbos* Savaşı denir. *Dimbos* adı yakınlarda değiştirilmiştir. Bu savaşla Osmanlı kuvvetleri ilk defa Bursa Ovası'na girer.

Gelelim günümüze. Ama önce bir sorum var. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'nın değerini gerçekten biliyor mu?

Bağımsızlık Savaşı, millî bir savaştı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kurduğu Cumhuriyet yeni, modern bir devlet. Osmanlı İmparatorluğu ise, devletin dini İslam'dır diyen ve Ortaçağ'a bakan geleneksel bir rejimdir. Cumhuriyet'in "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!" prensibi karşısında bir hanedan devleti olarak devam edemezdi. Cumhuriyet'le birlikte yeni bir devlet felsefesi gelmiştir. Siyasi yapılanma olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'yla hiçbir bağlantısı yoktur.

Ya halk?

Ziya Gökalp'la başlayan Eisenstadt gibi siyaset bilimcileri ve sosyologlar, bir toplumun siyasi rejiminde yukarıdan kanun ve emirle yapılan devrimlerin, mutlaka toplumu kültürce kökünden yeni bir şekle soktuğu iddiasını kabul etmezler.

Nasıl?

Geleneksel toplumlarda, Afrika'da, Çin'de, Orta Asya'da falan Batılılaşma hareketine şahit oluyoruz; fakat modernleşmede Türkiye en radikalidir. En erken bu işe girişmiştir. Bizim Batılılaşma tarihimiz, XVIII. yüzyıla kadar gider.

Bu hep söylenir; peki nasıl olmuştur?

Evvela silahlarda, askerlikte, sonra devlet idaresindeki prensiplerde yenilikler başladı. Çok eskiye gider bu çabalar. Bununla beraber görüyoruz ki, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana 80 sene geçmesine rağmen geleneksel değerler, halkın örf ve âdeti kanunlarla bertaraf edilememiştir. Güzel, harf değişikliği yapabilirsiniz; külahı atıp şapka giyebilirsiniz fakat sosyal yapıyı bir çırpıda değiştiremezsiniz. Ancak en önemli reform Medenî Kanun'dur. Ama toplumda imam nikâhı da devam ediyor.

Neden?

Çünkü Medenî Kanun'la bireyi, Türk vatandaşını tarif ediyorsunuz ve Türk vatandaşının haklarını, davranışlarını tayin ediyorsunuz. Aile, mülkiyet her şeyde İslam hukukundan tamamen ayrılmış yeni bir batı hukuku getiriyorsunuz.

Yabancılardan aldık bunu. Bize uyuyor mu?

Bir kanunu kabul etmek başka, bunun uygulanması başka. Sonuçta sosyologlar birbirine karşı iki toplum ve kültürden söz ederler. Geleneksel değerleri, örf ve âdeti bırakmayan bir tabaka halk ile yenileşme reformlarını benimsemiş olan bir halk. Samuel Huntington, kültürler çatışması nazariyesinde, Türkiye'yi Rusya gibi bölünmüş, iki kampa ayrılmış kabul ediyor. Onun bu gözlemini Eisenstadt gibi bazı sosyologlar da destekliyor. Yani, reform yapanların istediği hedefler yeni Batılı bir toplum tam olarak gerçekleşmemiştir müşahedesini yapıyorlar.

Ama Avrupalılar yapmış değil mi?

Biz Fransız İhtilâli'nden gelen laik bir devlet kurumunu benimsedik. Avrupa'da da, Fransa veya Almanya dinî inancı vicdanlara bırakan fakat devlet idaresini bu dünya gerçekleri üzerine oturtan bir rejimin takipçileridir. Fransız İhtilâli'nin tasarladığı devlet buydu. Ama bunu Fransa bile tam tatbik edememiştir. Bugün Fransa'da Katoliklik hisleri, kilisenin önemi büyüktür. Almanya'da mesela Hristiyan Demokrat Parti var. Bunu biz reformlara karşı bir irtica gibi görüyoruz. Özetle; yukarıdan kanunla, emirle bir toplumu temelinden başka bir şekle getiremiyorsunuz.

Türkiye'yi nasıl tanımlayacağız o zaman?

Kültür ve davranış bakımından birbiriyle uyumlu olmayan iki halk var gerçekte. Bu kültür çatışması, kültür ayrılığı inkâr edilemez bir olgudur. Sosyolog bunu tespit ediyor. Evet, Türkiye'de reformlar geniş ölçüde gerçekleşmiştir. Halkın büyük bir kısmı Avrupalı gibi davranıyor. Ama büyük bir kitle de eski geleneksel kültürü devam ettiriyor. Devlet kesin olarak laik, sosyal, demokrat devlet. Bu prensip kanunla emirle devlet müesseselerinde tatbik edilebilir. Ama halkın âdetini emirle değiştiremezsiniz. Bizim başımızı ağrıtan türban meselesi de buradan kaynaklanıyor. Toplum ve devlet bunalımlara sürükleniyor.

Peki, Kıyafet Kanunu ya da benzerleri çıkmasaydı iyi mi olurdu?

XX. yüzyıl başlarında, II. Meşrutiyet ortaya çıktığı zaman 1908'de Türkiye'de radikal bir fikir serbestliği ortaya çıktı. Komünizmden sosyalizmden

başlayın, her türlü fikir gazete ve kitaplarda ortaya atılmaya başlandı. Buna ben "Aydınlanma Devrimiz" diyorum. Bu aydınlanma devri II. Abdülhamid döneminde başladı idadi mektepleriyle.

Eğitimdeki reformu Tanzimat devrinde yapılmış bir planı uyguluyorlar ki bu da laik mektepler, yani idadilerde. Batı dilleri, coğrafya, tarih öğretiliyor; Batılı bir eğitim başlıyor. Askerî mekteplerde de bu aynı şekilde. 1880'den I. Dünya Harbi'ne kadar olan devirde yeni bir nesil yetişiyor. Fransızca biliyorlar bir kere. Atatürk de Fransızca öğrenir mektepte. Fransız kültürü Türk aydınlarının kuvvetle takip ettiği yoldur. Fransızcadan çeviriler bu devirde neşredilmeye başlandı. Ben bile mektepteyken o devirde yapılmış tercümelerden faydalandım. Yani bir kültür kaynaşması var Türkiye'de, hatta İslam dinine karşı çıkan hareketler var. Hüseyin Cahit geliyor bunların başında. İslam dini bile münakaşa konusu edildi bu devirde. Tıpkı Fransız İhtilâli'nden önceki, aydınlanma dönemindeki gibi.

Onun için diyoruz ki, bu devir Cumhuriyet'i hazırlayan, Atatürk gibi genç, aydın subayların fikir kaynağı olan fikir kaynaşması devridir. Bunlara biz Garpçılar diyoruz. Bunlardan Celal Nuri, Atatürk'ün kitaplarını en çok okuduğu adamdır. Hüseyin Cahit, Doktor Abdullah Cevdet, Kılıçzâde Hakkı Garpçılardan. Mesela Hakkı'nın Garplılaşma dosyasında Batılı olmak için şapka reformunun, Latin harflerinin kabulü tavsiye ediliyor. Atatürk'ten çok önce. Genç subaylar, aydın ve ileri bir toplum yaratınak için bu fikir liderlerini okumakta idiler.

Aydın ve ileri bir toplum için çabalayan subaylar mıydı genelde?

Çoğu doktor aslında. Fizik ilimleriyle uğraştıkları için çok daha açık fikirliydiler. Mesela Darwinizm bu devirde literatüre girdi. Hz. Muhammed hakkında çok aykırı bir kitap vardır Dozy isminde birinin kitabı ki, sonra yasaklanmıştır. Türkçeye tercüme edildi. Durkheim'ın fikirlerini Ziya Gökalp temsil ederken Prens Sabahattin Le Play okulundan geliyordu ve liberal bir ekonomiyi savunan fikir mücadelesi yapıyordu.

Yani Cumhuriyet'in tohumları daha önceden atılmıştı?

Bu reform fikirleri daha önceden de vardı, aydınlanma devrinde ortaya atılmıştır. Çünkü ileri bir eğitimin uygulandığı idadilerde gençler ülkenin felakete sürüklendiğini gördüler. Makedonya, Balkan felaketleri üzerine bu gençler padişahlık rejiminin artık işe yaramadığını anlamaya başladılar. 1909'da Abdülhamid'in tahttan düşürülmesiyle de artık hanedanın siyasi

kudreti kalmadı. Tüm iktidar İttihat ve Terakki'ye, orduya geçti. Askerin yeni devletin kuruluşundaki bütün faaliyeti, öncülüğü ve daha sonraki müdahaleleri bu gelişime mâl edilebilir. Hanedanı bitiren meşrutiyettir.

Yeniçeriler de padişah deviriyorlardı; geleneğin başlangıcı yeniçeriler olabilir mi?

Yeniçeriler müthiş bir askerî kudret olarak vardılar, hangi şehzadenin tahta geçeceği konusunda rol oynamışlardır. Ama yalnız değillerdir. Saray entrikaları da önemlidir. Neyse onlar eski, oralara gitmeyin. Ama bizde cumhuriyeti doğuran fikir kaynaşması, fikir serbestliği orduya, askerî mekteplere intikali, II. Meşrutiyet'le başlamıştır. Çünkü ihtilâli ordu yaptı. Bağımsızlık savaşını ordu kazandı. Atatürk bir subaydı ve onun esas fikirleri Kılıçzade Hakkı'nın, Garpçıların dosyalarında daha önce mevcuttu. Yani Atatürk'ün yaptığı reformlar, Garpçıların ideolojisini gerçekleştiren bir inkılâptır. Esas fikirler oradandır.

Bir devam yani.

Tabii ama Atatürk'ün şahsi kudreti, şahsiyetinin payı inkâr edilemez. Mesela Rauf Bey kendisi söylemiştir, "Biz hiçbirimiz bağımsızlık savaşında Mustafa Kemal'in yaptığını yapamazdık." Ayrıca, Atatürk'ün reformları bir erkân-ı harp zabitinin planlamalarını anımsatır. Garpçıların ideolojisini benimseyerek, onları nasıl gerçekleştireceğini bir bir planlıyor. Reformların tarihini maalesef Cumhuriyet tarihi yazanlar, iyi tespit edemiyorlar. Reformların ana fikri Lozan konuşmalarında belirmiştir. Çünkü Lozan'da Lord Curzon bize kendi şartlarını dikte etmek için şu tezi savunuyordu, "Siz bir İslam devletisiniz, hukukunuz İslam hukukudur. Onun için kapitülasyonlar kalacaktır. Çünkü İslam hukukuna tâbi olmayan azınlıklar var. Siz bir millet değilsiniz," diyordu. Bunu İsmet Paşa Atatürk'e intikal ettirdi telgrafla. Atatürk hemen bir komisyon kurdu bir Medenî Kanun hazırlamak için 1924'te. Bunun başına da Mahmud Esad geçirildi. Avrupa kanunlarını tetkike başladılar, iki sene sonra Medenî Kanun kabul edildi. Temel budur. Medenî Kanun'dur; Batılaşmanın temel kanunudur. Ondan sonra hilafetin kaldırılması ve öbür reformlar gelir. Fakat bilhassa üzerinde durduğum nokta, Cumhuriyet fikrinin, laik idarenin köklerini ikinci meşrutiyete bağlamak gerektiği.

Biraz daha açabilir misiniz?

Çünkü toplum bir gelişme geçirmiştir II. Meşrutiyet'le. Cumhuriyet o devir fikriyatının bir sonucudur. Tabii o reformları hayata geçirmek için Atatürk gibi büyük bir lider, güçlü bir irade ortaya çıkmasaydı o prensipler Cumhuriyet'in temelleri olamazdı.

Röportajın başında Osmanlı tarihçilerinin gerçekleri saptırdığını söylediniz. Cumhuriyet tarihçileri de mi bunu yaptılar yani?

Maalesef. Efendim, biz tarihçiler tarihî gelişimi sebep ve netice zincirini araştırarak yazarız. Bir adam çıkıyor, her şeyi yaratıyor ve tarihi değiştiriyor. Bu olamaz bir tarihçi için. Belki de ben bu beyanlarımla eleştiriye uğrayacağım siyasiler tarafından, ama ben tarihçiyim.

NATO'nun belirlediği kriz alanlarından 13'ü eski Osmanlı toprağı. Biri de Irak. Irak acaba Osmanlı idaresi zamanında nasıldı? Bugün nasıl? Şu anki Ortadoğu'da Osmanlı idaresi model oluşturabilir mi?

Evvela Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılış süreci içinde bu soruyu yanıtlamak gerekir. Osmanlı bir imparatorluk olarak büyük devletlerin oyunlarıyla dağılmaya gitti. Dünyanın merkezi sayılır doğu Akdeniz. Napolyon, "Buraya hâkim olan, dünyaya hâkim olur," demiştir.

Bu hâlâ geçerli mi?

Araplar hâlâ Hatay'ı gündemde tutmaktadırlar. Doğu Anadolu'da Ermenistan, Kürdistan iddiaları var. Pontus üzerinde Rumlar propaganda yapıyor. Tehlikeler altında çok nazik bir bölgedeyiz. Bu soruna tarihte de "Eastern Question" (Şark Meselesi) denir. İngiltere'nin yerine, yeni bir güç olan ABD geçmiştir. Ya güçlü olur bunların kontrollerini itebilirsiniz yahut onlara bağımlı olursunuz. Osmanlı Devleti, son iki asırda bu nazik bölgede bağımlı duruma düştü. Osmanlı'nın Avrupa politikasını yönlendirdiği devir XVI. yüzyıldır.

O zaman da Osmanlı mı baskı unsuruydu?

Yeni ortaya çıkan millî devletlere Hollanda, Fransa, İngiltere'ye Osmanlı'nın desteği güçlü olmuştur. Kıtaya hâkim olmaya çalışan Alman imparatoruna karşı. Osmanlı onunla mücadele ederken diğerleri nefes almıştır. Protestanlık da öyle. Dolaylı olarak bu mezhep Osmanlı'nın müdahalesiyle yayılabilmiştir. İmparator, Luther'i idam edemedi. Osmanlı tazyiki vardı gerisinde. Demek ki Avrupa'nın siyasi coğrafyasının oluşmasında Osmanlı gücünün büyük rolü olmuştur.

Bu şartlar altında Türkiye Irak'ta ne yapmalı sizce?

Bu çok nazik bir mesele. Biz "Irak kardeş" diyoruz. Yani ABD yahut İngiltere'den farklı bir tepki bekliyoruz. Onu umuyoruz ki Iraklılar, "Müslüman kardeşlerimiz geldi. Onların sözünden çıkmayalım. Amerika-

lılarla onlar vasıtasıyla görüşelim," diyecekler. Böyle bir şey olamaz, mümkün değil. Bugün Arap dünyası Türkiye'yi olumsuz biçimde algılamaktadır. Bizi İslam dünyasının dışında bırakmaktadır. Kıbrıs meselesinde hiçbir İslam devleti tanımamıştır KKTC'yi. Çocuklarına mektep kitaplarını alın, tarihimize, bize karşı olumsuz bakmaktadırlar. Sebebi hem I. Dünya Harbi'nden sonraki koloni devletlerinin kendilerinden önceki Osmanlı rejimini kötülemeleri, hem Arapların tarihte Türkleri Arap hâkimiyetine son veren bir ırk olarak görmeleridir. İkincisi, Türkiye laik bir devlet olmuştur. Bunu olumsuz görmekte, İslam'dan çıkmış gibi algılamaktadırlar. Üçüncüsü, Arap dünyasında İslam birliği dayanışması tamamen tarihe karışmıştır. Her Arap devleti aslında millî bir devlettir.

Ulus devlet mi olmuşlardır yani?

Hayır, ulus olamamışlardır ama onlar Araplığı öne çıkarmaktadırlar. İslam ideolojisi ikinci plandadır. Son zamanlarda ABD'nin baskısı dolayısıyla İslam dayanışması fikri ortaya çıkmışsa da bugün hâlâ Arap memleketlerinde Arap gençliği Arap milliyetçiliğine tabidir. Saddam ne kadar gaddar bir rejim kurmuş olursa olsun, Arap gençliği onu millî bir kahraman gibi algılamaktadır. ABD bunda hata yapmıştır. ABD'nin, "Ben size demokrasiyi, hürriyeti getireceğim," demesi Arap'ın kulağına girmez. Arap böyle düşünemez. Onun için ABD'nin politikası çok yanlış. Bocalıyor. Arap için Arap milliyetçiliği, o kadar kuvvetledir ki Hazreti Peygamber'e İslam peygamberi değil Arap peygamberi derler. Şimdi biz yeni koşulların farkında değiliz Türkiye olarak.

Yani Irak'ta sevilmiyoruz?

Arap dünyası, Türkiye'yi siyasi ve millî hisler bakımından benimseyemez. Suudi Arabistan bizim Hatay'dan giden hacılara vize vermiyordu. Şimdi biz Irak'a eski efendiler olarak, laik bir cumhuriyetin ve ABD'nin müttefiki olarak gidersek, kendimizi kabul ettiremeyiz. Aynı güçlükleri yaşarız. Bazı aşiretlerle anlaşmamız var, ama onlar da açıkça Türk askeri gelmesin diyorlar. Türk askerinin oraya gitmesi Arap milliyetçiliği için kabul edilemeyecek bir şeydir.

Bu tamiri imkânsız olaylara yol açar o zaman?

Tabii tabii. Yani Irak savaşından önce de Türkiye'ye bakışları budur. Bize sempatisi olan Tunus, Cezayir'dir. Sebebi de onların arasında Batı Anadolu'dan gitmiş çok sayıda Türk ailesinin olmasıdır. İkincisi Türkler XVI. yüzyılda İspanyollara karşı onları korumuştur. Onun için kendi kendimizi aldatmayalım.

Orada hiçbir şey yapamayız, öyle mi?

Yapamayız diyemem. Türkiye askerî bakımdan kudretlidir. Daha önce kuvvetli ilişkileri vardır. Liderlerle temas edebilir. Fakat geçici hükümetin dışişleri bakanı Kürt'tür. Bir bakanlık Türkmenlere verildi. İpin ucu hâlâ ABD'nin elinde. O ne isterse o olur. ABD Kuzey Irak'ta kendisine bir uydu devlet yaratma peşindedir. Irak'ta, İsrail gibi, Ortadoğu'da dayanabileceği kendisine güvenilen bir devletçik yaratmak peşindedir. O devletçiği koruması altına alarak petrol yataklarını kontrolü altında tutmak azmindedir. Kuzey Irak Kürtleri 1991'den beri bu koşullardan yararlanmış ve ABD desteğiyle bir Kürt devletinin tüm altyapısını kurmuşlardır. Biz ABD'nin bu politikasını ne derece değiştirebiliriz? Son temaslar biraz ümit verici görünmektedir. Türkiye, Irak'ın bölünmezliği tezinden, politikasından şaşmamalıdır. Dünya politikası denge meselesidir. ABD Ortadoğu'da güçlü Türkiye'yi Kürtler için göz ardı edemez. Amerika'ya yüzde yüz bağımlı durumdan kurtulmamız lazım. AB'ye girmek bu bakımdan çok mühimdir.

19

OSMANLI'NIN KURULUŞU TÜRKİYE'NİN BUGÜNÜ*

Gün 1

Osmanlı'nın kuruluş yeri ve tarihiyle ilgili tezi çokça tartışılan ve eleştirilen Prof. Halil İnalcık'a göre, tenkit edenlerin çoğu makalesini bile okumadı.

Son günlerde Osmanlı Beyliği'nin Yalova'da kurulduğuna dair tarihî tespitiniz çok tartışıldı. Karşı çıkanlar oldu. Bu tartışmalarla ilgili düşüneniz nedir?

Eski tarihçilerimiz birinin naklettiği rivayeti aynen alır, kitabına koyar. Bu sahte bir rivayet midir, yanlışlıklar var mı, sorgulamadan, aynen kaynağının söylediği gibi alır. Bunun asıl sebeplerinden biri, "Müslüman yalan söylemez" inancı olabilir. Halbuki tarihçi bir tarihî olay ve kişi hakkında söylenen rivayeti kullanırken, bunu süzgeçten geçirmek zorundadır. Buna "textkritik" metodu denir. Bir misal vereyim. Sözde Osman'a rüyasında dünya hâkimiyeti müjdelenmiş. Bunu Şeyh Edebali yorumlamış. Bunu modern bir tarihçi kabul edebilir mi? XV. yüzyılda Âşıkpaşazâde'de, Neşrî bunu gerçek gibi kaydederler. Kaynaklarımız bunun gibi hurafeler içerir.

ZAFERİ BİZANSLI TARİHÇİ YAZDI

Osmanlı Beyliği'nin kesin biçimde Yalakova Savaşı sonucu kuruluşu meselesine gelince... 1302'de Osman Gâzi'nin kazandığı Yalakova-Koyunhisarı (Bapheus) Zaferi, Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'da uzun uzadıya anlatılıyor. Âşıkpaşazâde'de sadece iki cümle var, ayrıntısı yok. Bu önemli zaferin ayrıntılarını Osman Gâzi'nin çağdaşı Bizanslı Georgios Pachymeres'in eserinde buluyoruz. Yalakova'da Osman Gâzi'nin 5 bin kişilik bir kuvvetle Bizans kuvvetle-

* Burak Artuner, *Sabah*, 23-27 Ağustos 2009.

rini denize döktüğü yazıyor... Bizans tarihçisi bu savaşı Osman'ın büyük bir zaferi olarak tespit etmiş ve bundan sonra Osman'ın bayrağı altına Anadolu'dan gâzilerin gelip katıldığını işaret etmiştir. Bu kayıtları Girit'te bir sempozyumda bildirdim ve bu bildirim Yunanistan'da basıldı. Türkiye'de İznik üzerine bir kitap çıkarıldı, orada da neşredildi; bu makalede tüm kaynaklar gösterildi. Bırakın sıradan kimseleri, tarihçiler bile bunu okumamış görünüyor. Osman Gâzi'nin 1302'de tarih sahnesine çıkmış olduğunu, Bizanslı tarihçinin ifadesini esas alarak yazdım.

DİP-ATA: OĞUZ HAN...

Osmanlılar'da hanedanın Kayı boyundan geldiği teziyle ilgili de önemli bir tespitiniz var, bu da çok tartışılacak...

Osmanlılarda hanedanın menşei hakkında başka bir teori vardır. *Oğuznâme*'de Türklerin dip-atası Oğuz Han olarak kaydedilir. Sözde onun 6 oğlu olmuş. Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz... Gün en büyük oğluymuş... Onun oğlu da Kayı... *Oğuz Destanı* diyor ki, Hanlık Oğuz Han'dan sonra Gün Han'ın hakkıdır ve ondan sonra da bütün Türk kabileleri üzerinde egemenlik Gün Han'ın oğlu Kayı'ya aittir. Osmanlı hanedanı da işte bu Kayı Han'dan geliyor. Bu şecereyi, II. Murad zamanında 1440'lara doğru Yazıcızade ortaya atmıştır. Yazıcızade diyor ki, Osman Gâzi zamanında kabileler toplandı ve Oğuzhan'ın vasiyeti gereğince Kayı Han neslinden gelen Osman'ı han ilan ettiler... Osmanlı hanedanı Kayı Han neslindendir. Bu hikâye, 1440'larda ileri sürülmüştür. Yazıcızade neden bunu yazdı, açıklanması kolay. Timur, Osmanlıları yendikten sonra Yıldırım Bayezid oğulları üzerinde egemenliğini kabul ettirmiştir.

AMAÇ HANEDANI YÜCELTMEK

Timur'un oğlu Şahruh, II. Murad zamanında kendisine bir hil'at (Hükümdarların takdir için bir kimseye verdikleri cübbe) gönderip bunu giymesini, kendi egemenliğini tanımasını istemiştir. Zira Timur ve oğulları kendilerini Oğuzhan neslinden sayarlar. Büyük hanlığın kendilerine ait olduğunu iddia ederler. İşte bu iddia karşısında II. Murad kendi bağımsızlığını göstermek üzere *Oğuznâme* destanını kullanmış ve Osman Bey'in Oğuzhan'ın neslinden olduğu iddiasını benimsemiştir. Kayı menşei iddiası, Timuroğullarının Oğuzhan'dan geldikleri iddiasına karşı siyasi bir iddiadır. Bu bir kurgudur. Fatih zamanında şehzadelere Oğuz, Korkut adlarını vermişler ve topların üzerine Kayı damgasını koymaya başlamışlardır. Kayı teorisi Osmanlı hanedanını yüceltmek için ortaya atılmış bir teoriden ibarettir. Bunu 40 yıl önce de yazmıştım.

Neden 1302'yi kuruluş yılı saydınız?

Yapılan itirazlara gelince: Deniyor ki Osmanlı Devleti Bilecik'in Söğüt kazasında kurulmuştur... Osman Gâzi'nin kariyerinde, beylik yani bir devlet kuruluncaya kadar birtakım aşamalar vardır. Babası Ertuğrul gelip Söğüt'te yerleşiyor... Bir aşiret olabilir ama bu beylik, bir devlet kurulması şeklinde yorumlanamaz. Osman 1288'de Eskişehir yakınında tepede Bizans tekfuru elindeki Karacahisar Kalesi'ni fethetti. Bazıları bunu Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi olarak yorumlayabilir. Ondan sonra Osman 1299'a doğru Eskişehir'den Bilecik'e kadar geniş bölgeyi fethetti. Yenişehir sınırında Bizans'a karşı yerleşti ve akınlara başladı. Bunun tarihi 1299'dur. Bu söylediğim tarihlerin herhangi birini beyliğin, devletin kuruluşu olarak alabilirsiniz. Ama bu aşamalardan hiçbiri Bapheus zaferi gibi çağdaş bir kaynak tarafından tam tarihiyle teyit edilmemiştir. Ancak Osman'ın 27 Temmuz 1302'de Bizans ordusuna karşı kazandığı zafer çağdaş Pachymeres tarafından zikredilmiştir. Bu nedenle bir tarihçi olarak 27 Temmuz 1302 tarihini alıyorum.

Gün 2

Halil İnalcık, bugün Türkiye'de yaşananları Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerine benzetenlere cevap verdi: "Avrupa'da, Balkanlar'daki süreci günümüzde tekrar sahneye koymak eğiliminde olanlar var."

Hocam, Türkiye'nin etnik bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünüyor musunuz? *Tarihçilerin Kutbu* kitabınızda bundan endişe duyduğunuza dair açıklamalarınız olmuştu... Aradan geçen 4 yılda bu yöndeki endişeleriniz ortadan kalktı mı yoksa arttı mı?

Etnik kimlik, dünyada her devlet içinde bir gerçektir. Fransa'da, Hollanda'da, ABD'de kendi kültür değerleri ve sembolleri olan etnik azınlıklar yaşar. Bu etnik gruplar siyasi bir maksatla çalışmaz, yalnız kendi kültür kimliklerini korumak için toplum içinde Anayasa garantisi altında ayrı kurumlara sahiptir. Fakat belli bir etnik grup, kültür ayrıcalığı ötesinde birtakım siyasi hedefler iddia ederse, tabii bu, o memleket için tehlikelidir. Buna hiçbir devlet izin veremez. Hükümetlerin yapması gereken şey, etnik kültür kimliğinin korunması için garanti vermek, etnik kültürlere kendilerini ifade edecek hukuki bir nizam tanımaktır.

OSMANLI ŞEMSİYESİ ALTINDAYDI

Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşananları günümüzdekilere benzetenler var...

Bulgar halkı yüzyıllarca Osmanlı himayesi altında kendi günlük yaşamını sürdürmekte idi. Kilisesine gidiyor, kendi millî âdetlerini hiçbir müdahaleye maruz kalmadan uyguluyordu, bu alanda devletin müdahalesi yoktu. Aksine Osmanlı Devleti Ortodoks kilisesini tanıyor, cemaatin tarihî kültürel varlığına saygı gösteriyordu. Kendi kültür geleneğini sürdüren bu cemaatler üzerinde bir devlet şemsiyesini oluşturuyordu. Osmanlı egemenliğinde Balkanlar'da Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan yüzyıllarca bir düşman istilasına maruz kalmamıştır. 19'uncu yüzyıla gelince, bu milletler kendi devletlerini kurabilmişler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet şemsiyesi altında, kültürlerini koruyabilmişlerdir.

FRANSIZ DEVRİMİ ETKİSİ

Buna karşı İspanya'da hiçbir Müslüman, hiçbir Yahudi kalmamıştır. Katolik İspanya Devleti yüzbinlerce Müslüman'ı, 100 bin kadar Yahudi'yi ülkeden sürüp atmış, onlara Osmanlı sahip çıkmıştır. Büyük Yahudi tarihçi S. Baron, "Dünyanın hiçbir yerinde Osmanlı himayesi altındaki Yahudiler kadar serbest ve mutlu bir yaşam süremediler," tespitini yapıyor. Cemaatlerin, millî kimlik kazanmaları, millî bir devlet peşinde koşmaları şöyle bir süreçle olmuştur: Rum, Sırp gençler Batı ülkelerinde üniversitelerde okumuşlar, Fransız İhtilâli'nin milletlerin self determination (kendi kaderini tayin) prensibini benimsemişler. Bir ulusalcı intelligentsia (aydınlar kesimi) ortaya çıkmıştır. Paris'te, Viyana'da, Odessa'da Rumen, Bulgar, Sırp komitaları kendilerinin hür, bağımsız bir devlete sahip olması, Osmanlı boyunduruğundan kurtulma ideolojisini özümseyip, halklarını bu doğrultuda harekete geçirmek üzere ihtilâl komiteleri kurup halkı tahrik ve tehditle isyanlar çıkarmışlardır. Halkları için bir millî tarih yazmışlar, bir kelimeyle millî bilinçlenme sürecini başarmışlardır.

AYNI SÜRECİ SAHNEYE KOYMAK

Bu hareketleri, ya demokrasi ideolojisi ya da Osmanlı'ya karşı siyaset icabı, Batı devletleri desteklemişlerdir. Osmanlı Devleti'ne notalar vererek bu halkların iddialarını içeren birtakım dosyaları kabullenip Osmanlı'ya karşı siyasi baskılara başlamışlardır. Bu süreç sonunda o milletlerin bağımsızlıklarını tanımışlar, devletlerini himayede ayak diremişlerdir. İlk defa Yunanlar, Avrupa'nın baskısıyla 1830'da bağımsız bir Yunan devletini kurmuşlardır. Osmanlılar Yunan isyanını bastırdıkları halde, Avrupa büyük devletleri ortak bir

donanma ile gelip Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktılar. 1830'da Yunan bağımsız devletini tanıdılar. Osmanlı İmparatorluğu'nu böyle parçaladılar. Avrupa'da, Balkanlar'daki bu süreci günümüzde tekrar sahneye koymak eğiliminde olanlar vardır.

Gün 3

1960 YILINDA KÜRDOLOJİ ENSTİTÜSÜ ÖNERMİŞTİM

Halil İnalcık, 1960'taki Kürt açılımını anlattı: "Milli Birlik Komitesi toplantısında Kürdoloji Enstitüsü kurulmasını önerdim. Kanun tasarısı hazırlayıp meclise sunduk. Kanunlaşsaydı, yarım asır önce önlemlerimizi almış olurduk."

Hocam biraz da son günlerin en tartışılan meselesinden Kürt meselesi ve beraberindeki açılımdan bahsetmek istiyorum... Son günlerde gelişmeleri izliyorsunuz, sizin bu konudaki görüşleriniz neler?

İlkin Osmanlı, Doğu'daki aşiretlerin yapısını bozmadan devlete bağlılıklarını sağlamış bulunuyordu. İkincisi, Osmanlı devrinde Kürtlerin yaşadığı bölge sınırlı bir bölgeden ibaretti. Kürt aşiretleri Osmanlı, resmî defterlerinde "Karaulus" adı altında kayıtlıdır. Hayvancılıkla uğraşan bölge kuzeyindeki Türkmen aşiretleri ise "Bozulus" genel adıyla anılıyordu. Türkmenler ve Kürtler Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında hayvancılık yaparlar, kışlak için kuzey Suriye ve Kuzey Irak'a giderlerdi. Kışlak bölgeleri bugünkü Irak'ın ve Suriye'nin kuzey bölgeleriydi. Kürtlerin bugün orada yerleşmiş olmalarının nedeni budur. Göçerlerin yaylak kışlak arasında gidiş gelişlerinde vergi Murat Suyu üzerinde (Palu) bir köprüde, her hayvandan bir akçe olarak alınırdı. XVI. yüzyıla ait bir resmî kayıtta Türkmenlerin 1 milyon koyunu geçmiş. Aslında Doğu Anadolu, sosyal yapı ve kültür bakımından çok çeşitli grupları barındıran bir bölgedir. Mesela Diyarbakır şehri çok karışık bir etnik grubu barındırıyordu, Mardin, Gaziantep ve öteki şehirlerde semitik menşeden akraba kavimler yaşamaktadır. Kürt aşiretleri daha çok hayvancılıkla uğraşıyordu. Gaziantep'le Diyarbakir arasındaki şehirler tekstil sanayiinde çok gelişmişti; Halep üzerinden Marsilya'ya büyük ölçüde tekstil ihraç edilmekteydi. Bölgenin zenginliği, refahı bu pamuklu sanayiine dayanıyordu. Bölge, bir yandan Basra'dan Bağdat-Nusaybin üzerinden gelip Halep'e giden yol üzerindeydi. Bu yol Hint mallarının geçtiği yoldu, öte yandan İran ipeğini Tebriz üzerinden getiren İpek Yolu Diyarbakır, Urfa, Mardin üzerinden geçmekte idi (XV.-XVIII. yüzyıl arasında). Özetle, bölgede Kürtlerle birlikte Türkmenler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler önemli bir nüfusa sahipti.

LİBERAL KORUYUCULUK

Özetle Doğu Anadolu, etnik yapı, ekonomik hayat, kültürel kimlik bakımından tarihte hiçbir zaman toptan bir Kürt yurdu olmamıştır. Fakat son yüzyıl içinde Kürtler, bölgede ve Anadolu'nun içerilerine doğru hızla yayılmışlardır. Maraş tarihte gerçek bir Türkmen şehriydi, Antep'in nüfusu Arap ve Türkmendi, kırsalda Kürtler ve İlbeyli Türkmen aşireti yaşıyordu. Bugün Mersin'de, Antalya'da, İzmir'de, İstanbul'da yüz binlerce Kürt vatandaşımız yaşamaktadır. Demek ki Türk devletinin liberal koruyuculuğu altında bugün Kürtlüğün geniş bir nüfus yayılışı karşısında bulunuyoruz. Türk devleti ve kanunları sayesinde meydana gelen gelişmeler bunlardır. Bilkent Üniversitesi'nde öğrencilerimden Kürtlerin tarihi üzerinde master yapmış öğrenciler vardır. Bölgeye ait meseleleri tarihî belgelere göre genişliğine tespit etmeye çalışıyoruz.

KÜRDOLOJİ ENSTİTÜSÜ ÖNERDİM

1960'ta 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Milli Birlik Komitesi, orada valilik yapmış kimseleri ve bölge üzerinde tarihî araştırma yapanları bir toplantıya çağırdı, Kürt sorununu masaya yatırdı. Orada uzun uzadıya konuşuldu. Ben de toprak tarihi üzerinde araştırmalarım dolayısıyla oradaydım. Toprak meselesi, yarıcılık meselesi üzerinde konuştum. Aşiret toprak ağalarının o bölge sosyal hayatındaki önemini belirttim. Valiler birtakım projeler öne sürdüler. Benim ileri sürdüğüm proje, her şeyden önce Kürt kimliğini ve bölgedeki sosyal ve kültürel yapıyı araştırıp tanımanın gereği üzerindeydi. İlkin sosyal, ekonomik, kültürel sorunları araştırma konusu yapmak gerektiğini söyledim. Bunun için bir Doğu Anadolu veya Kürdoloji Enstitüsü kurulmasını önerdim.

KARANLIĞA ADIM ATILMAZ

Ankara Üniversitesi rektörlüğüyle işbirliği yapıp bir kanun tasarısı hazırlayıp meclise sunduk. Fakat Devrim Meclisi kendini feshetti. Seçimler yapılıp TBMM teşekkül edince bu kanun rafa kaldırıldı. O zaman ileri sürdüğüm teklif kanunlaşsaydı, oradaki sorunları yarım asır önce tespit etmiş ve önlemlerimizi almış olurduk. "Bölge ve sorunlarını tanımak için ilkin bilimsel metotlarla incelemek gerekir," dedim ve şu tabiri kullandım, "Karanlığa adım atılmaz..." Yarım yüzyıl boyunca sorunlara, onun aydınlatılmasına ve reformlara sırtımızı çevirmişiz...

Gün 4

HİLAFET VARKEN LAİK OLUNAMAZDI

Halil İnalcık, "İslam'da halife, papa gibi sırf dinî bir makam değildi," dedi ve ekledi, "Halifenin aynı zamanda Müslümanlar üzerinde dinî-siyasi hâkimiyeti vardır. Halife varken, Türkiye laik bir cumhuriyet olamazdı."

Halifeliğin Osmanlı sultanları tarafından hangi tarihte kullanıldığı tartışılıyor, bu konuya da açıklık getirir misiniz?

1800'lerde D'Ohsson, 7 ciltlik Osmanlı devlet ve hukukuna ait kitabında, Abbasî halifesinin sözde hilafeti, camide resmen Osmanlı Padişahı Selim'e devrettiğini ve sırtındaki peygamber hırkasını da onun omuzlarına koyduğunu yazdı. Ancak buna dair çağdaş kaynaklarda herhangi bir kayıt yok. Osmanlı hanedanı ancak XVIII. yüzyılda tarihî evrensel halifelik iddiasında bulundu. Selim'in unvanları arasında önemli unvan şudur: Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn yani "Mekke ve Medine'nin hizmetkârı". Ancak Hülagü Bağdat'ı alıp halifeliği ortadan kaldırdıktan sonra İslam dünyasında sultanlar halife unvanı aldı. Şeriatı memlekette uygulama yetkisini aldıkları için, İslam cemaatinin başı olarak halife unvanını kullanmaya başladılar. Hatta ilk Osmanlı sultanları bu manada halife unvanını kullanıyorlardı. Ama bu unvan bütün İslam dünyasını kapsayan evrensel bir İslamî makam manasında değildi.

İLK KANUNÎ KULLANDI

Bütün İslam dünyasına yönelik olarak halife unvanını kullanan ilk sultan Kanunî Sultan Süleyman'dır. Gerçekten Süleyman, halife-yi rû-yi zemin (dünyanın halifesi) unvanını kullanmaya başladı. Fakat bunu gazâda öncü sıfatına dayandırdı. İslam memleketlerine nerede bir Hristiyan taarruzu olursa, orayı desteklemeyi vazife bildi. Mesela Endonezya'ya Portekizlilere karşı bir askerî heyet gönderdi. Orta Asya'da Moskof'a karşı hanlara yeniçeriler yolladı. Rusların Kazan ve Astrahan Hanlıklarını istilası üzerine savaş kararı aldı. 1569 Astrahan Seferi bunun sonucudur. O, halifeliği İslam'ın koruyucusu gâzi manasında kullanıyordu. Halifelik tarihinde başka önemli bir gelişme XVIII. asırda oldu. Osmanlılar, Kırım'ı istila eden Ruslara karşı cihan-şumûl halifelik iddiasında bulundular. "Kırım'da yaşayan halk Müslümandır; Müslüman olmaları dolayısıyla memleketlerinde şeriatın uygulanması, kadıların tayini ancak halifenin sorumluluğundadır," dediler. İşte o zaman dünyadaki bütün Müslümanlar üzerinde tek halife oldukları iddiası resmî bir antlaşmaya girmiş oldu. Bundan sonra Osmanlı sultanları, resmen, dinî ve tarihî manada İslam dünyasının halifeleri olduğu iddiasını benimsediler.

Osmanlı Devleti bir İslam devleti miydi? İdeolojisi neydi?

Osmanlı hanedanı, İslamî gazâyı bir devlet ideolojisi olarak benimsemiştir. Osmanlı Devleti'nin bir gâziler devleti olduğu, tarihî bir hakikattir. Bütün Osmanlı sultanları en sonuncusuna kadar kendi unvanları arasında, gâzi, mücahit unvanına önem verirler. Bugün nasıl ABD demokrasi ideolojisiyle bir emperyalizm peşindeyse, Osmanlı da en ileri gazâ temsilciliğini, siyasi üstünlük ideolojisi olarak benimsemiştir. Osmanlı Devleti aslında kelimenin tam manasıyla şeriatçı bir İslam devleti değildi. Sultanların daima şeriatın destekleyicisi, İslam'ın koruyucusu olduğu iddiası doğrudur. Ama Osmanlı'da şeriat kanunları yanında devlet kanunları egemendi. Fatih'in kanunnâmeleri (ceza kanunnâmesi dışında) hepsi sultanın iradesine dayanan devlet kanunlarıdır.

KARPAT'A KATILMIYORUM

II. Abdülhamid zamanında İngiliz emperyalizmine karşı padişahın Panislamizm siyasetini benimsediği biliniyor. İngilizlere karşı Hindistan'da, Orta Asya'da, Afrika'da İslam'ı yaymak için hilafet politikasına öncelik verilmiştir. Yani siyasi gaye göz ardı edilemez.

Tarihçi Kemal Karpat, hilafet kaldırılmasaydı da Türkiye'nin teorik olarak laik bir cumhuriyet olabileceğini söyledi? Örnek olarak da Papa'nın Roma'da olmasını ve İtalya'nın da laik olmasını gösterdi. Halife varken Türkiye laik bir cumhuriyet olabilir miydi?

İslam'da halife, Roma'daki Papa gibi sırf dinî bir makam değildir. Halifenin aynı zamanda Müslümanlar üzerinde dinî siyasi hâkimiyeti vardır. Bu sebeple değerli dostum Karpat'a katılmıyorum. Böyle bir şey olamazdı. Nitekim Halife Abdülmecid, saltanat kaldırıldıktan sonra İstanbul'da bir sultan gibi hareket etmeye başladı. Müslüman halk cumhurbaşkanına değil, ona yöneliyordu. Devletin başında ikilik baş gösterdi. "Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir!" prensibine aykırı birtakım olaylar ortaya çıktı. Sonuçta, Cumhuriyet'i kurtarmak için hilafet kaldırıldı. Bence Cumhuriyet tarihindeki en büyük devrim hilafetin kaldırılmasıdır. Türk halkı nazarında, devletin sırf millî iradeye dayandığı gerçeği böylece bir gerçek olmuştur. Başbakan Adnan Menderes bir kez TBMM'de, "Siz her şeye kadirsiniz. Hilafeti bile geri getirebilirsiniz," demiştir. Demek ki siyasi çalkantılar arasında bu dava bazıları tarafından hâlâ güncelleştirilebiliyor, fakat sert bir tepki görüyor.

Gün 5

Prof. Halil İnalcık'a göre, bugünkü nesil "yeni Türkiye'nin yapıcısı" olacak... Kabuğundan çıkıp dünyaya yayılan Türkiye'nin bu enerjisi ve atılımı ise Kanunî devrindekini hatırlatıyor.

Geçmişten bugüne yolculuğumuzu en iyi bilenlerden birisiniz... Günümüz Türkiye'sini nasıl görüyorsunuz?

I. Dünya Harbi'nden sonra Türk milleti dünya yüzünde yaşamak ve varlığını korumak için yeni bir siyasi nizamı benimsemiştir. Bu nizam halkın mutlak hâkimiyetine dayanan Türkiye Cumhuriyeti'dir. On bir yıl türlü cephelerde kanını dökmüş Türk milletinin yurdu Türkiye, 1920'lerde 14-15 milyonluk fakir, sanayi ve ekonomisi olmayan; halkı yüzde 80 tarımla uğraşan, ihracatı fındık tütünden ibaret geri bir memleketti. Bugün Türkiye 70 milyonluk nüfusu ve ileri ekonomisi ile dünya milletleri arasında yer almaktadır.

30-40 YILLIK BİR ATILIM

Türkiye'nin bu hızlı kalkınması, üçüncü dördüncü nesilde gerçekleşmiş bulunuyor. Ben yüzyıla yakın yaşamımda, hilafeti görmüş, Osmanlı devrinde doğmuş, Cumhuriyet devrinde Ata'yı görmüş, inkılâpları yaşamış yaşlı bir tarihçiyim. Yeni nesil, büyük Türkiye'nin yapıcıları olabilecektir, bilimde, ekonomide, sosyal gelişimde ileriye bakan bir nesildir. Bundan 30-40 yıl önce Türkiye sanayi mallarını üretip satabilecek bir ülke değildi. Demirel dönemi için birkaç şey söylemek isterim... Süleyman Demirel hükümeti zamanında hatırlıyorum, Türkiye'nin Japonya'daki elçiliği hazinede dolar kıtlığı dolayısıyla maaşlarını alamaz konuma gelmişti. Bir tarım memleketi olarak Türkiye suya, barajlara muhtaçtı. Demirel bir mühendis, uzak görüşlü bir siyaset adamı olarak Türkiye'nin her tarafında barajlar ve göletler kurmuştur.

VAKIF ÜNİVERSİTELERİ

Özal devrine gelecek olursak... Türk ekonomisini zincirlerden kurtaran, 10 bin kanun ve nizamnâmeyi birkaç bine indiren büyük devrimin mümessilidir. Eski devirlerde Ankara ve İstanbul'da birkaç üniversite vardı. Avrupa ve ABD'ye ihtisas için gönderdiğimiz öğrencilerden birçoğu, maaşların azlığı dolayısıyla Türkiye'ye geri gelemiyorlar, vatanın imarına katkıda bulunamıyorlardı. Türkiye, büyük kalkınma devrimini, özel vakıf üniversitelerinin yolunu açarak başardı. O tarihlerde YÖK'ün başkanı olan İhsan Doğramacı, bir ara İstanbul Boğaziçi Üniversitesi'nde rektörleri topladı, beni ve Karpat'ı

da toplantıya çağırdı. Kendisine hükümet büyük mali imkân sağlamış... Bu parayla büyük bir hamle yapmak ve Batı'da tahsil görmüş mühendis, teknisyen, akademisyen bir genç nesil yetiştirerek, Türkiye'nin kalkınmasını üniversiteden başlatmak istiyordu. Doğramacı bana ve Karpat'a ABD'ye gidecek öğrencilere kılavuzluk yapmamız teklifinde bulundu. Ben de, "Türkiye'de düşündüğünüz uzman kitlesine yaraşır bir hayat seviyesi temin etmezseniz, gönderdiğiniz öğrencilerin çoğu orada kalır," dedim. Kendisi vakıf üniversiteleri projesini meclise kabul ettirdi, kanunu çıkardı. Az zamanda Türkiye'de 50'yi aşkın üniversite kuruldu. Tarım sektöründe %60-70 olan halk şehirlere gelmiş, çocuklarını okutma imkânını bulmuştur, imkânları sınırlı olan bu halk şehirleşmiş, uzman, aydın bir sınıf yaratmıştır. Bu büyük devrimin farkında değiliz.

TÜRKLER HER YERDE

Bugün Türkiye milyonlarca vatandaşını Avrupa'ya gönderiyorsa, dünyanın her tarafında öncü girişimci durumuna gelmişse, Türkiye kendi kabuğu içinde geri, fakir bir ülke konumundan dünyaya yayılan bir hale gelmişse, bu devrim büyük köylü kitlesinin millî kalkınmaya katılmasıyla mümkün olmuştur. Ben gençliğimde bir İsveçlinin kutup bölgesine gittiğini, bir İngiliz'in Himalayalar'ın tepesine çıktığını izlerken, bugünün Türkleri Avrupa'da, Rusya'da, Libya'da fabrikalar kuruyor. Tarihimizde böyle enerjik bir yayılmayı sadece Kanunî devrinde görüyoruz. Kanunî zamanında Endonezya'daki Müslüman kardeşlere, Portekizlilerle savaşabilmeleri için topçu ve kale yapıcı uzmanlar gönderdik. Akdeniz'de, Cezayir'de, Tunus'ta beylerbeylikler kurduk; o ülkelere Avrupalıların gelip yerleşmelerini önledik. Bugün oradaki halk kendi millî devletlerine sahiplerse, bu Türk denizcileri sayesindedir.

20
PATRİKHANE OSMANLI DEVRİNDE EKÜMENİK DEĞİLDİ*

İNALCIK'TAN PATRİK'İN SÖZLERİNE "TARİHİ" YANIT

Tarihçilerin kutbu Prof. Dr. Halil İnalcık, Fener Rum Patriği Bartholomeos'un "Zaman zaman çarınıha gerilsek bile burada kalıyoruz" sözleri üzerine, *Sabah*'a özel bir makale kaleme aldı. Prof. Dr. İnalcık, patrikhanenin Osmanlı dönemindeki gerçek statüsünü, kendi deyimiyle "Patrik'in tarihe ve Lozan Antlaşması'na ters düşen faaliyetlerini" belgelere dayanarak açıkladı ve tartışmaya açtı. Prof. İnalcık'ın "İstanbul Ortodoks Patriği'nin İddiaları" başlıklı yazısı şöyle:

"Günümüzde Patrik Bartholomeos, kilisenin 'ekümenik' (evrensel) bağımsız karakteri üzerinde konuşurken, Osmanlı döneminde dahi bunun 'XV. yüzyıldan beri kesintisiz devam' ettiği iddiasındadır. Kuşkusuz yakın bir zamanda yapılmış bir Rum ikonunda, Fatih Sultan Mehmed, Patrik hazretlerine evrensel egemenliğini tanıyan belgeyi takdim ediyor. (Bkz. *Aksiyon*, 22 Eylül 2003, S. 459, s. 30-31) Aynı yazıda Ruhban okulunun yeniden açılması davası AB için Kopenhag kriterlerine bağlanıyor. Bu yerine getirilmezse, Türkiye Avrupa Birliği'ne giremez deniyor. Sayın Patrik Bartholomeos, dünyada 80 kadar Ortodoks metropolit ve başpiskopos bulunduğunu, bunların 'Osmanlı devrinde olduğu gibi' İstanbul'da Kutsal Meclis'te (Saint Synode) toplanması gerektiğini, Patrik'in onlar tarafından seçilmesini savunuyor (dünyadaki Ortodoks ruhbanlarının çoğunu Heybeliada Ruhban Okulu'nda yetiştirmiştir).

---

* Burak Artuner, *Sabah*, 21 Kasım 2009.

PADİŞAHIN BERATI ÖYLE DEMİYOR

Tarihî gerçeklere bakalım: Osmanlı İmparatorluğu döneminde, İstanbul ve Balkanlar'da milyonlarca Ortodoks tebaası olan padişah, sırf dinî işlerde (izdivaç, miras vb.) Patrik'i cemaatin dinî reisi olarak tanıyan bir tayin beratı veriyordu. Patrik'i metropolitlerden kurulu Ruhanî Meclis seçiyor, fakat seçilen Patrik'in cemaat üzerinde otoritesi ancak devletin, padişahın beratıyla hukuki bir zorunluluk kazanıyordu. Berattaki ifadeyi aynen okuyalım: 'Nişan-ı hümâyûn... hükmü oldur ki, dârende-i misâl-i şerif Simeyon'u mahrûsa-i İstanbul'da Badriyarh nasb edüp' (H. 888/M. 1483 tarihli berat, yayımlayan E. A. Zachariadou, *Ten Documents Concerning the Great Church (1483-1567)*, Atina 1996, s. 160; Osmanlı devrinde Patriklik üzerine bkz. Halil İnalcık "Ottoman Archival Materials on Millets"). Bundan sonra sultanın tayin beratı, yalnız Osmanlı ülkesinde Patrik'e tâbi yerleri sayıyor, buralardaki metropolit ve piskoposların 'azli ve nasbi bunun elinde ola' diyor.

BERATTAKİ YETKİLER NE?

Şunu belirtelim ki, beratta kiliselere ve manastırlara ait toprak ve emlaka kimsenin karışmaması, ölen bir papazın mirasından 5000 akçeden yukarı kısmının padişah hazinesine teslim edilmesi emrediliyor; izdivaç ve miras işlerinde Patrik'in yetkisi teyit ediliyor; Patrik'e ait vergilerin toplanmasında Osmanlı makamlarının yardım etmesine işaret ediliyor. Üçüncü kişilere hitap eden berat, Patrik'e itaat edilmesini emrediyor. Patrik hazineye yılda 2000 altın 'pîşkeş' öderdi, bu parayı artırıp patriklik için rekabet edenler eksik olmadığı için 'artık veren kimseye verilmeye' diye tayin edilen Patrik'e beratta ayrıca güvence verilmiştir. Patrik'in otoritesi, yalnız Osmanlı ülkesindeki kilise ve manastırlar üzerindedir; Patrik'i seçen metropolitler, Osmanlı ülkesinde hizmet görenlerden ibaretti. Beratta onlar sayılmıştır.

BİR KAMPANYA YÜRÜYOR

(...) Sayın Bartholomeos Patrikliğin evrenselliğini ispat konusunda, devlet başkanlarının kendisini ziyaretlerini zikreder. ABD'de, sistemli Türkiye aleyhtarı bir Rum diasporası olduğu herkesin malumudur. ABD seçimlerinde başkan adayı, Rum ve Ermeni azınlık oylarını çekmek için mutlaka Türkler ve Türkiye aleyhinde görünme gereği duyar. İstanbul'a gelen eski ve yeni ABD başkanları Patrik'i ziyarette kusur etmezler. Amerika'daki Rum piskoposları Patrik seçilmek ve bunu Türkiye'ye tanıtmak isterler.

Sayın Bartholomeos'a göre, neden Türkiye dışındaki piskoposlardan Patrik seçilmez, sayın Patrik'in beyanları üzerine, 'şimdi yepyeni bir süreç var, AB kapısındaki (!) Türkiye'nin Kopenhag kriterleri çerçevesinde' Patrikliğin istekleri 'mutlaka' yerine getirilmelidir. Batı devletleri vatandaşı olan Ermeni ve Yunan-Rum Diasporası son 15 yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti aleyhine şiddetli bir kampanya başlatmışlardır.

BENİM İÇİN BİR GÖREV

(...) Yanıltıcı propagandanın başarı nedenleri: Batı dostu, demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı sayılması; ikincisi, bu devletlerde siyasi partilerin azınlık oylarının önemi dolayısıyla diasporaların davalarını benimsemesi, üçüncü olarak, Büyük Devletler, Türkiye Cumhuriyeti'yle ilişkilerinde bu gibi iddiaları bir diplomatik araç olarak kullanma eğilimindedirler. Çünkü güçlü bir Türkiye, bu devletlerin Ortadoğu'daki oyunlarını bozabilir, onu zayıf ve bağımlı tutmak gerekmektedir. Tarihçilerin bu iddialar karşısında gerçekleri ortaya çıkarması, yoğun propaganda karşısında hiçbir etki yapmamaktadır. 2004 yılında Avrupa Parlemento üyeleri ve sorumlu AB otoriteleri, maalesef bu propaganda malzemesini kullanmışlardır. Bir karara varmak için bu yazıda, tarihî perspektifinde Türk-Yunan ilişkilerinin 200 yıllık panoramasını ve Haçlı veya 'Hellenist' Batı'nın bu ilişkilerde nasıl bir rol oynadığını bir tarihçi olarak Türk kamuoyunun gözü önüne sermeyi bir ödev biliyorum."

21
ORDU VE SİVİL OTORİTE*

Osmanlı tarihçisi Prof. Dr. Halil İnalcık, günümüzde yaşanan asker sivil tartışmalarına ilişkin çarpıcı tespitlerde bulundu.

İnalcık, Osmanlı'da sultanların tahta oturmasını tayin eden en güçlü faktörün Yeniçeri ordusu olduğunu belirterek, "TSK, yeniçeri geleneğini bugün de sürdürmek istiyor," dedi. Dünyaca ünlü tarihçi İnalcık, *Bugün*'e özel açıklamalar yaptı. Tarihî perspektiften asker sivil ilişkilerini değerlendiren İnalcık, dünyanın ilk düzenli ordusunun Yeniçeriler olduğunu kaydetti. Yeniçeri ordusunun Osmanlı'da sultanı tayin eden en kuvvetli âmillerden biri olduğuna dikkat çeken İnalcık, "Sultanların tahta oturmasını tayin eden en kuvvetli faktörlerden biri yeniçeri ordusunu yanına almaktır. I. Selim rakip şehzadeler Ahmed ve Korkut'u, yeniçerileri yanına alarak yenmiştir," dedi.

Artık Sivil Otorite Esastır

Tarihte askerlerin önayak olduğu önemli süreçlere işaret eden İnalcık şöyle konuştu, "Bakınız II. Meşrutiyet'i kim yaptı? Ordu yaptı. Kanun-i Esasi'yi kim getirdi? Ordu getirtti. Anadolu'da Kuvay-ı Milliye teşkilatını kim kurdu? Yunanlıları kim döktü denize? Bütün bunları yapan ordunun subaylarıdır. Ordu bu âmilden kopamıyor. Artık demokratik bir devletiz. Sivil idare, otorite esastır. Fakat bütün tarihinde öyle bir gelenek olduğu için bunu bugün yapamıyor."

Tartışmaların Kaynağı O

Türk tarihinde ordunun önemli olduğunu ifade eden İnalcık, "Fakat bugün Türk milleti millî iradeye dayanan bir devlet sistemine sahiptir. Askerî kuvvete değil. Kırılgan nokta budur.

---

* Serbest Özden, *Bugün*, 15 Kasım 2009.

Yeniçerilere Fatih Dersi

Yeniçeri ordusunun Osmanlı padişahlarına karşı ayaklanmalarının nasıl bertaraf edildiğine ilişkin tespitlerde bulunan İnalcık, Fatih döneminde yaşanan bir olayı örnek verdi, "Tahta çıktığı zaman ilk Karaman seferini yapan Fatih, sefer dönüşünde Yeniçerilerin kılıçlarının arasından geçti. Bağırdılar, 'Bizim cülus bahşişini vereceksin,' diye. Fatih sesini çıkarmadı. Sonra İstanbul'a gelir gelmez bu işe ön ayak olan Yeniçeri ağasını ve asileri bertaraf etti. Yeniçeri Ocağı'na saraydaki sekban bölüklerini ilave etti. Yeniçeri Ocağı'nın bünyesini tamamen değiştirdi. Kendi iradesine tâbi bir ordu haline getirdi. Fatih büyük adamdı."

Bürokrasiyi Çandarlılar Kurdu Ama...

İnalcık, bürokrasinin Çandarlı Halil ve oğulları tarafından kurulduğunu belirterek, "Bizans'a karşı diplomasiyi yürüten Çandarlı Halil ve oğullarıdır. Çandarlı ailesi babadan oğla veziriazam olarak Fatih'e kadar gitti. Fatih, İstanbul fatihi olarak otoritesini başkasıyla paylaşmak istemedi. Fatih, devlet içinde kendi otoritesini kabul etmediği için fethin hemen ertesi günü onu idam etti ve kendisi mutlak iktidarı eline aldı," dedi.

AB'ye Karşı "Doğu" Açılımı Doğru

Ünlü tarihçi Halil İnalcık, AB üyesi bazı devletlerin Türkiye'ye önerdiği "imtiyazlı ortaklık" teklifine de karşı çıktı. İmtiyazlı ortaklığın bir kandırmaca olduğunu belirten İnalcık şunları söyledi, "Kapitülasyon rejiminin devamını istiyorlar. Avrupa bizi kapitülasyon sistemiyle asırlarca sömürdü. Bu müzakereler sonunda belki de kabul etmeyiz diyor. Söz de vermiyor. Önümüzde Kıbrıs ve Yunan'ın vetosu var. Hükümet uyandı, şimdi diplomasiyi doğuya yönlendiriyor. Doğu'da bir kuvvet şeklinde denge kuruyor. Çok güzel ve doğru bir politika. Eşit olarak müzakere yapacaksınız, diz çökerek, bir şey alamazsınız." AB'nin Yunan politikalarının bağımlısı olduğunu ifade eden İnalcık, şöyle konuştu:

Doğru Diplomasi...

"AB'nin Doğu politikasını Yunan idare ediyor. Bakın Kıbrıs'ta barışı sağladık. Ama Yunan, Kıbrıs'ı AB'ye üye yaptı ki, Kıbrıs meselesinin arkasında olsun. Papa açıkça ilan etti Türkleri aramıza almayız diye, öte yandan Merkel ve Sarkozy aynı şeyi söylüyor." Osmanlı'nın azınlık politikasının bugüne uygulanmasına ihtiyaç olmadığını belirten Prof. Halil İnalcık şunları söyledi, "Demokratik bir rejimde bu kendiliğinden olur. Yani azınlıkların hak-

larını garanti altına alan maddeler anayasada vardır. Eğer yoksa anayasaya konmalı. Osmanlı'nın anayasasını taklit etmek manasızdır ama dış politikada evet. Mesela Osmanlı'da yakın doğuda bu türlü katliamlar olmuyordu. Osmanlı geleneğini canlandırarak Arap dünyasını yanımıza almak Batı'nın Yunan'ın baskısını dengelemek bakımından çok önemlidir. "

Fatih Sultan Mehmed 7 Dil Bilmiyordu

Osmanlı hakkında doğru bilinen yanlışlara da değinen Halil İnalcık, "Osmanlı'nın kudretini kuran Hristiyanlardır," tespitinin yalan olduğunu belirterek, "Bir Amerikalı çıktı bu imparatorluğu kuran, Rumlardır diye bir teori ortaya attı. Kendisi de bir misyonerin oğludur," dedi. Fatih'in 7 dil bildiği yönündeki iddiayı da yalanlayan Halil İnalcık, sözlerini şöyle sürdürdü, "Her şey yalan bizim tarihte. Onun Hocası Molla Hüsrev'dir. İlk tahsilini din ve doğu dilleri; Farsça ve Arapça olarak yapmıştır. Sarayda birçok Sırp içoğlanları vardı. Sırpça ve Rumcayı da anlayacak kadar öğrenmiş olabilir ama onun yanında felsefe okurdu, Yunancayı bilirdi vs iddialar yalan. Ama onun ötesinde tarihî bir filolog gibi dillere hâkim falan değildi."

22

TÜRKİYE DEVLETİ OSMANLI GİBİ DEĞİL*

İnalcık, "Osmanlı azınlıklarının üzerindeydi. Aynı şeyi bizim yapmamız olamaz. Türkiye Cumhuriyeti millî bir devlet," dedi.

Ünlü tarihçi, Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Halil İnalcık, Kürt açılımını *Milliyet*'e değerlendirdi, "Osmanlı İmparatorluğu kendi etnik azınlıklarını aynı seviyede tutardı, bir mozaik gibi, onların üzerinde bir hâkimiyet şemsiyesiydi. Fakat yeni devletimiz Türk devleti olarak doğdu. Belli bir etnik grubun devleti olarak kuruldu. Tamamen bir antitez olarak geldi. Millî devlet, millî birliği kurmak için millî tarih üzerine yoğunlaştı. Şimdi soru şu: Sayıları milyonları bulan azınlıklar var. Bunlar kendi millî bilincini oluşturdu. 'Türk milletinin bir parçası değiliz' hissiyatları doğdu. Onlara kimlik verdi. Türkiye Cumhuriyeti, bu realite karşısındadır bugün. Bugün bir bunalım içindeyiz. Cumhuriyet, Atatürk zamanında Türk devleti ve Türkiye olarak kuruldu."

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Gibi Azınlıklar Üzerinde Şemsiye Olmaz: İşte Tarihçi Gözüyle Açılım

Osmanlı İmparatorluğu her zaman etnik azınlıklarını aynı seviyede tutardı, bir mozaik gibi onların üzerinde hâkimiyet şemsiyesiydi.

Türkiye Cumhuriyeti Türk devleti olarak, millî bir devlet olarak kuruldu. Tamamen bir antitez olarak geldi.

"Osmanlı gibi yapalım" olmaz. O bir imparatorluktu. Sultanın hâkimiyetini tanıyan tebaa olurdu.

Zamanla milyonları bulan azınlıklar kendi millî bilincini oluşturdu. "Türk milletinin bir parçası değiliz" hissiyatı doğdu.

Türkiye Cumhuriyeti temelinden sarsılıyor. Üçüncü nesil ciddi problemle karşı karşıya ama bu tabii bir durum.

---

* Şükran Pakkan, *Milliyet*, 16 Kasım 2009.

İş birliği gerek. Türkiye'nin nazik bir geçitten geçtiğini devlet adamları anlamalı.

Bunalım Var

İnalcık, bir işbirliğinin gerektiğini, muhalefetin halkın oylarını kazanmak için yaptığı katı muhalefeti doğru bulmadığını söyledi.

İnalcık, "İşbirliği yapmak lazım. Devlet adamlarının Türkiye'nin çok tehlikeli bir geçitten geçtiğini anlaması lazım. Avrupa, Amerika gözlerini dört açmış bekliyor. Biz farkında değiliz. Büyük bir bunalım içindeyiz. Devlet sistemimiz bugün temelinden sarsılıyor. Nereye gideceğimiz belli değil," dedi.

Osmanlı Gibi Olmaz

İnalcık, "Tarihe bakıp, bu bunalımın nereye varacağını söyleyebilir misiniz?" sorusunu ise şöyle yanıtladı, "Ben tarihçiyim, kâhin değilim. Türkiye Cumhuriyeti temelinden sarsılıyor. Üçüncü nesil, büyük problemlerle karşı karşıya ama bu tabii bir gelişmedir. Bunu nasıl halledeceğiz bilmiyoruz. Biz Osmanlı değiliz. Osmanlı azınlıklar üzerindeydi. Aynı şeyi bizim yapmamız olamaz. Millî bir devletiz. O bir imparatorluktu. Sultanın hâkimiyetini kim tanırsa, tebaası oluyordu."

23

TARİHÇİLER ARASINDA BİR "HALİL İNALCIK" EFSANESİ*

Sayın Prof. Halil İnalcık için sorular:

1 Irak meselesi, gündemin ilk sırasıu işgal ediyor; tarihsel açıdan Türkiye, Musul ve Kerkük'te hak iddia edebilir mi?

2 Böyle bir savaşın, Osmanlı'nın yokluğu dolayısıyla çıkacağı söyleniyor. Buna katılıyor musunuz?

3 Barzani'nin Yahudi asıllı olduğu iddialarına ne diyorsunuz; bugünkü tavrının gerisinde ne yatıyor sizce?

4 Ermeni meselesi hakkında ne düşünüyorsunuz, sorunun çözümü ve iki halkın barış içinde yaşaması mümkün mü?

5 Tarihçiler arasında bir "Halil İnalcık" efsanesi vardır; nedir bu efsanenin sebebi?

6 Tarihçi, mesleğini yaparken milliyetçi ve Marksist olabilir mi? İdeoloji ile tarihçilik bağdaşır mı?

7 Osmanlı padişahlarının hiçbiri hacca gitmiş değil; nedir bunun sebebi?

8 Bugünlerde Osmanlı'nın geri kalmasının sebebi olarak İslam dini gösteriliyor; siz bu görüşe katılıyor musunuz?

9 ATÜT'ten bu yana ciddi bir tarih tartışması yaşanmıyor; bunu neye bağlıyorsunuz siz?

10 Oryantalistlerin Osmanlı'ya yaklaşımında somut bir değişim gözlüyor musunuz?

11 Bluejean'in ana vatanının Türkiye olduğunu söylüyorsunuz; doğru mu bu; ne gibi deliller var?

---

* Özdemir İnce, *Hürriyet*, 18 Kasım 2009.

Cevaplar:

1 Musul ve Kerkük Osmanlı ülkesinin bir parçası idi, bağımsızlık savaşında Misak-ı Millî sınırları içinde Türk vatanının bir parçası olarak ilan edildi. Lozan'da İngiltere ile çetin müzakerelere konu oldu, sonunda Türkiye dışında bırakıldı. Genelde, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı ülkesindeki yerler üzerinde hak iddia etmemeyi (irredentizm) bir esas siyaset olarak tespit etmiştir.

2 Osmanlı çöküş döneminde ülkesinin çeşitli bölgeleri savaş alanı olmuştur. *Pax Ottoman* (Osmanlı Barış Dönemi) *1453-1683* dönemi için geçerlidir. Abartmalardan kaçınmak tarihçinin ödevidir.

3 Barzani, çok tehlikeli bir oyun peşindedir.

4 Türkiye güçlü oldukça Ermeni iddiaları havada kalır. Rusya ve ABD'nin desteklediği Ermenistan, asla Büyük Ermenistan hayalinden vazgeçmez. Yunanistan da AB desteğiyle Bizans'ı ihya etme hayalini bırakmaz.

5 (Biyografimi okuyunuz).

6 Doktriner tarihçi, bilim adamı değildir.

7 Osmanlı padişahı İstanbul'dan ancak ordusu başında ayrılır. Yalnız giderse, tahtını kaybedebilir.

8 İnanç sistemi gerilik sebebi olarak yorumlanamaz. İslam toplumu 8.-12. yüzyıllarda dünyanın en medenî toplumu sayılıyordu. Toplumların geriliği için birçok etken hesaba katılmalıdır.

9 Türkiye toplumu çoğulcu bir toplum haline gelmiştir. Tarihini bu açıdan görmeye çalışıyor. Yorumlar çeşitleniyor. Bu doğal bir gelişmedir. *Mersin Tarihçileri* sempozyum kitabı bu gelişimi yansıtıyor.

10 Osmanlı arşivleri araştırmaya açıldığından beri Balkan'da ve Batı'da daha objektif bir yaklaşım görülmektedir. Leiden'de Brill Yayınevi *Ottoman Empire and its Heritage* serisi 20'den fazla bilimsel cilt yayınlamıştır. Bu seriyi Prof. S. Faroqhi ile biz yayınlamaktayız.

11 Evet, bunu ilk defa Marsilya arşivleri belgelerine göre Paul Masson ortaya koymuştur. Futbol yıldızları ve mankenlerden sonra kamuoyunun biraz da bilim adamlarına ilgi duyması ilginç. Bilim adamı, özellikle memleketine çetin çalışmalardan sonra hizmet etmiş birinin tek mükâfatı biraz ilgi ve teşvik görmektir.

Hayat Hikâyesi:

1940-1972 yıllarında DTC Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 30 yıl hizmette bulundum. 1972-1986 sırasında 15 yıl Chicago Üniversitesi Tarih

Bölümü'nde profesör oldum. 1993'ten beri Bilkent Üniversitesi'nde hocalık yapıyorum. Kısacası 60 yıldır hocayım, öğrencilerimden 12'si Amerika'da, 10 kadarı Türkiye'de profesördür. Yazdığım eserler 17, bilimsel dergilerde çıkmış makalelerim 300'e yakındır. 60 yılı aşan meslek hayatımda şu akademik ödüller mesaimin ne derece tanındığının kanıtıdır: 5 akademi; Türkiye, Amerika, Arnavutluk, İngiliz ve Sırp akademilerine üye seçildim, 23 üniversite fahrî doktorluk pâyesi tevcih etti, bunlar arasında Atina, Jerusalem, Bükreş, Sofya Üniversiteleri var. Yabancı dillerdeki eserlerimden *The Ottoman Empire, The Classical Age* adlı eserim Sırpça, Romence, Rusça, Arnavutça, Hırvatça, geçen yıl da Arapçaya çevrildi ve bu memleketlerde üniversitelerde ders kitabı olarak kabul edildi.

Uluslararası büyük bir tarihçi sayılıyorsunuz, bu sıfata nasıl eriştiniz?

Bir milletin imajı, genelde tarihe yaptıkları ve tarih kitaplarıyla belli olur. Tarihimiz, yerli tarihçilerimiz arasında çoğu kez hamasi duygular, Batılılar tarafında ise bilinçaltı bir Haçlı düşüncesi hâkimdir. Objektif bir tarih, belgelerle ve kaynakların objektif bir metotla incelenmesi sayesinde yazılır. Osmanlı arşivleri araştırmalara açıldıktan sonra tarihimizin objektif bir biçimde incelenmesi mümkün oldu. Biz bu iki temel prensibe sadık kaldık. Bir de, siyasi ve askerî tarihten ziyade sosyal, ekonomik ve kurumlar tarihine önem verdik. Bu çeşit tarih, duygusallığa sapmaz, konu objektiftir. Benim ilk eserlerimden biri II. Murad dönemine ait bir arşiv sayım defteridir. Bunu yayımladıktan sonra Batı bilginleri arasında çabuk tanındım. Bundan sonra Bursa ve İstanbul şehir tarihleri üzerinde belgeler ve incelemeler yayımladım. Hollanda'da çıkan *İslâm Ansiklopedisi*'nde Türkiye tarihine ait maddelerin yazılması bana havale edilmeye başladı. Bu ansiklopedinin birinci baskısında tarihimize ait maddelerin yazılmasında hep Batılı âlimler vardı. Dünya tarihinde milletimizin tarihi geleneksel olumsuz görüşlerle yazılmıştır, böylece bugün Türk imajı yanlış ve son derece çarptırılmış bir imaj olarak yerleşmiştir. Mesela bir Türk sanatı ancak son 20-30 yıl içinde ciddi eserlerde yer bulmaktadır.

Irak ve Kıbrıs sorunları güncel önemli konular olarak kamuoyunu işgal etmektedir, görüşlerinizi alabilir miyim?

Irak sorunu ile Kıbrıs sorunu bugün dünya kamuoyunu en çok ilgilendiren ve yurdumuzun geleceği bakımından hayati önem taşıyan sorunlardır. Aşağıdaki gözlemler bir tarihçi olarak yapabileceğim gözlemlerdir. İzleyebildiğim kadarıyla, az istisna ile gazete köşe yazarları ve kanallarda konuşulanların, sorunları tüm çıplaklığı ile ortaya koyamadıkları karısındayım. Sorunları tarihî perspektif açısından görmek gereklidir.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'ni zora sokan ve gittikçe hayati bir tehlike haline gelen iki ana stratejik sorun vardır: AB'yi arkasına alan Yunanistan'ın *Etniki Eterya* planını adım adım gerçekleştirme çabasında olması; ikincisi, ABD'nin dünya politikası ve İsrail'in güvenliği için kurulmuş kukla hükümetlerle idare olunan Arap dünyasında, radikal genç kuşakların Saddam'ı bir kahraman gibi görmeleri ve her türlü terörizme ve ayaklanmaya açık olmaları. Bu arada Rusya'nın, Avrasya İmparatorluğu'nu ihya etmek için Türkiye ve Batı'nın sorunlarını sömürmeye çalışan sinsi politikası.

1821'de Yunan İsyanı'nı hazırlayanların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Etniki Eterya planı Bizans'ı ihya etmek Yunanistan'dan başka Ege Adaları, Batı Anadolu, Kıbrıs ve Pontus'u kapsayan bir Yunan devleti kurmaktı. Yunanistan, Yunanlılar o zaman bu planı gerçekleştirmek için Avrupa ve Rusya'ya güveniyorlardı. Bugün AB'yi kullanarak sonunda bu hedeflere erişebileceği umuduna kapılmıştır. AB'nin Türkiye'ye karşı tutumunda Yunanistan ağır basmaktadır. Her şey şunu gösteriyor ki gerçekte AB tarihinde Maastricht Anlaşması imzalandığı gün Yunanistan bayram yaptı. Çünkü beşinci madde üyelerden herhangi birine karşı hasmane hareketi tüm üyelere yapılmış bir saldırı olarak kabul ediyordu. Kardak bunalımında bu gündeme geldi. Yunanistan'ı Türkiye karşısında son derece güçlü hale getiren başka bir madde, veto hakkıdır. Yunanistan Kıbrıs Cumhuriyeti'yle beraber Türkiye'nin AB'ye girmesini vetosuyla daima önleyebilir. Simitis hükümeti, AB üyeleri karşısında kışkırtıcı ve uzlaşmaz görünmemek için görünüşte Türkiye ile diyalog politikasını seçmiştir fakat hedeflerin değişmediğini son gelişmeler kanıtlamıştır. Bugünkü Yunanistan hükümetinin Türkiye ile diyalog politikasını biz geçici bir strateji oyunu olarak görüyoruz. Kıbrıs'ı AB'ye sokmak için Simitis hükümetinin AB'deki manevraları Yunanistan'ın ne derece samimi olduğunu gösterir. Kıbrıs üye olunca Türkiye AB'ye asla giremez ve Yunanistan kartlarını açık olarak oynar.

Yunanistan, AB içinde nüfuz ve kontrolünü arttırıcı önlemler almaktan geri kalmıyor. Yunan meclisini Türkiye politikasında yönlendiren akıl hocası *(ombudsman)* mevkiindeki şahıs, şimdi bu mevkii AB'de temsil ediyor. Yunanistan'ı sözde uzlaşma politikasına, Türkiye'de kamuoyunda ve resmî çevrelerde inananlar var. Kıbrıs konusunda düşüncesizce ortaya atılmış "ver kurtul" sloganını ortaya atanlar, bozguncu psikolojisini temsil edenlerdir. Bu Türk'e yakışmaz. Türkiye üzerinde Yunanistan'ın AB'ye mâl etmeye çalıştığı belli tarihî planı unutulmuşa benziyor. Türkiye'nin Kıbrıs'ta antlaşmalarla uluslararası hukuka mâl olmuş bir statüsü vardır. Bu haklar, Kıbrıslı soydaşlarımızın geleceği kadar Türkiye'nin stratejik durumu açısından da hayati bir önem taşır. Sorumlu makamlar, bu hayati durumun yakın idraki içinde

hükümetlere gerçeği anlatma çabası içindedir. Bugün Ege adalarında, Kıbrıs'ta, AB'nin ve Rusya'nın en gelişmiş silahlarıyla silahlanmış bir Yunanistan, yurdumuzu üç yandan sarmış durumda. AB'nin garantisiyle geçilmez bir kalkanın arkasına sığınmış bir Yunanistan, 1919-1922 Anadolu "felaketini" şimdi çok elverişli koşullarla silme umudunda olabilir. AB'nin buna fırsat verip vermeyeceği Kıbrıs dolayısıyla yaptığı tehditlerde ortaya çıktı. Biz diyalog ve işbirliği isteriz, umut vericidir. Fakat Yunanistan'ı, Yunan kamuoyunu yakından tanırsanız bunun ne kadar aldatıcı bir gösteriş olduğunu anlarsınız. Daha birkaç yıl önce Yunanistan'ın parlamento üyelerini PKK teröristleri yanına gönderdiğini, Suriye ve Rusya ile Türkiye'ye karşı ilişki kurmaya çalıştığını unutmak için AB'nin öbür üyeleri neden Yunanistan'ın peşinden gidiyor? Tabii bunda, üyeler arasında dayanışma ve çıkar birliği rol oynamaktadır. Fakat bir tarihçi olarak biz, bunun tarihten gelen ve bilinçaltına yerleşmiş bir düşmanlıktan kaynaklandığına inanmaktayız. 1821 ayaklanmasından, hatta 1453'ten beri Hristiyan Avrupa, Bizans'ı canlandırma ve Türkleri Avrupa'dan sürüp çıkarma peşinde olmuştur. Hükümetleri bir yana bırakın, Türk düşmanlığı ve haçlı duyguları Avrupa halklarının bilinçaltında yerleşmiştir. Ermeni iddialarının Avrupa parlamentolarında ayakta alkışlarla desteklendiğini başka nasıl yorumlayabiliriz?

Mustafa Kemal önderliğinde Türk milleti bağımsızlık savaşında, Yunan'ı ve onun arkasında Avrupa'yı dize getirdiği zaman düşmana dostluk eli uzattı, Yeni Türkiye'nin Osmanlı olmadığı, Avrupalı bir millet ve devlet olma idealini benimsediğini ve reformlarla bunu gerçekleştirme yolunda olduğunu ilan etti. Biliyordu ki Avrupa karşısında Türkiye'nin başka selamet yolu yoktur. Bugün daha ağır sorunlar karşısındayız. Bugün ne görüyoruz: Avrupa Türkiye Cumhuriyeti üzerinde tıpkı Osmanlı'ya uyguladığı gibi vesayetçi, zorlayıcı, tehditkâr politika uygulamaya yelteniyor. Bize karşı AB, tıpkı XIX. yüzyıl *Şark Meselesi* yöntemlerini kullanıyor, ayrılıkçı gruplara açıkça sahip çıkıyor, teröristleri benimsiyor, destekliyor, iç politikamızı yönlendirmeye çalışıyor.

Diyalog halinde dostça görüyoruz avuntusuna güvenmemek gerek. Yunan halkının değişmez bağnaz görüşleri ve millî politikası malum. Yeniden bir Pangalos'un ortaya çıkmamasını kimse garanti edemez. Türkiye'nin uzak stratejisini bu olasılıklar çerçevesinde ayarlaması mutlak bir zorunluluktur. Özellikle, Kıbrıs ve Ege sorunlarında Yunanistan, AB tehdidi veya üyelik vaatleriyle hedeflerine yaklaşırsa, bu gibi gelişmelere hazır olmalıyız. Büyük güçlü Türkiye karşısında böyle olasılıklar hayaldir gibi düşüncelerle kendimizi, aldatıcı bir güven içinde gevşekliğe bırakmamalıyız. Yalnız AB'de değil bizi yarında Irak'a karşı savaşa sürüklemeye çalışan ABD, bir

hafta önce Kıbrıs'ta haklarımızdan vazgeçip boyun eğmediğimiz için bizi kınıyor (gazetelere).

Türkiye AB üyesi olsaydı bu sorunlar kendiliğinden çözülmüş olurdu, ama üyelik vaadi ciddi değil, antlaşmalara göre Kıbrıs Türkiyesiz AB üyesi olamaz, ama G. von Verheugen Kıbrıs'ta boyun eğmediğimiz için küstahça AB'yi unutun beyanında bulunmadı mı? Aynı zat, geçen yıllarda "Türkiye AB'siz olabilir, ama AB Türkiyesiz olamaz," diyordu. Geçen yıl Atina'yı ziyaretinden sonra dili değişti, kabulü imkânsız koşullar ileri sürüyor. Bu değişme neden?

Halil İnalcık'ın Kısa Biyografisi

Halil İbrahim İnalcık, 1916'da İstanbul'da Seyit Osman Nuri ve Ayşe Bahriye'nin oğlu olarak dünyaya geldi. Aile 1925'te Mustafa Kemal'in Ankara'sına gelip yerleşti. İnalcık ilköğrenimini Ankara'da, orta öğrenimini Sivas, Ankara ve Balıkesir muallim mekteplerinde tamamladı. 1935'te Atatürk'ün kurduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yatılı imtihanını kazandı. Bu fakültede lisans ve doktora derecelerini (1940, 1942) aldı. DTCF'de Yeni Çağ Tarihi kürsüsünde 1942'de asistan, 1946'da doçent, 1952'de profesör olarak 1972'ye kadar hizmet etti. Ayrıca 1956-1972 yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde *Devrim Tarihi ve İdari Teşkilât Tarihi* derslerini okuttu. Bu fakülteden 1972'de emekli oldu. Chicago Üniversitesi'nin daveti üzerine Osmanlı tarihi okutmak üzere Amerika'ya gitti. 15 yıl hizmetten sonra 1986'da buradan "emeritus professor" olarak emekli oldu. 1993'te Profesör İhsan Doğramacı'nın Bilkent Üniversitesi'nde Tarih Bölümü'nü kurmak üzere davetini kabul etti. Hâlen bu üniversitede öğretim üyesidir.

İnalcık, Osmanlı tarihi üzerinde Türkçe ve yabancı dillerde 300 kadar bilimsel makale ve 17 kitabın yazarıdır.

The Ottoman Empire, Classical Age adlı eseri İngilizce dört kez basılmış ve altı dile tercüme edilmiştir. UNESCO'nun çıkarmakta olduğu *İnsanlık Tarihi*'nin V. cildinin iki baş editöründen biridir (ötekisi İngiliz P. Burke). İnalcık, özellikle Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi üzerinde arşiv belgelerine dayanan araştırmalarıyla tanınmaktadır. Son defa 1994'te dört uzman arkadaşıyla (1050 sh) yayımladığı *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, adlı eser, iki yıl içinde ikinci baskısını yapmış olup, Batı üniversitelerinde el kitabı olarak kullanılmaktadır. Bu kitap Türkçeye çevrilmiş olup yakında yayımlanacaktır. İnalcık, *Archivum Ottomanicum* ve *Osmanlı Araştırmaları* dergilerinin kurucusu olduğu gibi bugün Hollanda'da Brill Yayınevi'nde *The Ottoman Empire and Its Heritage* adıyla çıkan kitap serisinin başındadır. Şimdiye kadar bu seride 18 kitap basılmıştır. Bütün bu yayınlarıyla İnalcık, bilim

dünyasında Türk tarihinin gerçeklerini tanıtmakla ilme ve kendi memleketine hizmet ettiği karusındadır. 1977'de Prof. Osman Okyar ile birlikte kurdukları *International Congress of Economic and Social History of Turkey* onuncu toplantısını gelecek yıl Dubrovnik'te yapacaktır. İnalcık hâlen bu kongrenin hazırlığıyla meşguldür.

Hoca diye anılan İnalcık, bugün dünyada Osmanlı tarihinin duayeni sayılmaktadır. Kendisini üye seçen akademiler arasında, American Academy of Arts and Sciences, The British Academy ve Sırp Bilimler Akademisi vardır. Hâlen Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyesidir. İnalcık, Kuzey Amerika Orta Doğu Araştırmaları Derneği (MESA) şeref üyeliğine seçilmiştir. 1947'den beri Türk Tarih Kurumu üyesi olan İnalcık'ı, İngiliz Kraliyet Tarih Cemiyeti ve Kraliyet Asya Cemiyeti muhabir ve şeref üyeliklerine layık görmüştür. Bundan başka kendisine fahrî doktorluk veren altı üniversite arasında Atina Üniversitesi, Bükreş Üniversitesi ve Jerusalem Hebrew Üniversitesi saymak gerekir. İnalcık, Dışişleri yüksek hizmet madalyasına layık görülmüş, Cumhurbaşkanı tarafından Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu üyeliğine atanmıştır.

İnalcık 1916'da I. Dünya Harbi'nin sonunda İstanbul'da Bahriye Binbaşısı Seyid Mehmed'in konağında doğdu. O sırada babası Urfa taraflarında sürgünde idi. Sonra babası ile Mustafa Kemal'in ve Türkiye'nin yeni merkezi Ankara'ya intikal ettiler. Babasını 1934'te kaybetti. İnalcık'ın duygusal yanı belki annesinden geliyor. Yetim kalan İnalcık her şeyi ile annesine sarıldı, o, çocuğu için her şeyi feda edebilen annelerdendi, İnalcık'ı okuttu. Bir yıl Sivas'ta, iki yıl Ankara'da, üç yıl da Balıkesir'de muallim mekteplerinde okudu. Çok yalnızlık çekti. Balıkesir'de Abdülbaki Gölpınarlı'nın öğrencisi oldu ve ondan Divan şiirini öğrendi. O, çok duygusal yıllarda bir roman yazmayı da denedi. Temel ilgisi Edebiyat bu arada Fransızcayı Adile Abla'dan iyi öğrendi ve Fransız şairlerinden Lamartin, Victor Hugo, Bodler'i (Baudelarie) çok sevdi. Lamartin'in romantizmine kapıldı. Gölpınarlı ve Türk şairlerinden Fuzulî, genç İnalcık üzerinde en çok etki yapan kişilerdir. Daha 16-17 yaşında Fuzulî'nin külliyatını bularak tamamını okudu. Fakat sonunda 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulduğu zaman bir üniversite tahsili için onun önünde yalnız bu fırsat vardı. Dil Tarih'in yatılı imtihanını kazanarak bu fakülteye girdi ve tarihçi oldu. Edebiyattan ayrıldığına bugün bile üzgündür.

24

YAZMAK YAŞAMIMI ELİMDEN ALIYOR AMA...*

Hâlâ üretmeye devam ediyorsunuz, üretim gücünüzü ne diri tutuyor?

Yaşım 93, bütün kaygım hazırladığım yedi, sekiz eseri bitirip yayımlamak. Yaşamımın amacı bu, bu bir ödev gibi. Onun için uykuma, yiyeceğime, temaslarıma dikkat ediyor, düzenli yaşamaya çalışıyorum.

Şu an bir şey üzerinde çalışıyor musunuz?

Yedi-sekiz eser tamamlanmayı bekliyor. İlk cildi yayında olan *İstanbul-Fatih*'in ikinci cildini hazırlıyorum. *Osmanlı Sarayında Has Bahçede Nedimler, Şairler, Musikişinaslar* kitabımı tasarımcı resimliyor. "Osmanlılar ve Haçlılar" üzerine çalışıyorum. *Kuruluş Dönemi Sultanları, 1302-1481*, İSAM'a yakında düzeltilerle gönderilecek. "Osmanlı Denizcilik Tarihine Katkılar" kitabımın üçte ikisi hazır. *Rönesans Avrupası ve Haçlı Avrupası* bitti, Doğu Batı Yayınları'ndan çıkacak. *Şöyleşi ve Konuşmalar*'ı Profil yayıncılık basmak üzere. Osmanlı kaynaklarının alan araştırmalarıyla gözden geçirildiği "Osman Gâzi'nin İzinde" içinse hâlâ çalışıyorum.

Sizce en iyi eseriniz neydi?

Batı üniversitelerinde el kitabı olarak okutulan *Economic and Social History of the Ottoman Empire*'ın ilk cildinin tamamını ben yazdım. Yunanca, Arapça, Türkçeye çevrildi. Polonya'da basılıyor. Türkçeye, Arapçaya, Balkan ve Ukrayna dillerine çevrilen *The Ottoman Empire: The Classical Age*, 40 bin nüshası altı ayda satılan *Devlet-i 'Aliyye* ve *Türkiye Tekstil Tarihi* de önemli.

Neredeyse bir asra tanıklık ettiniz. Baktığınızda nasıl bir değişim görüyorsunuz?

1923-2009 döneminde üç-dört nesil geçti. Sayılacak pek çok önemli değişiklik noktaları var. Millî egemenlik temelinde demokratik-laik-sosyal

---

* *Cumhuriyet*, 20 Aralık 2009.

Türkiye'nin esaslarının atıldığı Atatürk Reformlar dönemi (1923-1938), II. Dünya Savaşı'nın bunalımlı yılları, 1950-60'taki Demokrat Parti dönemi; halkçı bir rejim, kolay banka kredileri, üç binden 40 bine çıkan traktör sayısı, tarımda büyük gelişme, Atatürk reformlarından tavizler, 29 Mayıs Darbesi... 1960-80'de askerî vesayet altında bir demokrasi; MGK, Stalin'in tehditleri, NATO üyeliği, solcu-sağcı kavgaları, kargaşa, Kıbrıs meselesi, Yunanistan'la sorunlar, yeni anayasa, işçi sınıfının gelişmesi, sendikalizm... Turgut Özal dönemi (1982-1993); ekonomide liberalizm, ABD ile yakınlık, ekonomik gelişme, AB üyeliği için başvuru... 1993-2002'deki partiler, kararsızlık dönemi; koalisyon hükümetleri, Kürt sorunu: Öcalan, PKK, köylerden şehirlere akın, gecekondu mahalleleri, güçlenen gelenekçi kültür, Rusya'da komünist rejimin yıkılması ve soğuk savaş bitimi. Türkiye'de dış ve iç siyasette temelli değişiklikler, sanayide özellikle tekstil sanayiinde ve ihracatta büyük gelişme, İslamcı partiler. MGK ve yumuşak darbe 28 Şubat. Bu yıllardaki siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeler sonunda ortaya çıkan temel gelişme ve sorunlara gelince... Büyük nüfus artışı; hızlı şehirleşme ve şehirli nüfusun çoğunluk kazanması; tarımcılıktan endüstriyel bir ekonomiye hızla gelişme, işçi sınıfının nüfusun önemli bir bölümünü oluşturması; vakıf üniversitelerinin kuruluşu; gelenekçi halk katmanlarının mecliste söz sahibi olması; Kürt sorunu: ayrılıkçı Kürtlerin terör ve siyasette önem kazanması, DTP sorunu, 2009'da Kürt sorununun Türkiye siyasetine damgasını vurması; gelenekçi kitle ile reformlara bağlı katmanlar arasında çatışmanın derinleşmesi, devlet kurumlarında uyumsuzluk, partiler arası kavga ve bunalım...

Peki, bugüne dair sizi en çok ne şaşırtıyor?

Teknolojide hızlı gelişmeler ve bunun sosyal yapı ve davranışlarda geniş yankısı, oto ve cep telefonu kullanmada hızlı gelişme; genç nesillerin arasında gelenekçiler ve modernistler arasında ayrılığın kaygı verici derinleşmesi, medyada, gazete ve televizyonda sansasyonun egemen olması, özellikle gazetelerin birer magazin haline gelmesi... Kitap yayıncılığında tipolojide gelişmeler Batı'yı yakalamış; üniversitelerin, dolayısıyla çeşitli mesleklerde genç aydın neslin hızlı artışı, ekonomik gelişimin bu artışa ayak uyduramaması da şaşırtıcı.

Geçmişe dönüp baktığınızda gördüğünüz en büyük pişmanlık nedir?

Yüzyıla yakın süren yaşamıma baktığımda üzüldüğüm çok şey var. Bilimsel araştırmalar vaktimi o kadar fazla aldı ki merhum eşim Şevkiye'ye

karşı ödevlerimi hakkıyla yerine getiremedim... Göçmen, hukuk tahsilli bir aydın geçim sıkıntısında, para isteyemiyor, bana bir kitap verdi, isteği anlayamadım, derdine deva olamadım, anladığımda vakit geçmişti. Bu bana elli yıldır dert oldu... Bursa'da, sözlerim bir Bulgaristan göçmeni işçinin gücüne gitti, kalbini incittim, tamiri imkânsız bir hata işledim, vicdanımda her zaman bir pişmanlık duyarım... Gençlik çağımda öğrencilerimin bazılarının kalbini kırdım, pişmanlıkla hatırlıyorum. Şimdi onlardan af diliyorum. Bugün çalışmalarım o kadar çok zamanımı alıyor ki doğaya, sanata, sevdiklerime erişemiyorum, yayın çalışmaları yaşamamı elimden alıyor, pişmanım.

25
BURSA BENİM İKİNCİ VATANIM*

Bursa ile ilgili özellikle neleri konuşmak istersiniz? Bursa ile bağınız nasıl oluştu?

Bursa benim ikinci vatanım. Şimdi de benim için büyük bir mazhariyet olarak şehrin hemşerisi oldum. Özellikle Bursa ile ilgili ilişkilerim üzerine konuşmak isterim. Tarih yazılarım belli, neşredilmiş, ama anılarım bilinmiyor. Bursa'ya ilk olarak 1923-1924 yıllarında geldim. Halalarım Bursa'ya daha önce Kırım'dan gelip yerleşmişler. Büyük halam Zeynep Hanım'ın kocası Hüseyin Efendi Bibercizade'ydi. Tuzpazarı'nda aktar dükkânı vardı. Kendisi iltizam işlerine de karışıyordu. Evleri Heykel'e yakındı. Ayşe Halam da Hisar'da oturuyordu. Belki de onlar Cumhuriyet'ten önce, Osmanlı devrinde Kırım'dan gelmişlerdi. Dedem, Kırım'da Han Camii'nin müezziniydi. Küçük halam Ayşe Hanım Hafız-ı Kur'ân'dı. Babam da Kur'ân hafızı sayılırdı. Babamın Kırım'dan Türkiye'ye gelişi 1905, Rus-Japon harbine rastlıyor. Rus ordusu onları yani Müslüman Kırımlıları Japonlara karşı kullanmak amacıyla orduya almak istemiş. Babam Rus Devleti'nin siyasetine alet olmak istememiş ve kaçmış. Bursa'da akrabaları varmış zaten. Bursa'ya gelmiş; Bursa'dan da İstanbul'a gitmiş. Ancak, halalarının, yani kız kardeşleri Bursa'da yaşadılar. Mezarları Pınarbaşı mezarlığındadır. Geldiğimde ziyaret ederim. Yani benim köklerim Bursa'dadır. Onun için Bursa hemşerisi olmam tabiidir.

1924 yılındaki Bursa'yı ve unutamadığınız anılarınızı anlatır mısınız?

Bursa 1924'lerde, Osmanlı devrinden kalan eski bir şehirdi. Evlerin çoğu ahşaptı. Ulucamii'nin etrafındaki Pazar bölgesi ve Kapalıçarşı o zaman da vardı. İstanbul'dan gelenler için kaplıcalar önemliydi. Biz genelde geldiğimizde Çekirge'de kalırdık. Bir defasında büyük bir faciadan kurtulmuştuk. İstanbul'dan kaplıcalara geldiğimiz bir ziyaretimizde; babam işi dolayısıyla

* Ahmet Erdönmez ile Bursa Kent Müzesi'nde 30 Temmuz 2010 tarihinde yapılmış bir röportaj.

daha erken İstanbul'a döndü. Biz annem ile kalmaya devam ettik. Daha sonra Mudanya'ya trenle gittik. Ben 5-6 yaşlarındaydım. Mudanya'dan külüstür bir vapurla İstanbul'a hareket ettik. Ancak Bozburun'da bir fırtınaya yakalandık. Çok kötü bir fırtınaydı. Vapurdakiler artık batacağımızı düşünerek dualara başladılar. Vapur burnu geçemedi ve o gece Armutlu'da kaldık. Ancak, İstanbul'a "Vapur battı" haberi gitmiş. Ertesi gün deniz duruldu, biz yolumuza devam ettik. O zamanlar Aksaray'da Tevekkül Hamamı'nın karşısında, büyük bahçeli bir evde oturuyorduk. Biz eve girdik, bir baktık, babam diz çökmüş Kur'ân okuyordu; çünkü bizim öldüğümüzü düşünüyordu. Bizi görünce bayram etmişti.

Bursa ruhanî bir şehir... Hafız-ı Kur'ân olan küçük halam camilere giderdi. Büyük halam, yani Zeynep Halam, iş adamının eşi olduğu için konumu biraz daha farklıydı. Enişteniz bir taş ocağının işletmesini aldı. Ancak, taş çıkmayınca iflas etti. Çelik Palas'ın bulunduğu yer enişteniz aitti. Biz oraya atlı araba ile pikniğe giderdik. Orada üzüm bağları vardı. Hatırlıyorum, çocukluğumda orada üzüm yerdik. Eski bir hayattı. Onun da zevkleri vardı. Artık o kalmadı. Şimdi Bursa'da her taraf beton binalarla dolmuş.

Büyük halamın eşi iflas edince, çocukları Bursa'da uzun süre kalamadılar. Bir müddet sonra İstanbul'a taşındılar. Küçük halam Ayşe Hanım'ın oğlu Mustafa, Bursa'da kaldı. Mustafa'yı halam 10-12 yaşlarında bize gönderdi. Babam iş adamıydı, kolonya fabrikası vardı. Mustafa onun yanında yetişti. Bursa'ya döndüğünde muhasebe işi yaptı. Bursa'da ipek imalatı çoktu. Fabrikalar imalat yapar; İstanbul'dan Yahudi tüccarlar gelir, burada üretilen ipekleri toplar, İstanbul'a götürür, Anadolu'dan gelen tüccarlar, İstanbul'dan bunları satın alırlardı. Sonra Mustafa da bir fabrika edindi. Fabrikası Pınarbaşı tarafındaki surların bahçesindeydi. İyi iş yaptı, durumunu düzeltti. Mustafa'nın durumu iyileşince, biz onun Gemlik sahilindeki yazlığına gelmeye başladık. Sahil kenarındaki ilk evi Mustafa yapmıştı. Şimdi orası olduğu gibi mahalle oldu.

Hatırımda kalan başka bir şey, evden eve akan Pınarbaşı Suyu'dur. Karpuz falan atarlar, o suda soğuturlardı. Evin avlusunda yemek yerdik. Büyük halam Kent Müzesi'ne yakın bir yerde, eski bir evde oturuyordu.

1946-1947 yıllarında Bursa Mahkeme Sicillerini bir araştırma neticesinde siz buldunuz. Bu serüveni anlatır mısınız?

1936-1938 yılları arasında da Bursa'ya gelip gidiyordum. 1940 senesinde Dil Tarih'ten mezun oldum. 1942'de doçent oldum. Doçentlikten sonra, 1944-1946 yıllarında Ankara'da 28. Tümen'de yedek subay olarak görev yaptım. O zaman ordumuz perişandı. Tümen'de at arabası ile sevkiyat yapılırdı. Hitler; Alman ordusuyla çiğneyip geçecekti bizi. Bir gün Dil Tarih'ten çıktım.

Radyoevi'nin önünden geçerken Hitler'in Rusya'ya taarruz ettiği haberini duyduk. Çok iyi hatırlıyorum; şapkamı çıkarıp havaya attım, "Kurtulduk!" diye. İnönü, gece yatarken bu haberi almış ve kalkmış karyolanın üzerinde zıplamaya başlamış; "Kurtulduk!" diye. Çünkü Almanlar Ege'ye kadar gelmişti. Türkiye'ye de girseydi hiç şansımız yoktu.

O dönemlerde Bursa'ya gelmedim ama 1946-1947 yıllarında yaptığım ziyaretler çok verimli oldu. Bursa Müzesi Müdürü Neşet Köseoğlu'nun *Bursa Mahalleleri* başlıklı çalışması benim Bursa sicillerine olan merakımı artırmıştı. Bu merak ve heyecanla Bursa'ya geldim ve 200 kadar sicili Çelebi Mehmed Medresesi'nin tozlu bir hücresinde buldum. Sicillere baktım, Fatih devrine kadar yani 1400'lere kadar gidiyordu. Türkiye'nin hiçbir yerinde böyle vesikalar yoktu. Ben tabii büyülendim; âdeta bir hazine keşfetmiştim. Bir gün toz toprak içinde çalışırken Amerikalı biri karısıyla geldi. Beni öyle toz toprak içinde çalışırken görünce yanıma geldiler. Hayat çok enteresandır. Bu zat Lenger, Harvard Üniversitesi'nde Tarih Bölümü'nün başkanı, çok meşhur bir zat. Sonra ben; 1956 yılında Harvard'a, Rockefeller Bursu ile gidince bu zat tarih bölümünün başkanı çıktı. Çok dost olduk. Onun dünya tarihini kronolojik olarak anlattığı bir kitabı var; orada Osmanlı Tarihi diye bir bölüm var; bana "O bölümü yenilemek istiyoruz, yazar mısın?" dedi, yazdım.

Müzede bulduğum sicilleri hemen müdüre ve millî eğitim bakanına söyledim, ne kadar önemli belgeler olduğunu anlattım. Bunlara el koyarak, temizlemelerini istedim. Hemen bu siciller toparlandı ve sandıklarla Topkapı Sarayı'na temizlenmek üzere götürüldü. İki sene çalışabilmek için o sicillerin gelmesini bekledim. O sicillerin Bursa'da araştırılması benimle başlar. O sicillerden çıkardığım 400 kadar vesikayı Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı *Belgeler Dergisi*'nde hem Türkçe, hem Arapça olarak neşrettim. Fakat şimdiye kadar onları kullanan olmuyor. Gençler neşredilmiş vesikaları kullanmıyorlar, arşive gidiyorlar. Doğru düzgün okuyamıyorlar da. Bu 400 tane vesika, benim Bursa tarihine yaptığım önemli bir katkıdır. Bursa tarihini kurtardım, Bursa tarihi ile ilgili birçok neşriyatım oldu. Bunları Yusuf Oğuzoğlu yakından bilir.

1947'den sonra bu sicillerden faydalanarak Bursa üzerine makaleler neşrettim. Bu arşivlerin önemi ortaya çıkınca İsrail'den, Avrupa'dan uzmanlar gelip, tezler hazırladılar. Çok önemli vesikalardı bunlar. Mesela, ben o zamanki Bursa'nın sosyal hayatı hakkında birçok yazı yazdım. Terekelerden Bursa'nın Fatih devrindeki sosyal hayatını inceledim. *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda neşredildi. Bunlar çok dikkat çekti. Bursa'nın o zamanki sosyal hayatını; o zamanki sicillerin terekelerinden tahlil ettik. Bunlar tabii Bursalıların hoşuna gitti. Bursa halkı kadir kıymet bilir. Bursa halkının bir özelliği de eski Osmanlı âdetlerini devam ettirmesidir. Şimdi çok göç aldı tabii, ama çoğunlukla

Osmanlı âdetlerini sürdüren kesimde hâlâ vardır. İlk Osmanlı yapılarından olan Bedesten ve çevresi hâlâ önemini korumaktadır.

Bursa tarihini de en iyi şekilde çalışarak yazan adam Kâzım Baykal'dır. Kitabeleri okuma yeteneği vardı. *Bursa Anıtları* adlı çalışması çok faydalı bir kitaptır. Kendisi Cilimboz Deresi'nin orada oturuyordu. Bursa'nın en eski yeri oralardır. Kâzım Baykal ve başka arkadaşlar bu araştırmalara devam ettiler.

Bursa yemeklerini sever misiniz?

O zamanki Bursa ile ilgili hatırladığım; Atatürk Caddesi'nde Tarihî Belediye Binası'nın orada İskender Kebapçısı vardı. O zaman İskender Kebabı, Türkiye'de yalnız orada yenirdi. O kadar meşhur bir yerdi ki, kapısında kuyruk olurdu. Çünkü kebapçı işini sanat edinmiş; kebabı size verirken yarım saat bekletirdi. Ankara'da da yapıyorlar, ama orijinali gibi olmuyor. Ben orijinalini biliyorum. Aşçı İskender, önce pideleri tereyağında kızartırdı. Sonra üzerine kebapları, yoğurduğunu koyardı. Zaman zaman gelir; üzerinde tereyağı gezdirirdi.

Artık Bursa'nın hemşerisi oldunuz. Duygularınızı alabilir miyiz?

Recep Altepe, Büyükşehir Belediye Başkanı olmadan önce de Bursa'nın tarihi ile ilgileniyordu. Eski eserleri onarıyor, ciddi hizmetler veriyordu. Şehrin hüviyetini devam ettirmesi için eski eserlerin önemini bilen bir belediye başkanı. Tabii bu karakterde olduğu için aramızda dostluk kuruldu. Birkaç kere beni buraya çağırdı. Tayyare Kültür Merkezi'nde konferanslar verdim. Benim talebem olan Prof. Yusuf Oğuzoğlu, Uludağ Üniversitesi'ne geldi. Burada sempozyumlar yaptı. O sicillerin kopyalarını Setbaşı'ndaki kütüphaneye getirdi. Dolayısıyla benim, Bursa'nın tarihi, Bursa'nın hayatı üzerinde çocukluğumdan beri çok yakın bir ilişkim vardı. Ailemin önemli bir kısmı; halalarım burada yaşadılar ve Recep Bey Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin başına geçince, eksik olmasın, kadirşinas bir insan olarak bana bu şehrin hemşeriliğini verdi. Hak ettim mi? Bilmiyorum.

26
OSMANLI TOPRAĞI YARARAK KARŞIMIZA ÇIKIYOR*

***Has-bağçede 'Ayş u Tarab* kitabını yazma fikri nasıl oluştu?**

Tarihî kaynakları okumalarım sırasında I. Murad devrinden başlayarak özellikle Osmanlılara kaynak olan Germiyanlıların Kütahya Sarayı'nda bilgili musahib-nedimlerin İslam sarayındaki yüksek kültür ve davranış şekillerinin musahib-nedimler tarafından temsil edildiğini ve bu nedimlerin padişahın özel hayatına olan yakınlıkları dikkatimi çekti. Resmî sıfatı olmayan bu nedimlerin sultanlara ve devlet büyüklerine eski İran'dan intikal eden yüksek kültür ve yaşam kurallarını getirdiklerini fark ettim. Germiyan sarayından sonra Osmanlı padişahları tarafından izlendiğini gördüm ve bu iki saraydaki has bahçelerin bu kültür ve etiket geleneğinin temsil edildiği başlıca toplantılar olduğunu gördüm. Bunun üzerine başlıca kaynakları yani sakinâmeleri, işretnâmeleri ve divanları incelemeye başladım.

Kitabınızın okuyucu kitlesi sizce kimdir?

Bu kitabı, Osmanlı yüksek saray kültürünü ve bu kültürü temsil eden zarifler denilen sosyal tabakanın varlığını ve kurallarını araştırmak isteyen herkes, tarihçi, edebiyatçı, musikişinas ve eğlence hayatı ile ilgilenen herkes okumalıdır.

Kamuoyunda Osmanlı tarihine artan ilgiyi nasıl yorumluyorsunuz?

Bu çok önemli bir soru. Çünkü toplumumuzda 1960 Darbesi'nden sonra büyük bir sosyal değişim oldu. Türkiye nüfusunun %60-70'i köylerde yaşarken bu dönemde yani 1960-1980 döneminde köylü nüfusu %40'a inerken, şehirli nüfusu %70'e yükseldi. Bu nüfus artışı köylerden, şehirlerin gecekondu mahallelerine akın eden fakir, işçi, köylü sınıfını temsil ediyordu. Gecekonducular

* *Aktüel*, 28 Şubat 2011.

çocuklarını okuttular. Bir kısmı meslek sahibi oldu, zenginleşti. Bu kitle tabii olarak tutucu, gelenekçi bir toplum görüşüne sahipti. Bunların çocukları Amerika'ya giden, doktora yapan yeni bir aydın sınıfı meydana getirdi. İşte Halk Partisi'nin temsil ettiği siyasi ve kültürel sistem karşısında bu sınıf Refah Partisi ve daha sonra Atatürk reformlarını benimseyen, yeni Türkiye'yi temsil eden AK Parti'ye destek verdiler. Köylü neden şehre gelip yerleşti? Ben köyleri gezerken şunu tespit ettim: Köylü artık traktör ile çalışıyor. Menderes zamanında 40.000 olan traktör bugün milyona varmıştır. Köylü tarlasını sürmek ve tahılı biçmek için modern yöntemler kullanıyor. Orak ile başak biçmek devri kalkmıştır. Para ekonomisi gelişmiştir. Şehre gelen gecekonducu bu işleri parası ile yaptırıyor. Artık köylü köyde oturmak zorunda değildir. Özetle nüfus dağılımındaki büyük devrim ve tarım alanındaki büyük teknoloji ile gelen değişim Türkiye'de, Türk toplumunda yeni bir devrin başlangıcıdır. AK Parti'nin büyük destek alması bu değişimden kaynaklanmaktadır. İşte bizim sosyologlarımızın, tarihçilerimizin, köşe yazarlarımızın fark etmediği bu büyük teknolojik değişimdir. Bu sosyal sınıfın temsilcileri geleneğe bağlıdır. Türk devletinin gelenekte büyük temsilcisi ise Cumhuriyet'ten önce Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Mesela bu sınıf temsilcileri Meşrutiyetçiler yerine Abdülhamid'i örnek olarak benimsemektedirler. Osmanlı İmparatorluğu onlar için Türklüğün gerçek temsilcisidir. Ben 20-30 sene içinde Osmanlı İmparatorluğu'na bakıştaki bu büyük ilgiyi bu sosyal değişim ile açıklıyorum. Bu tespitimi bundan 20-25 sene önce bir yazımda şöyle ifade ettim, "Osmanlı, toprağı yararak karşımıza çıkmaktadır."

***İşret meclisleri* Osmanlı'da ne zamana kadar devam etti?**

İşret meclisi Abbasî saraylarından beri İslam saraylarında izlenen İranî bir gelenekti. Biz Orhan zamanından beri *işret meclislerinin* saraydaki varlığının devam ettiğini tespit edebilmekteyiz. XIX. asırda Batılılaşma hareketi başlayınca bu gibi müzikli ziyafetler artık Batı örneklerine göre değişmeye başladı. Sarayda operalar, piyano resitalleri verilmeye başlandı. Bu cereyan III. Selim ile başlayıp II. Mahmud ile gelişir. Fransız hayranı olan Abdülmecid ile altın çağına ulaşır.

Kitapta bu meclislerde şarap içildiğinden birçok yerde bahsediliyor. Günümüzde bu duruma tepki gösteriliyor "padişahlar içki içmezdi" deniyor. Yorumunuz nedir?

Padişah *işret meclisi* adıyla anılan bu eğlencelere yakın adamları olan nedimleri ile birlikte katılır; şiir, musiki ve raks sanatlarının en seçkin örnekleri

eşliğinde eğlenirdi. Bu meclisler hem hükümdarın ve imparatorluktaki seçkin sınıfların zevklerini ve yaşam tarzlarını yansıtır hem de yeniden biçimlendirirdi. Çiçek bahçeleri, havuzlar, fıskiyeler, su kanalları, nahiller, buhurdanlar arasında, genç sâkîlerin içki sunduğu bir mecliste şiir okuyan, saz çalan, şarkı söyleyen usta sanatkârlar eşliğinde sürülen zevk u safa, tüm Ortadoğu saraylarında vazgeçilmez bir gelenekti. Emevî ve Abbasî dönemlerinden beri bu meclisler *levâzım-i saltanat* yani hükümdarlığın vazgeçilmez bir âdeti olarak kabul edilirdi. Avrupa saraylarında bu geleneğin karşılığı olan *regalia*, yani olağanüstü ziyafetler ve eğlenceler, hükümdarlığın gerekleri arasında sayılmıştır. Doğu'da olsun, Batı'da olsun saray kültürü halk kültüründen her zaman farklı olmuş ve bu farklılık *işret meclisi* geleneğine gösterilen tepkilere de yansımıştır. Bir yandan lalalar üzerinden şehzadelere, diğer yandan *sâkînâmeler* ve *kabusnâmeler* yoluyla üst sınıf mensuplarına en ince ayrıntısıyla aktarılan bu geleneği muhalifleri de *fütüvvetnâmeler* ile ifade eder. Halk için yazılmış ahlâk kitapları olan *fütüvvetnâmeler*de dinin emirlerine karşı hareketler daima kötülenmiş, şarap başlıca günah sayılmıştır. Ne var ki, *sâkînâmeler* ve *kabusnâmeler* dinî kurallara aykırı sayılan unsurları İslamiyet ile bağdaştırmayı bir ödev saymıştır: Bu eserimde *işret meclislerinin* daima Tanrı ve Peygambere dua ile başladığı ve tövbe ile son bulduğu hep vurgulanır. Zira insan zayıftır, günah işler, sonunda *Gaffâru'l-zünûb* (günahları affedici olan) Rabbine sığınır.

27

CUMARTESİ, PAZAR TATİLİM YOKTUR HEP ÇALIŞIRIM*

100. yaş gününü kutlamaya sadece beş yıl kalacak derecede ilerlemiş yaşına rağmen hâlen görev yapmakta olduğu Bilkent Üniversitesi Yerleşkesi içindeki evinde buluşacaktık.

Oraya doğru adımlarken gözümüzün önünde hiç de mütevazı olmayan bir villa ve mükellef bir iç mekân canlanıyor... Bildiğimizden mi? Hayır. Sadece Prof. Halil İnalcık isminden dolayı hayal ediyoruz bunları. Öyle ya; "Tarihçilerin Kutbu", "Bilge Tarihçi" veya "Tüm zamanların bilim insanı" olarak nitelendirilen, dünya çapındaki her üniversitenin kütüphanesinde en az bir eseri bulunan, ulusal ve uluslararası sayısız ödül sahibi ve artık bir fenomen haline gelmiş dünyaca ünlü bir tarihçinin evini böyle tasavvur etmezdiniz de nasıl ederdiniz?

Fakültedeki sekreteri Birsen Hanım'ın rehberliğinde lojmanlara doğru yürüyoruz.

Ama o da neydi? Yaklaşmıştık ki oralarda hiç de öyle bir villa falan olmadığını görüyoruz. Sadece irili ufaklı lojmanlar var. Yoksa evi onlardan biri miydi? Hiç de ihtimal vermiyoruz ama yine de yürüyoruz oraya doğru.

"İşte Halil Hoca'nın cenneti," diyor, Birsen Hanım.

Evet, ağaçlar ve çiçekler arasındaki lojmanlardan biriydi ama doğrusu bu ya; biraz abartılı bir tanım... Bunun üzerine merakımız daha da kamçılanıyor.

İki kat çıkıp, zile basmıştık ki bir başka genç hanım açıyor kapıyı. Sorınadık, ya öğrencilerinden biriydi ya da başka bir sekreteri. Zira daha sonra ona kitap ve yazılarını dikte ettiğini öğrendik.

Ve işte karşımızdaydı, büyük tarihçi Prof. Halil İnalcık.

---

* Salim Koçak, 12 Nisan 2011.

Hem son derece alçak gönüllü, hem de dipdiri bir şekilde duruyordu karşımızda. Ekranlarda gördüğümüzden daha canlıydı. Bunun üzerine dayanamayıp, patlattık espriyi, "Hocam, biz gelecek olduğumuz için mi televizyonlarda göründüğünüzden daha dirisiniz?"

Hafifçe gülümseyip teşekkür etmekle yetiniyor sadece. Sıradan bir oda denilebilecek kadar mütevazı bir odadayız. Masa, koltuklar sandalyeler de öyle. Sağa sola istif edilmiş kitaplar, dokümanlar, belgeler... Duvarlarda bir-iki doğa tablosu... Hepsi bu. Perdeler bile sıradan.

Her şey o kadar mütevazı ki hepsi de, "Dolu başak eğik olur" ya da "Meyvesi bol olan dal eğilir" gibi atasözlerimizin doğruluğunu kanıtlamak ister gibi...

Sohbetimize, bugünlerde neler yaptığını, ne gibi çalışmalar içinde olduğunu sorarak başlıyoruz.

"Bugünlerde birkaç eseri birden tamamlamak için gece gündüz çalışmaktayım. Bu eserlerin esas kısımları senelerden beri yazılmakta, şimdi onları toplayıp yayınlamak için yayınevine gönderiyorum. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır," diyerek giriyor söze ve başlıyor sıralamaya.

"Evvela İstanbul için üç ciltlik seri hazırlamaktayım. İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkmak üzere Fatih ve İstanbul tarihi hazırlamaktayım. Bunun birinci cildi İngilizce olarak yazılmıştır. Konu; 1455 yılında Fatih'in emriyle yapılan Galata ve İstanbul'un bina ve nüfus tahriridir. Birinci cildini basmak üzere gönderdim. İkinci cildi Türkçedir. Fatih döneminin bütün tarihini içine alacaktır. Asıl önemlisi Fatih'in harap bir şehir olarak aldığı İstanbul'u yeniden inşa etmesidir. Bu serinin üçüncü cildinde Fatih dönemine ait kaynaklar, kanunnâmeler, belgeler neşredilecektir. Bunu tamamlamak için gece-gündüz çalışıyorum."

İnanmak gerçekten kolay değildi ama bu çalışmaları yapmakta olan insan 95 yaşındaydı. Bu vesile ile bir daha anlıyorsunuz ki Halil İnalcık olmak, böyle bir şey olsa gerekti. Nitekim ne demişti Yunanlı düşünür Solon, "Hiç durmadan öğrene öğrene yaşlanıyorum."

Peki, ama bu yaşta bu denli aktif, çalışabiliyor, üretebiliyor olmak nasıl ve neyin sayesinde oluyordu?

"Az önce anlattığım şeyler size fikir vermiştir," diyerek bizi şaşırtmayı sürdürüyor, "Cumartesi, pazar tatilim yoktur. Hep çalışırım. Sabahleyin en geç 09.00'de çalışmaya otururum, 13.00'e kadar çalışırım. 13.00'ten sonra iki saat uzanırım, klasik müzik dinlerim. Eğer çok yorgunsam hiç çalışmam, iyiysem, öğleden sonra bir-iki saat daha çalışırım."

Cumartesi, pazar günleri dahi tatil yapmayan, yapmadığı gibi, oturup çalışan 95 yaşında bir insan! Gelin de inanmayın; ancak işleyen demirin pas tutmayacağına.

İyi de; bu yaştaki bir insanı bu denli yoğun çalışmaya sevk eden başlıca motivasyon ne olabilirdi?

"Sizi bu çalışmalara motive eden başlıca muharrik güç nedir, hocam? Zarif, incitmekten çekinen bir ses tonuyla, "Evvela bu sorunuzu tenkitle başlayayım," deyince, doğrusu biraz tedirgin oluyoruz.

"Buyurun, hocam. Memnun oluruz."

"Bunun gibi Fransızca, İngilizce kelimelerin dilimizi istila etmesinden çok tedirginlik duyuyorum," deyince mahcup oluyoruz.

Devam ediyor, "Bu yeni dili sıradan halk anlamaz. Atatürk'ün dil devriminde amaç; aydınlarla halkın, köylünün kullandığı millî dil yaratmaktı. Biz bu davada Atatürk'e karşı hareket etmiş oluyoruz. Şimdi bana, 'Bu kadar çalışmaya iten güç nedir?' diye soruyorsunuz. Her şeyden önce kendi tarihimi doğru şekilde yazma kaygısıdır. Şimdiye kadar bu büyük tarihi yazanlar özellikle Batılı tarihçiler tarihimizi saptırmışlardır."

Bu saptırmanın nasıl olduğunu öğrenmek istiyoruz, ama ne yazık ki konumuz o değil diye düşünüp, devam ediyoruz, "Peki efendim... Yaşamınız boyunca zihinsel yaratıcılığınız nasıl seyretti? Yaşınız ilerledikçe arttı mı, eksildi mi?

"Bugün 95 yaşımı idrak etmiş bulunuyorum. Tabii genç yaşımdaki gibi günde 8-10 saat çalışamıyorum," diyerek eksildiğini söylemiş oluyordu, ama biz pek de katılmıyoruz bu hükme. Bunun üzerine, "Kendinize haksızlık etmeyin, hocam," diyoruz. Gülümsemekle yetiniyor.

"Sizin gibi çalışıp üreten gençlerin bile sayısı çok az. Ama -sözümüz ona- onlar genç oluyor, siz yaşlı. Bunda bir gariplik yok mu? Öyleyse, söyler misiniz bize; sizce yaşlılık nedir? Onu nasıl tanımlarsınız?"

"Yaş 95, yolun yarısı eder" dercesine geliyor cevap, "Ben kendimi yaşlı hissetmiyorum. Sekreterim ne diyor, 'İnsan yaşlılığını kabul ederse yaşlıdır.' Bence insan, yaşlılıkta hayatı eskisi gibi duymaya ve yaşamaya çalışmalıdır. Yani bir elmayı ısırdığı zaman onun tadına varmalı, güzelleri güzel olarak görmeye çalışmalıdır. Yaşlılık insanın onu nasıl duyup yaşadığına bağlıdır. Ben şu yaşta her şeyden zevk almaya çalışırım."

"Gençlerin kulaklarına küpe olsun," diyor, sormaya devam ediyoruz, "Toplumda var olan şu yanlış yaşlılık imgesini/algısını/önyargısını kırabilmek için neler yapılmalı?"

"Evvela, insan sıhhatine iyi bakmalı. Hasta bir insan dünyayı karamsar görür," diyor ve ekliyor, "Ama yaşlılığın gereklerini de hoş karşılamalı."

"En kötü yaşlılık; bizden uzaklaşıp giden şeylere takılmaktır" diyordu, ünlü Fransız yazarı Andre Maurois. Belli ki Halil Bey bunun çoktan farkındaydı. Son derece barışıktı yaşıyla. Böyle olunca da yaşlılık çok uzak görünüyordu ona.

"Gençlik bilse, yaşlılık yapabilse' denir. Siz ne dersiniz?" diye sormuştuk buna itiraz edeceğini sandık ama öyle olmuyor ve tam tersini söyleyerek bizi bir kez daha şaşırtıyor, "Bu çok yerinde bir atasözüdür. Yaşlı insan hayatında geçirdiği deneyimlerden ders alır ve karamsarlıktan kendisini koruyabilir. Ona göre önlem alır. Gençlik bu deneyimden yoksun olduğu için delice işler yapabilir."

"Ya şu, 'Yaş yetmiş, iş bitmiş' sözü hakkında ne dersiniz?"

Bu kez sitem eder, "Neden hâlâ anlamıyorsunuz?" der gibi geliyor cevap, "Ben yaşımı söyledim size; 95 yaşındayım. Ama işimin bittiğini kabul etmiyorum."

Öyle de sakin ve çocuksu bir tavır ile söylüyor ki bunu sormak şart oluyor, "Eğer yanılmıyorsak sizin içinizde de bir çocuk var. Yaşamınızdaki etkisi nedir bunun?"

Hiç aklımıza gelmemiş bir boyut katıyor, içimizdeki çocuk konusuna, "Bir çocuk yok, bir genç var ve benim yaşamıma hareket ve renk katıyor."

Goethe'nin bir sözünü hatırlıyoruz o anda demişti ki, "İnsan gençliğinde özlediği şeylere yaşlılığında bol bol kavuşur."

Halil İnalcık hocamız ise hiç de öyle bir özlem içinde değildi. Çünkü içinde zaten bir genç bulunduğunu söylüyordu. İhtiyacı yoktu öyle şeylere.

Sormayı sürdürüyoruz, "Şüphesiz ki çok iyi yaşlanmış, hatta yaşlanmamış bir kimsesiniz. Sizce iyi yaşlanmayı bilmek nedir, bunun için ne yapmalı?"

"İyi yaşlanmak; sıhhatine iyi bakmak, geceleri erken yatmak, idman, yürüyüş yapmak ve..." dedikten sonra ekliyor, "Gençlerin eleştirilerine kulak vermektir."

Yani kendi kendinize yaptığınız eleştiriye mi?" diye takılınca, "Yok, o kadar değil," diyor, yine hafiften tebessüm ederek.

Başka konuya geçiyoruz, "Ailenizle ilişkileriniz hayatınızı ve çalışmalarınızı nasıl etkiledi? Ömrünüzün uzun oluşunda etkisi oldu mu?"

"Evvela insanın eşi, yaşam tarzını ve çalışmalarınızı sekteye uğratacak tavırlardan kaçınmalı. Bu da eşinizi seçerken dikkat etmeyi gerektirir. Mütemadiyen konuşan, gezip-tozmayı her şeyden önce isteyen egoist bir

eşe düşerseniz hayatınız cehennem olur. Onun için eşimizi seçerken uzun bir nişanlılık dönemi gereklidir. Ömrümün uzun olmasına tabii etkisi vardır. Bir kötü eşe düşen adamın mezar kitabesinde şunlar okunmuştur, "Karı dırdırından vefat eden Halil Efendi'nin ruhuna Fatiha..."

Neşeli kahkahalar atıyor ve devam ediyoruz, "Peki, çalışmakla zinde kalmak ve hatta uzun yaşamak arasında bir ilişki var mı?"

"Evet, çok çalışmak, hayatı, zamanı iyi kullanmak, planlamak demektir. Yemek, yaşam, eğlenmek hepsi bir plan dâhilinde olursa ömrünüzü uzatır. İnsanın bedeni kendisine iyi veya kötü bir arkadaştır. Onun gereklerine riayet etmeli.

Bunun üzerine aynı soruyu çok düşünmek, düşünce üretmekle ilgili olarak sorunca tecrübe konuşuyor, "Her şeyde olduğu gibi çalışma ve düşünce üretmekte de insan ölçülü davranmak zorundadır."

"Hocam, bugüne kadarki yıllarınızı yönetirken nelere dikkat ettiniz de bu kadar sağlıklı ve üretken olabildiniz?"

"Yaşamımda daima planlı hareket ettim," dedikten sonra önemli bir şey daha söylüyor, "Biraz egoist olmak, kendini her şeyin üstünde tutmak zinde yaşamın bir sırrı olmalı."

"Tarih ve yazmayı sevdiğiniz kesin. Bu sevgi yaşamınıza neler kattı?"

"Şunu kattı: Eser vermek, ilim yapmak için hayatımı, planlı bir şekilde, düzenli harcadım."

Zaten çok huzurlu görünüyordu ama yine de emin olmak için sorup öğrenmek istiyoruz, "Huzuru en çok neyde ve nerede buldunuz?"

"Bir eserimi bitirdiğim zaman bana mutluluk, sevinç ve huzur verir. Başkalarını mutlu ettiğimi hissettiğim zaman da huzur buluyorum."

Nitekim o kadar yoğun çalışmaları arasında bize vakit ayırmış olmasından da biz mutlu olduk. Sanki bunu da kastediyor gibiydi. Konu huzur ve mutluluğa gelince hayattan aldığı zevki yaşı ilerledikçe nasıl seyrettiğini merak ediyoruz.

"İnsan yaşlanıp, gençliğini kaybettikçe yaşam zevki ve hırsı eksilmiyor, artıyor," diyor ve ekliyor, "Çünkü bir şeyleri kaybediyor, o şeyler ellerinizin içinden kayıp gidiyorken ona daha sıkı sarılıyorsunuz."

"Zaman zamanda olsa aynanın karşısında hayıflandığınız olur mu? Gençliği geride bıraktığınız için üzüntü duyar mısınız?" diye sorunuş, cevabının da, "Hayır" olacağını tahmin etmiştik ki öyle olmuyor, "İnsan; gençliği, güzel ve parlak saçları, parlak gözleri kaybettiğinde neden hayıflanmasın? Gençlik geride kaldığı için, hele sizi hayata bağlayan bir şey varsa derin bir üzüntü duyabilirsiniz."

"Mutlaka zaman zaman sizin de moralinizin bozulduğu oluyordur. Moraliniz bozulduğunda nasıl düzeltirsiniz?"

"Kendi kendinizi avutma yoluna gidersiniz. Geleceğe bakarsınız. Yeni insanlarla tanışmak istersiniz."

"Ya dinlenmeniz, eğlenmeniz nasıl olur?"

"İyi, candan bir arkadaş bulup samimi konuşma yapmak, biraz kafayı tütsülemek, dünyaya, her şeye hoş bakmaya çalışmak... İşte eğlenmenin yolu. Dinlenmeye gelince... Bu yaşta en önemli tercihim uzanıp, klasik müzik dinlemektir."

"Biraz da hobilerinizden bahseder misiniz? Ne gibi hobileriniz var?"

"Tabiatta gezmek, tabiatı duymak," diyerek devam ediyor. (Daha sonra öğrenecektik ki şiir de yazıyormuş.)

Nitekim işte onlardan biri... Hem de doğa üstüne. Hem de 1999'da, yani, 83 yaşındayken yazmış. Adı "Doğada Dua":

Tanrım bu an düşüp dizlerimin üstüne,
Sana dua, dua etmek istiyorum candan;
Tanrım şimdi sen, şu meltemsi esen
Önünde ağaçlar serfiirû eden
Çiçekler secdeye gelen;
Şimdi sen, beyaz bulutların maviliklerde
Sonsuza kayıp giden,
Yıldızlara, Kehkeşanlara;
Şimdi sen,
Güzellerinde Botticelli'nin
Altın perçemleri dağılmış,
Tebessüm eden;
Ve sen, şimdi sen, bir cehennem,
Nabızlarımda vuran
Ateş damlalarla
Yanaklarımdan akan.

Hobileri o kadar mıydı?

"Güzel estetiği olan aşk sahneleri seyretmek" de varmış onların arasında. Devam ediyor, "Sigara içmem, içkiyi severim ama çok içmem. Dedikoduyu severim ama nefret ederim." Sohbetimizin sonuna gelmiştik. 95 yaşındaki bir insanın da gelecekle ilgili hayalleri olabilir miydi acaba?

"Efendim son sorumuz gelecekle ilgili... Geleceği ait plan ve projeleriniz var mı, varsa nelerdir?"

"Çok yaşayıp, 100'ün üzerinde yaşayıp, yeni eserler vermek," diyor.

Kitapta kimlerin yer alacağı konusunda bilgi verdikten sonra teşekkür ederek vedalaşıyorduk ki, "Kitabın adını ne koydunuz?" diye soruyor. Henüz kesinleşmediğini söylüyoruz. Bunun üzerine önemli Fransız aydınlarının gömüldüğü Paris'teki ünlü anıt mezar Panteon'u anlatıyor ve, "Siz de 'Türk Panteonu'" koyun diyor.

Tanrı'dan son derece sağlıklı uzun ömür dilerken, XVII. yüzyılda yaşamış ünlü düşünür François de La Rochefoucauld'un bir söz geliyor aklımıza. Diyor ki, "Bir adamın değeri; büyük yetenekleriyle değil, onları nasıl kullandığına bakılarak ölçülmelidir."

Başka bir şey söylemeye gerek var mı?

Edirne'nin fethinin 650. yıldönümü kutlu olsun. Şehzade Murad, 1357'de lalası Şahin'le Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine Trakya serhaddine gönderildi. 1359-1360 döneminde Şehzade Murad İstanbul-Edirne arasındaki kaleleri ele geçirdi. Böylece İstanbul'dan yardımı kesti. 1361 Baharı'nda "Meriç Nehri'nin taşkın" zamanında tüm kuvvetlerini toplayarak Edirne üzerine yürüdü. Bu orduda uc beyleri Evrenos ve Hacı İlbeyi vardı. ordu stratejik konumda Sazlıdere'ye geldiğinde Edirne tekfuru karşı geldi. Lala Şahin'le çarpışma tekfurun yenilgisi ve Edirne'ye kaçış ile sonuçlandı. Murad ve Lala Şahin tüm kuvvetleriyle Edirne üzerine yürüdüler. Tekfur gece Enez'e kaçmıştı. Edirneli Rumlar şehri teslim ettiler.

Murad bir yıl sonra 1362'de Orhan'ın ölümü üzerine Bursa'da taç giydi. Lala Şahin uc beyleri üzerinde Edirne'de beylerbeyi olarak kaldı. Fakat Trakya fütuhatını unutmadı. 1366'da döndü, Edirne'de bir saray yaptırdı ve Rumeli'de fetihleri bu merkezden idare etti. Edirne süratle bir Türk-İslam şehri manzarası aldı. I. Murad 1369'a kadar Edirne'de kaldı. İkinci merkez Dimetoka idi. Bulgaristan'da ve Batı Trakya'da fetihlere devam edilidi. 1371 Çirmen-Sırpsındığı zaferiyle Makedonya'da Osmanlı egemenliğini kurdu. Fetihler üç doğrultuda ilerliyor, Sultan Murad Edirne merkezinde fetihleri idare ediyordu. Balkan Hristiyan beyleri 1388'de Osmanlı'ya karşı ittifak yaptılar ve sultana meydan okudular. Nihai karşılaşma Kosova'da 1389'da Osmanlı zaferiyle noktalandı. Kosova'da şehit düşen Sultan Murad Balkanlar'da bir imparatorpluk kurmuş ve bunun merkezi de Edirne olmuştur. 1366-1369'da saray inşasıyla Edirne Rumeli payitahtı durumuna gelmiştir. Bu gelişme, Osmanlı tarihinin geleceği bakımından kesin bir önem taşır. Osmanlılar, I. Murad'ın Balkan İmparatorluğu'ndan hareketle aldığı Edirne, 1453'te İstanbul onun yerini alıncaya kadar, imparatorluğun gerçek merkezidir. Ama Edirne, siyasi, ekonomik ve medenî bakımdan imparatorluğun dinamik merkezi

olarak kaldı. Fetret döneminde payitaht durumuna geldi. 1451'de Fatih Sultan Mehmed Edirne'de yeni bir saray yaptırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa merkezi Edirne idi ve daima öyle kalacaktır. Edirnelilerin fetih gününü kutlarım.

Atatürk Kültür Merkezi

Osman Harta

Bu salonda (vakıf binası) konuşma imtiyazına ve şerefine nail olduğum için çok bahtiyarım; size bu tarihî salonun tarihî bir anını hatırlatmak isterim. Çünkü bu salonda, öğrenci olarak DTCF'nin ilk açılış dersinde hazır bulunuyordum, Atatürk şu balkonda oturuyordu ve ilk dersi rahmetli Prof. Afet İnan vermişti. Bu salon bana o günleri hatırlattı, yıl 1935.

Benden önce değerli bakan Prof. Ahmet Aydın konuşmasında özellikle bir noktayı belirtti. Osmanlı toplumu, İslam toplumu, hukuka dayalı idi. "Hukuk, Türk-İslam toplumlarının temel rehberiydi," dediler. Fatih, İstanbul'u muhasara ettiği zaman, İslam hukukunun başlıca prensiplerinden birine uygun olarak Bizans imparatorunu üç kere teslime davet etti. Bu, İslam fıkhının ihmal edilemez bir kuralı idi. Osmanlılar bir kaleyi muhasara ettikleri zaman, evvela üç kere sulha davet ederlerdi. İstanbul kuşatmasında Fatih, karşı tarafı üç kere teslim olmaya davet etti ve böylece şehir harap olmayacaktı. Bu gerçeği Batı'daki meslektaşlarımız maalesef atlamaktadırlar. Fatih, imparatorun esir başvekili Lucas Notaras'ı huzuruna çağırdı, "Neden teslim olmadınız, bu güzel şehir harap olmaktan kurtulabilirdi," dediği zaman Lucas Notaras, "Evet biz teslimi düşünüyorduk fakat Latinler, Venedikliler ve Cenevizliler kabul etmediler. İstanbul müdafaasını Justiniani adında bir Cenevizli üzerine almıştı, başkumandan oydu," dedi.

İmparator hakkında Batı kaynakları, tabii Helenistlerin gururunu okşamak için, şöyle bir iddiada bulunurlar: İstanbul'un son imparatoru Konstantin, surlar üzerinde çarpışarak ölmüş. Halbuki Justiniani yaralanıp müdafaayı terk edince tüm müdafaa düştü. Justiniani çekilince savunma çöktü ve son Osmanlı taarruzu bundan sonra başladı. Derler ki, Bizans'ın son imparatoru surlar üzerinde son demine kadar çarpışa çarpışa ölmüş. Halbuki o zaman Fatih'in yanında olan Anadolu Beylerbeyi Hamzabey oğlu Tursun Bey tarihinden öğreniyoruz ki, Justiniani müdafaadan çekilince, imparator hemen sarayına koştu, mücevherat ve kıymetli eşyayı sandıklara doldurup 8-10 avenesiyle Haliç'te bekleyen gemiye ulaşmak için Azepler Yokuşu'ndan aşağıya inmeye başladı. Tam o sırada Haliç'teki gemilerden azepler şehir yağmasına katılmak için aynı yokuştan yukarı çıkmakta idiler. İki grup karşılaşınca bir

arbede oldu. İmparatorun atı yıkıldı ve altında kaldı. O sırada yaralı bir azep gelip başını kesti. İşte son imparatorun hikâyesi budur. Batılı tarihçiler nedense bunu hiç anlamazlar. Onlar için imparator surlar üzerinde çarpışa çarpışa ölmüştür. İslam hukukuna göre üç kere teslim teklifini red eden bir kaledeki insanlar, can, mal garantisinden yoksundurlar. Şehrin halkı gazilerce esir edilir, malları İslam askeri için kutsal ganimettir. Fatih bu İslamî kuralı önleyemezdi ve İstanbul 1204 Latin yağmasından sonra ikinci kez bir harabeye uğradı. İlk yağma, Latin işgali 1261'e kadar sürecektir. Bu işgal sırasında şehir tam manasıyla harap oldu. Latinler İstanbul'un tüm kiliselerini yağma ederek eşyaları Batı'ya gönderdiler. 1204'te Bizans İmparatorluğu parçalandı. Ticaret ve ekonomi Latinlerin elindeydi. Venedikli koloni Eminönü bölgesinde yerleşmişti. Karşıda Pera/Galata Cenevizliler elindeydi. Pera İstanbul gümrüğünün birkaç misli gümrük hasilatı olan büyük bir ticaret merkezi haline gelmişti. XV. yüzyıl başlarında bir İspanyol seyyahı Tafur, surlar içi İstanbul'unu, sürüler otladığı, tarla ve bahçelerle kaplı harap bir şehir olarak tasvir eder. Halk manastırlar etrafında toplanmıştır. Nüfus Schneider'in tespitine göre 30 bine kadar düşmüştür. (Başka kaynaklar fetih sırasında İstanbul nüfusunu 50 bin olarak tahmin ederler).

Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra şehrin imarı için enerjik tedbirler aldı. Büyük masraflarla İstanbul'u yeniden inşa etti. 1477'de İstanbul kadısı Muhiddin'in nüfus sayımı üzerine elimizde bir belge var, orada nüfus 60-70 bindir. Nüfusu yok edilmiş bir şehirden 25 yılda 60-70 binlik bir nüfusa sahip yeni bir şehir ortaya çıkmıştır. Kadı Muhiddin'in ve şehrin subaşısı Mahmud'un tespitine göre 1477'de İstanbul'un nüfusu şöyledir: Müslümanlar 8951, zımmi, Ortodoks Rumları 3151, Yahudiler 1647 kişidir. Fatih'in en büyük kaygısı payitahtı olarak ilan ettiği İstanbul'u imparatorluğa layık bir metropolis haline getirmekti. 1453-1481 döneminde Fatih ve vezirleri şehrin çeşitli noktalarında külliyeler, çarşılar, imaretlerle İstanbul'u yeniden kurdular. Fransız Babinger'in Fatih'e dair kitabında İstanbul'un nasıl ihya edildiği anlatılmaz. 50 seneden beri bu konu üzerinde çalışıyoruz. 2010 yılında İstanbul'umuzu Avrupa'nın kültür merkezi ilan ettik. Avrupa'nın kültür merkezi ne demek, tabii günlük politika ve beklentiler bu gibi formüllerin ortaya atılmasında rol oynuyor. Biz İstanbul'u ölü, harap bir şehir olarak aldık, yeni bir şehir yaptık, o bizimdir. Hristiyan Avrupa, Ayasofya'yı biteviye bir kilise olarak anmaktan, Avrupa'ya mâl etmekten vazgeçmez. Türk İstanbul yeni baştan nasıl ortaya çıktı, onu anlatacağım. Kıymetli meslektaşım Prof. Yediyıldız değerli konuşmasında önemli bir nokta üzerinde durdu. Türk şehirciliğini yaratan kurum,

vakfa bağlı imaret sistemidir. Yeni İstanbul, imaret sistemiyle kurulmuştur. 1970'lerde rahmetli Prof. Bekir Sıtkı Baykal, bana, İstanbul tarihine ait 60 sayfalık bir foto verdi. Fotoları okuduğum zaman gördüm ki, bu defter 1455'te, yani fetihten 2,5 yıl sonra İstanbul ve Galata'daki binaları ve nüfusu, kiliseleri, manastırları bildiren bir tahrir defteridir. Demek ki, 1455'te Galata ve İstanbul'un bir tablosu elimizdedir. Bu tahriri Fatih, o zaman Vali Cübbe-Ali (Cibali) Bey'e emretmiştir. Kâtip, Aslı Bey'in kardeşi Hamzabey'in oğlu Tursun Bey'dir. Tursun Bey, tarihinde evden eve bin zahmetle dolaşıp bu tahriri nasıl yaptığını anlatır. Bu tahrir defterini hazırladım, yakında çıkacaktır. Fatih son saldırı emrini verdiği zaman, "Şehrin binaları ve toprağı benimdir," diye ilan etti. Halk ve taşınır mallar askerindir. İstanbul'un büyük bir yağma gördüğü doğrudur; 1455 tahririnde evlerin nasıl boş olduğunu, kiliselerin ve manastırların boş olduğunu görüyoruz. O zaman Rumlara ancak iki kilise bırakılmıştır. İstanbul'da 42 kilise ve 26 manastır tespit edilmiştir. Bu defteri Batılı tarihçiler okusun diye İngilizce yazdım. 400 sayfalık bu ciltte bütün malzemeyi işledim. Defter incelendiğinde, Fatih, İstanbul'u yeniden iskan etmek büyük çaba harcamıştır. Bir kaynağın söylediğine göre, İstanbul nüfusu ya gemilerde ya da çadırlarda esirdi. Fatih, "Anadolu'dan ve Rumeli'den 4000 aile getirilip yerleştirilmesini," emir veriyor. 1455 defterinde Batı Anadolu'dan birçok insanın gelip yerleştiğini görüyoruz. Fatih, "Gelenler hangi eve yerleşirse kendisinin olacaktır," diye ilan ediyor. Bunun üzerine Anadolu'dan birçok insan köyünü kasabasını bırakıp İstanbul'a akın etti. Fakat şehirde hayat zor. Çoğu geri döndü. Her birinin nereden geldiği defterde tespit edilmiş.

Fatih payitahtı için Ayasofya'yı şehrin cami-i kebiri ilan etti. Ayasofya Kilisesi'nde cuma günü ilk namaz kılınıyor. Fatih'in şeyhi Akşemseddin, genç sultanı (21 yaşında o zaman) kolundan tutup minbere çıkarıyor. Fatih orada İstanbul'u payitaht ve Ayasofya'yı şehrin cami-i kebiri ilan ediyor. O zaman Ayasofya'yı dolduran gâziler sevinçten gözyaşlarına boğuluyor; unutulmayacak tarihî bir an. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin payitahtıdır; akabinde Fatih, orduya zafer bayramını kutlaması olarak Türk ananesine göre Okmeydanı'nda büyük Toy veriyor, bu türk hakanlarının geleneğidir. Ordular, sefere çıkmadan önce meydanda namazgâh önünde namaz kılarlar ve dönüşte Toy'da zaferi kutlarlar. Fatih'in yeni payitahtı için en büyük kaygısı; İstanbul'u tekrar imparatorluğa layık büyük bir şehir yapmaktı. Ayasofya için zengin vakıf gelirleri vekfetti, geliri yılda 14 bin altına varıyordu. Bir Ayasofya mimarı, devamlı tamir işlerini gözetirdi. Hristiyan Avrupa'nın hâlâ diline doladığı "Ayasofya Kilisesi", bu tahsisat olmasaydı, bugün bir harabeye dönerdi.

Fatih'in unvanları onun devlet ideolojisini özetler. O, sultan-ı Rum, yani

Anadolu sultanıdır. Bayezid'den beri Osmanlı sultanları Anadolu'da Selçuklu sultanlarının vârisi olmak iddiasındadır. Fatih, aynı zamanda Hakanü'l-Berreyn ve'l-Bahreyn, iki denizin ve iki karanın hâkimi, Anadolu ve Rumeli, Akdeniz ve Karadeniz'in hakanıdır. Üçüncü bir unvanı, Kayser-i Rum yani Roma İmparatoru unvanıdır. Fatih'in sarayında İtalyan hümanistler ve Rum bilginleri onu böyle tanıtırlar. Fatih, onlara eski Roma İmparatorluğu tarihlerini okuturdu (Kritovoulos), ünlü hümanist Papa II. Pius, Fatih'e hitaben bir mektup yazdı, kendisini Hristiyanlığa davet eden bu mektupta, "Seni Doğu Roma imparatoru tanırım, ancak bunu hak etmen için Hristiyan olman gerekir," diyor. Pius bu mektubu 1463 tarihinde yazmıştır. Bu mektup, gizli yollardan Fatih'e eriştirilmiştir. Çünkü bundan önce Fatih'in 1454'te Bizans imparatorları geleneğine göre II. Gennadios'u bir beratla patrik atadığı biliniyor. Fatih'in başlıca amacı Rumları şehre çağırmaktı. Başka bir amacı da İstanbul'un nüfuslandırılmasıdır. 1477'de İstanbul'da 3151 Rum aile sayılmıştır. Patriği, özellikle bunun için o makama getirmiştir (Kritovoulos). Fatih, 1461'de İstanbul'a Ermeni patriğini de aynı amaçla kurmuştur. Bunun yanında o İstanbul'u, tebaası milletin ve çeşitli dinlerin toplandığı bir imparatorluk merkezi haline getirmek amacını güdüyordu. Yukarıda işaret ettik, İslam hükümdarı, bir kalenin önüne gelince üç kere teslim teklifinde bulunur, içeridekiler teslime hazır olduklarını bildirirse, şehir halkına bir ahitnâme verilir. Ahidnâmede sultan halka can, mal güvencesi ve dinlerini serbestçe icra taahhüdünde bulunur. Bu çeşit ahidnâmelerin eskilerinden biri Yanya teslim ahidnâmesidir. Prof. Delibaşı bunu yayımlamıştır. Bursa'nın ve İznik'in teslimi böyle bir ahitnâme ile gerçekleşmiştir. Ahidnâmede Kur'ân üzerine yemin edilir. Ahidnâmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılışında temel hukuk prensibini imgeler. Hristiyan, Yahudi ve digger dinlere mensup tebaa zimmet hakuku çerçevesinde güvencesi altındadır. Ahitnâme, Tanrı önünde yeminle teyit edilmiş bir çeşit anayasadır. Osmanlı sultanları böylece son günlerine kadar tebaası arasında din, mezhep, menşe gözetmeden ortak bir himaye rejimi benimsemiştir. Osmanlı egemenliği böylece koruyucu bir egemenlik şemsiyesi olarak geliyordu. Her cemaat, devletin himayesi altında, dinlerinde ve âdetlerinde serbest idi. Fatih'in İstanbul'u yeniden nüfuslandırma ve inşa politikası iyi bilinmiyor. 1459'da Fatih paşalarını huzuruna çağırdı. Davud Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Murad Paşa ve Mahmud Paşa'ya hitapla, "Her biriniz şehrin seçtiğiniz bir bölgesinde bir imaret, bir külliye inşa edeceksiniz," diye emretti. Prof. Yediyıldız imaret sistemini güzel anlattı. Farabi'den alarak İslam şehirciliğinin temel kurumu olan imaret sisteminin önemini belirtti. İmaret, vakfa dayanan bir site tesis etmektir. Vakfa

dayanır, tesis Tanrıların himayesi altına konulmuştur, değiştirilmesi mümkün olmayan garantilere sahiptir. Sitede tabii camii merkezdir. Onun etrafında eğitim müesseseleri, medreseler, çocuklar için mektep, yolcular için bir imaret yapılır. İmaret kelimesi tüm tesise ad olmuştur. İmaret, tesisteki görevlilere, fakirlere ve yoksullara yemek verir. Günümüzde Eyüp Sultan'da Fatih'in imareti hâlâ işlemektedir. Varlıklı halk, oraya bağışta bulunarak fakirlere, yoksullara yardım eder. Evet, imaret sistemi, Fatih'ten çok önce Türklerin Anadolu'da siteler/şehirler tesisinde kullandıkları temel müessesedir.

Türk-İslam şehrinde iki bölge vardır; her cemaat kendi camii, sinagog yahut kilisesi etrafında Müslüman mahallesi Hristiyan mahallesi, Yahudi mahallesi olarak yer alır. Fakat mahalle bölgesi ötesinde sanatlar ve ticaretin icra edildiği pazar bölgesi yer alır. Orada her dinden halk birlikte faaliyettedir. Fatih, İstanbul'u ihya faaliyetinde iken Büyük Çarşı'yı kurdu. Çarşı, bedestan etrafında örgütlenmiştir. Bedestan, çarşı ortasında kubbeli muhkem bir binadır. Orada kıymetli mallar saklanır ve ticareti yapılır. İstanbul Bedestanı etrafında Büyük Çarşı, Kapalı Çarşı gelişmiştir. Fatih devrinin sonların doğru Büyük Çarşı'da 1000 kadar dükkân vardı. Türk-İslam sanatlarını temsil eden sokak çarşılardan her biri bir sanat barındırır (Kapalıçarşı tabiri sonradan çıkmıştır). Fatih, Türk İslam İstanbul'unu kurarken Bedestan ve Büyük Çarşı'dan başka Haliç'e doğru Tahtalkal'a (bugünkü Tahtakale) ticaret merkezini ihdas etti. Bugün de İstanbul'un iş hayatı, bu iki bölgeye dayanır. Birisi Kapalıçarşı etrafındaki merkez, buraya Edirnekapı'dan gelen kervanlar mallarını getirirler (onun için Edirnekapı'ya yakın Karagümrük emini vardır). İstanbul'un ikinci önemli iş bölgesi Haliç'teki liman bölgesidir. Eminönü'nden Zindankapı'ya kadar olan bölgedir. Eminönü'nde Eminönü gümrük emini oturur. Bu bölgede daha Fatih zamanında belli başlı kapanlar, şehrin ihtiyacı olan eşyayı limana getiren gemilerin demir attığı limanlar yer alır. Yağ Kapanı, Bal Kapanı, Yemiş Kapanı ve Un Kapanı gibi. Görülüyor ki, Fatih devrinde İstanbul'un ekonomik hayatında en önemli tesisler kurulmuştur. İstanbul'u anlatmak için günlerce konuşabilirim. Bugün İstanbul Konstantiniyye veya Avrupa'nın şu veya bu merkezi değildir. Milletler tarih bilinciyle yaşar.

28

KENDİMİ OSMANLI TARİHİNE VERDİM*

Sayın Prof. Halil İnalcık Osmanlı tarihi alanında dünyaca ünlü bir bilim adamı olup önde gelen birçok akademisyenin hocasıdır. 1973'teki Osmanlı İmparatorluğu - Klasik Dönem (1300-1600) *kitabından başlayarak uluslararası yayınevlerinde pek çok kitap yayımlandı. Hâlen çalışmalarını Bilkent Üniversitesi'nde sürdürmektedir. Arşivini bağışladığı Bilkent Üniversitesi bünyesindeki Halil İnalcık Center for Ottoman Studies (Halil İnalcık Osmanlı Çalışmaları Merkezi) 2002'de açılmıştır.*

Araştırma konularınızı nasıl belirlersiniz?

Evvela ben Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel tarihi konusunda çalışmaya nasıl karar verdiğimi anlatmak isterim. Atatürk, DTCF'ni kurduğunda kırk yatılı öğrenci alacaktı. Beş yüz kişinin içinde birinciliklе kazandım ve fakültenin ilk öğrencisi oldum. Fakültede Almanya'dan gelen bilim adamları bulunuyordu. Herkesin araştıracağı konuya göre kendilerini geliştirmelerini istediler. Benim de Orta Asya Türk tarihini araştırmamı bunun için de Çince öğrenmemi istediler. Ben ise Çinceyi ezbere dayanan bir dil olduğu için öğrenmek istemedim. Çünkü ben ezberden ziyade fikrî çalışmalara daha çok önem veririm. Sonra düşündüm, kaynakları çok olan ve araştırma imkânları olan Osmanlı tarihine yöneldim. Benim fikrî yaklaşımım için kaynakların mevcudiyeti çok önemli.

Tarihçi kendini iyi tanımalı temayüllerini bilmeli, neyin peşinde gideceğini belirlemeli. Sevmediğiniz bir konuda çalışamaz ve ilerleyemezsiniz. Mesela bayan tarihçiler, kadınların tarihi konusuna meraklıdır ve o konuda araştırma yapmaya meyillidirler. Ben büyük bir hırs ve sevgiyle kendimi Osmanlı tarihine verdim.

Toplumuna katkı yapacak olan konuyu seçmeli. Fransa veya Roma tarihi gibi çok çalışılmış konular yerine Osmanlı tarihi gibi henüz tamamıyla

* Salim Koçak, 20 Haziran 2011.

araştırılmamış ve Batılılar tarafından yanlış yorumlanan bir tarih konusu seçmek daha önemli. Mesela Barbaros ismi İtalyanların bizim en büyük generalimize verdiği addır. Biz onu kullanırız ama onun gerçek adı Hızır'dır.

Batılılar, Fransız İhtilâli'nden sonra azınlıkları ezdiğimizi düşünürler ve bize bu gözle bakarlar. Onun için yanlış yorumlanmış bir konuyu tayin edeceksin ve o konu üzerinde duracaksın. Hammer'de büyük yanlışlar var ama biz hâlâ onun peşindeyiz. Avrupa'da Osmanlı'yı öven kitaplar yazarsan satamazsın. Çünkü Batılılarda hâlâ önyargılar var. Bu sebeplerden dolayı başkalarının hata veya ön yargılarla ele aldıkları konular seçilmeli ve öncelik millî tarih konularına verilmeli.

Belirlediğiniz konuyu nasıl araştırırsınız? Araştırma süreci nasıl ortaya çıkar?

Ele alacağınız konu hakkında o zamana kadar yazılmış literatürü gözden geçirmeli ve neler yapıldığını belirlemelisiniz.

Araştırma konunuzla ilgili veri toplama, analiz etme ve değerlendirme süreçlerini nasıl gerçekleştirirsiniz?

Bu konuda şu kitabı tavsiye ederim: "Ch. V. Langlois Ve Ch. Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, Çeviren: Galip Ataç, İstanbul, 1937". Öncelikle konuma uygun kaynakları arşivde bulmam gerek. Vakfiyeler, tahrir defterleri gibi farklı kaynaklardan istifade ederim. 1953 yılına hazırlık için 1947'den itibaren hazırlanmaya başladım. Fethin 500. yıl dönümünde Fatih dönemini kaynaklara dayanarak açıklamak istedim. Çünkü Batılılar bu konuya menfi yaklaşıyorlardı.

Fatih devri hakkında bulduğum on beş tahrir defteri ve diğer orijinal vesikalar o dönem hakkında yeni ve önemli eserler ortaya çıkarmamı sağladı. Konu hakkında topladığınız kaynaklar yeterli değilse konuyu değiştirebilirsiniz. Ayrıca araştırdığınız konu çerçevesinde elde ettiğiniz veriler yeni eserler yazmanızı da sağlar. Örnek olarak benim Fatih devri konusunda yaptığım tetkiklerde Hristiyan sipahiler konusu karşıma çıktı ve o konuda bir makale yazdım. Bu makale Osmanlı Devleti'nin yerli askerî birliklerini kendi ordusunda nasıl istihdam ettiğini göstermesi bakımından önem taşıyordu.

Bir eseri analiz ederken öncelikle bu eser yanlış bilgiler içeriyor diyerek bu eserin yanlışlığını nasıl ortaya çıkarırım konusu üzerinde odaklanmalısınız. Yanlışlığı tespit ettiğiniz zaman hakikat ortaya çıkar. Kaynağın sahibi Hristiyan ise Müslümanlar hakkında bir önyargı ile konuyu kendi tarafına yontabilir. Yahut sultanın adamıdır. Sultanın rakibini yanıltır. Buna iç tenkit

denir. İç tenkitle, kaynağın ortaya koyduğu bilgiler içinde gerçeği tam olarak yansıtmayanlar tespit edilir. Bulunan bir ferman sahte ise onu kullanamazsın. Kaynağın bu yönüyle değerlendirilmesine de dış tenkit denir. Bu yüzden öncelikle dış tenkit yapılmalıdır.

Eserlerinizi yazarken nelere dikkat edersiniz?

Benim eserlerimi iyi okursanız kullandığım yöntemleri görebilirsiniz. Bu açıdan Halil İnalcık'ı iyi okumanızı tavsiye ederim. Konunun takdiminde yazım sırasında şu husus çok önemlidir: Öncelikle ele alınacak konu hakkında daha önceden yapılan tetkiklerin neler olduğu, bunların nasıl ve ne düzeyde kullanıldığı, tarafgirlik yapılıp yapılmadığı hususlarına açıklık getirilmelidir. Buna Fransızcada *mizansen* denir. Tetkik eser yazanların yanlışlıklarını ve eksikliklerini sıraya koyacaksın.

Tarih ilminin zaman ve mekân olmak üzere iki prensibi vardır. Tarihi *ben ve öteki* gibi sosyolojik kriterlerle değerlendiremezsiniz. Buna benzer şekilde *merkez ve çevresi* gibi Amerikan tarihi için geçerli olan ancak bizim tarihimizi değerlendirirken kullanılamayacak olan yaklaşımları kullanmamak daha doğru olur.

Örnek olarak timar sisteminin Osmanlı'da Japonya'da ve Çin'de uygulamalarını karşılaştırmak istersen manasız olur. Çünkü tarihî olaylar belirli bir zaman ve mekân içinde anlam kazanmıştır. O olayları o mekândan ve zamandan mücerret düşünürsen o olay tarih olmaktan çıkar. Tarih biliminde XIII. yüzyılda Anadolu'daki ticari muamele ile XVIII. yüzyıldaki İtalya'daki ticari muamele karşılaştırılamaz.

Osmanlıcaya gelince divan dili aynen Farsçadır. Çünkü Osmanlı divanında fermanlar Farsça taklididir. Bu nedenle Farsça kelimeler kullanılır. Yazışmalarda kullanılan bu üslup uluslararasıdır. Yazıcılar da bu yazıyı medreseden öğrenirdi. Bu arada Osmanlıca konusunda Redhouse ve İsmail Parlatır'ın hazırladıkları iki lügati tavsiye ederim.

M. F. Köprülü hoca en büyük bilim, tarih bilimi derdi. Çünkü dil bileceksin, tahlil ve terkip kabiliyetlerin olacak. Mesela ben bir yıl hukuk fakültesine gidip hukuk öğrendim. Kanunnâmeler üzerine yazdıklarımı biliyorsunuz. Sosyoloji de bilmeniz gerek. Mesela *Annales School* toplumu yönlendiren ekonomi, para gibi konuları ele alıyor.

Tarih devirden devire değişir bugün yazılan tarih elli sene sonra hiçbir mana ifade etmez. F. Braduel, nüfusun ve paranın önemli olduğunu belirtiyor. Jacques Le Goff da toplumu şekillendiren şeyin mantaliteler olduğunu düşünüyor. Mesela bugün seçim yapacağız, türban takanlar buna karşı olan partiye oy verir mi, vermez. Demek ki tarihî olayları düşünceler, anlayışlar yönlendiriyor.

Dil bilip telifleri her dilden okumak lazım. Tefsir için ise belirli bir felsefeye sahip olunmalı.

Çalıştığınız alanın zorlukları nelerdir? Bu zorlukları aşma konusunda mesleğe yeni girmiş tarihçilere neler önerirsiniz?

Osmanlı tarihini yazmak için beş dil öğreneceksiniz: Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca ve Rusça. Mesela Osmanlı tarihinin iki önemli Bizans kaynağı Kantakuzenos ve Gregoras Almancaya tercüme edildi.

Bir eserinizi nasıl yazdığınızı, bu eseri nasıl bir süreçte ortaya çıkardığınızı anlatır mısınız? Mesleğe başladığınızda yaptığınız ilk çalışmalar ile bugün geldiğiniz noktada yaptığınız çalışmalar arasında metodolojik olarak hangi farkların olduğunu düşünüyorsunuz? Birkaç örnek ile açıklar mısınız?

Ben 1950'den önce fakülteye yazıldığımda arşivlere inip doğru bilgelere ulaşmayı amaçladım. Batılıların Osmanlı tarihi üzerine tefsiri düşmanlık üzerinedir. Ben siyasi tarih, devlet tarihi ve askerî tarih çalışmayacağım dedim. Toplum tarihi çalışmaya karar verdim. Fatih devrinin para politikasını incelemeyi amaçladım. Mesela Fatih, gümüş akçeyi yasaklıyor. Bu devletin çıkardığı yeni akçelerin kullanılmasını istiyor ve eski akçeleri gümüş fiyatı üstünden topluyor. Eski akçe bulabilmek için hanlarda tüccarlar aranıyor herkes şikâyetçi oluyordu. Fatih ölüp Bayezid başa geçerken (bunu yeni keşfettim) yeniçeriler başında durup yeni akçe çıkarmamaya yemin ettirdiler. Bu çok önemli bir konudur ve tarihçiler dikkat etmezler. Bayezid bunlara yemin ettiği için tahta geldi. Ayrıca o evkaf ve emlakı yeniden sahibine vermeyi de vadetti.

Ben daha fakülte sıralarında devlet tarihi çalışmamaya karar verdikten sonra 1950'lerde F. Braduel'i keşfedince 'bu tarihçilik benim tarihçiliğimdir' dedim. F. Braduel nüfus değişikliği ve iklim gibi konuları da hesaba katarak bir tarih yazıyor. Ben de Osmanlı'nın medeniyet kültürel ve toplum tarihi üzerine çalışmaya karar verdim ve bugüne kadar da aynı şekilde çalışmaya devam ettim.

29

BİZANS GÜNLERİNDEN BERİ PATRİKLİK DAİMA SİYASET İÇİNDE OLMUŞTUR*

Yunanistan Dışişleri Bakanı cidden başarılı bir diplomat. Türkiye'den ayrılmadan yaptığı beyanatlarla, "AB Türkiye'nin yanında olmalı ve hedefi yani tam üyeliği sağlanmalıdır," diyor ve ilave ediyor. Sayın Bakoyanni'ye göre Türk vatandaşı patrik Türkiye'yi temsil eden en iyi büyükelçi olurmuş. Hayır, İstanbul'da oturan ekümenik patrik Yunanistan'ın gelecekteki planlarını en iyi temsil eden kişidir. Eğer Türkiye'nin büyükelçisi ise Kıbrıs ve başka sorunlarda neden Türkiye'ye destek olmuyor ve Yunan talepleri karşısında tavır almıyor. Biz Türkleri o derece safderun görmek isteyen Sayın Dışişleri Bakanı yanılıyor. Ekümenik bir patriğin kime hizmet edeceğini kendi davasını destekleyenler iyi bilir. İsmet Paşa Lozan'da patrikliğin Türkiye devletinde yeri olamayacağını ileri sürerek İstanbul'u terk etmesi için direndi, kabul ettiremedi ve sonunda Batı'nın ısrarıyla İstanbul'daki Rumların bir dinî cemaat başkanı olarak kalması koşuluyla patrikliğin kalması maddesi Lozan Antlaşması'nda yer aldı. Lozan Antlaşması'nda İstanbul'da oturan Rumların mübadeleye tâbi olmayacağı 2. maddede kabul olunmuştur. İstanbul Rum cemaatinin dinî işlerini temsil etmesi dolayısıyla metropolitler meclisinin seçtiği patriği İstanbul valisi tasdik edecekti ve bu teamül Osmanlı devrindeki teamüldür. Sultan seçimi tasdik ettikten sonra Patrik cemaat üzerinde otorite sahibi olurdu. Berat örneği için bkz. Benim *The Status of the Grek Orthodox Patriarch under the Ottomans* ve şu kitapta: *Essays in Ottoman History*, İstanbul: Eren 1998, 195-228.

Yakınlarda bir Yunanlı hukuk uzmanı Türkiye Cumhuriyeti'nde patrikliğin birtakım merasim ve oldubittilerle Lozan'daki statüsünü tamamıyla değiştirdiğini tespit etmiştir. Theodore Papadopoulos, *Orthodox Church and Civil Authority* ve Metropolit Konstantinides *The Ecumenical Patriarchate* adlı

---

* Utku Çakıröz, *Milliyet*, 11 Kasım 2011.

makalelerinde Lozan'da tespit edilmiş olan mütevazı statünün nasıl değiştiğini analiz etmişlerdir. *Journal of Contemporary History*, vol. 2. not. 4: *Church and Politics* (Oct. 1967). Papadopoulos, patriğin "civil jurisdiction" mülki hukuk dairesinde önemli faaliyet gösterdiğini belirtir. Bizans döneminde patrik siyaset üzerinde birinci derecede rol oynardı. Fakat İstanbul'un Osmanlı hâkimiyeti altına girmesiyle hukuki durumu ve imparatorluk içinde faaliyet alanı tamamıyla kısıtlanmıştır. Patrik Bartholomeos'un bugün tarihî gerçekleri saptıran temelsiz iddiaları vardır. Bartholomeos bugün dünyada 80 kadar Ortodoks metropolit ve başpeskopos bulunduğunu, bunların kendi ifadesiyle, "Osmanlı devrinde olduğu gibi" İstanbul'da Sen Sinod'da temsil edilmesi gerektiğini iddia etmekte (*Aksiyon*, 22 Eylül, 2003). Osmanlı dönemine atfolunan bu iddia tamamıyla yanlıştır. Osmanlı ülkesindeki metropolitler aralarında patriği seçer, sonuç sultana arz olunur, sultan bir beratla Rum tebaasının dinî işlerine bakmak üzere seçimi tasdik eder. Patrik ancak bundan sonra hukuki bir otoriteye sahip olur ve yalnız imparatorluk içindeki Rum halk ve din adamları üzerinde yetki sahibi olur. İmparatorluk sınırları ötesinde Ortodokslar üzerinde hiçbir otoritesi yoktur. Dinî bakımdan da Peç'te bir Sırp Patriği Orido'da başka bir patrik vardı, Rusya'da bağımsız bir Ortodoks patriği vardı. Osmanlı merkeziyetçi idaresi Ohrida ve Peç patrikliklerine son verdi ve imparatorluğun Ortodoks halkı üzerinde İstanbul Rum patriğine tam yetki verdi. XIX. yüzyılda Bulgarlar İstanbul patriğine karşı kendi kiliselerine *ekzarh* idaresinde özerklik kazandırdılar. Günümüzde Patrik Bartholomeos'un dünya Ortodoks halklarının üzerinde ekümenik, evrensel dinî reislik iddiası tarihî verilere tamamıyla aykırıdır. Metropolit Konstantinides İstanbul fethiyle Bizans dönemindeki ekümenik Patrik statüsünün tamamıyla değiştiğini itiraf eder (s. 6). Sultanların patrik tayin belgesi açıktır. "Nişan-i hümâyûn hükmü oldur ki... Simeou'u Patriarh nasb ettim" diyerek onu bir devlet memuru gibi Ortodoks halkın sırf dinî işlerine bakmak üzere tayin ediyor, metropolitlerin "azli ve nasbı elinde olan" diyor. Evlenme ve miras işlerinde Ortodoks din kurallarını yürütmek üzere otoritesini tanıyor. Papadopoulos'a göre bugün patriklik bu oldubittilerle Türkiye'de ve dünyada statüsünü tamamıyla değiştirme gayretindedir. Sayın Gül'ün cumhurbaşkanlığa seçilişinde Patrik Bartholomeos'un tebrikleri, bu çeşit oldubittilerin yerleşmiş olduğunu kanıtlayan bir harekettir. Patrik Bartholomeos, patrikliğin Bizans döneminden beri "kesintisiz devam ettiği ve Bizans dönemindeki evrensellik iddiasını temsil ettiği" davasındadır.

Karamanlis, Yunan halkının duygularını yansıtarak Atina gazetelerinin protestolarına rağmen bu "dostluk" ziyaretini neden yaptı? Aslında bu Yunan

hükümetince iyi hesaplanmış bir diplomatik saldırıdan başka bir şey değildir. Türkiye hakkında görüşleri bilinen Alman ve Fransız başbakanlarının yakında buluşması ve Türkiye için bu hayati karar arifesinde Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Ankara'ya bir çıkarma yaptılar, üzerinde durdukları ilk konu ilginçtir: biz, herkesten çok Türkiye'nin AB'ye girmesini destekliyoruz diyorlar, ama Türkiye de bu "dostunun" askıdaki şu taleplerini kabul etsin, Rum Kıbrıs egemenliğini tanısın, İstanbul'da Patrik'in evrensel Ortodoks dünyasının başı olduğunu kabul etsin, Ege'de savaş tehdidinden vazgeçsin, fiilî durumu tanısın vb. Bu taleplerin altında yatan diplomatik ihtar şudur: Bunlar yerine getirilmezse Türkiye AB'ye giremez, yakında unutmayın, AB'nin asları yakında karar alacak.

Açık gerçek şudur: Türkiye AB üyesi olunca bütün bu sorunlar kendiliğinden çözüme kavuşmuş olur diyorlar. Burada Yunan diplomasisinin oyunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Türkiye şu sıkışık durumunda Yunanistan'ın tüm taleplerini elde etmeye mecbur olur. Yunan ondan sonra asıl maksadını meydana vuracak, vetosunu kullanacaktır. Yunanistan'ın Türkiye'nin AB'ye girmesini, Türkiye karşısında kendi güçlü durumundan vazgeçeceğini düşünmek mantığa aykırıdır. Türkiye AB dışında kaldıkça, baskı imkânı vardır. Yunan diplomasisi bu taktiği kullanmaktan asla vazgeçemez. Patrik *Aksiyon* dergisine verdiği beyanlarda ilan etti, "Benim dünyada evrensel konumumu tanımazsanız AB'ye giremezsiniz," dedi.

Kıbrıs'ı AB'ye sokan Yunanistan'dır, Türkiye ile doğrudan karşılaşmak istemediği konularda Kıbrıs'ı konuşturur. Gerçek şudur: AB'nin Türkiye politikasını, Yunanistan dikte etmektedir. Son AB raporu açıktır; Türk limanlarını açınız isteği, Yunan-Kıbrıs baskısıyla rapora girmiştir. AB devlet adamlarından bazıları Türkiye'ye karşı birliğin Yunan politikasının bir aleti haline düşmesinden rahatsızdır, keşke Kıbrıs'ı çözümsüz AB'ye sokmasaydık diyenler vardır.

Oyun açıktır: Yunan-Kıbrıs kıskacı Türkiye'nin mutlaka AB'ye katılma arzusunu istismar etmekte. Yunan davalarını daima benimseyen "philhelen" Avrupalının tarihî geleneği Yunanlılara cesaret vermektedir. Türkiye'de "Türk-Yunan dostluğuna" samimiyetle inananlar, oyunu göremeyenler vardır. Bağnaz olmamak, yeni dünya koşullarını tanımak, dar ve katı geçmiş bağlantılara körü körüne esir olmamak gibi düşüncelere kapılmak kendi kendimizi aldatmaktır. Bugün diplomaside böyle görünmek belki gerekli olabilir. Ama diplomasi bir tarafa, Türkiye var oldukça onun temel taşlarını unutamayız. Tarihte hiçbir zaman yanılmayan Türk kamuoyu, Yunan-AB oyununu anlamış, bugün AB'ye katılma isteği yüzde yetmişlerden yüzde elli altına düşmüştür.

Patriğin iddialarını Yunan desteğiyle kabullenirsek, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşı Lozan delinmiş olur.

Yunanistan'ın açıkça desteklediği dava, patrikliğin üniversal statüsünün tanınması, Yunanistan'ın *Megali Idea* çerçevesinde asla terk edemeyeceği bir davadır ve uzak emellerine doğru atılmış önemli adımların başındadır. Yunanistan'da Karamanlis ziyaretine karşı tepki ilginçtir. Yarın başka bir hükümet bu duygulara cevap verebilir.

Yunan diplomasisinin iddia ettiği gibi Heybeli Ada Ruhban Mektebi'nin yeniden faaliyete geçmesi sadece eğitimin serbestliği ile ilgili bir dava değildir, aslında bu patriğin evrensel planını gerçekleştirmesinde önemli bir adımdır. Bu mektebe Ortodoks dünyasının her tarafından Ortodoks teolojisi tahsili için din adamları gelecek, bunlar arasından yetişecek metropolitler, ileride patriğin seçilmesinde rey sahibi olacak. Lozan maddesine aykırı olarak Amerika'da Ortodoks kilisesi başında Athenogoras patrik seçilmiş ve "Yunan dostluğu" namına bu oldubitti o zamanki Türk hükümetince kabul edilmiştir.

Türkiye AB'ye katılma iradesiyle tüm Yunan istekleri karşısında nasıl bir tutum izlemelidir? Diplomatik ataklar karşısında yine diplomasi nezaketinden ayrılmamalı, karşı tarafın asıl hedeflerini görmemezden gelip; güler yüzlü kalmalıdır. Türkiye'nin diplomatik taktiği şöyle olabilir, "Dostum, Yunanistan, bütün bu sorunlar Türkiye AB üyesi olunca kendiliğinden çözüme kavuşacaktır; niye beklemiyorsun, dediğin gibi bu konuda samimi isen AB'ye katılmamızı niye beklemiyorsun, diyebiliriz.

Patrik, İstanbul'da evrensel görünümünü kanıtlama çabasında. Bu yolda "Yunan dostluğu" adına oldubittilere göz yumma ile patrik bugün bu evrensel statüyü fiilen gerçekleştirmiş görünmekte, Türkiye'yi ziyaret eden devlet başkanları, başvekilleri kendisini ziyaret vazgeçilmez bir protokol gereği görmekte.

Şu gerçeği daima hatırda tutmalı: Bizans günlerinden beri patriklik daima siyaset içinde olmuştur. Yunanistan'da bugün de kilise, kamuoyu üzerinde en belirleyici bir role sahiptir. Sıradan Yunanlı için Ortodoks kilisesi, İstanbul ve Patrik, Bizans İmparatorluğu'nun ihyası ideali için asla kaybolmayan semboldür. Mektep sıralarından başlayarak sıradan Yunanlı bu inançla yaşamakta ve geleceğe bakmaktadır.

30

OSMANLI PARA TARİHİNİN EN BÜYÜK ÂLİMİNİ KAYBETTİK*

Rahmetli Halil Sahillioğlu yakın dostumdu. Kendisi Ömer Lütfi Barkan'ın en güvendiği ve takdir ettiği bir ilim adamıydı. Menşei dolayısıyla Arapçaya tam anlamıyla hâkim bulunan Sahillioğlu'nun Osmanlı para tarihinin en büyük araştırıcısı olduğuna kuşku yoktur.

Fransız tarihçisi Fernand Braudel İstanbul'da Ömer Lütfi Barkan'ı ziyaret ettiği zaman ona, kendisiyle çalışmak üzere bir asistanın Paris'e gönderilmesini önerir. Bunun üzerine Barkan asistanı Sahillioğlu'nu Braudel'in yanına gönderir. Paris'te araştırmalarını "Osmanlı Para Tarihi" üzerinde yapan Sahillioğlu'nun doktora tezi, hâlâ aşılamayan temel bir çalışmadır. Daha sonra birçok yazar bu tezi kaynak olarak kullanmıştır.

Sahillioğlu, Osmanlı maliyesinin en çetin sorunları üzerinde çalışarak bu konuları aydınlığa kavuşturmuştur. Biz tarihçiler, Osmanlı para ve maliye tarihinde daima onun eserlerine başvurmaktayız.

Tam bir arşiv müdavimiydi!

Kendisi âdeta Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne seccadesini sermiş, gece-gündüz çalışan bir araştırıcıydı. Bana arşivde tetkik edeceği belge ve defterlerin uzun bir listesini gösterdiğini hatırlıyorum. Bu araştırmalar bütün çalışma hayatını doldurmuştur. Fakat araştırmalarına kıyasla yayımladığı makale ve eserler çok az sayıdadır.

Osmanlı Arşivi'nin müdavimlerinden olan Sahillioğlu'nun ilginç yanlarından biri de, arşive ve arşiv belgelerine bağımlılığı sebebiyle ikinci el literatüre değer vermemesi ve bunları okumamasıydı.

---

* *Derin Tarih*, Nisan 2012, sayı: 1.
Değerli hocamızın metnine, özel müsaadesiyle *Muhafazakâr Düşünce* dergisinde çıkan "Türkiye'de modern tarihçiliğin kurucuları" başlıklı yazısından eklemeler yapılmıştır (Sayı 7, Kış 2006, s. 135-36). (DT)

Rahmetli Halil Sahillioğlu'nun başka bir önemli eseri de *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*'dir. Bu döneme ait Osmanlı tarihinin ana kaynaklarından biri olan Telhisler'i tam bir vukufla yayımlamıştır.

Dr. Sahillioğlu (Arapça makalelerinde tercihen kullandığı adıyla "Sâhilî"), *Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750)* başlıklı makalesinde önceki araştırmalarını özetledi. Kamerî ve Şemsî tarihler arasındaki zaman farkı ve bunun Kapıkuluna yapılan ödemelerde yarattığı sorunlar hakkındaki araştırmayı kendisine borçluyuz.

Ekonomi, muhasebe, ticaret...

Halil Sahillioğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda kredi uygulamalarıyla da ilgilenmiş, bir nevi çek yerine geçen "Kitâbu'l-kadı ve süfteceler" üzerine ilginç bir inceleme yapmıştı. Para tarihi uzmanlık alanı olmakla beraber genel ekonomi tarihine ait konularda da esaslı araştırmalar yayımlamıştı. Ticaret tarihi, muhasebe ve bütçeler, nümizmatik, fiyatlar, imalat ve esnaf bu incelemeler arasında yer alır. İstanbul tarihi için ana kaynak olan *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546)* adlı eserin büyük emek isteyen transkripsiyon ve mükemmel dizinini de ona borçluyuz.

Hataylı bir aileden gelen Sahillioğlu, çeşitli Arapça dergilerde 20'nin üzerinde makale yayımlamıştı. Barkan'ın izinden yürüyerek genellikle Osmanlı ekonomik ve sosyal tarihi üzerine ilginç konularda "yarı-mamûl" malzeme üreten bir araştırmacıydı. Bu ön mesai, kuşkusuz sağlam bir tarih ortaya çıkarmanın ilk yoludur.

Bu vesileyle kendisiyle ilgili bir hatıramı açıklamak isterim. *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914* (Cambridge, 1994) adlı kitabı hazırlarken para tarihi bölümünü yazmasını Halil Sahillioğlu'na teklif etmiştim. Fakat kendisi bu bölümü yazmayı üstelenemeyeceğini söyledi, çünkü yoğun bir şekilde arşivde çalışıyordu. Teklifimi reddederken verdiği cevaptan, "Bu işi yeni başlayanlar ele alsın" demek istediği izlenimini edindim. O reddedince Şevket Pamuk'a teklif ettim, kabul etti. Şevket Pamuk da para bölümünü yazarken Sahillioğlu'nun araştırmalarını esas almıştır. Fakat ben Osmanlı para tarihinin en büyük otoritesi olarak bu bölümü Halil Sahillioğlu'nun yazmasını isterdim.

Kısaca söylemek gerekirse, rahmetli Halil Sahillioğlu Osmanlı tarihinin en çetin para ve maliye sorunlarına ışık tutan, büyük bir araştırmacı âlimdi.

31

DUA EDİN 100 YAŞINI GÖREYİM*

Prof. Dr. Halil İnalcık, yaşayan en büyük Türk tarihçisi... 1916 doğumlu İnalcık, en son The Survey of Istanbul 1455 (İstanbul Tahriri) *adlı çok ses getirecek eserini yayımladı. 60 senedir İstanbul ve Fatih üzerine çalıştığını söyleyen İnalcık, yine ezber bozacak bilgiler paylaşıyor. Ona göre Avrupa'nın İstanbul üzerine bakışı yanlı ve gerçek dışı. Fatih, İstanbul'u yakıp yıkmadı. Talan edilmiş bir şehri zirveye taşıdı. İnalcık'a göre Türkiye, iç meselelerini bir an önce halletmeli. Bunların başında da yeni anayasa geliyor.*

Prof. Dr. Halil İnalcık, evin balkonundan el sallıyor ve "Hoş geldiniz, şeref verdiniz," diyor. İnalcık Hoca'nın evinin her köşesi kitaplarla kaplı. Kendi deyimiyle atölyesi... 97 yaşında olmasına rağmen gayet dinç, sağlıklı ve nüktedan. Yeni kitapları ile ilgili çalışmalar yaptığı odaları gösteriyor bize. Duvarda 1989 yılında kaybettiği eşi Şevkiye Hanım'ın büyük bir resmi göze çarpıyor. "Hanım olmayınca ev böyle dağınık oluyor işte," diye iç geçiriyor bir ara. Halil Hoca'nın günlük ihtiyaçları kendisine tahsis edilen bakıcı bir hanım tarafından karşılanıyor. Evdeki her eşyanın ayrı bir hikâyesi var. Ama en çok balkona bakan koltuk, hoca için ayrıca önemli. Çünkü bu koltuğa oturup bahçedeki kavak ağacı ile dertleşiyor; hatta ona şiirler okuyor... Kitaplar ve yazma ile ömrünü geçiren İnalcık'ın tek isteği eserlerini tamamlamak. "Dua edin de Tanrı bana 100 yaşını görmeyi nasip etsin," temennisinde bulunuyor.

Bugün Osmanlı deyince akla ilk sizin çalışmalarınız geliyor. Geriye dönüp baktığınızda "Daha üretmem gereken eserler var," diyor musunuz?

Olmaz mı... Ben yazarken hâlâ heyecanlanıyorum. Evin her odası ayrı bir atölye. Bir oda Fatih ve İstanbul kitaplarımla dolu. Diğer odada *Devlet-i Aliyye*'nin ikinci cildi için gerekli çalışmalarım var. Yemek masamın üstü Bizans tarihi kitaplarıyla çevrili. Hatta bir misafirim gelmişti, kitapları görünce bana, "Siz nerede yemek yiyorsunuz?" diye sormuştu. Bunun dışında

* Samet Altıntaş, Sevim Şentürk, *Zaman Pazar*, 4 Kasım 2012.

evimin başka bir köşesini ise Rusya üzerine yaptığım çalışmalara ayırdım. Benim hayatım kitaplarımı yazmak ve tamamlamak üzerine kurulu. Bunları bitirmeden ölmek istemiyorum. Tezgâhın üstünde dört kitap çalışmam var, yüzde 80'i bitti sayılır.

Allah ömür versin 100 yaşınıza az kaldı...

Üç sene kaldı... 100 yaşını iple çekiyorum. İçimde hâlâ çalışma azmi var çünkü. Dua edin de 100 yaşından sonrasını da göreyim... Yeni kitaplarımla ilgili sizinle yine görüşürüz. Son zamanlarda romatizma ve kireçlenme dolayısıyla pek çıkamıyorum dışarıya. Kendime dikkat etmem gerekiyor.

Kendinize dikkat etmek için neler yapıyorsunuz?

İlimle uğraşmanın verdiği bir zihin açıklığı var. Herkes böyle söylüyor. 97 yaşındayım ama hâlâ bunamadım. Onun dışında erken yatıp erken kalkıyorum. Şaşıracaksınız ama uyku saatim 22.00. Sabah 06.00'da uyanıyorum. Kahvaltıda, doktorlar tarif ederken kullanıyorlar ya, kibrit kutusu kadar beyaz peynir yiyorum. Zeytin ve zeytinyağı soframdan eksik olmuyor. Domates, salatalık, bir de yumurta oluyor. Yumurta Tanrı'nın bir mucizesidir. Bağırsakları yumuşak tutmak için incir, kayısı yiyorum. Yanında da sütlü kahve içiyorum. Kırk sene önce sigarayı bıraktım. Washington'da Şükrü Elekdağ'ın tertip ettiği yemekte bir beyefendi vardı. Baktım konuşamıyor. Sebebini sordum, "Çok sigara içmekten gırtlak kanseri oldu," dediler. Ertesi gün sigara paketini çöpe attım.

Araştırmalara, kitaplara ara verip uzaklaşmak, kaçmak istediniz mi?

Hani, şu beş-on katlı turist gemileri var ya, onlara atlayıp dünya turu yapmak istedim. Buna niyetlendim hatta ama kitaplar... Aklım hep onlarda. Peşimi bırakmıyorlar. Kaçamadım o yüzden.

KÜTÜPHANEMİ UÇAKLA GETİRDİLER

Yıllarca Amerika'da devam ettiğiniz çalışmalarınızı bırakıp 1993'te Türkiye'ye gelmek zor olmadı mı?

Rahmetli İhsan Doğramacı, beni Amerika'dan Türkiye'ye getirmek istediğini söyledi. Ben de, "Katiyen olmaz, kitaplarımı bırakıp Türkiye'ye yerleşirsem faaliyetlerim kesilir. Benim bütün kütüphanem burada, 10 bin kitabım var, gelemem," dedim. İhsan Bey de hiç düşünmeden, "Kitaplarınızı da getirtiriz," diye cevap verdi. Ve hakikaten kitaplarımı, 250 koliyi 17 bin dolar verip uçakla getirtti. İyi de oldu. Adıma enstitü kuruldu. Kitaplarım için özel kütüphane açıldı. Ve buradan bir sürü tarih talebesi yetişti.

Türkiye'ye gelişinizle Osmanlı Tarihi çalışmaları farklı bir boyut kazandı. Öncülük ettiğiniz Osmanlı arkeolojisi bilinmeyen bir alandı.

Arkeologlar, "Osmanlı arkeolojisi olmaz," dediler bana. Ben de kuruluş döneminin bu kazılarla aydınlatılabileceğini hiç durmadan anlatmaya çalıştım. İlk kazıyı da Osmanlı'nın ilk sarayı Bursa Bey Sarayı'nda yaptım. Bugün sarayın tavan duvarlarına ulaşıldı kazılarla. Hatta geniş bir Bizans dehlizine de ulaştık. Bütün bunlar, Osmanlı'nın ilk dönemlerini açığa çıkaran çalışmalardı. Benim gibi bir çılgın daha ortaya çıkarsa o kazılar devam eder.

Kuruluş dönemi ile ilgili çalışmalarınız hayatınızın önemli bir parçası. Bunun yanı sıra yakın dönemlerle ilgili de araştırmalarda bulunuyorsunuz. Mesela Rusya ile ilgili "Çok yönlü bir araştırma içindeyim" dediniz... Rusya'yı gündeminize almanızın sebebi nedir?

Hiçbir devlet birdenbire kesilmez, devamlılık vardır. Tarih, tekerrür etmez. Ama ana hatlarıyla bir milletin kültürü vs devam eder. Rusya, tıpkı Çarlık Rusyası gibi Türkiye'yi çevirmeye çalışıyor. Suriye meselesinde Putin'in beyanı, gayet tehditkâr... İlişkilerimiz çok samimi görünüyor. Ama Rusya'nın geleneksel politikası şudur: Her şeyden evvel Boğazlar'ın kontrolünü elinde tutmak. Biz bunu Montreux'de çözüme kavuşturduk. Türkiye, Batı ve Rusya arasında muvazene içinde. Bu denge, Avrupa'nın aleyhine geliştiği zaman Türkiye tehlikededir. Bugün İngiltere'nin yerini ABD almıştır. Bu durum son zamanlarda sarsıldı. Batı'da ana mesele ekonomi meselesi. Rusya ile ittifak halinde Çin ortaya çıktı. Dünya stratejisi Türkiye aleyhine işliyor. İki sene önce komşularımızla dosttuk. Gayet başarılı bir diplomasi vardı. Ama Rusya'nın kurnaz bir siyaseti var. Türkiye'yi güneyden çeviriyor. Asıl mesele Rusya ile Batı. Bu sebepten Şark meselesi hâlâ devam ediyor. Avrupa ile Rusya arasında Türkiye'nin geleceği konuşuluyor. Türkiye'nin varlığı iki süper güç arasında.

Dünya stratejisinde Türkiye'nin yerini nasıl okuyorsunuz?

Dünya stratejisinde iki senedir büyük bir değişim var. Rusya Türkiye'yi koltuğunun altına aldığı anda Avrupa bitmiştir. Rusya, Batı karşısında çok güçlü. Afganistan'da niçin büyük devletler mücadele halindedir? Afganistan Asya'nın tavanıdır. Çin'i, Pakistan'ı, Hindistan'ı, İran'ı kontrol edersiniz. Oradaki mücadelenin sebebi bu. Afganistan, dünya politikasının merkezi. Vaktiyle Çin, Rusya hâkim olmak istedi oralara. Şimdi Batı cephesi yerleşmek istiyor. Çin ve Rusya, Afganistan'dan Batı'yı kovmakta. Bunun önemi şu: Biz Batı cephesindeyiz ve kaybediyoruz. Batı'ya karşı Rusya ve Çin anlaştı. Putin'in çok kuvvetli bir nüfuzu var. Bu, Rusya politikası. Maalesef Türkiye'nin dört tarafı hâlâ düşmanlarla çevrili.

Suriye meselesine bakışınız nedir?

Suriye hiçbir zaman dost olamaz, bir aralık olur göründü. Atak ve akıllı bir liderimiz var. Türk devlet büyükleri, hem AK Parti hem CHP hem MHP, tehlikeli durumu görmek zorunda. Ama onların derdi seçimlerde oylarını artırmak. Ben tarihçi olarak bunu müşahede ediyorum. Balkan Savaşları'nın 100. yılı bize bir şeyler söylemeli. Onlar için birinci mesele, halkın oyunu artırmak. Seçim sath-ı mailinde olan bir hükümetin, dışarıdaki meseleleri ne kadar güç olursa olsun asıl meselesi iç siyasettir.

İRAN'A GÜVENİLMEZ

Dış politikamız son dönemlerde çok hareketli. Nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye, bugün bir bunalım devresinde. Devlet adamlarımız her şeyden önce Türk devletinin geleceğini düşünmek zorunda. Dış politikamız sürekli tahrik ediliyor. Çok dikkatli ve uzak görüşlü davranmalıyız. Güneyde Irak politikamız uzun vadede iyi değil. İran'a zaten güvenilmez. Tarihte hiçbir zaman güvenilir bir devlet olmadı.

Bir tarihçi olarak Batı'nın bize bakışı nasıl? Batı yakasında değişen bir şey var mı?

Batı, İstanbul'un fethini ve Ayasofya'yı hiçbir zaman unutmadı. Avrupa'nın Haçlı görüşü Papalık eliyle devam ediyor. Avrupa'nın idealist gençleri Türkiye aleyhine çalışır. Bir de self determinasyon meselesi var. Millî devletimiz Batı'nın bu politikasına intibak etti. 1912 Balkan Harbi'nden sonra Türkiye şöyle bir safhaya girmiştir: Anadolu'da Türk etnisitesine dayanan millî hâkimiyet kurma. Meşrutiyet gençliğinin benimsediği ideoloji şudur: Rumeli gittikten sonra, hilafet artık bitmiştir. Atatürk de bunlardan biriydi.

İç meselede neler halledilmeli?

Anayasa meselemiz bir an önce hallolmalı. Yeni anayasa Türkiye için dönüm noktası. 1998'de tevcih edilen TBMM Onur Ödülü töreninde, "Anayasa, bir an evvel değişmelidir," dedim. Bizim anayasamız yamalı bohçaya benzer, içinde her şey var. Halbuki anayasalar, ana kanunları halletmeli. Devletin ana prensiplerini tespit etmeli. Eğer böyle teferruata kaçarsak daima mesele çıkar. Türkiye'de anayasanın kendisi bir mesele. Amerikan anayasasında temel prensipler, hep aynıdır. Yazılacak olan metin anayasa olmalı, yasalar mecmuası değil. Her etnisite, her anayasada kendi emniyetini bulur. Ekonomik gelişmeyi devam ettirmeliyiz. Türkiye'nin geleceği her şeyden önemli.

BEN ASLINDA EDEBİYATÇI OLACAKTIM!

Edebiyat da tarih kadar hayatınızın bir parçası... Edebî üretimleriniz de oldu mu?

Benim şair olduğumu bilmiyor musunuz? (Yerinden kalkıyor bahçedeki kavağa bakıp İngilizce yazdığı şiiri okuyor) "Kavak sen her baharı görüyorsun. Peki, ben önümüzdeki bahara çıkacak mıyım?" dedim. Bu kavağın yıl boyunca değişimini görürüm. Kuşları, düşen yaprakları görürüm. Kime anlatayım derdimi? Kavağa anlatıyorum... Aruzla yazılmış şiirlerim de var...

Hangi şairleri seversiniz?

Fuzulî... Gençliğimde Nâzım okurdum. Ben aslında edebiyatçı olacaktım. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girince işler değişti.

En sevdiğiniz roman hangisi?

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah*'ı... Peyami Safa'yı çok beğenirim. Fakat üslup olarak Refik Halid bambaşka. Biz o Türkçeyi maalesef öldürdük, yazık oldu. Kültür sahibi olmak isteyen insanlar, İngilizce, Fransızca kelimeler kullanıyor. Buna şiddetle karşıyım. Bu, Türk kültürü ve diline ihanettir. Münevver görünmek için yabancı kelimeler bol bol kullanılıyor. Geçenlerde bir bakanı dinledim. Bir saatte 30 tane yabancı kelime kullandı. Bu züppelik Tanzimat ile başladı. Ömer Seyfeddin, Refik Halid gibi isimlerin Türkçesini devam ettiremedik.

Peki, hiç roman yazmak istediniz mi?

Tabii... Gençliğimde romana başladım. Bulgaristan'da Müslüman bir Türk genci ile bir Bulgar kızı arasındaki aşkı yazdım. Müslüman ve Hristiyan arasındaki çelişkiyi anlatan bir romandı. Balıkesir'de okurken 16 yaşında başlamıştım. Hem matematikte hem edebiyatta birinciydim. Sınıf beni çok severdi, mümessildim. Romanı pasajlar halinde sınıfa okurdum. Heyecanla dinlerlerdi. Sonra kayboldu...

Siz ilk ne zaman âşık oldunuz?

Dur şimdi... Onları karıştırma... (Gülüyor)

GENÇLİĞİMDE FUTBOLCUYDUM...

Yoğun çalışmalarınız arasında dinlenmek için neler yapıyorsunuz?

Klasik müzik dinlerim. Mozart'ı, Haydn'ı çok severim, saatlerce dinlerim. Geniş bir müzik arşivim var. Klasik Türk müziği, Avrupa klasik müziği

kadar büyük bir sanattır. Ama yeni müzik pespaye. Kalp yarası diyorlar. Aşk ile yara birleşir mi? Ne kadar korkunç... Klasik Türk müziğini de bozdular. Bunların başında da Münir Nurettin gelir. Zeki Müren'e ise tahammül edemem. Safiye Ayla'yı, Behiye Aksoy'u çok severim...

Spora ilginiz nasıl?

Ben futbolcuydum gençliğimde. (Gülüyor) Mektep takımında sağ açıktım. İyi top oynardım.

Peki, hangi takımlısınız?

Kızıltoprak'ta dünyaya geldim. Fenerbahçeliyim...

BUGÜNÜN TARİHÇİLERİ HİKÂYE ANLATIYOR

Tam bir tarihçi olmak çok güçtür. Bugünün tarihçileri hikâye anlatıyor. İyi tarihçi olmak için evvela altı dil öğrenilecek. Arapça, Farsça, Osmanlıca divan dili ile Fransızca, Almanca, İngilizcenin ileri seviyede bilinmesi lazım. Yoksa Avrupalı tarihçilerle boy ölçüşülemez. Ama ben ölçüştüm. Beş akademi beni üye seçti. Düşünebiliyor musunuz? Kendi adamlarını bırakıp, bu fakiri üye seçiyorlar. Makale yazarken arşive ve sağlam vesikalara dayanıyorum. Zaman ve mekân içinde toplumun hayatına tarih denir. Bunun için bir tarihçi sosyoloji, ekonomi, kültür, coğrafya, her şeyi bilmeli. İmajinasyon ve üslup için bir tarihçi olarak edebiyat bilmemin çok faydası oldu bana.

32

TÜRK TARİH KURUMU HAKKINDA*

Ben 1942'de asistan oldum. Daha sonra doçent ve 1952'de profesör oldum. 1972'ye kadar 30 sene hizmet ettim. Ayrıca 1956-1972 yılları arasında Siyasal Bilimler'de hocalık yaptım. 1972'de Chicago'dan bir davet aldım, oraya gittim. 1972-1986 yılları arasında orada 15 sene tarih bölümünde hocalık yaptım. 1992'de İhsan Doğramacı beni buraya davet etti. 1993'te Bilkent Üniversitesi'nde Ali Doğramacı ile birlikte burada tarih bölümünü kurmaya başladık. 1993-2012 yılları arasında 20 seneden beri Bilkent'teyim. Benim kronolojik olarak hayatım böyledir. 1942-1947 yılları arasında benim neşriyatımı Bilkent Halil İnalcık Center'dan bulabilirsiniz. Başlıca kitaplarımı ve makalelerimi o zamanlarda neşrettim.

Tarih Kurumu'nda eskiler Osmanlı'dan kalma Şemsettin Günaltay, Fuad Köprülü, Hikmet Bayur gibi tarihçi olarak çok tanınmış kimseler Tarih Kurumu'nun üyesidirler. Tarih Kurumu'nun nasıl kurulduğunu size bırakıyorum, onu araştırırsınız. Çünkü Tarih-i Osmani Cemiyeti vardı. Bir makale var, onu mutlaka okuyun. Türk Tarih Kurumu'nun bir kongresinde 50 yıllık araştırmaları üzerine bir makalem var. Onu mutlaka okuyun. Bundan 7-8 sene önce Tarih Kurumu genel bir uluslararası kongresi bütün memleketlerde Osmanlı tarihi ile uğraşan 50 yıllık bir devrede Osmanlı tarihi hakkında neler yapılmıştır sorusu hakkındaydı. Almanya'dan, Fransa'dan arkadaşlar kendi memleketlerinde 50 yıl içinde yapılan araştırmalarını özetlediler (40-50 sayfa). Ben de o zaman Türkiye'de 50 yıllık tarihi özetledim. Çok önemli sizin için, onu mutlaka bulunuz. Türk Tarih Kurumu'nda Türk Tarihi'nin 50 yıllık faaliyetleri için bir kitap çıkmış. Onu mutlaka okuyun. Orada mesela Türk Tarih Cemiyeti daha önce, Tarih-i Osmani oradan başlıyor. Tarih-i Osmani 1908 ya da 1909'da kuruldu, yani Meşrutiyet'in ilk yıllarında. Onun Nizamnâmesi var,

* Bilkent öğrencileri Göksemin Fatma Şengül, Naz Şerifoğlu, Ece Şahi, Ali Şeker, Burak Başlık ile 27 Kasım 2012 tarihinde ve 5 Aralık 2012 tarihlerinde yapılan söyleşiler.

onu bulun ve oraya kadar gidin. Sonra Cumhuriyet kurulunca Türk Tarihini Araştırma Cemiyeti oldu. Eski üyeler mesela Uzunçarşılı, Şemsettin Bey, Fuat Bey falan oradan Türk Tarihini Araştırma Cemiyeti'ne geçtiler. Türk Tarih Cemiyeti'nin kuruluşu budur. Bir devamlılık var, üyeler de devam ediyor. Bunu mutlaka belirtin. Yani birdenbire çıkmış değil Türk Tarih Cemiyeti. Onu aynı kişilerden oluşan üyeler devam ettirdiler.

Tarih-i Osmani Cemiyeti'nin size bir nüshasını getireyim. Ben de tamamı vardır. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* bizdeki ilk ilmî dergidir. Demek ki Tarih Kurumu'nun menşeinden bahsederken bu Teşkilat Kanunu'nu kullanmanız lazım. Şimdi Cumhuriyet kurulunca bu cemiyet Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti oldu. Aslında aynı insanlar, aynı teşkilat fakat Osmanlı Devleti kaldırıldığı için Türk Cemiyeti, Türk tarihi oldu. İsimleri de değişti biliyorsunuz. Bu dergi o ad altında devam etti. Eski tarihçiler Ahmed Refik Bey, İsmail Hakkı Bey falan oraya makaleler yazdılar. Bizde ilmî tarihçiliğin temelidir bu dergi. Neden? Çünkü bu dergiyi çıkaran Müzeci Halil Ethem, İsviçre'de zannediyorum doktora yaptı. Batı ilmini yakından bilen bir kimse idi. Bilimsel tarih bununla başlar bizde. İkinci kol Fuad Bey ve Ziya Gökalp'ın neşrettiği *Milli Tetebbular Mecmuası*'dır. O da ilmî bir dergidir. Fakat o daha çok Ziya Gökalp dolayısı ile kendisini Türk Tarih Kültür ve Cemiyeti sosyetesi toplumu üzerinde yoğunlaştırdı. Bakın size üç kaynak verdim. Tarih Cemiyeti'nin kaynaklarıdır bunlar. Halil Ethem Eldem Bey, Tarih Kurumu'nun kurucusu sayılır. O da sonradan Türk Tarih Kurumu'na üye oldu. Bu kişi müze müdürü oldu. Kendisi meşhur ressam Osman Bey'in oğludur. Osman Bey İstanbul'daki ilk Avrupai arkeoloji müzesini kurdu ve bizim eserlerimizi Avrupalıların yağmasından kurtardı. Halil Ethem Bey onun oğlu idi. Osman Bey çocuklarını Avrupa'ya tahsile gönderdi. İşte Halil Ethem Bey de *Tarih-i Osmani Mecmuası*'nı Türkiye'de ilmî tarihçiliği, bilimsel tarihçiliği kurdu. Demek ki Osman Bey'den başlıyor, Avrupalılaşmanın bir neticesi olarak. Bu girişten sonra ben Tarih Kurumu'nun ilk devrinden bahsedeyim size.

Tarih Kurumu 1931 senesinde kurulmuştur. Ama ondan önce Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nden başlayacaksınız. Fakat ondan da önce *Tarih-i Osmani Mecmuası*'ndan başlayacaksınız. 1909'a kadar uzatacaksınız. Bütün bu cemiyetler birbirinden doğmuştur, kesinti yok, bir devamlılık var. Fakat devlet değişti ve isim değişti.

Halil İnalcık'ın Afet İnan Hakkında Söyledikleri:

Afet Hanım Türk Tarih Cemiyeti'nin kurucularından, Atatürk'ün çok yakını olan bir hanımdır. Afet Hanım ile ben Türk Tarih Kurumu'nda, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde tanıştık. Ama onun hakkında bilgilerim gayet

azdır. Size onun hakkında fazla bilgi veremem. İşte diyebilirim ki çok kibar bir insandı. İnsanlarla sıcak ilişkiler kurabilirdi. Onun Atatürk ile nasıl tanıştığını biliyorsunuz. Muallim Mektebi'ni ziyaretinde. Atatürk o zaman arkeoloji ve Türk ırkı ile ilgilendiği için onu yurtdışına gönderdi, Afet Hanım orada okudu ve geri geldi. Afet Hanım, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışında bugün Etnografya Müzesi'nin büyük salonu olarak bilinen yerde Atatürk'ün huzurunda ilk dersi verdi. Ben de dinleyiciler arasındaydım, ilk öğrencilerindendim. Afet Hanım'ı işte orada tanıdım. Sonra 1947'de Türk Tarih Kurumu üyesi oldum. O zaman artık kurum toplantılarında daima bir araya geliyorduk. Fakat fazla bir yakınlığım, samimiyetim olmadı. Diğer hususları, Atatürk ile olan ilişkisini ve onun yetişmesi hakkında size fazla bilgi veremeyeceğim. Sonradan Oktay İnan ile evlendi biliyorsunuz. Benim Afet Hanım hakkındaki bilgilerim bundan ibarettir.

Bize Türk Tarih Tezi hakkında bilgi verebilir misiniz?

Kurum, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak kurulduğu zaman Atatürk'ün dikkati Anadolu'da yaşayan bütün etnik grupların bir Türk milleti olduğu yahut Türk milleti haline gelmesini hangi yollarla tespit edebiliriz sorusu üzerineydi ve işte o zaman Atatürk tarihe döndü. Çok eski tarihe döndü, Anadolu'nun eski kavimlerine, tabii bunların arasında Anadolu'da bütün Anadolu'ya hâkim bir devlet olarak Hitit Devleti çıktı. Yani Türklerin Anadolu'daki yerleşmesini ta Hititlere kadar götürmek istedi. Bunun için de arkeolojiye önem verdi. Birinci Tarih Kongresi'nde Anadolu Arkeolojisi konusu üzerinde bilgi sahibi mütehassısları topladı. Atatürk'ün o zaman bütün dikkati ve önem verdiği konu Hititlerin Türk olduğunu ispat etmekti ve Hitit adını da Eti diye değiştirdi, Etiler. Kazılar yapıldı. Remzi Oğuz Bey ilk arkeologlardandır. Antropoloji bakımından ise Şevket Aziz Kansu başta gelen isimlerdendir. Anadolu ırkının özellikleri brakisefal mi dolikosefal mi oraya kadar gidildi. Dolikosefal Avrupalılar Avrupalı kavimler, brakisefal geniş kafalılar Türk olarak kaydedildi. Türk Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kafa ölçümlerine başlandı. Afet Hanım'ı da İsviçre'ye gönderdi ve arkeolojiye sevk etti. Atatürk'ün bundan asıl gayesi şuydu: Anadolu halkı çok eski devirlerden beri Türk ırkından gelmektedir. Tez bundan ibarettir. Atatürk şunu ispat etmek istedi ki Anadolu'daki bütün etnik gruplar aslında Türk'tür. En eski devirlere kadar gidildi. Hititlerin Türk olduğu ispat edilmeye çalışıldı. Ama değil biliyorsunuz. Anadolu bir geçiş köprüsüdür. Çeşitli kavimler (25'in üzerinde) Anadolu'da birlikte yaşadı. Fakat Atatürk'ün tarih ve arkeoloji çalışmalarından maksadı bütün bu etnik gruplardan bir Türk milleti yaratmaktı. Yeni devletin ideolojisi olarak Osmanlı bitti, biz Anadolu'da Türkler millî devletimizi kuruyoruz oldu. Hatta Atatürk

o kadar ileri gitti ki Anadolu'ya on birinci asırda gelen Türkmenlerin de Orta Asya'da çok eski bir devletin çocukları olduğunu ispat etmeye çalıştı. İşte Tarih Tezi dediğimiz şey budur.

İlerleyen yıllarda Türk Tarihi Kurumu'nda inkılâplar oldu. Mesela Almanya'dan Sedat Bey, Ethem Bey gibi gençler gelince yeni bir tüzük yapıldı. Sonradan bu darbe hükümetleri zamanında 1960 ve 1980 yıllarında yeniden bir teşkilatlanma oldu. Atatürk Türk Dil Kurumu ve Türk Tarihi Kurumu'na servetini miras bırakmıştır. Ona Halk Partisi, İş Bankası'ndan el koydu. Sonra mahkemeye gittiler, Türk Tarih Kurumu'na geri verildi. Bütün bunlar tarihte yazılmıştır. Onun için Türk tarih Kurumu'nun ilk neşriyatında *Belleten*'den başlayarak bunu genişletebilirsiniz ve Türk Tarih Kurumu'nun tarihi hakkında böyle bir çalışma yapabilirsiniz.

1947'de Türk Tarih Kurumu'na üye seçildim. 1947'den sonra Atatürk Araştırma Yüksek Kurulu'na seçildim. Bu kurulda cumhurbaşkanı bizi bir araya getiriyordu. Bu seçilimden sonra Türk Tarih Kurumu üyeliğim düştü. Yüksek kurul Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun üstünde bir kuruldu. Cumhurbaşkanı ile faaliyet hakkında, gelecek hakkında konuşuyorduk. Sonradan bu kurul da kapatıldı ve buradan da üyeliğim düştü. Bu tarihten sonra benim Türk Tarih Kurumu'yla ilgim kesildi.

Türk Tarih Kurumu 1980 devriminden sonra tamamen değişti. Büyük bir değişim oldu o zamanlarda. Askerler ve generaller yeniden bir teşkilatlanma için tedbir aldılar. Her alana kendi adamlarını yerleştirmeye başladılar. Önceden Türk Tarihi Araştırma Kurumu olan kurum ismi devrimden sonra Türk Tarih Kurumu olarak değiştirildi. Benim kurul üyesi olarak bu 40 senelik tarihinde tespit edebildiğim büyük değişme safhaları var. Türk Tarih Kurumu'nu Atatürk kurduğu zaman Türk Tarih Cemiyeti üyeleri aynen oraya intikal etti. Bu aynı kişiler yeni ad altında cemiyeti, kurumu teşkil ettiler. Şemsettin Günaltay, Fuad Köprülü, Hikmet Bayur (Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri), İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hasan Âli Yücel, Afet İnan gibi önemli isimler yer alıyordu kurumda. Tarih-i Osmani Encümeni zamanında üye olanlar da devam ettiler. Ayrıca bunlardan farklı olarak Osmanlı'dan gelen âlimler de vardı. Şemsettin Günaltay eski Türk tarihi mütehassısıydı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı devriyle ilgileniyordu. Atatürk Türk tarihini yeniden yazdırmaya çalışıyordu. Yani Türk milletinin tarihinin çok yüce, çok eski bir tarih olduğunu, Türk milletine yeni bir kimlik kazandırma ve çok eski bir millet olduğunu duyurmayı hedefliyordu. Bu yüzden mektepler için Türk tarihi hakkında dört ciltlik kitaplar bastırdı ve bu kitaplar yeni görüşlü Türk tarihini temsil ediyordu. Atatürk tüm Türk milletinin, -Osmanlı, Selçuklu, Göktürkler falan değil- Türk tarihinin üzerinde duruyordu. Türkleri Hititlere kadar dayandırıyorlardı. Hititlerin

Türk olduğunu yani Anadolu'da Türk milletinin, Türk devletinin olduğunu düşünüyor ve bu durumla alakalı kaynaklarını ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Bu konular üzerine arkeolojik çalışmalar yapılıyordu. Bu arada Atatürk Türk Tarih Kurumu üyelerine bir vazife verdi. Atatürk dedi ki, "Türk tarihinin ana hatları diye hepiniz birer rınç hazırlayın." Mesela Remzi Oğuz Arık çok önemli arkeolog üyelerden biri idi. Çok eski devirlerden beri, Sümerlerden beri, Anadolu'da gelmiş geçmiş devletlerin tarihini araştırmak için müsvedde hazırlayın emrini verdi Atatürk ve bunlar Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanıp, basıldı. Bu bilgilerden genel bir Türk tarihi çıkması bekleniyordu. Atatürk'ün yeni bir Türk devleti kurma, ona bir tarih verme gayreti, fikri vardı. Bu nedenle üyelerden Türk tarihinin ana kaynakları diye bir seri yazılar istedi. Örneğin Şemsettin Günaltay Göktürk Devleti'yle alakalı yazılar yazdı. Hikmet Bayur Hindistan'daki Türk devletleri üzerine yazılar yazdı. Bunlar müsvedde olarak hazırlandı ve basıldı. Peki, neden bu devlet adamı (Atatürk) tarih ile dil ile uğraşıyor? Anadolu'da Türklerden kurulmuş bir Türkiye Cumhuriyeti kurdu. Demek ki Türklerin Anadolu'daki tarihi, Türklerin tarihi üzerinde duruyor. Osmanlı tarihi değil çünkü Osmanlı devri bitti artık. Hatta o devirlerde Osmanlı kötüleniyordu. Hatta o zamanlar Atatürk Osmanlı'yı şöyle tarif ediyordu; Türk milletinin kanını dünyanın her tarafına dökmeye sebep olmuş fatih bir devlet, Türk'ü kötülemiş, Türk'ü ihmal etmiş bir devlettir Osmanlı. Osmanlı tarihi üzerindeki Atatürk'ün görüşü buydu o zamanlarda. Bu görüşü nutuklarında açıkça vardır. Atatürk'ün maksadı Türk ırkının tarihini, Türk soyunun tarihini Orta Asya'dan itibaren çıkartmak. Orta Asya'da bir Türk devleti kuruldu; Göktürk Devleti. Göktürk devleti Bumin Kağan tarafından kurulan ve Türk adını taşıyan ilk devlettir. Orta Asya'daki kavimleri istila ederek bu devletleri himayesi altına aldı ve siyasi teşkilatlanma sebebiyle tek bir Türk devleti altında topladı.

Zamanla Türk Tarih Kurumu'nun üyeleri değişmeye başladı ama neden beni seçtiler? Ben o zamanlarda Osmanlı arşivinde çalışıyordum. Osmanlı arşivinde en eski tahrir defterini buldum. Tarihi 1432 II. Murad devrine ait Arvanit Sancağı Tahrir Defterini tercüme etmem benim Tarih Kurumu cemiyetinde tanınmamı sağladı. Beni Türk Tarih Kurumu'na üye seçtiler ve ben de eskilerin arasına katıldım. Benden sonra Almanya'da okumuş arkeolog Ekrem Akurgal, yanında bir arkeologla beraber Almanya'dan geldiler. Çok iyi tarihçilerdir bunlar. Bu kişilerin gelişiyle Türk Tarih Kurumu'nda ihtilâl oldu, inkılâp oldu. Eskiler eski olmakla beraber çok aydın insanlardır. Avrupa'dan gelir gelmez bu kıymetli kimseleri üye yaparak kurum bu insanları bünyesinde çalıştırmaya başladı. Osmanlı devrinden gelen Tarih-i Osmani ve ikinci olarak Atatürk tarafından Türk Tarih Cemiyeti kuruldu. Yeni gelen gençler Avrupai bir düşünce yapısıyla dediler ki Türk Tarih Kurumu'na yeni bir statü lazım. Bu

düşünce nedeniyle kargaşalar münakaşalar oldu kurumda. Yeni gelen gençler beni aralarına aldılar. Biz Tarih Kurumu'nun statüsünü değiştirdik. Ve ismini de değiştirdik. Türk Tarih Kurumu ismi o zaman yerleşti. Artık isim Türk Tarih Kurumu olmuştu. Türk Tarih Kurumu bu şekilde 1980'e kadar devam etti. 1980 Devrimi Tarih Kurumu'nun da hayatına yeni bir devre getirmiştir. Askerler bütün kurumları değiştiriyorlardı. Askerler gelip üye oldular ve yapı değişti. Bunlardan önce de bazı değişiklikler oldu. Mesela bir hadise; 40 kişilik Tarih Kurumu üyesi vardı. Birisi gidince -ölüm ve sair gibi olaylarda- kurum üyeleri olarak oy vererek yeni kişileri seçiyorduk. Bir zaman 8-9 kişilik üye boşluğu yaşandı. Bunların seçimi sırasında o zamanlarda birtakım ehil olmayan insanlar da kuruma üye oldu. Hasan Âli Yücel (Kültür Bakanı) tarihçi değil fakat kültür seviyesi ve prestiji dolayısıyla seçildi ama bu durum kuruma iyi yönden bir boyut kazandırdı. Bazı kişiler kurumun gelirini arkeolojik kazılara yönlendirdiler. Yeni üyeler arasına Adnan Erzi seçildi. Erzi'nin çok iyi düzeyde Osmanlıca ve Farsçası vardı. Kurumun çalışmaları arkeolojiden daha çok eski Osmanlı tetkiklerine yönlendi. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşundan beri Uluğ İğdemir Türk Tarih Kurumu genel sekreteridir. Bu kişinin çalışmaları olmasaydı Türk Tarih Kurumu bu statüyü ve gelişmeyi kazanamazdı. Uluğ İğdemir Türk Tarih Kurumu'nun temel taşıdır. *Belleten* dergisinin kurucusudur ve dergi onun eseri olarak kabul edilir. Ulubey (Uluğ Bey) seçilecek üyelerin seçiminde büyük rol oynardı. Üyeler arasında prestijli insanları üye yapıyoruz ve bu kişiler arasında tarihçiler ve arkeologlar vardı. *Belleten* dergisi bugüne kadar devam etti. Tabii ki büyük değişiklikler oldu ve dergi gelişti.

Fakat ilmî kişiliği pek yüksek olmayan kişiler Türk Tarih Kurumu'na üye olmaya başladılar ve onlar kurumun gelişimini bozdu. Ve bunlar 1980 Devrimi'nde kendilerini öne çıkararak kendi adamlarını sokmaya çalıştılar. Bir misal, 9 kişilik boşluk var Kurumda ve yeni kişiler seçilecek. Adnan Erzi gece gündüz içen, alkolik, kumar oynayan kişi olmasına karşın öbür bir yandan da eski Selçuk tarihi üzerinde bir mütehassıstır ve Farsça kaynakları iyi bilir. Bu nedenle nizamsız, sessiz, düzensiz bir hayatı vardı. O bu 9 kişi için bir liste hazırlamış, Enver Ziya Bey'i de ikna etmişti. Bu kişiler arasında gazeteciler, tarih ilmiyle alakası olmayan ilim adamları var fakat onun ahbapları tabii bu 9 kişi. Bende kalktım dedim ki, "Tarih Kurumu'na böyle üyeler getirilemez." Bu münakaşa karşılıklı kavgaya dönüştü. Karşı çıktı düşünceme, "Siz nasıl kabul etmezsiniz? Bunlar önemli kişiler," diyerek karşı çıktı. Ben de dedim ki, "Bu kişiler tarih ilmine hâkim kişiler değil. Çünkü bu kişiler gelirse Türk Tarih Kurumu'nun yapısı değişebilir." Hatta bu elektrikli hava yüzünden Afet (İnan) Hanım bayılmalık geçirdi. Tarih Kurumu'nda birinci safha eskilerin gelmesi, ikinci safha gençlerin Türk Tarih Kurumu'nun bünyesine

katılması, üçüncü safha dışarıdan birtakım kimselerin kuruma sızması, gelmesidir. Son olarak dördüncü safha ise 1980 İhtilâli'nde askerlerin Türk Tarih Kurumu'nu himaye altına alması, kendi adamlarını Türk Tarih Kurumu'na yerleştirmesidir.

Ben biraz Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasıyla alakalı Uluğ Bey'e değinmek istiyorum. Türk Tarih Kurumu'na özel matbaa kurmak istedi ve bu nedenle oğlunu Avrupa'ya göndererek matbaa ile alakalı eğitim aldırttı. Oğlu Türkiye'ye gelince de matbaanın başına geçirdi. Bu dedikodu konusu oldu. Uluğ Bey'i yıpratmak isteyenler vardı. Uluğ Bey hasta oldu bu nedenle. Uluğ Bey, Türk Tarih Kurumu'nun temel taşıdır. Türk Tarih Kurumu'nun büyük serveti de - Atatürk'ün bıraktığı - Tarih Kurumu'nun elinden çıktı. Bundan 5-6 sene önce bu durum mahkemeye gitti ve bu servetin Türk Tarih Kurumu'na ait olduğu tespit edildi. Şimdi Türk Tarih Kurumu'nun bütçesine geri katıldı. Bundan istifade ederek matbaa genişletildi.

1980 Türk Tarih Kurumu'nda yeni bir dönem noktasıydı. O zamanlar Ermeni Meselesi çok gündemdeydi. Yeni kanunun çıkmasından önce Halaçoğlu dönemi var. Halaçoğlu Tarih Kurumu başkanı oldu. Türkçüdür ve Anadolu'da Türk boyları üzerine geniş bir araştırması vardır. Onun zamanı Ermeni Meselesi ile geçmiştir. Bizim elçilerin öldürülmesi gündemde olduğundan devlet bu konuda çok ilgilidir. Devlet, Türk Tarih Kurumu'ndan Ermeni Meselesi'nin temellerinin tarihini araştırmaları için bir heyet kurmalarını istedi. Ermeni Meselesi senelerce Türk Tarih Kurumu'nun asıl araştırma konusu oldu. Bizim Uluslararası Balkan Araştırmaları kurumumuz vardı. Merkezi Bükreş'te olan bir kuruluştur. Buraya ben Türkiye'yi temsilen üye oldum. 1969 yılında ilk kongresini topladı yaptı. Bu kurumun 1972 ve 1974'te başkanı oldum. Fakat kurumun bu Ermeni Meselesi ve Halaçoğlu'nun devletle olan teması yüzünden bizim Balkanlar'da olan araştırmalarımız ve arkeolojik çalışmalar unutuldu. Bu devir bence karanlık bir devirdir. Halaçoğlu yakın zamanlara kadar Ermeni Meselesi ve devletle olan ilişkileri yüzünden egosu büyük bir kişi haline geldi. Bir yandan da Türk Tarih Kurumu'nun kanunu hazırlanıyordu. Bu zamandaki politika ve Ermeni Meselesi gibi konular yüzünden Türk Tarih Kurumu eski statüsünü kaybetti. Bir dönem Yaşar Yücel Türk Tarih Kurumu'nun başına getirildi. Yaşar Yücel kendi döneminde kimseyle temasa geçmedi. Kurumun matbaasını kullanarak belki 10 küsur kitap bastı. İşte o zamanlar Türk Tarih Kurumu tam bir faaliyetsizlik devresinden geçti. Bu devir Halaçoğlu'ndan önceki devirdir. O zamanlarda Ermeni soykırımını araştırmak için bir heyet kuruldu. Devlete hizmet etmek için, devletin esas politikası olduğu için kurumu devletin bir çarkı olarak işlettiler. Bu devirde Tarih Kurumu işlevini kaybetti. Günümüzde Türk Tarih Kurumu'na

siyaset hâkim olmaya başladı. İlmî görüşünü Halaçoğlu zamanında yitirdi. Yaklaşık 10 senedir kurumun düzenlenmesi yönünde çıkması gereken kanun çıkmadı. Şu anda Türk Tarih Kurumu'nun mali yapısı çok müsait çünkü kurum Atatürk'ten kalan mirasını geri kazandı. Bu vesileyle Türk Tarih Kurumu yeni eserler bastı. Artık Türk Tarih Kurumu Atatürk zamanındaki karakterini kaybetti. Şimdiki genel başkanlar hükümetle sıkı ilişkileri olan kişilerdir. Ellerinde muazzam bir fon var harcanacak. Bunla hem Türk tarihi bakımından hem de arkeoloji bakımından muazzam işler yapılabilir. Ben bu konuda biraz karamsarım çünkü 80'den sonra Türk Tarih Kurumu devletin bir dairesi haline geldi. Ümit ederim ki kurum eski bilimsel karakterini tekrar kazansın, kurumun devamını sağlayan yeni kanun çıksın çünkü üye seçimi çok önemli, gelişi güzel üye seçilmesin. Tabii ki Ermeni Meselesi millî bir meseledir fakat bu mesele devletimizi ve kurumlarımızı kötürüm hale getirmiştir. Bu konu yüzünden kurum çalışma istikametini kaybetmiştir, yani araştırma misyonundan sapmıştır. İsterim ki Atatürk'ün kurduğu bu kurum eski hüviyetine kavuşsun.

33

TÜRK DÜNYASININ BİRLİĞİ VE DAYANIŞMA PROBLEMİ*

Vaktiyle Türk halklarının birliği için en uygun politikayı gazetesinde ortaya atan İsmail Gaspıralı'nın öğütlerini unutmuş bulunuyoruz. Tüm Türk halkları arasında ortak bir Türk dili yaratamadık. Aksine bu halklar arasında Rusça yayılmakta ve Türk-Müslüman kimlikleri bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, bugün Türkçemiz de derin bir değişim içindedir. Özellikle aydınların teknik terimler dışında günlük hayata ait durumlarda Fransızca, İngilizce kelimeleri öncelikle kullanma modası, dilimizi Köktürkçeden gittikçe ayırmaktadır. Tüm dünyada yeni teknolojilerin gereği olarak terimler hatta günlük hayata ait kelimeler Türk diline doğal olarak girmekte ve yayılmaktadır. Bu doğal bir gelişmedir. Böylece Türk dili zenginleşmektedir. Fakat *gözden geçirme* gibi güzel ifadeler yerine *revize etmek* veya *küçümsemek* kelimesi yerine de *minimize etmek* gibi Fransızcada tasrif edilmiş yabancı bir kelimeyi kullanmak Türk diline aykırı bir hareket değil midir? *Motive, motivasyon* kelimeleri artık konuşulan bir dilin parçası haline gelmiştir. Fakat geçenlerde bir bakanımız yine Fransızcadan *kredibilite* diye bir terim kullandı. Bir saat kadar süren konferansında kullandığı yabancı kelimelerin sayısı yirmiyi aşkındı. Demek istiyorum ki, bir taraftan tüm Türk halkları arasında ortak bir Türk dili varlığını korumayı düşünüyoruz, diğer taraftan Kırım ve Orta Asya Türk halkları arasında, hatta günlük konuşmada Rusça tercih edilirken Türkiye Cumhuriyeti'nde de Batı kültürüne ait gereksiz birtakım kelime ve deyimleri almak suretiyle gittikçe artan bir yabancılaşma ister istemez ortaya çıkmaktadır.

Günümüz siyasi gelişmeleri göz önüne alınırsa Avrasya'da tarih boyunca birtakım Türk halkları dillerini unutup Ruslaştıkları gibi aynı gelişme beklediğimiz birlik ümitlerini korkarım suya düşürmektedir. Bundan 10 sene kadar önce Stalin tarafından Orta Asya'ya sürülen Kırımlıları ziyaret ettiğim

---

* Adnan Şenel, *Yeni Türkiye*, Kasım 2013

zaman insanların aile içinde Rusçayı tercih ettiklerini hayretle gözlemledim. Hiç olmazsa Türkler arasında edebî bir dil yaratmak için ortaklaşa bir akademi veya buna benzer bir örgüt meydana getirilemez mi?

Modern Rusya'nın Neo-Avrasyanism Politikası

Coğrafya ve tarih bakımından Avrupa, bir bakıma büyük Asya kıtasının batıda bir uzantısıdır. Avrupa yarımadasını asırlar boyunca kuzey ve güney olarak iki yoldan daima istilalar olagelmiştir. Güneydeki yol Anadolu ve Boğazlar'dan, Kuzeydeki yol Avrasya step bölgesinden geçer. Kuzey yolundan Attila'nın Hunlarından başlayarak Cengiz Han Moğollarına kadar atlı savaşçı step halkları Avrupa'ya girmişlerdir. Buna karşı Orta Asya'dan gelen Müslüman Türkleri güney yolundan Avrupa'yı istila etmişlerdir. Kuzeyden gelen atlı step halkları, at sürüleri için uygun olan Macaristan, Pannonia Ovası'nı merkez seçiyorlardı. IV. yüzyılda Hunlardan başlayarak XVII. yüzyılda Kalmuk/Moğollara kadar Karadeniz step bölgesi bu atlı kavimlerin faaliyet gösterdiği bölge olmuştur. Karadeniz'in kuzeyindeki stepler Dobruca'dan Kafkasya'ya kadar çeşitli Türk veya Moğol atlı ulusların yerleştiği, oradan Avrupa içlerine akınlar yaptığı bir stratejik bölge vazifesi görmüştür. 1240'ta Cengiz Han Moğolları gelmeden önce bu bölgede kudretli Kıpçak/Kuman Türkleri hâkim idiler ve Kuzey'de orman bölgesinde Slav/Rus kavimlerini steplere inmekte engelliyorlardı. Rus destanlarında Kıpçak Türkleri *Polovets* adıyla anılmaktadır. Bu bölgede büyük Altınordu Hanlığı parçalandıktan sonra, Kırım merkez olarak Kırım Hanlığı yükselmiştir. Altınordu hanlarının birlik için yaptığı akınlar karşısında Kırım Hanlığı Fatih'in Osmanlı İmparatorluğu ile birleşmiş ve Osmanlı sultanlarının yüksek egemenliğini tanımışlardır. Bölgede Rus prenslikleri Altınordu Hanlığı'na bağımlıydılar. Altınordu hanı, Moskova knezlerini öteki Rus Prensliklerinden vergi toplayıp Han'a iletmesi için imtiyazlı bir duruma getirdi. Daha sonra Moskof knezliği öteki prenslikleri de hükmü altına alarak, gelecekteki Moskova/Rus İmparatorluğu'nun çekirdeğini oluşturacaktır.

Moskova knezliği, XIV. yüzyılın sonralarında III. İvan ile Altınordu'ya başkaldırmıştır. Bu knezliğin kuvvet kaynağı Batılı savaş teknolojisini ve ateşli silahları alması ile Tatarlara karşı üstünlük elde etmesidir. Step bölgesinde kurulan yeni hanlıklardan Kırım Hanlığı, Osmanlı ile kader birliği yapmış ve rakiplerine karşı Osmanlı'ya dayanmıştır. Kırım Hanlığı, Kırım yarımadasından başka Dobruca'dan Kuzey Kafkasya'ya kadar step bölgesine hâkim idi ve Moskova knezliğini Altınordu hanları gibi bağımlı durumda saymakta ve her yıl *tıyış* adı altında haraç almaktaydı. Kırım Hanlığı Osmanlı desteği

sayesinde Büyük Petro'ya kadar Moskova'yı hükümleri altında tutmaya çalışmıştır. Büyük Petro'nun Azak Kalesi'ni alması (1696), Karadeniz'e inmesi ve aynı zamanda steplerde yerleşmiş Kazakları kendine bağımlı kılması sonucunda step bölgesi Moskova egemenliği altına girecektir. Güney yoluna hâkim olan Osmanlılar, Kırım Hanlığı'nı himaye ederek Kuzey yolunu da kontrol altına almışlar ve bu kontrol ancak XVIII. yüzyılda büyük Katherina'nın Kırım'ı ve Kuzey step bölgesini Rus Çarlığı'na katmasıyla son bulmuştur (1783). Batı kültür ve teknolojisini benimseyen Modern Rus Çarlığı, eski step hanlıklarının Avrupa üzerinde istila ve üstünlük denemelerini devam ettirecektir. Petro'nun 1696'da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avusturya, Lehistan ve Venedik Mukaddes İttifakı'na katılmasıyla çok önemli bir tarihî gelişmeye tanık olmaktayız. Moskof Çarlığı Avrupa teknolojisini benimseyen güçlü ordularıyla şimdi Karadeniz ve Boğazlar'ı tehdit etmektedir. Karşısında Osmanlı yanında Avrupa'yı gören Moskof Çarlığı, bir taraftan kendisini Avrupa devletler sisteminin üyesi, diğer taraftan Asya'daki yayılmasıyla aynı zamanda bir Asya devleti saymaktadır. Modern Rusya'nın Avrasya teorisi bu tarihî gelişimden kaynaklanmaktadır.

Rusya'nın gerek Karadeniz'e doğru yayılışında gerekse Asya'nın içerilerine girişinde Batı teknolojisini benimsemiş olması en önemli gelişmedir. Rusya'nın, Asyalı kavimler karşısında ileri seviyede ateşli silahlar kullanması bütün bu kavimlerin çaresiz bir duruma düşmesine sebep olmuştur. XVII. yüzyıl başlarından itibaren Rus Çarlığı'nın ilkin kürk ticareti dolayısıyla Asya'ya yönelmesi, Sibir Hanlığı'nı (Kazakistan) ortadan kaldırması, güneyde Türkistan'daki hanlıkları tehdit etmesi, bu sayede olmuştur. Kayda değer ki, bu hanlıklar hem İran'a hem de Ruslara karşı direnmek için Osmanlı padişahından tüfekli yeniçeri birlikleri almıştır (Kanunî Sultan Süleyman devri). Moskova her şeyden evvel Avrupa-Asya arasındaki kürk ticaretinin diğer taraftan kumaş, silah ve başka Batı'nın mallarını Asya'ya sevk ederek Kuzey Asya'da yaşayan halkları kendisine bağlamaya çalışmıştır. Bundan sonraki devirde Asya'da Çarlığa katılan bölgelerde Rus göçmenleri yerleşmeye başlamış, böylece Rus Asya'sı ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılda Orta Asya hanlıkları işgal edilmeye ve Moskova'ya bağlanmaya başlamıştır. Rusya bu bölgelerdeki Müslüman-Türk halklarının dillerini, kültürlerini ve tarihini esaslı bir şekilde araştıran uzmanlar (en tanınmışları Radlof, Türk lehçelerinin büyük lügatini yapmıştır. Barthold, Orta Asya tarihinin başta gelen otoritesidir) yetiştirmiştir. XX. yüzyılda Orta Asya Müslüman-Türk gençlerinin Moskova yüksekokullarında ve üniversitelerinde eğitim görmesi, Orta Asya halklarının Batı kültürü ile Rusya aracılığıyla tanışması, günümüzdeki ilişkileri belirleyen son gelişmeler olarak burada anılmalıdır. Büyük Petro'dan beri Rusya bir Av-

rupalı devlettir ve XVIII. yüzyılda bu sıfatla güneyde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avusturya ile işbirliği yapmaktadır.

Güney Avrupa'ya giden anayol, Boğazlar'dan Macaristan'a kadar Osmanlı hâkimiyeti altına geçmiştir. Osmanlılar Balkanlar ve Macaristan fethinden sonra Viyana'yı da almak ve bir Avrupa devleti olmak yolunda büyük başarılar kazanmışlardır. Güney yolundan gelerek Avrupa'da bu yerleşme bir İslam ve Hristiyanlık mücadelesi durumunu aşamamıştır. Osmanlılar Avrupa devletler sisteminde ve dengesinde siyasî bakımdan birinci derecede önemli rol oynamakla beraber bir Avrupa devleti olamamıştır. Buna karşı Kuzeyde Rusya, bu işi başarabilmiştir. İlk devirde Avrupa, Ortodoks Ruslara Türklere baktıkları gibi din ve kültür itibarıyla Avrupa dışından bir halk gözüyle bakıyordu. Petro, Avrupa'nın Osmanlı ile Viyana'dan sonra giriştiği hayat-memat mücadelesinde 1684 Mukaddes İttifakı'na bir müttefik olarak girmekte (1686) ve Rusya'yı Batılılaşma yoluna sokmakla bir Avrupa devleti sıfatını benimsedi. Bu tarihten başlayarak XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı genişleme politikasını benimseyinceye kadar Avrupa ile işbirliği yaptı. Napolyon'a karşı Avrupa'daki mücadelede Rusya öteki Avrupa devletleri yanında önemli rol oynadı. 1815 Viyana kongresinde Fransa'ya karşı mücadele eden devletler bir kongre halinde toplandığı zaman Osmanlı'nın bu toplantıya katılmasına Rusya karşı çıktı. Fransa bu yönde Osmanlı'yı desteklemişti.

XVIII. yüzyılda Rusya, Polonya'nın paylaşım projelerinde Avusturya ve Prusya gibi devletlerle anlaşmış, bu paylaşım hareketlerine karşı yalnız Osmanlılar itirazda bulunmuştur. Rusya'nın Polonya ve Baltık Denizi vilayetlerine karşı genişleme politikası ilk kez Avrupalı devletler tarafından tehlikeli bir gelişme olarak karşılandı. Avrupa'yı Rusya karşısına çıkaran ikinci faktör Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'de egemenliği akabinde Boğazlar'a hâkim olmak, hatta Osmanlı ülkelerini Rumeli ve Kafkasya tarafında istilaya kalkışması Avrupalı büyük devletler tarafından, büyük bir tehlike olarak karşılanmıştır. Daha önce 1807'de Tilsit'Te Çar ve Napolyon dünyayı aralarında bölme görüşmelerine giriştiği zaman Çar Alexsandr açıkça İstanbul ve Boğazlar üzerinde isteğini beyan edince Napolyon, "Bu, dünya egemenliği demektir," diye karşı çıkmıştır. Çarlığın tehditleri 1854 yılında Avrupalı büyük devletlerin Rusya'ya karşı savaş açmasıyla sonuçlanmış (Kırım Savaşı), ilk kez Avrupa Doğu Sorunu dolayısıyla Rusya'ya karşı bir savaşı göze almıştır. Bu kısa tarihî gelişme gösteriyor ki, Rusya bir Avrupa devleti olarak kabul edilmekle beraber Yakın Doğu'da ilkin İngiltere'nin, günümüzde ABD'nin karşı çıkmasıyla durdurulmuştur. Günümüzde Suriye bunalımı ortaya koymaktadır ki, Rusya, Suriye ve Kıbrıs'ı siyasi nüfusu altına almak ve donanma birliklerini Doğu Ak-

deniz'de üslerde yerleştirmekle Çarlık politikasını başarıyla sürdürmektedir. 2013 yılında İran ve Suriye'yi himayesi altına alarak V. Putin fiilen Türkiye'yi çevirerek Ortadoğu'da aktif bir rol benimsemiştir.

Rusya'nın XVIII. yüzyıldan beri en önemli siyasi hedefi Boğazlar'ı ve İstanbul'u ele geçirmektir. XX. yüzyıl başlarında Avrupa büyük devletleri Almanya'nın tehdidi karşısında Rusya'yı ittifaklarına almak için İstanbul ve Boğazlar üzerinde Rus isteklerini kabul etmişlerdi. Stalin Rusya'sı Akdeniz'e inmek için Boğazlar ve Doğu Anadolu'da geleneksel Çarlık politikasını devam ettirmiş, II. Dünya Harbi'nde Hitler Almanya'sına karşı İngiltere ve Amerika ile ittifak yapmış, böylece Napolyon dönemi koşulları tekrar ortaya çıkmıştır. Rusya daima bir Avrupalı devlet sıfatıyla Türkiye'ye karşı istilacı, tehditkâr tutumunu günümüze kadar devam ettirmiş bulunmaktadır. Son Suriye bunalımı bunu açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzde Doğu Akdeniz'de faaliyette bulunan Rus donanmasına karşı Amerika'nın savaş gemilerini göndermesi dünya stratejisinde bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Suriye olayları dolayısıyla Suriye'yi, Kıbrıs'ı himayesi altına alma çabaları Rusya'nın Türkiye'yi güneyden çevirme stratejisini açıkça ortaya koyduğunun göstergesidir. Rusya, hangi rejime tâbi olursa olsun bir taraftan Avrupa'da dengeyi kendi aleyhinde bozabilecek gelişmelere karşı olmuş, fakat Lehistan yahut Kafkasya'da ve Yakın Doğu'da Avrupa denge politikasını bozabilecek hareketlerde daima Batı'yı karşısında bulmuştur.

Gorbaçov ve Prestoroyka bunalımından sonra Rusya, Doğu Avrupa'da ve Orta Asya'da yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla tarihî yeni bir gelişimle karşı karşıya kalmıştır. Bununla beraber özellikle son zamanlarda Putin'in öncülüğünde Rusya'nın Çarlık Rusya'nın genişleme politikasının canlandığını görmekteyiz. Bu politika bugün Neo-Avrasyanism şeklinde Rus siyasetinde ifadesini bulmaktadır. Rusya bir taraftan Avrupa'ya doğru Baltık Denizi'nde ve Lehistan'a karşı eski genişleme politikasını terk etmemiştir. Günümüzde Ukrayna'da Batı ve Rus yanlısı politikalar çarpışmaktadır. Rusya bir yandan Avrupa devletler sisteminde kalmak istemekte, öte yandan kendini bir Asya devleti saymaktadır. Son zamanlarda Orta Asya'da yayılmakta olan eski rakibi Çin, Tibet'te ve Uygur bölgesinde yerleştikten sonra bu devletle bir ittifak çerçevesinde anlaşması yeni Orta Asya siyasetini gösteren en son gelişmedir.

Avrasyanism teorisi nedir: Çarlık Rusyası'nda ilk kez Alexsandr Dugin tarafından formüle edilmiş bulunmaktadır. Günümüzde kendini çok güçlü hisseden Rusya'nın başında Vladimir Putin bu teoriyi Rus devletinin genişleme politikasının teorisi olarak benimsemiştir (Putin'in makalesi: "Rossia Vsegda Oshchushchala Sebia Evroaziatskio Stranoi"). Kısaca özetlenirse te-

ori, Asya'da çeşitli kültür sahibi milletlerin Rus devletinin himayesi altında bir konfederasyona bağlı olmasını iddia etmektedir. Bunu tarihî gelişme ile destekleme çabasında olan bugünkü Moskova, Orta Asya'daki Türk-İslam ulusların, XVII. yüzyıldan beri adım adım Rus devletinin sınırları içine girmiş olması ve Rus kültürünün hâkim olması ile açıklamaya çalışmaktadır. Rusya, bu şekilde Asya'nın önemli bir kısmını kendine bağlı tutmakla beraber bir Avrupalı devlet olma görüşünden vazgeçmemiştir. Rus iddiasına göre, Rusya ve Avrasya'da yaşayan halklar (çok büyük bölümü Müslüman Türk halkları) Batı'nın siyasi ve kültürel egemenlik girişimlerine karşı birleşik bir bütün olarak karşı koymalıdır. Rusya, Ortadoğu ve Orta Asya'da Batı karşıtı hareketleri destekleyerek Avrasyanist siyasetini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu politikada geçmişte daima Çin'i karşısında gören Rusya, Putin idaresinde Çin'le anlaşıp bir ittifak kurmuştur. Avrasyanism teorisi kuşkusuz vaktiyle kendi bağımsız devletlerine sahip Türk kökenli Müslüman halkların Rus imparatorluğuna karşı yüzyıllarca mücadele ettiklerini görmezlikten gelmektedir. 1992 akabinde bağımsızlıklarına kavuşmuş olan bu Türk Müslüman halkları, siyasi kültürel bağımsızlıklarını korumaya çalışmaktadırlar. 1992'den sonraki Neo-Avrasyanism daha gevşek bir politika ile Orta Asya'da Çarlık İmparatorluğu'nu başka bir yolla canlandırmaya çalışmaktadır. Rus Avrasyanism teorisi "yüzyıllarca barış içinde bir kültür beraberliği"nden söz etmektedir. Fakat tarih gösteriyor ki, Orta Asya'da Rus yayılması ve egemenliği kanlı savaşlarla başarılmış ve bu Müslüman halklar yerli kültürleri bertaraf etmeye çalışan bir *tethiş* politikasıyla devam edebilmiştir. Neo-Avrasyanism işte bu tarihî gerçekleri görmezden gelmektedir.

Rusya'nın her rejim altında Orta Asya'da Türkçe konuşan Müslüman halkları egemenliği altında tutma çabaları, Neo-Avrasyanism politikası maskesi altında devam ettirilmektedir. Buna karşı Müslüman-Türk halklarının hiçbir zaman Rus boyunduruğunu kabul etmedikleri de tarihî bir gerçektir. Rusya'nın tehditleri karşısında Türkiye Cumhuriyeti, uzun zaman bu kardeş milletlerle doğrudan iş birliği yapamamıştır. Rusya'daki 1992 devriminden sonra bağımsızlıklarına kavuşmakla beraber Rusya, ekonomik ve kültürel araçları kullanarak eski egemenliğini devam ettirme yolundadır. Vladimir Putin, açıkça bu siyaseti gütmektedir. Bu çabalara karşı 1992'den sonra Türkiye Cumhuriyeti, Orta Asya Türk-Müslüman halklarıyla açıktan ilişki kurarak Avrasyanism politikasına karşı bir tutum sergilemiştir. Bu halklarla dil, tarih ve kültür bağları öne alınarak Rusya'nın Avrasyanism politikası karşısında ciddi adımlar atılmış ve TİKA adında yeni bir örgüt faaliyete geçirilmiştir. Şu acı gerçeği burada hatırlamak lazımdır: Modern Rusya, Rus dili ve kültü-

rü maalesef özellikle aydın sınıflar arasında kuvvetle yerleşmiş bulunmaktadır. Bu halkları Ruslaştırma politikası Çarlık devrinde olduğu gibi Putin Rusya'sında da devam ettirilmektedir. Modern Rusya, Batı kültürünü temsil eden ileri bir kültür gibi genç kuşakları etkisi altına sokmakta bir hayli ileridedir. Orta Asya Türk toplumlarında kültür dili olarak Rusça konuşulmaktadır. Moskova Türk-Müslüman gençleri için bir iş ve çalışma alanı oluşturmakta, genç nesiller gerek kültür gerekse ekonomi bakımından mücadeleyi kaybetme tehlikesi karşısında bulunmaktadır. Rusya'nın temsil ettiği bu kültür ve ekonomi üstünlüğü karşısında Türkiye Cumhuriyeti ne yapabilir, bu büyük bir soru olarak ortadadır. Aslında Putin'in Neo-Avrasyanism siyaseti bu gelişmeleri ifade eden bir teoridir.

Sovyetler dağıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri Orta Asya Türk halkları ile açıktan güçlü bir şekilde ilgilenmeye başlamış bulunmaktadır. Bu ilginin ideolojik, ekonomik ve kültürel yanlarını burada ayrıntılarıyla anlatmaya girişmeyeceğiz. XX. yüzyıl başlarında özellikle İsmail Gaspıralı'nın *dilde, fikirde* ve *işte* birlik formülüyle özetlediği faaliyet planı, Sovyetler dağıldıktan sonra açıkça ele alınmış bulunmaktadır. Bu gelişmeler, Rus devletinin Avrasyanism teorisini kullanarak giriştiği mücadele karşısında ne derece başarılı ve etkin olduğu sorgulatabilir. Açıkça bu girişimler, *Neo-Avrasyanism* teorisi altında Rusya'nın giriştiği faaliyetler karşısında ne derecede başarılıdır, bu hayati sorun üzerinde düşünmek gerekir. Putin, *Avrasyanism* üzerinde makale yazmıştır ve son gelişmelerden sonra yeni birtakım siyasi girişimlerle Orta Asya Türk halklarını eskiden olduğu gibi Rus devletine şu veya bu şekilde bağımlı kılmak yolunda atılgan bir politika gütmektedir. Rusya'nın birtakım avantajları kullandığına kuşku yoktur. Orta Asya Türk halklarının din, kültür ve tarihî gelişim bakımından bağımsızlıklarını koruyacakları da kuşkusuzdur ve koşullar bu devletlerin bağımsızlığı için bir temel oluşturmaktadır. Fakat *Avrasyanism* politikasının pratikte önemli avantajlarını unutmamak gerekir. İlkin, Çarlık Rusyası'ndan beri Türk halklarının Batı'ya dönük kültür faaliyetlerini Rusya, temsil etme yoluna girmiştir. Orta Asya, Kazan, Kırım ve Kafkasya Türkleri yüksek Batı kültürünü Rusya yoluyla edinmiş, gençler Moskova üniversitelerinde yüksek eğitim görmüş ve Batı'yı bu kültür çevresi yoluyla tanışmışlardır. Sovyetlerden beri, hatta daha eskiden aydın sınıf Rus kültürü ile yetişmiş, Rusçayı bir kültür dili olarak kullanagelmişlerdir. Biz bugün bağımsız olan bu devletlerde önemli Rus yerleşmelerini bulmaktayız. Kazakistan'da, Kırgızistan'da Rus elemanı vatandaşlar yüksek sayıdadır. Yeni yetişen gençlik Moskova üniversitelerinde tahsil görmekte, aydınlar Rusça konuşmakta, soyadlarını Rusçayla ifade et-

mektedirler. Bir örnek vereyim, tanıdığım Azeri bir gencin adı Gassimov'dur. Kendisine gerçek adını sorduğumda Kasımoğlu olduğunu söyledi. Bu durum *Avrasyanism* teorisini bir bakıma destekler bir örnek değil midir? Kültür hayatında Rus kültürü, Rus mektepleri, Rus üniversiteleri kuşkusuz *Avrasyanism* teorisinin gündemde olduğunu göstermektedir. Anadolu'da gözlerimizi Batı kültürüne çevirdiğimiz gibi, Orta Asya Türkleri de kültür hayatını Moskova tarafında bulmaktadırlar. Öte taraftan ekonomik bakımından Kazakistan, Türkmenistan ve diğer Türk devletleri doğal kaynakları bakımından Moskova'ya bağımlıdır. Bu halklardan çalışmak için Moskova'ya büyük ölçüde bir işçi akını olduğu bir gerçektir. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin tarih, din ve kültür bakımından ortak olduğu Türk halklarının *Avrasyanism* karşısında direnişini zayıflatmakta değil midir?

34

DİL ve TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ'NİN 75 YILI*

"Öncelikle Sözlü Tanıklıklarla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75 Yılı" adlı çalışmamıza katılmayı kabul ettiğinizden dolayı teşekkür etmek istiyorum.

Ben de teşekkür ederim.

Hocam, öncelikle Dil Tarih'le tanışmanızla ilgili sorularımız olacak. Dil Tarih'e neden ve nasıl bir sosyal ortamdan geldiniz? Bizimle paylaşmak ister misiniz? Paylaşırsanız seviniriz.

Tabii efendim. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Atatürk'ün kurduğu bir fakültedir. Atatürk böyle bir fakülteyi neden kurmak istedi, onu size anlatmaya çalışayım. 1935 yazında Balıkesir Muallim Mektebi'nden mezun olarak Ankara'ya annemin yanına gelmiş bulunuyordum. O zaman Sadri Maksudi Bey, Hukuk Fakültesi profesörlerinden ailece tanıdığımız bir zat. Bana şöyle bir uyarıda bulundu, "Atatürk Dil ve Tarih-Coğrafya adı altında bir fakülte kurdu. Buraya 40 kişi yatılı olarak alınacak. Bu yatılı imtihanına girmeni tavsiye ederim." Sadri Bey'in bu uyarısını her zaman minnetle anarım. Ben bu imtihan için bütün yaz çalıştım. O zaman Türk Tarih Kurumu'nun Atatürk'ün direktifleri ile yazılmış ve mekteplerde okutulması zorunlu olan 4 cilt tarih kitabı vardı. Ben bu kitapları okudum, imtihana hazırlandım ve birinci olarak bu imtihanı kazandım. Bu imtihana İstanbul'da, Ankara'da yüzlerce kişi katılmıştı. İmtihan komitesi üyelerinden, Faik Reşit Bey bana, "En iyi senin yazındı," dedi. Yani bu suretle ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne alınmış olan 40 yatılı talebe arasında bu fakültede öğrenimime başladım. Bu 40 kişi, fakülteyi sanki Atatürk'ten bir misyon almış gibi, benimsiyorduk. Yatılı olduğumuzdan gece gündüz fakültedeydik ve şartlar çok iyiydi. Fakültenin ilk binası

* Hayriye Erbaş, 2013.

vakıflar binası idi. Vakıflar binasını bir fakülte olarak tertip etmişler. O zaman sınıflar, seminerler ve seminer kütüphaneleri çok iyiydi. Yüksek tedrisat müdürü, çok gayretli bir insandı. Almanya'dan profesörler getirtti. Atatürk'ün himayesi altında fakülte hakikaten modern bir şekilde kurulmuştu. Fakültede, bu 40 kişi arasında, ileride fakültenin tedrisat hayatında ve idaresinde çok önemli vazifeler almış olan, ilim dünyasında iyi tanınmış kimseler yetişmiştir. Bilhassa Tahsin Özgüç'ü anmalıyım. Prof. Tahsin Özgüç'ü ve onun kıymetli eşi Prof. Dr. Nimet Özgüç'ü anmak isterim. Onlar o zamana kadar yalnız daha çok Almanların ve Remzi Oğuz gibi Türk arkeologların çalıştığı bu sahada dünya ölçüsünde arkeolog olarak tanınmışlardır. Seneler sonra Chicago Üniversitesi'ndeyken, ziyaretinde Tahsin Özgüç Oriental Institute'de bir konferans verdi. Özgüç, Kültepe arşivlerinin, çivi yazılı arşivlerin bulucusudur. Çılgınca alkışladılar kendisini. Yani o 40 kişilik yatılı arkadaşlarımız arasından böyle çok tanınmış ilim adamları yetişmiştir.

Evet, 1935'te biz vakıf binasında çok iyi şartlarda yatılı olarak 40 kişi gece orada kalıyorduk. O zaman fakültenin profesörlerinin büyük bir kısmı Almanya'dan, Hitler'den kaçan tanınmış profesörlerdi. Mesela Sümer arkeolojisi ve tarihi üzerinde Benno Landsberger, bir müddet sonra Hitit arkeolojisinde ve tarihinde tanınmış Hans Güterbock, Hindistan tarihinde Walter Ruben. Fakültede Latince dersleri de okutuluyordu. Özetle, o zamanki bölümlerin çoğu Yakındoğu, Anadolu arkeolojisi ve tarihi üzerinde yoğun çalışma yapmaktaydı. Arkeoloji, Antropoloji gibi bölümler fakültenin o zamanki temel öğretimini oluşturmaktaydı. Orta Asya tarihi de önemli idi. Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, yani Orta Asya'da büyük bir medeniyet kuran Türklerin Orta Asya'dan yayılarak ilk medeniyeti dünyanın öbür köşelerine götürdüğü tezi. Türk Tarih Tezi'nin Türk medeniyetinin Osmanlı'dan çok eski tarihlere gittiğini, medeniyetin yaratıcısı olduğunu Türk milletine mâl etmek için özellikle üzerinde durulan bir teoriydi. İşte fakültemiz bu teoriyi ispat etmek hedefiyle kurulmuş bir fakülteydi. Onun için hocalar da bu sahalarda ders okutuyorlardı. Mesela Orta Asya için Çin kaynakları çok önemli olduğu için Sinoloji okutulmaktaydı. Hititoloji, Sümeroloji, Arkeoloji, Antropoloji yanında önem verilen bir bölüm olarak Sinoloji. Bana Profesör Sadri Maksudi Arsal Bey, Sinoloji'ye girmemi tavsiye etti Orta Asya tarihi araştırmam öğrenmem için. Fakat ben daha çok fikrî konulara, sosyal konulara alakam olduğu için, Sinoloji'yi seçmedim. Sinoloji Orta Asya Türk tarihi için çok önemlidir. Türk tarihinin arşiv kaynakları en zengin olan ve hakkıyla araştırılmadığını zannettiğim Osmanlı tarihini seçtim. Tarih Bölümü; Eski Tarih, Ortaçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi olarak tasnif edilmişti. Osmanlı tarihi Yeniçağ Bölümü'ndeydi.

Evet fakültenin profesör grubu arasında Eski Tarih'i temsil eden profesörler daha ziyade Almanya'dan gelmiş profesörlerdi. Fakat Türk tarihi kısmı Türk profesörleri tarafından okutulmaktaydı. Bu profesörler, bugün hepsi rahmetli oldu, Eskiçağ Tarihi üzerinde Şemsettin Günaltay, Ortaçağ Tarihi üzerinde Fuad Köprülü, Yeniçağ Tarihi Bölümü'nün başkanı da Muzaffer Göker idi.

Onların Almanya'da tahsil görmüş doçentleri vardı ilk senelerde. Almanya'da o zaman doktoralarını vermiş ve fakülteye genç hocalar olarak katılmışlardı. Onlar ilk zamanlar Alman profesörlerin derslerini tercüme ediyorlardı. Benim en yakın bulunduğum, hocalar Bekir Sıtkı Baykal, Cemal Tukin'di; bunlar yeni doktoralarını vermiş, Almanya'dan gelmiş kimselerdi. Onlar da bu sahalarda pek derin değildiler. Dersleri Almancadan tercüme ederlerdi. Ben daha çok Fuad Köprülü'nün, Ortaçağ Bölümü'ndeki derslerine devam ettim. Fuad Bey'in seminerleri çok faydalı oluyordu. Ortaçağ Tarihi'nde meşhur tarihçilerimiz yetişmiştir. Osman Turan; Selçuklu tarihinin büyük otoritesi, Mehmet Altay Köymen; Büyük Selçuklu Devleti'nin mütehassısı, bunlar arkadaşlarımdı. Fuad Köprülü, Şemsettin Günaltay, Hikmet Bayur, bu profesörler aynı zamanda mecliste milletvekili idiler. İstanbul'dan Ankara'ya geldikleri zaman mecliste bulunuyorlar ve bizim fakülteye gelip derslerini veriyorlardı. Fuad Bey Ortaçağ Tarihi okutuyordu. Bir seminerinde bana bir vazife yazmamı istedi. Ben, kendisine dedim ki, "Timur üzerine bir Fransız'ın Bouvati'nin kitabı var. Léon Cahun de daha eskiden Timur üzerine bir fasıl yazmış kitapta (*Introduction á l'histoire de l'Asie).*" Benim Fransızcam iyiydi o zaman. Yani Fransızca kitaplar okuyabiliyordum. Ve Barthold, büyük Rus oryantalistti, Barthold'un Timur üzerindeki eseri *Ulugbey Tarihi.* Dolayısıyla o da Timur tarihini yazdı. Bu üç kitabın Timur hakkında söylediklerini mukayeseli şekilde özetlemek üzere kendisinden bir vazife aldım. Eski harfle yazdığım bu deneme 1938-39 tarihine rastlar, bunun metnini saklamışım. Bu üç büyük tarihçinin Timur üzerindeki araştırmalarını mukayeseli bir şekilde, kaynaklarını göstererek bir vazife hazırladım. Fuad Bey çok beğendi ve seminerdeki arkadaşlarıma dönerek, "İşte siz de bunun gibi bir çalışma getireceksiniz," diye beni övdü orada, eksik olmasın rahmetli.

Evet, esaslı bir çalışma olarak bir tarih konusunu işlemem bu suretle başlamıştır. İlk tarih çalışmam Timur üzerinedir. Timur'un kaynakları ve bu üç tarihçinin görüşlerini analiz etmekle başlamıştır. O zaman asistanlık yoktu, profesörlük, doçentlik vardı. Onun üzerine ilmî yardımcılık diye bir müessese teklif ettiler, kabul edildi. Bu 40 kişiden kendini gösteren arkadaşları ilmî yardımcı olarak fakültede alıkoydular. İşte benim fakülteye intisabım, bir ilmî yardımcı olarak seçilmem Yeniçağ Tarihi Bölümü'nde bu şekilde oldu.

Seçiş imtihanında bir rakibim vardı. Benim rakibimi destekleyen bir grup vardı bölümde. Fakat Fuad Bey o sırada müdahale ederek dekana gitti ve bu ilmî yardımcılığa benim alınmam hususunda ısrar etti. Bunu katiyen unutmam, akademik kariyere intisabım Fuad Bey'in bu müdahalesine ve benim o seminer vazifesine bağlıdır.

1940 yılında fakülte bir Alman mimar tarafından yapılan bugünkü binasına taşındı. İlmî yardımcı olarak biz de bu fakülteye geldik. Fevkalade güzel hazırlanmış seminer kütüphanelerinde çalışıyorduk. Kalabalık değildi, fakültenin ilk kuruluşunda öğrenci sayısı zannederim 300'ü pek aşmıyordu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş döneminde hatırlanması gereken önemli bir şey de şudur; muallim mektebi mezunlarına üniversiteye katılma imkânı yoktu, yalnız lise mezunlarını fakültelere alıyorlardı. O zaman Atatürk'ün yakını olarak Afet Hanım, o da bir orta öğretim mektebinde tarih hocasıydı. Bir sınıfta Atatürk onu tanıdı. Nasıl tanıdı? Atatürk 4 ciltlik resmî tarihi, Türk tarihini millî bakımdan çok eski devirlere götüren tarih tezinin gençlere öğretilmesi hususunda çok hassas idi. Bu yolla Türk milletine millî benlik, tarihinin ululuğu ve derinliği üzerinde fikir vererek bir millî şuur uyandırmak istiyordu. Atatürk'ün, devlet kuruculuğunda uzak görüşlü olan liderin bu ilgisi dikkat etmeye değer. Çünkü o bir cemaat halinde olan Türk halkını millî şuura, Türklüğe bağlı, Türklük bilincinde bir millet haline getirmek azmindeydi. Ancak millî devlet böyle bir halkla doğabilirdi. Bunun da halka millî tarih şuuru vermek, olduğunu anlamıştı. İşte Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin felsefesi budur. İlk zamanlarda, kuruluşta izlediği esas tema budur.

Fakültenin ilk yıllarında eski tarih, klasik devir, eski medeniyetler, Hitit medeniyeti, Sümeroloji, Babilonya, bu gibi konular üstünlük kazanmıştı. Büyük hocalar, Alman hocalar bu konuları öğretmekteydiler. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ilk karakteri öğretim bakımından bu şekilde tarif edilebilir. Arkeoloji, eski medeniyetler üzerinde durulmaktaydı.

Sonradan asistan oldum ve 1940'tan başlayarak bir doktora konusu seçtim. Bu doktora konusu için Yeniçağ Tarihi'ndeyim tabii, Türkiye'nin Batılılaşma süreci, yani Tanzimat devri ilgimi çekiyordu. Fakat bu arada Balkanlar, Balkanlar'daki isyanlar, imparatorların dağılışı, bu konular üzerinde yoğunlaştım. Doktoramm konusu Tanzimat Dönem'nde Bulgar İsyanları. Bu isyanlardan biri Vidin'de olmuştur. 1849-1850'de Vidin'de Bulgar köylüsü ayaklanmış, devlet hududa yakın olduğu için Rus tahrikleri var. Öbür taraftan bu sınır bölgesiyle Avusturya da çok ilgileniyor. Onların da tahrikleri bahis konusu. Vidin, Tuna üzerinde. Bu çok nazik bir bölgede, bu isyan hareketinin derin sebeplerini araştırmak benim doktora tezimin konusu oldu.

Bunun için yine Faik Reşit Bey bana yardımcı olmuştur. Faik Reşit Bey dedi ki, Abdülhamid zamanında, Meriç Vadisi'nde Rumeli-yi Şarkî vilayetimiz vardı, Bulgaristan değildi o zaman o bölüm, Prens Battenberg, 1885'te Avrupa'nın da yardımı ile burayı işgal ediverdi. 93 Harbi'nden yeni çıkmışız. Gâzi Osman Paşa savaş istiyordu. Bir ülkeyi istila etmek tabii savaştan başka bir şeyle karşılanamaz. Fakat yeni harpten çıktığımızdan Abdülhamid razı olmadı. Bulgar meselesini incelemek üzere emir verdi; arşivden Bulgaristan'a bu devre ait belgeler toplansın, ciltler halinde kendisine sunulsun istedi. Hakikaten bu konuda 10 cildi dolduran vesika toplandı. Bunlar sarayda, Dolmabahçe Sarayı'nda bir odada saklanıyor. Faik Reşit Bey bu ciltlerden beni haberdar etti. Ben bu isyan üzerinde çalışmamı yoğunlaştırdım. Saraya giderek bu ciltler üzerinde çalıştım. Yani hazır, arşivden toplanmış bir malzeme. Bu 10 ciltten faydalanarak doktora tezimi yazdım; *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. Güzel, kırmızı maroken ciltli bu 10 cilt, bugün Dolmabahçe Sarayı Kütüphanesi'ndedir. Abdülhamid idaresinde müfettiş ya da bürokrat olarak çok yetenekli insanlar vardı o zaman. Bu isyanı bastırmak için devlet bunları isyan bölgesine göndermiş. Onlar isyanın nedenleri üzerine derinliğine araştırmalar yapmışlar ve sultana raporlar göndermişler. O vesikalardan isyanın gerçek sebeplerini öğrenme fırsatını buldum ve gördüm ki asıl mesele bir toprak meselesidir, bir sosyal meseledir. Yani dışarıdan, Avusturya, Rusya'nın tahrikleri burada bir yanıt buldu, çünkü çok derin bir sosyal buhran vardır burada. İlk doktora tezimin özünü burada hemen bildireyim. Bu raporlarda gördüm ki köylülere ait topraklar, timar rejimi kaldırıldığı için boşta kalmış, satılmaya başlanmış ve bunu Vidin'deki Müslüman zengin ağalar kendi mülkü haline getirmişler. Fakat bu topraklar üzerinde Bulgar köylüler çalışıyor. Köylüler ağalara verilen bu toprakları kendileri işledikleri için kendileri almak istiyorlar. Yani bütün isyanın esas sebebi toprak meselesidir.

Hocam, sizi tekrar biraz gerilere, öğrencilik yıllarınıza götürsek, öğrencilik yıllarınızda neler yapardınız, barınma durumunuz nasıldı, günlük yaşamınız nasıl geçerdi, sohbetleriniz ne üzerine olurdu? Yine aynı şekilde aynı dönemde öğrenci-hoca ilişkilerine bakarsak neler üzerine konuşulurdu? Hem akademik anlamda hem de gündelik yaşam açısından hoca-öğrenci ilişkileri konusunda neler söyleyebilirsiniz? Bunları da bizimle paylaşmak ister misiniz?

Biz 1935'te fakültede öğrenci olarak çalışmalara başladığımız zaman Türkiye'de Atatürk devrindeyiz. Atatürk reformlarını yapmış, Türk halkına yeni millî bir tarih öğretmiş, Türk milletini yaratma yolunda ona tarih şuuru

vermek, Batıcı, Batılı bir dünya felsefesini aşılamak için gayret ediyor. Büyük lider yalnız devlet kurucusu olarak değil, bir millet yaratmak için neler lazım geldiğini iyi anlamış, o yolda çalışıyor. Biz Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Atatürk'ün bu ideolojisi, bu gayretleri doğrultusunda bir nevi misyon sahibi gibi çalışıyoruz. Onun tarih tezinin temellerini ciddi bilim hamulesi ile desteklemek için uğraşırken onun hizmetinde bir nefer gibi hissediyoruz kendimizi. Bütün Türkiye o zaman büyük Ata'nın, büyük liderin izinde yeni bir geleceğe doğru laik ve Batı medeniyetinin ideolojisini, hedeflerini, esaslarını kavramış bir toplum yaratmak için çabalıyor, yaratıcı bir devirdeyiz. Herkes heyecan içinde, bir misyoner gibi çalışıyoruz.

Biraz 1935-1940 yılları arasında fakültenin faaliyet gösterdiği vakıf binasındaki hayatımızdan bahsedeyim. Nasıl bir hayat geçiriyoruz yatılı öğrenci olarak, toplam kız-erkek 40 kişiyiz. Vakıf binasında büyük bir salon vardır, konferans salonu. Orası bizim akşamları bir araya geldiğimiz bir toplanma yeriydi. Orada müzik dinlerdik. Özellikle klasik Türk müziği yerine klasik Batı müziği çalınırdı. Batı müziğini öğreniyoruz. Her bakımdan, Batılılaşma humması içinde Türkiye, Türk gençliği o zaman. Mesela Beethoven, Mozart gibi büyük Batı musiki klasiklerini dinlerdik. Belki söylemek gerekmez ama yemeklerimiz çok iyi çıkıyordu. Biz âdeta imtiyazlı bir grup gibi orada çalışıyorduk, Atatürk'ün kurduğu fakültede. Yukarıda sınıflar yetersizdi. Mesela hatırlıyorum, binanın geniş koridorlarında kurulmuş masalarda çalışırdık. Orada 1935-1938 döneminde kendimizi Atatürk'ün hizmetinde çalışan bilim erleri gibi hissediyorduk. Atatürk'ün 10 Kasım'da vefatına doğru, onun hastalığı devresinde bütün millet, yalnız biz değil, onun saat saat sıhhatini takip ediyoruz.

Hocalarla ilişkiler açısından özellikle Alman hocalarla çok samimiyiz. Onlar işlerini benimsemişler, hepsi Türkçeyi öğreniyorlar. Sonradan gelen Hans Güterbock Türkçeyi o kadar güzel öğrendi ki, profesörler kurulunda bir yönetmelik okunurken Türkçe hataları düzeltti. Kendilerini bu memlekette kalmaya adamışlar. Böyle bir hava içinde çalışıyorlardı. Sümer tarihinde Landsberger büyük bir profesör, büyük bir bilgin. Bu memleketi benimsemiş, burada kalmaya karar vermiş insanlar bunlar. Türkçeyi öğreniyorlar. Almanya'dan gelmiş bu büyük profesörler bir bilim ocağında gençleri nasıl yetiştirmek lazım, nasıl teşvik etmek lazım konusunda bize örnek oluşturuyordu. Emin Bilgiç Hititoloji'de, Sümeroloji'de Kemal Balkan, bunlarla bir arkadaş gibi, ders haricinde de onlarla beraber bulunurlardı. Demek istiyorum ki bu ekip, Alman profesörler burada kalmalıydı. Bu profesörleri biz kaçırdık.

Biraz dedikodu olacak fakat anlatmam lazım. Efendim bir profesör, adını vermeyeyim, bir profesör ki eserleri henüz çıkmamış fakat profesör olmak

istiyordu. Kendisinin namzetliğini profesörler kuruluna getirdiler. Alman profesörler ilim disiplininde çok hassas, çok duyarlıdırlar, rey vermediler bu profesöre. Bu profesör biraz propagandacı, heyecanlı, genç bir adamdı. Necati Akder Felsefe Bölümü'ndeydi. Felsefe Bölümü 1938'lerde kuruldu zannederim. Bunlar biraz aşırı milliyetçi insanlardı. Yabancı profesörler aleyhinde propagandaya başladılar, onlar da darıldı. Bu memlekette kalmak isteyen, bizi benimseyen bu büyük ilim adamları darıldılar. Amerika'dan, Avrupa'dan, özellikle Amerika'dan davetler aldılar ve birer birer bizi terk etmeye başladılar. İstanbul Üniversitesi'nde de aynı şey olmuştur. Röpke gibi büyük iktisat profesörü Amerika'ya gitti ve o ekonomide Amerika'da devletin müşaviri odu.

Mesela Hukuk Fakültesi'nde ders okutan bir Alman profesör, daha sonra Doğu Almanya'da belediye başkanlığına seçilmiştir. Öyle seçkin insanlar yanımızda idi ama maalesef o Alman profesörler ülkeyi terk edince fakültenin bünyesi değişti. Bu arada iki kişinin Almanya'dan doktoralarını bitirmiş olarak fakülteye gelmesi fakülte ve Türk Tarih Kurumu için çok önemli olmuştur. Bunlar Profesör Ekrem Akurgal ve Sedat Alp'tır. Ekrem Akurgal büyük arkeologdur. Bunlar Almanya'da disiplinlerinde iyi tahsil görmüştür. Akurgal kazıları ve eserleriyle dünya ölçüsünde bir arkeolog olarak tanınmıştır. Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç onlarla işbirliği yapmışlardır. Almanya'da tahsil görmüş genç doçent grubu Almanlar ayrıldıktan sonra da fakülteye çok hizmet etmiş bulunmaktadır.

Evet, bu arada Atatürk'ün Dolmabahçe'de vefatı sonrasında naaşı Ankara'ya getirildi. Büyük Millet Meclisi önünde muhteşem bir katafalka konuldu. Dünyanın her tarafından heyetler bu katafalkın önünden büyük önderi selamlayarak geçmişlerdir. Biz 40 kişi Atatürk'ün bilim erleri diyebilirim, yemin ediyorduk; Onun izinde yürüyeceğiz, onun bize verdiği hedeflere varacağız. Eski Tarih'ten Sedat Alp'i, Arkeoloji'den arkeolog Tahsin Özgüç'ü zikrettim, Emin Bilgiç Hititoloji sahasında sivrildi, Muazzez İlmiye Çığ o zaman bu 40 kişi içindeydi. Muazzez İlmiye ve diğerleri eski Hitit çivi yazısını öğrendiler. Daha sonra bunlar memleketimizde bu sahalarda Hitit çivi yazısını çözen, eserler veren mütehassıslar olarak yetişmiştir. Özetle DTC Fakültesi'nde bu ilk devir çok verimli olmuştur. 1938'e kadar bu devrin tarihini Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ayrı bir fasıl olarak yazmak lazım. Bu dönemin hedefleri farklıdır. Atatürk'ün ölümü 1938 10 Kasımı. Naaşının Ankara'ya getirilişi, bütün bir millet ağlıyor. Tarihte görülmemiş bir sahnedir bu. Bütün millet ağlıyor. Bugün buradaysak, bir millet olarak buradaysak, dünyada seçkin milletler arasında yer almışsak, bugün bir devletimiz, milletimiz varsa hepsini Atatürk'e

borçluyuz. Gâzi Mustafa Kemal o zamanki adı, Atatürk adını sonra aldı. Gâzi Mustafa Kemal, memleketi kurtaran ve yeniden kuran adamdır. Bugünkü varlığımızı, kültürümüzü, hedeflerimizi, dünyadaki müstesna yerimizi hazırlayan bu adamdır.

Teşekkür ediyorum hocam, yine sizi öğrencilik yıllarınıza götürelim. Özellikle öğrenciler olarak sohbetlerinizin içeriğini ne oluştururdu, neler konuşurdunuz, tartışmalar olur muydu, toplantılar yapıp bir şeyler üzerine konuşur muydunuz? O dönemi bu açıdan ve yine yurttaki yaşam açısından biraz daha ayrıntıda bizimle paylaşacağınız şekilde anlatırsanız biz de sizinle o günlere gitmek, yolculuk etmek istiyoruz...

Efendim bizlerin, gençlerin o zaman 1940'lardayız, memleket meseleleri, memleketin içinde bulunduğu koşullar, biz gençlerin düşüncelerini, tartışmalarını belirleyen konulardı. Tasavvur edin o zaman 1940'lar savaş yılları. Ben 1944'de askere gittim. Yedek subay mektebinde 6 ay öğrenimden sonra 28. Tümen'de, astsubay olarak hizmete girdim. Harp yılları. 1945'e kadar orduda kaldım, 2 buçuk sene askerliğim var.

İsterseniz o askerlik yıllarımı anlatmak isterim. O yıllarda evlendim. Askerlik hayatı dolayısı ile ordunun o zamanki içinde bulunduğu şartları yakından gördüm. Biz 1940-45-46 yılları arasında gençler, Türkiye her an Dünya Harbi'nin içine sokulmak tehlikesi karşısında, daima kaygı içindeydik. Hitler Avrupa'yı işgal etmiş, Balkanlar'a, Trakya hudutlarımıza dayanmış. Her gün savaşa hemen girmek düşüncesi içindeydik. Manevralar yapıyorduk. O zamanki ordumuzun içinde bulunduğu şartları yakından gördüm. Ben Ankara'da 28. Tümen merkezinde levazım bölüğündeydim. Evvela topçu bölüğündeydim fakat gözlerim dolayısıyla sonradan levazıma ayrıldım. Ankara'da, tümenin levazım asteğmeni olarak hizmet ediyordum. Ordu hakkında, başka yerlerde de konuştum. Ordumuz o zaman perişan haldeydi. Manevraya çıktığımız zaman sıhhiye bölüğünde atlı arabalarla gidiyorduk, motorize bir şey yoktu, ordumuz da pek azdı. Churchill, Roosevelt, Stalin bir an önce bizim savaşa girmemizi istiyorlar, baskı yapıyorlardı İnönü üzerinde. İşte Kahire toplantısı filan. Her an savaşa girme kaygısı içerisindeydik. Memleketi kurtaran İnönü'dür. Bütün baskılara karşı koydu. Ordunun durumunu biliyordu. Savaş yıllarında kıtlık vardı, vesika ile ekmek, et, yumurta alıyordunuz. Çok sıkıntılı halde idik. İşte o yıllarda Şevkiye ile tanıştım ve evlendim. Nasıl tanıştık? Talebe ilişkilerini aydınlatma bakımından belki biraz ayrıntı vermek yerinde olur. Daha önce bahsetmiştim, ilk 40 yatılı grup büyük salonda akşamları birbirimizle konuşuyor, tanışıyoruz. Orada birçok arkadaşlar, kız ve

erkek arkadaşlar tanıştılar ve sonunda birer aile kurdular. Mesela Nimet Özgüç, Tahsin Özgüç ile orada tanıştılar, evlendiler. Benim evlenmem sonraları oldu, yani asistanlık döneminde oldu. Yeni binaya taşındıktan sonra Arapça öğrenmenin Osmanlı tarihi için gerekli olduğuna inanmıştım. Arapça derslerine başladım ve orada Arapça derslerinde Şevkiye ile tanıştım. Nasıl oldu? O İstanbul'dan liseyi bitirmiş ve Arapça Bölümü'nü seçmiş. Sınıfta tanıştık, nişanlandık. Ben orduda olduğum için nişanlılık devremiz biraz uzun sürdü, iki sene sürdü sonra evlendik. Demek istiyorum ki fakültelerde yetişkin gençler birbirleri ile tanışıyorlar ve aile kuruyorlar. Rahmetli eşim Şevkiye Hanım Chicago'da vefat etti, orada gömdük kendisini. Şunu bilhassa belirtmeliyim; bir ilim adamı, kadın olsun erkek olsun, eğer ilim hayatında başarılı olmak istiyorsa, eşini seçmekte çok dikkatli olmalı. Yani delişmen bir eş olursa, ilim çalışmaları, ilim hayatı düzenli gitmez.

Özgüçler, Arkeoloji Bölümü'nde Nimet ile Tahsin evlendiler, ikisi de arkeolog. Arkeoloji ilim sahasında çalıştılar. Benim eşim Şevkiye Hanım Arapçada doçent oldu sonraları, eserler yazdı ve ikimiz de birbirimizi tamamlıyorduk. Ben Arapçayı Beyrut'ta 6 ay kaldığım zaman öğrendim.

Bu arada çok enteresan bir olay oldu. 1960 Darbesi, ihtilâli, inkılâbı, devrimi, ne derseniz deyin tefsire bağlı, devrim komitesi gerici olan, gericilikle tanınmış olan üniversite üyelerinin vazifelerine son verdiler. Üniversitelerden attılar. Ünlü 147'likler olayı. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bütün üniversitelerden 147 kişiyi gerici sıfatıyla kadro dışı bıraktılar. Benim hanım Arapça Arap edebiyatı okuttuğu için bir kısım bizi çekemeyenler, fitlemişler komiteye. Şevkiye için, "Bu gericidir", Kur'ân Türkçeye tercüme edilemez demiş bir yerde. Tabii maksadı bambaşka. Onu söylemekten Türkçeyi bir ilim hüviyeti ile Kur'ân'ın tercüme edilemeyeceğini söylemiş. Bunu bizi sevmeyen insanlar komiteye eriştirmişler, hanımı kadro dışı bıraktılar. İşine son verdiler. O zaman doçentti. Fakat sonradan komite yanlış yaptığını anladı ve kendisini Beyrut'a, Beyrut'taki basın yayın müdürlüğüne atadı, 1960-61'de ben de kendisine tatilde katıldım, 6 ay kaldım Beyrut'ta. Bu arada Filistinli bir mülteci vardı, bir genç. Onunla haftada 1-2 gün buluşup Arapça öğrenmeye başladım. Fakat hanımın daima çok yardımı olmuştur. Bana Arapça metinlerin tercümesinde yardım ederdi.

Evet, bu arada askerlik devresinde bizi derinden sarsan ve sevindiren bir olayı anlatmak isterim. Her gün Trakya'daki ordumuz Hitler'in bir emriyle Alman motorize birliklerinin istilasını bekliyor. Fakat bir gün Hitler'in Türkiye'yi istiladan vazgeçerek Rusya üzerine yöneldiğini öğrendik. Bunu öğrenmek bütün Türkiye için bir sevinç kaynağı oldu. Derler ki, bilmiyorum belki

de bir rivayetten ibarettir, İnönü geceleyin bu haberi almış ve karyola üzerine çıkıp zıplamaya başlamış sevincinden. Ben de kendi külahımı, başımdaki askerî külahımı havaya attığımı biliyorum sevinçten. Çünkü kurtulmuştuk. Ege Adaları'nda Amerikalıların gizli casus botları gezmekteydi. Rusya'ya yardım etmek için tabii onlar Boğazlar'dan geçmek istiyor, öte yandan Stalin bizi tehdit etmekte. Çok tehlikeli günler geçirdik. O zaman İngiltere'den Churchill denilen botlar geliyordu. Çok çok iyi hatırlarım İngiliz botları. Biz bu botlara Churchill adını koymuştuk, Churchill giyerdik ayağımıza. Mamafih şu da var; müttefikler bize lazım geldiği gibi yardım etmediler. İnönü bunu biliyordu, silah bakımından. İşte ayakkabı gönderiyorlar, şunu bunu gönderiyorlar. Fakat tank ve sair yardımlar yapmıyorlardı. Rusya o zaman Batılıların müttefiki olarak bize karşıydı. Yani Türkiye'de Almanlarla işbirliği yapmak isteyenler vardı. Bazı milliyetçiler Rus tehlikesine karşı, Rus-Batı ittifakına karşı Almanya ile birleşmek ve komünist Rusya'nın ortadan kalkmasını istiyorlardı. İşte Zeki Velidi, Atsız grubu.

Hocam bölüyorum konuşmanızı ama özellikle o dönemdeki bu gelişmeler fakülteye nasıl yansıyordu? Biraz sizin deneyimlerinizi, o dönemi yaşamış görmüş biri olarak anlatabilir misiniz?

Evet, ben öğrenciyken galiba 1938'lerde Felsefe Bölümü kuruldu. Felsefe Bölümü'nde Necati Akder Bey'i hatırlıyorum. Ragıp Atademir daha sonra geldi. Ve aynı zamanda Amerika'dan bir grup felsefe şubesine atandı. Bunlar Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran, başkaları da var, 5-6 kişi, Muzaffer Şenyürek antropolog bunların arasında. Bunlar Amerika'da sosyoloji okumuşlar, Türkiye'de sosyal bakımdan reformlar yapılmasını istiyorlar. Mesela bunlar arasında solcu gruplar vardı tabii. Behice Boran mesela tam manasıyla solcu, sosyalist düşünceli bir üyeydi, sonra solcu bir partinin başına geçti.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarihinde, Alman profesörlerin fakülteyi terk edip yabancı memleketlere gitmesi, bir dönüm noktasıdır. İkinci dönüm noktası, kanaatimce, Amerika'dan gelen Behice Boran, Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes grubunun fakülteyi terk etmesidir. Amerika'dan gelen grup, derslerinde ve Türk toplumunda sosyal gelişme istiyorlardı. Türkiye'de bir sosyal reform yapmak gereğine inanmışlardı. Niyazi Berkes ve özellikle Behice Boran. Fakat Felsefe grubunda Necati Akder ve Ragıp Atademir ile milliyetçi, tutucu bir grubun onlara karşı cephe almaları ve mücadele açmaları neticesinde Behice Boran grubu birer birer fakülteyi terk ettiler. Muzaffer Şerif Amerika'ya gitti. Onun davranış sosyolojisi biliyorsunuz. O sahada Amerika'da bir otorite

olarak tanınıyordu. Bir sosyolog bana bir toplantıda dedi ki, "Amerika'da Şerif Başoğlu attitude, davranış sosyolojisinde birincidir", "bir otoritedir" dedi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi için değerli bir profesörü, sosyoloji profesörünü kaybettik. Niyazi Berkes aynı şekilde sosyoloji ve tarih üzerinde derinleşmiş. Onun *Türkiye'de Çağdaşlaşma* kitabı hâlâ okunuyor. O Kanada'ya gitti. İngilizce yazdığı *Türkiye'de Çağdaşlaşma* kitabı Türkçeye de tercüme edildi, bu alandaki kitapların en değerlilerinden sayılır. Behice Boran aşırı solcu idi. Memlekette kaldı, sosyalist komünist partisine intisap etti ve bir aralık onun başkanlığını da yapmıştı. Bu suretle bu grubu fakülte kaybetmiş oldu ve fakültenin genel gidişi daha tutucu bir renk kazandı. Bu arada Sinanoğulları Suat ve Samim'in temsil ettiği, Klasik Diller Bölümü'nü anmadan geçemem. Türkiye'nin, Atatürk'ün gösterdiği istikamette tam Batılılaşma hedefine varmak için XIV.-XV. asırda İtalya'da olduğu gibi, bir Türk hümanizması yaratılması tezini benimsemişlerdi. Grekçe ve Latincenin gerekliliğini savunuyorlardı. Kadim Antik edebiyatın tetkiki hümanizmanın, Rönesans'ın kaynaklarından biridir. Onlara göre liselerde bu lisanların öğretilmesi yolu ile Antikçağ felsefesinin ve edebiyatının Türkiye'de yerleşmesi gereklidir diyorlardı. Bu yerleşmeyince biz tam manası ile Batılı milletlerin girdikleri hümanist akıma katılamayız düşüncesinde idiler. Türkiye bunlarsız Batılı bir toplum olamaz diyorlardı. Suat Sinanoğlu bu konuda bir kitap da yazmıştır. Ben *Rönesans Avrupa'sı Türkiye'nin Batılılaşması* adlı kitabımda bu konuları ele aldım ve bu kitabın bir özetini verdim. Bu grup, sosyalist grup ayrıldıktan sonra Sinanoğulları'nın temsil ettiği hümanist grup da susturuldu, bu grup Hasan Âli Yücel'in sosyalist istikametteki politikasını desteklemekteydiler. Hasan Âli Yücel bunlara imkân vermekteydi ve klasiklerin tercümesi Hasan Âli Yücel Bakanlığı zamanında başladı. Hasan Âli Yücel'in ayrılması ile Köy Enstitüleri'nin kapatılması, siyasi tutuculuğa doğru yönelimde önemli bir gelişmedir.

O sıralarda ikinci büyük sosyal ve fikri hareket, solculuğun, solcu grubun daha faal bir hale gelmesidir. Özetle 1960 Devrimi'nden sonra solculuk gelişmeye başladı. 1968 nesli dediğimiz nesil, Türkiye'nin geri kalmışlığı bir taraftan, öbür taraftan bütün dünyada başlayan solcu hareketler gelişiyor. Türkiye'de 50-60 solcu eğilimli dergi çıkıyordu. İstanbul'da İktisat Fakültesi'nde Küçükömer, Divitçioğlu, ondan sonra İslamoğlu gibi aydınlar faaliyette. Solculuk çok kuvvetli bir akım halini almıştı. O zaman Siyasal Bilgiler'de hoca idim, bir hatıramı anlatayım. O zaman solcu ve sağcı gruplar fakültelerde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde özellikle, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ve tüm üniversitelerde iki grup çatışmaya başladı. Ben hatırlıyorum Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde hocalar arasında bir bölünme oldu. Necati Akder

grubunun temsil ettiği ulusalcı, tutucu grup karşısında Mustafa Akdağ'ın temsil ettiği solcu grup ve tabii gençler birbiriyle kavgaya başladı. Bir defasında dekanlığı bastılar, dekanı tehdit ettiler. Ben her iki fakültede, Siyasal'da ve Dil Tarih'te hoca olduğum için iki tarafta da gençliği yakından izliyordum. Siyasal Bilgiler'de devrim tarihi, Atatürkçülük onu anlatıyordum. Bir defasında sınıfta bir öğrenciye konuşma fırsatı verdim. Tamamen sosyalist komünist felsefe doğrultusunda bir konuşma yaparak dedi ki, "Türkiye'de bu ulusalcı inanışları tamamen bir tarafa bırakıp işçi sınıfının refahını, haklarını korumalıyız. Millî unsurlar buna mani olmamalı," filan. Dedim ki, "Millî dediğiniz unsurlar arasında Türkçe var. Türkçeyi bırakabilir miyiz?" "Tabii," dedi. "Türkçe, Rusça yahut Ermenice hangi dil olursa olsun, mesele işçi sınıfının refahı, haklarıdır. Onun için mücadele ediyoruz."

Birçok aile artık çocuklarını üniversiteye göndermez oldu. Çünkü üniversiteler tehlikeli çatışmalara sahne oluyordu, silahlar patlıyordu koridorlarda. Öyle bir durum ortaya çıktı. Bazen derslerimi, başka hocaların derslerini de basıyordu devrimci öğrenciler. "Haydi arkadaşlar, aşağıda meydanda toplanıyoruz," diye öğrencileri ders sırasında aşağı indiriyorlardı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde birçok defa buna şahit oldum. Buna karşı sağcı olanlar, sağcı hareketler de aynı şiddetle devam ediyordu. İşte bu bunalım ve mücadele sırasında Türk-İslam sentezi diye tutucuların benimsediği bir teori ortaya atıldı. Türk toplumu deniyordu, her şeyden evvel İslam'a bağlıdır fakat aynı zamanda ulusalcılık bundan ayrılmaz. Bir Türk-İslam sentezi, Türk toplumunun gerçek kültür hayatını düzenlemeli. Böyle bir teori ortaya atıldı. Buna karşı solcular "Asiatic mode of production" "Asya tipi üretim", Marks'ın Grundrisse'de tasvir ettiği ve Hindistan menşeli bir teoriyi benimsiyorlardı. Türkiye'de geri kalmışlık konusunda, sosyal hayatta, devlet felsefesinde devrimci bir değişiklik gerekiyor, işçi sınıfı hâkim olmalıdır diyorlardı. Bu felsefe ile hareket ederler. İşte bu iki grup arasında şiddetli çatışmalar devlet büyükleri ve ordu tarafından ulusal varlığa bir tehdit gibi algılanmaya başlandı. Çünkü bunu arkadan Rusya destekliyordu. Tutucular orduyla birleştiler ve 1980 Evren'in başını çektiği devrim, darbe, askerî darbe böyle geldi. 1980'de iktidarı darbeyle ele alan ordu yeni bir Anayasa yaptı ki bugün bunu değiştirmek yolundayız. Ve belli başlı devlet dairelerine Türk-İslam sentezi tezini benimseyen kimseler getirildi.

Bu sırada benim şahsi hayatımı sorarsanız, ben 1972'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden emekli oldum. O zamana kadar Amerika'da birçok üniversitenin davetini almış bulunmaktaydım. Princeton Üniversitesi'nde, Pennsylvania Üniversitesi'nde, Harvard Üniversitesi'nde ders, konferans

vermeye çağırılıyordum. Chicago bana imtiyazlı profesör olarak cazip bir teklifte bulundu. Üniversitede 10 kişi imtiyazlı sıfatına sahiptir. Yalnız President'e (Başkan'a) bağlıdır, bunlar arasında Nobel kazananlar var. 1972'de Chicago'ya gittim. 1972'den 1986'ya kadar 15 sene Chicago Üniversitesi Tarih Bölümü'nde profesörlük yaptım. Bu gidişim benim ilmî çalışmalarım, tarih görüşlerim üzerinde derin etki yapmıştır.

Tarih görüşümün oluşumunda iki önemli cereyan önemlidir. Onu anlatayım; ben daha doktora tezimi yaparken tarihte, sosyal-ekonomik faktörleri önemli bulurdum. Bu tarih görüşümde, *Fernand* Braudel'in *Akdeniz* kitabında anlattığı Fransızların "Annales Mektebi" etkili oldu. Daha doğrusu bu akım, tarih görüşümdeki bu değişiklik II. Dünya Harbi'nden sonra ortaya çıktı. II. Dünya Harbi'nde faşizm yenilince, işçi sınıflarının ideolojisi, sosyalizm, komünizm, sosyal reformlar öncelik kazandı. Bu genel değişim tarih görüşünde de etkisini gösterdi. Artık tarihçiler devletlerin tarihini değil, toplumların tarihini araştırmak gerektiğini ileri sürüyorlar. Annales School'da, işçinin aldığı ücret hayatını idame ettirmeye yetiyor mu? İşçi ne yer? Toplumlarda sınıf mücadelesi nasıldır? İşçi sınıfı bu mücadelede ne kadar bir ilerleme yapmıştır? Gibi tamamen sosyal-ekonomik konular tarihin mevzuu olmaya başladı. Annales Mektebi toplumlardaki değişikliği bu gibi faktörlere bağlıyor. Özellikle nüfus artışları, ekonomik gelişme, para tarihi üzerinde duruyor. O dönemde Fernand Braudel'in meşhur "Price Revolution" teorisi, Avrupa'da fiyatlarda büyük düşüşün sosyal-siyasi yönleri araştırılıyor. "Fiyat devrimi" Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkili oldu, fiyatlar yüzde yüz düştü. Bu değişmeler sonucunda işçi sınıfları, asker ocakları çok etkilendi. Geçim darlığı ortaya çıktı. İhtilâller buna bağlandı. Braudel'in kitabı 1949'da çıkmıştı. Ben bu tarih görüşünü belirten bir makale yazarak "Annales Mektebi"ni tanıtım. Ömer Lütfi Barkan ile beraber bu yeni tarih görüşünü benimsedik. Toplumun, sınıfların, ekonominin, demografinin önemini esas tutarak Osmanlı tarihini, Türk tarihini araştırmaya koyulduk. İşte benim tarih görüşüm 1950'den beri Barkan ile beraber Osmanlı toplum hayatını ekonomik faktörleri ele alan, araştıran bir tarih mektebi olarak ortaya çıktı.

Sizin sosyal bilimler açısından özgün bir metodolojik bakış açınız var. Bu bakış açısına nasıl geldiniz? Biraz anlattınız ama böyle bir bakış açısı edinmenizde Dil Tarih'te olmanın bir anlamı, önemi var mıydı? Ankara'da olmak, DTCF'de olmak, oradaki bilimsel ortam size ne kazandırdı? Bu konuda söyleyecekleriniz olabilir mi, Sayın İnalcık?

Hiç şüphesiz sayın profesör. Evvelce de anlattım, 1940'ta doktora tezimi hazırlarken, Balkanlar'daki halk isyanlarının temelde ulusalcı değil, fakat daha

ziyade ekonomik sosyal çatışmalardan dolayı ortaya çıktığı tezini müdafaa etmiştim. Daha sonra II. Dünya Harbi'nden sonra sosyal-ekonomik meselelere öncelik veren yeni tarih görüşü, bir tarihçi olarak bana yol gösterdi. Ömer Lütfi Barkan'ın Fransa'dan geldiği o tarihlerde Türkiye'de öncelikle toprak meseleleri, toprak reformu konuşuluyordu. Ömer Lütfi Barkan toprak reformundan, reform hareketlerinden bahseden makaleler yazıyordu. Arşivlere girip, Osmanlı tahrir defterlerinde toprak meselelerini araştırmaya başladı. Ben de o sahada çalışmaya zaten başlamıştım. Yani toplum hayatını belirleyen faktörler, toprak tasarrufu, ticaret, para meseleleri gibi sosyal-ekonomik konular, demografik meseleler gibi konular üzerine yoğunlaştım. Zaten Türkiye ölçüsünde bu konularda mesela İslamoğlu yahut Divitçioğlu gibi kimseler çalışıyordu. Yani bu dönemdeki tarihçilik genellikle Türkiye'de bu istikamette gelişti. Ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde birçok talebe yetiştirdim, bunların bir kısmı hâlen profesördür. Öğrencilerim bu tarihçi görüşümü benimsemişlerdir.

Biliyorsunuz ben 21 yerli ve yabancı üniversiteden fahrî doktorluk, yabancı Akademi üyelikleri aldım. Osmanlı tarihini yeni görüşle yazdığım eserler dünya ölçüsünde tanındı. Bir kısmını zaten İngilizce yayımladım. Bunlar arasında en çok okunan son yazdığım *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*'dır. Chicago'da iken 4 arkadaş çağırdım, onlarla beraber 600 yıllık Osmanlı ekonomik-sosyal tarihini yazdık. Bu eser Cambridge University Press'te İngiltere'de basıldı. İki sene sonra paper back hali yayımlandı. Bu eserin ilk cildini ben yazdım 1600'e kadar gelir. 1600'den sonraki kısmı diğer arkadaşlarım yazdı. Para faslını Şevket Pamuk (Orhan Pamuk'un abisi) yazmıştır. Suraiya Faroqhi bize iltihak etmiştir. Bu eser büyük ilgi gördü. Bu eser Yunanca başta olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Benim *Classical Age* kitabımı da tercüme ettiler Yunanlılar. Eser Arapça, Lehçe ve Rusçaya tercüme edildi.

Bana tarihçiliğim hususunda soru yönelttiniz. Barkan'la başladığımız Osmanlı Türk tarihinin sosyal-ekonomik yorumu artık tutunmuştur, bu sahada eserlerimiz tercüme edilmekte ve Osmanlı tarihinin yepyeni bir yorumu yapılmaktadır.

Japon Oryantalisti Yuzo Nagata'nın anlattığına göre dünya tarihi ciltleri üzerine 4 ciltlik bir eser yazılmış. Bu kitapta Ortadoğu tarihçiliğinin temsilcisi olarak bu fakiri seçmişler. Osmanlı Türk tarihi dünyada bizim görüşümüzle yansıtılmaktadır. Şunu belirtmeliyim; ben daima arşiv belgeleri ile çalıştım. Barkan'ın da büyük katkısı vardır bu sahada. Osmanlı arşivlerinin bilimsel bir duruma gelmesi için mücadele ettim. Rahmetli Özal büyük katkıda bulundu.

Bugün arşivimiz modern bir durumdadır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yetişmiş, orada ve yabancı ülkelerde 60 yıl hizmet etmiş değerli öğrenciler yetiştirmiş bir hoca olarak kendimi bugün bahtiyar hissetmekteyim.

Hocam, çok güzel bir duygu olsa gerek. Fakülteye başlarken böyle bir hedef koymak ve emekli olduktan sonra da yazmaya devam etmek ve emekli olduktan sonra da yazdıkları üzerinden, "Ben amacıma ulaştım, yapmak istediğimi yaptım," diyebilmek çok güzel olsa gerek.

Hocam şimdi Dil Tarih özelinde de genel anlamda da olabilir sizce sizin örneğinizde olduğu gibi böyle hedefler koyabilen bir öğrencilik var mıdır? Bu hedefleri koyup başarmak için kendi deneyimlerinizden hareketle nasıl bir çalışma disiplini, nasıl bir bilim anlayışının gerektiği konusunda ne türden tavsiyelerde bulursunuz? Gelecek kuşaklardan beklentiniz ne olabilir? Bu konuda bize kılavuzluk edecek birtakım deneyimlerinizi paylaşmak isteriz.

Bilkent Üniversitesi rektörü ve kurucusu İhsan Doğramacı, 1992 yılında Chicago'dan Ankara'ya geldiğim zaman, bana üniversitede bir tarih bölümü kurma vazifesi verdi. O zamandan bugüne kadar birçok doktora ve master öğrencisi yetiştirdik. Bazıları bugün Türkiye'de ve Amerika'da profesördür. Mesela Prof. Dr. Özer Ergenç, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde talebemdi, şimdi bizde Bilkent'te tarih okutuyor.

Şunu belirtmem lazım; İslam tetkikleri son 20-30 yılda büyük gelişmeler gösterdi. Arapça Farsça öğrenimi daha iyi yapılıyor. Bir kısım Osmanlı Türk tarihi kaynakları bu iki dilde yazıldığı için şimdi bu kaynakların yayımlanmasında, gerekse onlara dayanarak ilmi, bilimsel eserlerin yazılmasında büyük mesafeler aldık. İftiharla diyebilirim ki genç nesil arasında Batı tarihçiliğinde isim yapmış kimseler var, Osmanlı tarihinde de şimdi kaynak yayımlayan, Osmanlı tarih konularında, sosyal-ekonomik konularda esaslı tezler, eserler neşreden bir nesil yetişmiştir. Bundan 40 sene öncesine göre şimdi Osmanlı toplum tarihimiz, toplum araştırmaları sahasında çok daha ileri bir seviyede bulunuyoruz.

Çalışma disiplini olarak gençlere neler önerebilirsiniz hocam? Nasıl çalışırsınız?

Şimdi filoloji çok önemlidir. Filolojik hazırlıktan şunu kastediyorum; Türk Osmanlı kaynaklarının yazıldığı kaynak dillerine hâkim olmak. Bunlar klasik Osmanlıca, Farsça ve Arapçadır. Batı tarihçiliğini yakından takip etmek gerekiyor.

Mesela "Annales Mektebi" diyoruz, bu mektebin neşriyatını, tarih yorumculuğunu iyi bilmek lazım. Tarih konuları değiştiği için şimdi artık devlet tarihi, savaşlar, devlet politikaları değil, toplum tarihi bizim konumuzdur, tarihçi için sosyoloji çok önemli bir disiplindir. Birçok yazım toplumsal araştırma telakki edilebilir. Yeni nesil tarihçiler, sosyal bilimciler çok iyi çalışıyorlar, çok iyi yoldadırlar, iftihar ediyoruz.

Teşekkür ediyoruz hocam. Söylemek istediğiniz, eklemek istediğiniz başka bir şey var mı? Ağzınıza sağlık, sizi yorduk. Teşekkür ediyorum.

Bana bu fırsatı verdiğiniz için sayın profesör size teşekkür, minnet borcum vardır. Teşekkür ediyorum.

35

KIRIM ÜZERİNE SÖYLEŞİ*

Fatih Sultan Mehmed ile başlayacağız. Fatih İstanbul'u fethettikten sonra 1454'te Karadeniz'e bir donanma gönderdi ve orada Boğdan Beyi'ni kendisine tâbi kılan vassal yapan anlaşmayı imza etti. 1475'te Gedik Ahmed Paşa'yı büyük bir donanma ile Kefe'ye gönderdi. O zaman Kefe Kırım'ın güney sahilleri bir Ceneviz kolonisiydi. Gedik Ahmed Paşa Kefe'yi fethetti ve Kırım'ın güney sahillerindeki bölgeyi Ceneviz'in yerleşmiş olduğu bölgeleri Osmanlı Devleti'ne kattı. Ondan sonra Çerkezistan'da Ananpa, Kopa gibi limanlardan Cenevizlileri kovdu. Daha sonra da 1460'ta Amasra'yı aldı. Onun zamanında yani Fatih zamanında Karadeniz bir Osmanlı gölü haline geldi. Yani Karadeniz'in bütün sahilleri Osmanlı'nın hâkimiyeti altına girdi.

Aynı zamanda Fatih 1475'te Gedik Ahmed'in seferinden sonra Mengli Giray, Kırım hanlığına getirdi ve bir hanlık olarak bağımlı kıldı. Eflak, Boğdan gibi Osmanlı sultanını üstün hükümdar kabul etti. Hanları Osmanlı padişahı tayin ederdi. Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması imparatorluğu kuzeyde Güney Avrupa'daki bütün gelişmelerden sorumlu hale getiriyordu. O zaman Doğu Avrupa'da Altınordu'nun çöküşünden sonra 1500'lerde birtakım başka hanlıklar ortaya çıktı. Fakat en önemlisi Moskova knezliğidir. O zaman imparatorluk da değil Moskova yani büyük devlet değil. Moskova knezliğinin ve diğer bölgedeki devletlerin Osmanlı'ya tabiliği Kırım yoluyla oluyordu. Bu suretle Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'daki bütün gelişmeleri kendi hesabına, kendi lehine kontrol etmek imkânına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı ile birleşmesi son derece önemlidir. Çünkü bu sayede Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Avrupa'daki gelişmeleri kontrol edebilecek imkânı temin edebilmektedir. Bu o kadar önemlidir ki, Evliya Çelebi

---

* *Anadolu Ajansı*, 5 Mart 2014

Kırım Hanlığı'nın kuzeyden gelen tehlikelere karşı bir "sedd-i sedîd", sağlam bir sur, duvar olduğunu söyleyerek, senelerce Han Mehmed Giray'ın yanında misafir kalmıştır.

Kıpçaklar, Oğuz dilinin Kıpçak lehçesini konuşurlar. Nasıl ki Anadolu'da Türkmenlerin bir lehçesi var. Yani oradaki Kıpçak Türkleri, Kıpçak Türkçesini konuşurlar. Bir Doğu Avrupa'ya 1240'larda Batu ile gelen Moğol ordularında Tatarlar da vardı. Osmanlı, buradaki Kırım Hanlığı'nı aldıktan sonra diğer bölgelerde (Altınorda Moğol Hanlığı'na tâbiydiler) Moğol devletinin tebaası olarak yaşayanlara da Tatar denildi. Tatar yanlış bir terimdir, aslında bir Moğol unvanıdır. Onlar özünde Kıpçak Türkü'dür. Kıpçak Türkü'nün lügati neşredilmiştir. Bu yanlışı düzeltmek isterim. Yani Tatarlık iddiasında bulunmak, Moğolluk iddiasında bulunmaktır. Rusya bunu bildiği için nüfuzunu kurmak istediği bütün Türk illerinde Tatar unvanını kullanır. Bugün Azerilere bile Tatar der. Halbuki Azeriler Anadolu Türküdür. Demek ki, Tatar unvanını atmak, kullanmamak lazım. Bu bir Moğol unvanıdır.

Moğollar bu bölgeye geldiği zaman burada halihazırda Kıpçak Hanlığı vardı. Yani Dobruca'dan Aral Gölü'ne kadar muazzam bir Kıpçak İmparatorluğu vardı. Moğollar bu imparatorluğu çökerttiler ve kendi dillerini, isimlerini verdiler. Bu bir tarih hatasıdır fakat yayılmıştır. Tatar, Moğol değildir, oradaki Türklerdir. Bugün de orada konuşulan Türkçe Kıpçak Türkçesi'dir. "Men kayda giderim", "Ben nereye giderim" bu bir lehçedir. Türkçe lehçesidir. Yani Türkiye'de Tatarları Tatar unvanıyla ayırmak yerine bunların bizim Oğuz Türkleri gibi bir kabile olduğunu, Türk olduklarını unutmamak lazım. Tatarlar, ayrı bir etnik grup değildir Anadolu'da. Fakat memleketimizin dağılmasını isteyen bazı gruplar onları da kendi yanlarına almaya çalışmaktadırlar. Bu hataya düşülmemesini bilhassa diliyorum.

Benim babam Rus zulmünden 1905'te; Rusya, Japonya ile savaşa tutuştuğu zaman Rus ordusunda bulunmamak için Türkiye'ye göçtü. Yani İstanbul'da büyük bir amiral ailesinin kızıyla evlendi. Benim annemin babası deniz binbaşısı idi. Basra İpsek reisiydi. Yani bu tarihî yanlışı bilhassa bu vesile ile belirtmek isterim. Tatar'ı bırakmak lazım, Kırım Türkleri demek lazım. Rusya bilhassa IV. İvan'la beraber Kazan'ı, Astrahan'ı alarak, Polonya'nın bir kısmını ilhak etti. Rus, Altınordu'nun yerine bütün bölgede kendi üstünlüğünü kurdu. Moskof'a o zaman Moskova knezleri denirdi. Fakat ilk defa olarak İvan, imparator unvanını aldı ve Doğu Avrupa'ya hâkim oldu. Bundan sonra bütün hedefi Kırım Hanlığı'nı da alıp Karadeniz'e girmekti. Demek ki, Kırım Hanlığı bu çok güçlenen Moskof İmparatorluğuna karşı Türkiye'yi koruyan bir set görevini görmüştü. Buna karşı Rusya, Çarlık Kazak denilen Don ve

Terek Kazaklarını Astrahan'dan, Kafkasya'dan, Terek ırmağından aldı. Bunları kendi ön kuvvetleri, akıncı kuvvetleri olarak kullanıp Kırım Hanlığı'na yani Osmanlı'nın nüfuz bölgesine seferlere başladı. Kırım'la Rusya arasındaki, Türkiye ile Rusya arasındaki mücadele böyle başlamıştır.

Kırım Hanları Moskova'yı, Moskof Çarlığı'na mütemadiyen akınlar yaparak tutmaktaydılar. Kazan'ı, Astrahan'ı almış olan Rus Çarlığı'nı oradan atmak için 1569'da Osmanlı İmparatorluğu büyük bir ordu gönderdi; fakat muvaffak olamadı. Bununla beraber Kırım Hanlığı daima Rusya'ya karşı, Rus İmparatorluğu'na karşı, Osmanlı ile işbirliği yapmıştır. 1685 Viyana Bozgunu'ndan sonra Orta Avrupa'da Macaristan'da Türk orduları büyük zorluk içine düştükleri zaman daima Kırım Hanları orduları ile yardıma gelmiştir. Mesela Avusturya orduları Üsküp'e kadar geldiği zaman orada Kırım Hanı Selim Giray onları mağlup etti. Yani Osmanlı'nın bu perişan devrinde Kırım kuvvetleri hep Osmanlı'nın yanında durdu.

Şimdi sizin sualinize geleyim. Rus Çarlığı 1774-1776 harp devresinde yani Küçük Kaynarca ile biten savaş sırasında Kırım'ı birçok akınla istila etti ve oradaki Türk halkını katletti. Münih isminde bir generali biliyoruz. Kırım'ı elde etti, Mor Kapı'dan geçip bir bir kıyımlar gerçekleştirdi. Bu Rusların Kırım'daki ilk kıyımıdır. XVIII. yüzyılda Osmanlı'nın içinde bulunduğu çöküş devrini fırsat bilen Rusya, bu durumdan istifade ederek Kırım'ı bağımsız kıldı. Sonradan ilhak etmek için Osmanlı'dan ayırdı ve birkaç sene sonra 1783'te gelip Kırım Hanlığı arazisini işgal etti. Yani Kırım 1783'te Rus hâkimiyeti altına düştü. Kırım o zaman tamamen Kıpçak Türkleri, Kırım Türklerinin elindeydi. Sadece Kırım değil, Kafkasya'ya kadar bütün Karadeniz sahili Rusya'nın hâkimiyeti altına düştü. Rus İmparatoru Karadeniz'e inip buralara yerleşince Bizans'ın vârisi olmak iddiası ile İstanbul üzerinde hak iddia etmeye başladı. İşte Osmanlı'nın tehlikeye düşmesi! 1540 yılından önce Rus Çarı III. İvan İstanbul'un fethinde karşımızda olan Konstantin'in yeğeniyle evlendi ve kendinin "Kayder" yani Bizans'ın sahibi, Bizans'ı tekrar ihya etmek isteyen bir Ortodoks devleti olduğunu söyleterek ortaya çıktı. Tehlike orada başlıyor.

Moskof Çarları, 1783'te Kırım'ı ortadan kaldırıp Karadeniz'in kuzeyine yerleştikten sonra İstanbul ve Boğazlar üzerinde hak iddia etmeye başladılar. Tabii Karadeniz'in kuzeyinde bir Rus yerleşmesi oluşturmak amacıyla Rusları Kırım'da yerleştirmek için Kırım'ı bir Rus vilayeti haline getirecek bir nüfus politikası güttüler. Oradaki arazilere el koydular. Oradaki Türkleri göçe zorladılar, türlü oyunlarla arazilerine el koydular. Türkiye'ye büyük bir Tatar Türkü akını, Anadolu'ya göçü başladı. Benim babam da işte 1905'te Kırım'dan Rus boyunduruğundan kaçtı. Ondan sonra Rusya'nın bütün emeli

Kırım'ı Ruslaştırmak oldu. Bu maceranın teferruatını atlıyorum. Son darbeyi ise Stalin yaptı. Stalin bir gece Rus kuvvetlerini gönderip Kırım'daki 300 bin Türk'ü hayvan vagonlarına doldurup Orta Asya'ya Urallar'a sürdü. Oradaki Türk nüfusunu bertaraf edip Ruslaştırmak için. Stalin'den sonraki Rus idaresi bu zulmü, bir kıyımı tamir etmek için, bu sürülen insanların, sürgünlerin geri gelmelerine müsaade etti sözde.

Yine de Rusya, Kırım'ı boşaltmak istedi ve Rusları gönderip oraya yerleştirdi. O derece ki 1994'te Kırım'da bulunduğum zaman, Kırımlı arkadaşım, "Sana eski evimi göstereyim," dedi. Bir tepeye çıktık, evin önüne geldik. "İşte benim evim bu idi, buradan sürüldüm," dedi. Zili çaldık, bir Rus kadını çıktı. Bizim Türk olduğumuzu anlayınca, "Şimdi polisi çağırıyorum," dedi. Kadın bu tepkiyi verdi, çünkü Kırım, Rusya için Anadolu'yu, Boğazlar'ı, İstanbul'u tehdit etmek ve almak için bir atlama rampasıdır. Onun için Kırım Türkiye politikasına karşı, Türkiye'yi tehdit etmek için bir merkezdir, bir üstür. Bugün Ukrayna devletine ait olmakla beraber Sivastopol'da bir Rus hâkimiyeti vardır. Orada donanması, belki de nükleer silahları var. Neye müteveccihtir bu? Tehdit doğrudan doğruya bize Türkiye'ye, Boğazlar'a ve İstanbul'a. Montrö'de bizim güvendiğimiz şey Türkiye'nin güvendiği şey, Batı ile ittifaktır. Buna katiyen gölge düşürmemek lazım. Çünkü 1954-56'da biz Kırım'da Çarlığa karşı Fransa, İngiltere ve Sauva, İtalyanlarla beraber Çar ordularına karşı savaştık. Bugün şarkıları bile "Sivastopol önünde yatar gemiler" şeklindedir. Yani Rus tehlikesi Karadeniz üzerinde, Anadolu üzerinde bir karabulut gibidir. Bu ne zaman oldu? Rusya Kırım'ı Ruslaştırmak politikasında başarı kazanmıştır. Bugün Rus orduları gelebiliyor, orada yerleşmiş olan Ruslar, toplam nüfusun %60'ını teşkil etmektedir. Ukrayna devletinin bir eyaleti olmakla beraber, özel bir vilayet olarak orada sürgünden kaçıp gelen zavallı Kırım Türklerinin nispeti çok daha az bir haldedir, bugün bir şey yapamazlar. Çünkü Rusya başarı kazanmıştır, orayı Ruslaştırmıştır. Bizim ecdat toprağımızı zorla elimizden alıp Türkiye'yi tehdit etmek için Kırım'ı Ruslaştırmıştır. Bu hakikati burada bilmemiz lazım.

Bugün son hadiseleri görüyoruz, Putin daha çok askerini Kırım'a getiriyor. "Kırım'da çoğunluk Rus'tur, bizim tebaamızdır," diyor. Fakat Anadolu'ya, İstanbul'a karşı bir üs yapmak için Kırım sistematik olarak Ruslaştırıldı ve bunda muvaffak olundu. Rusya, Kırım'a kendi vatandaşlarını himaye için ordusunu gönderiyor. İşte bütün hikâye bundan ibarettir. Stalin'in sürgün faciasından sonra bir kısım Türkler, Orta Asya'da Urallar'da olan Kırımlılar geri döndüler. Fakat iş işten geçmişti ve orada bir çarlığın sistematik faaliyeti neticesinde Kırım Ruslaştırılmıştı. Ukrayna devleti teşkil edildiği zaman,

Kırım'ın bu durumu dolayısıyla Rusya ile yapılan anlaşmada Sivastopol'un bir Rus üssü olarak kalmasını ister istemez kabul etti. Şimdi Ukrayna'nın doğu kısmı Kırım, Rusların sistematik faaliyetleri neticesinde Ruslaştırılmıştır. Şimdi Rus Putin'in iddiasına göre bunlar Rus vatandaşlarıdır. Ben onları koruyorum, diye yaptığı aslında gerek orada gerekse Kırım'da Rusların zulümle yaptığı bir yerleşme politikasının neticesini korumaktır. Aslında bütün bu Rusları gerisin geri memleketlerine sürmek lazımdır, bunu yapacak kudret elimizde yok bugün. Yani bugün dünyayı tehdit ediyorlar. Bizim için en önemli mesele Rusya karşısında nükleer silahlarıyla, ekonomisiyle büyük devlet ve üyesi olduğumuz NATO'dur, Amerika'dır. Bunu unutmamak lazımdır. Bu durumu gölgeye düşürecek herhangi bir hareketten Türkiye kaçınmalıdır.

Türkiye-Polonya İlişkileri Hakkında

Ben siyaset ilimi profesörü değilim. Bugünkü durumu ancak gazetelerden takip ediyorum. Bu iş ayrı bir ilimdir. Ben tarihçiyim fakat Ukrayna'nın tarihini tabii yakından biliyorum. Burada anlatmak isterdim ama uzun zaman alır. Şimdi Kırım Hanlığı ve step bölgesinin batısında Litvanya vardır. Bunun merkezinde Kiev, Beyaz Rusya'da daha kuzeyde Simurless, buraları Polonya krallığına bağlı idi. Yani Litvanya dediğimiz bu bölge, Ukrayna'nın Batı kısmı halkı Katolik olan, bugünkü Ukrayna'nın doğusunda Don Kazakları Ortodoks olan ve Moskova kilisesine bağlı kitle var. Fakat batısında Litvanya vardı ve bunlar Katolik'ti. Leh Krallığı ile Litvanya 1387'de aynı krala sahip oldular. Bu suretle Ukrayna Lehistan'ın, Polonya'nın bir parçası haline geldi. Çar İvan, bahsettim bundan, bütün faaliyetleriyle nasıl Volga üzerindeki Türk hanlıklarını ortadan kaldırdı Kazan'ı aldı, Astrahan'ı aldı, Kırım'ı tehdit etti. Osmanlı desteği olmasaydı Kırım'ı da alacaktı o zaman. Fakat Çarlar Lehistan'ı, ki o zaman iç kargaşa dolayısıyla zayıf durumdaydı. Lehistan ve Polonya'yı, Moskof Çarları işgal ettiler. Dinyeper'e kadar indiler ve o zaman Polonya'nın istiklâli Rusya'ya karşı, Moskova'ya karşı istiklâlinin müdafaasını Osmanlı İmparatorluğu benimsedi.

Bakınız çok önemli bir şey burada, o zaman Kazaklar vardı. Kazaklar, Doğu Kazaklar-Batı Kazakları. Doğu Kazakları daha çok Rus kültürüne Ortodoks kilisesine bağlıdır. Ukrayna'nın batısı Katolik'tir ve Lehistan'a, Polonya'ya bağlıdır. Şimdi Himyeniski burada. Yani Ukrayna devleti kurulmadan önce bu step bölgesinde, yani Karadeniz'in kuzeyinde Kazakların hâkim olduğu kısımda Polonya'dan, Rusya'dan ve Türkiye'den ayrı bir grup var, bunlara Kazak deniyor. Kazak kelimesi kaçaktan bozmadır ve bunların arasında pek çok Türk vardır. Rusya'dan kaçan, Lehistan'dan kaçan, Osmanlı'dan,

Kırım'dan kaçan yani devlete isyan eden kimseler bu Kazakları Kazak bölgesine yerleşmişlerdir. Bunlar kaçaktır, yani Kazak kelimesi kaçak demektir. Kazakistan'da kaçak memleketi demektir. Yani hanların zulmünden kaçanlar steplere gidiyorlar ve ona ayrı bir kuvvet olarak akınlarla, bilhassa Osmanlı Devleti'nin ülkesine yaptıkları akınlarla geçiniyorlar. Şimdi Himyeniski, bunların başında. Kazakların başında onları idare eden insana hetban denir. Hetban da ataman demektir, atamandan bozmadır. Kazak kelimesi kaçaktan bozmadır. Yani bunların arasında pek çok Türk kanı vardır. Ukrayna'nın meydana çıkmasında Rusya'dan kendisini idari bakımdan ayırmasında Türklerin büyük rolü vardır, Kırımlıların büyük rolü vardır.

Himyeniski, 1657'de Köprülü veziriazam olduğu zaman, Osmanlı sarayına müracaat etti, "Rusya'ya karşı bizi koruyun, sizin bir vilayetiniz olalım," dedi. Naimâ tarihinde böyle geçiyor. Himyeniski, bir elçisi gelerek dedi ki, "Bizi de yani Kazak bölgesini de Eflak, Boğdan gibi Osmanlı İmparatorluğu'na katın. Biz sizin biz sizin bir vilayetiniz olalım." Yani o zaman Ukrayna'nın Osmanlı'nın bir vilayeti olma imkânı vardı. Fakat İstanbul divanı Kırım hanlarını darıltmamak için Himyeniski'nin bu müracaatını geri çevirdi. O zaman ne yaptı Himyeniski biliyor musunuz? Moskova'ya gitti ve Lehistan'a karşı, Polonya'ya karşı Çar'a tâbi etti Ortodoks kilisesini. Çünkü Ortodoks Ruslar da var aralarında onların. İşte bu suretle Moskof İmparatorluğu Ukrayna'nın bu bölgesini, doğu bölgesini tamamen ele geçirmiş oldu. Tarihî özeti budur.

Bugün Putin'in politikası bu zorla yerleşmeler neticesinde gerek Ukrayna'da, gerek Kırım'da Rus yerleşmesi sağlanmış ve bugün onları himaye eden yani zorla yerleştirilen, oradaki Kazaklar ve Kırım Türklerinin aleyhine yerleştirilen, bu insanları sözde benimseyerek kendi tebaası sayarak himaye etmiştir. Şimdi Putin'in büyük Çarlığı, Orta Asya'dan Lehistan'ın doğusuna kadar büyük bir imparatorluk. Tekrar Çarlık imparatorluğu kurmak için bir teorisi vardır. Putin'in bir makalesi de vardır bunun üzerine. Gözümüzü açmalıyız, bu Rusya'nın Avrasyanizm teorisidir. Bugün Rus politikasının temeli Avrasyanizm'dir. Bunu Neo-Avrasyanizm diye daha yumuşak bir hale getirmiştir. Putin bunu tamamen benimsemiş bir devlet adamıdır. Diyor ki bu bölgede yani Lehistan'dan Orta Asya'ya kadar milletler, kavimler yani Müslüman Türkler; Orta Asya'da yahut Lehistan'ın doğusundaki bölgeler, Baltık üzerindeki Beyaz Rusya, Estonya filan bunlar kültür bakımından asırlarla bize bağlıydı. Onu ihya etmek lazım. Bu Avrasyanizm teorisidir. Bunu yeni bir şekle soktu. Eskiden Çarlar çok daha sert olarak, kendi istibdatlarını bu milletlere kabul ettirmek için böyle bir teori ortaya atmışlardır. Yani biz kardeşiz, Avrupa ve Asya'da biz baştayız, sizi koruyoruz, kültürümüzü

yayıyoruz. Fakat bu çöktü tabii. Gorbaçov'la bu milletler bağımsızlıklarına kavuştular. Orta Asya'da Kırgızistan, Türkmenistan gibi hanlıklar ve Ukrayna'da da aynı şekilde Ukrayna devleti ortaya çıktı. Şimdi Putin'in bütün gayreti Avrasyanizm teorisi ile Rus Moskova'nın hâkimiyetini yine bu bölgelerde ihya etmektir. Eski Çarlık ideolojisini Neo-Avrasyanizm teorisi ile canlandırmak, Rus boyunduruğu altında bu milletleri tekrar toplamak. Bunun gayesi nedir? Neticede bu, Türkiye için büyük tehlikedir. Yani tekrar Çarlık Rusyası'nın Neo-Avrasyanizm teorisi ile canlandırılması demek, Karadeniz'in, Ukrayna'nın, Orta Asya'nın yani Türklük için, Anadolu için büyük tehlikedir bu Neo-Avrasyanizm. Bizim siyasetçiler bunu yakından takip ediyorlar, biliyorlar. Rusya bugün Kırım'a yahut Ukrayna'ya ordusunu gönderiyor. Yani Putin'in amacı Çarlık Rusyası'nı ihya etmektir. Bunun için de Rus askerî kuvvetini kullanıyor. Elinde nükleer silahlar var, bu dünya dengesi için büyük bir tehlikedir. Onun için Türkiye'nin dayanacağı şey Batı ittifakıdır, NATO'dur, Amerika'dır.

36
NE MUTLU TÜRK'ÜM DİYENE![*]

"Ne mutlu Türk'üm diyene!" sözü ayrılıkçı bir nedenle mi söylendi?

Hayır! Atatürk'ün ve Türklerin emperyalistlere karşı büyük mücadelesi ve sonunda başarısı nedeniyle söylenmişti. Onların dize getirilmesi o kadar büyük bir akis yaptı ki bütün dünyada, bilhassa Asya'da; büyük heyecan yarattı. Çinlilerin kapitülasyonlarla yönetilen ekonomileri Batı emperyalistlerine ve emperyalizmine hizmet ediyordu. Atatürk'ün Batı emperyalistlerine karşı mücadelesini Hindistan ve Çin kendi mücadelesi gibi anladı. Atatürk, Lozan'da Türk devletini bağımsız ve Batılılarla tam eşitlik, müsavat biçiminde ortaya koyunca bütün Asya bayram yaptı. Hindistan'da Gandhi'nin ve Nehru'nun İngiltere'ye karşı mücadeleleri Müslüman halkı bir hilafet hareketinin içine çekmişti. Türklerin başarısı sanki kendi başarıları olmuştu. Çin kapitülasyonları bizden sonra kaldırarak ekonomisini kurtardı. Bizim millî mücadelemiz, millî zaferimiz bütün dünyada, özellikle Asya'da bir zafer olarak kutlanmıştır. İşte bizim övüneceğimiz özelliklerimizden biri budur: Son olarak modern dünyayı şekillendiren kahraman bir millet! İşte bunu biz başardık!

Türkler nasıl bir soydan geliyor?

Türklerin farklı bir geçmişi var. Adımız "Türk" olarak ilk kez Orta Asya'da *Köktürk* veyahut *Göktürk* Devleti İmparatorluğu'nda zikredilmiştir. 730 tarihlerinde Orhon Âbidelerinde *Türk* adı vardır. O imparatorluğun adı Göktürk Devleti idi. *Türk* adı demek ki 730'da bütün dünyaya yayılmıştı. Bu imparatorluk; Türk imparatorluğu Mongolistan'dan Kafkasya'ya kadar yayılmakta idi. Orada yaşayan, Türkçe konuşan herkes Oruklar, Uygurlar,

---

* Çiğdem Bayraktar Ör, 5 Mart 2014.

Kırgızlar vs. hepsi bu Türk devletinin adını aldılar. Kabile adları yanında onlar Türk devletinin tebaası olduğu için Türklük içine girdiler. Türk büyükleri Asya'da büyük Türk devletleri kurdular. Bakınız Orta Asya'nın en doğu uçlarından Kafkasya'ya kadar hâkim oldular. Bu Türkler Çin ipeğini Çin'den at karşılığı alıp Kafkasya üzerinden Bizans'a kadar getiriyorlardı. Bizans'ın ipeğini biz Türkler kervanlarla temin ediyorduk. Bizans, İran, Çin dünya ticaretinde muhtaçtı. Göktürklerden sonra Uygur İmparatorluğu geliyor. O da bir Türk devletidir. Ondan sonra Karahan Devleti geliyor. Asıl yükseliş Selçuklu Devleti ile oluyor. 1100'lerde kurulan bu devlet bugünkü Orta Asya'dan Akdeniz'e kadar, Suriye limanlarına kadar bir Büyük Selçuklu İmparatorluğu kurdular. Bu imparatorlukların dayandığı şey *töre*, yani yasaydı. Göktürk Kitabelerinde o devleti kuran Bumin Kağan, "Ben töremi koydum," diyor. Bütün bu imparatorluklar bir kanuna dayanıyordu. Onun için Selçuklu Devleti de kurulduğu zaman yine bir töreye sahipti. Osmanlı Devleti kurulduğu zaman Fatih Sultan Mehmed devlet kanunlarını koydu. Türk devletlerinin böyle büyük devletler olması ve asırlarca hâkim olması töre sayesindedir. İçine tebaa olarak aldığı kavimleri büyük bir adaletle ve kanun nizamında koruyor ve yönetiyordu. O nedenle biz 550'lerde kurulan Köktürk Devleti'nden beri dünyanın en büyük imparatorluklarını kurmuş; dünya medeniyetlerine, kültürlerine destek olmuş imparatorlukların çocuklarıyız. Onun için biz "Ne mutlu Türk'üm!", diyebiliyoruz.

"Ne mutlu Türk'üm!" sözünün derinliğini anlamak istemeyenlerin kusuru nedir?

Bir Romen ailesiyle hareket ediyordum. Ankara'da Güvenlik Âbidesi'nin altında "Türk öğün, çalış, güven!", yazıyor dediğimde yanımdaki gençler kahkaha attılar. Buna çok üzüldüm. Çünkü çok cahiller! Türklerin övünülecek bir tarihleri vardır. Tarih bilirseniz ancak o zaman "Ne mutlu Türk'üm!" sloganının bir manası vardır.

Bugün bu slogandaki duyguları paylaşmayan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan insanlara bakış nasıl olmalıdır? Onlar normal mi karşılanmalı?

Bu siyasi bir soru. Osmanlı Devleti bir Türk devleti idi ve Avrupalılar "Turkish Empire", "L'ampiré Turq", derlerdi. Biz Türkçe konuşuyorduk. Osmanlı sultanları, halkı; Anadolu'da yaşayan türlü etnik gruplar hepsi Türkçe biliyor ve Türkçe konuşuyordu. "Turkish Empire" / Türk İmparatorluğu idi.

Osmanlı Devleti geleneğinde olduğu gibi kanun ve adalet sayesinde bu çeşitli etnik grupları devlete bağlayabilmişti. Fuzulî hakkında dört ciltlik en önemli eseri bir Ermeni yazmıştır. O kadar Türklere ve bu devlete bağlıydılar onlar. Fakat nedense son zamanlarda bir fesat doğdu topraklarımızda. Bu fesat nereden geliyor? Bilmiyoruz. Bir fesat aramıza girdi ve bizi ayırmaya çalışıyorlar. Bu memleketteki çeşitli etnik gruplar kendilerini Türk hissediyorlardı, Türkçe konuşuyorlardı, Türklüğe mâl olmuşlardı. Fakat son zamanlarda emperyalistlerin oyunu ile aramıza fesat girdi. Bu çok üzülecek bir şeydir. Biz birlik olmazsak yalnız Türkler değil, onlar da zarar görür. Onlar da felaketle karşılaşacaklar. Biz birlik olursak yine dünyanın müreffeh, büyük devleti olabiliriz. Bu fesatlardan ve ayrılıkçı fikirlerden kaçınmak lazımdır! Herhangi bir şekilde birliğimizi, bu kanun ve adalet prensipleriyle korumalıyız.

Mustafa Kemal Atatürk "Ne mutlu Türk'üm diyene!", derken Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan herkesi mi kastediyordu?

Atatürk, Türklük çatısı altında Türklüğe bağlanmış bütün insanları vurgulamıştır. Türklüğün içinde yaşayan ve Türklüğü içinde yaşatan herkesin mutlu olacağı bir geçmişi, bir tarihi anlatmıştır.

Türklük doğuştan mı gelir, yoksa sonradan mı kazanılır?

Türk devleti çeşitli etnik grupları adaletle idare eden bir yapıya sahiptir. V. yüzyıldan beri kurduğumuz imparatorluklar büyük imparatorluklardır. Göktürk İmparatorluğu, Uygur İmparatorluğu, Selçuklu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu; hepsi Türk hanedanlarıdır. Hepsi Türk kültürünü benimsemiş bir idare kurmuşlardır. Siyasi, hukuki olarak güçlü bir devlet nizamına bağlıydılar. Bu nizam içinde kendi dillerini, kültürlerini muhafaza ediyorlardı. Emperyalist dünya bizi sıkıştıra sıkıştıra Rumeli'den attı, topraklarını istila ederek Arap dünyasından attı. Mısır'a, Suudi Arabistan'a, Suriye'ye, Irak'a geldiler. Ne geldi o topraklara bugün? Felaket geldi! Halbuki Osmanlı idaresindeyken bütün bu coğrafyada sulh vardı. Bütün halklar emniyet ve huzur içinde asırlar boyu yaşadı. Onun için bu etnik ayrılık yanlış bir politikadır. Bunu anlamaları lazım. Bu felaket getirir, kargaşa getirir. Ayrılıkçı fikirlere sahip etniklerin başına daha büyük felaket getirir, zulüm getirir. Herkes Türk devletinin hukuk düzenine ve töresine itimat etmeli; ancak biz de töreden ve anayasa hukukundan hiçbir surette ayrılmamalıyız.

Batı'daki Osmanlı imajı Türk milleti üzerinden mi şekillenmişti? Batı'nın algıladığı ve hoşlanmadığı başarı Türk başarısı mıdır?

Bütün Avrupa dillerinde "L'ampiré Turq", "Turkish Empire" diye geçer. Bu çok anlamlıdır. Bizimkiler bir etnik grubun mümessili olmaktan kaçınmışlardır. Orada yaşayan bütün kavimleri, dinleri, cemaatleri kendi himayesi altına almıştır. Türk yalnız Türklüğü ile ortaya çıksaydı, o zaman parçalanma olurdu. Onun için Osmanlı İmparatorluğu gayet adilâne, bî-taraf bir rejimle devleti yönetti. Altı yüz sene bu sayede yaşadı. Eğer biz Anadolu'da bugün bir Türk devleti devam ettirmek istiyorsak aynı politikayı gütmeliyiz. Hukuka bağlı, herkesin eşit olduğu bir millet olarak yaşamalıyız. Dünyanın en güzel yerinde, en güzel vatanında yaşıyoruz. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde cennet gibi bu topraklarda Orta Asya'yı unuttular. Herkesin gözünün olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Her etnik grup bunun önemini anlasın ve Türk devletinin sinesinde refah ve hürriyet tadını tatsın!

Birlikte yaşamanın gereklerinden biri Türkçenin herkesçe konuşulması mıdır?

Zorlamadan kaçınmak lazım. Osmanlı idaresi bir hâkimiyet şemsiyesiydi. Bu benim ifademdir. Adilâne bir idare kurmuştur. Hiçbir etnik grubu öne çıkarınamıştır. Herkese eşit, onları himaye eden bir rejim kurmuştur. Bunu kanuna istinad ettirıniştir. Bugün de biz gayet liberal bir anayasa yapmalıyız. Bugün de etnik gruplar, şu güzelim Anadolu'da birlik halinde yaşamalıdır. Dünyanın büyük devletlerinden biri olabiliriz. Eğer herkes bir taraftan çekiştirirse, bu birlik dağılırsa herkes bundan zarar görür.

Osmanlı İmparatorluğu herkese saygı duyan bir idare tesis ederken, aynı anda II. Abdülhamid'in anayasa yapılırken, "Türk'ün hakkı korundu mu?" sorusundaki gibi bir Türklük saygısı vardı. Yeni anayasa nasıl olmalı?

Osmanlı'nın anayasası; işte Fatih'in koyduğu kanunlar; tebaayı himaye etmek üzerine inşa edilmiştir. Fakir bir köylü bile Divan-ı Hümâyûn'a şahsen gelip idareden şikâyet edebilirdi. Böyle bir hürriyeti vardı. Böylesi adilâne bir idare Osmanlı'nın 600 sene yaşamasını sağladı. Bugün biz o günlere dönmeyeceğiz. Bugün bir anayasayla aynı emniyeti herkes için bu toprak üstünde tesis etmeliyiz. Bence anayasa bir çıkış yoludur.

Nasıl bir anayasa hazırlanmalı?

Anayasamız maalesef çok teferruatlı. Amerikan anayasası gibi prensipler üzerinde durınalıdır. Prensipler üzerinde durunca özel durumları karıştır-

maz, yanlış bir yola sevk etmez. Belli bir grubun sultasını, hâkimiyetini tesis etmez. Amerikan yasası gibi çeşitli etnik grupları, etnikleri sinesinde toplayan bir anayasa rejimine ihtiyacımız var. O zaman bu birlik devam eder. Anayasa çok önemlidir. Maalesef; anayasa çalışmalarını torpilleldiler. Bu benim en büyük kederimdir. Anayasa yapmak lazımdır. Bütün Türk devletlerinin devamının temelinde hukuk vardır. Tabii modern dünyada onların töresini kastetmiyorum. Töre de bir nevi anayasadır. Biz çok ileri prensiplere dayanan, herkesin kabul edebileceği bir anayasa yapmalıyız; Türkiye için tek çıkış yolu budur. Eğer bunu yapmazsak; Türkiye'de bu etnik şuur kuvvetlenir, herkes kendini bir anayasanın himayesi altında hissederse birliğe katılır. Benim daima söylediğim şey bir an evvel prensiplere dayanan, teferruata kaçmayan bir anayasa yapmaktır.

Dil konusu anayasada işlenmeli mi?

Anayasaya hürriyet prensipleri ve kanun garantileri koyduğunuz zaman dil sorun olmaktan çıkar. İsveçli bir grup Amerika'ya gelmiş, köyler yapmış, kasabaları var. Orada anayasanın prensipleri çok umumi olduğu için kendilerini, dillerini, kültürlerini devam ettiriyorlar. Böyle bir rejim kurarsak çıkış yolunu buluruz. Aksi takdirde Türkiye'nin parçalanmasından korkuyorum. Şahsi, parti mücadelelerini bırakıp herkesin birleşerek yeni bir anayasa yapmaları şartı var. Bütün etnik grupları kucaklayan, genel prensiplere dayanan bir anayasa yapmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk'e dönersek bu yönde bir arzu ve öngörü bulabilir miyiz?

O zaman tamamen kendine has, özel şartlar vardı. Atatürk mücadelede öyle bir millet devraldı ki Türklük şuurunu ortaya çıkarmak zorundaydı. Bir Türkiye olabilmesi için bir köylü bile Türklüğünü hissetti. Bir cemaatin üyesi olmak değil, Türk milletinin bir üyesi olmak şuuruna vardı. Bu şuuru kuvvetlendirmek lazımdı. Bir anayasa bunu da temin edebilir. Benim bulduğum anahtar anayasadır. Genel hukuka ve prensiplere dayanan bir anayasadır. TBMM bana onur ödülü verdiği zaman mecliste yaptığım konuşmada da belirttim. Ne yazık ki dinlenmiyoruz! Bu memlekette profesörler dinlenmiyor.

Dinlemek için buradayız. Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in ayrılıkçı fikirlere zemin hazırladığını söyleyenlere cevabınız nedir?

O zaman çok özel şartlar vardı. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne bir cemaat kalmıştı. Bu cemaatten bir millet yaratmak çok büyük

bir mücadeleydi. Bu işi başarmak için ister istemez birtakım zorluklarla çarpışmak zorundaydı. Atatürk zamanı öylesine zor bir dönemdi ki; bugün olanların cevaplarını o dönemde arayamayız. Öyle bir milletten ve öyle güç şartlardan bir millet ve millî bir devlet yaratmak için çok büyük güçlüklerle savaştı. Bu tarihî şartları daima göz önünde tutmak lazım. Atatürk'ün bugünkü Amerikan anayasası gibi bir yasa koyması elbette beklenemezdi. Kuva-yı Milliye'nin verdiği ruhu bir Türk milleti yaratmak için kullandı. O zamanki şartlar bambaşkaydı; millet başkaydı, kültür başkaydı. Bugün aynı şeyler üzerinde duramayız.

37

FATİH KANUN YAPICI BİR HÜKÜMDARDIR*

Hocam, *Devlet-i Aliyye*'nin birinci cildinde bir bakıma Osmanlı'nın Klasik Çağı'nı yeniden ele almıştınız. Osmanlı kaynaklarının yanı sıra farklı dillerden kaynaklardan sayısız kaynakla dönemin tarihinin renkli bir şekilde baştan yazılması gibiydi. Bu yıl yayımladığınız ikinci cilt ise layihalar, telhisler ışığında bir çöküş tarihi niteliğinde.

Evet, ikinci cilt III. Murad'dan itibaren imparatorluğun yapısında vergi sisteminde Celâlîlerin ortaya çıkışı vs zayıf idareyi ele almayan saray adamını öne alan padişahları konu alıyor. Benim bu kitapta üzerinde durduğum ana konu şudur: Padişahın temsil ettiği yüksek iktidar, başka ellere geçiyor. Başka şahıslar, başka gruplar padişahın mutlak iktidarını gasp ediyorlar. Bunlar bazen valide sultan oluyor, bazen veziriazamlar ya da yeniçeri ağaları oluyor. Temelde Yavuz Selim ve Kanunî'nin ilk devirlerinde iktidarını Tanrı'dan alan, Tanrı menşeli olan bir iktidar sahibi insan, bir padişah, bir hükümdar söz konusu. Kimse onun karşısında duramaz, çünkü bu iktidar ona Tanrı tarafından verilmiştir, bu Tanrısal bir iktidardır. Bunun açık ifadesi Orta Asya Türk devletlerine kadar gider. Türklerin İslamiyet'e, İslam kültürüne getirdikleri yeni bir devlet anlayışıdır bu. Tanrı'da, Tengri'de kut bular ki bu da Uygurların ifade ettiği bir formüldür. Hükümdar tengride kut, kutsallık kazanmış kişidir. Kimse buna karşı gelemez. Buna karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmektir.

Türklerin İslamiyet'e geçmesiyle yeni kavramlar ekleniyor buna değil mi?

Türkler İslamiyet'e geçince ayrıca buna İslam'ın, gazânın, şeriatın müdafii "İmam" sıfatı ekleniyor; bütün toplumun, Müslüman toplumun imamı. Şurada gayet açık olarak bellidir bu; bir memlekette hangi mezhebin hâkim

* Özlem Kumrular, *Aydınlık*, 13 Ekim 2014.

olacağı -Hanefîlik mi, Hanbelîlik mi, Mâlikîlik mi- imam tayiniyle, yani hükümdar tayiniyle belirleniyor. Orta Asya'dan gelen bu Tanrısal iktidara sahip hükümdar Osmanlı'da Fatih'le çok daha kuvvetli bir hal aldı, kanunlara geçti ve Fatih, mutlak iktidar sahibi hükümdar sembolünü bundan sonra padişahlara devretti. Padişahlar arasında bunu ciddi olarak benimseyenler var: Yavuz Selim, Kanunî. Fakat mesela İslam'ın kutsal iktidara dair sembolleri bu Orta Asya'dan gelen, İslam'a yeni geçen mutlak hükümdar anlayışına ekleniyor. Nasıl? Osmanlı padişahı Sancak-ı Şerif'i kendi sarayına getiriyor. Büyük bir sefere giderken Sancak-ı Şerif'le gidiyor. Bu İslam'ın en yüce sembollerinden biri. Sonra Sakal-ı Şerif, Hırka-i Şerif... Bugün de öyle, değil mi? Devlet iktidarının İslamî imam sıfatıyla mutlak anlayışı Orta Asya'dan gelen bu Tanrı'dan kut almış hükümdar, hakan kavramıyla birleşiyor. Osmanlı hükümdarları, bilhassa Fatih, son halifeye, son sultana kadar bütün bu sıfatlarla beraber devam etmiştir.

Bu ilk olarak nasıl ortaya çıktı?

Bunu tam olarak en kuvvetli şekilde benimseyen Fatih oldu. Bunun formüllerini de, şartlarını da kanunnâmeyle tespit etti. Fatih'in devlet kanunnâmesi var. İdare kanunnâmesi, topluma ait vergilere ait, vergilere ait ikinci bir kanunnâmesi var; bunların yanı sıra ayrı fermanlar şeklinde kanunları var. Kendisi kanun yapıcı bir hükümdar. Her devirde bu ideali, bu temayı benimseyen, devam ettirmek isteyen bir grup bürokrat oluşur. Osmanlı Devleti'ni devlet, büyük imparatorluk yapan tahrir sistemi ise Yıldırım Bayezid zamanında Çandarlılarla başlıyor. Devlet, bu anlayışı, prestiji, kendisi için katiyen terk edilemeyecek âdeta dinî bir kanun olarak benimsemiştir. XVII. asırda Fatih'in koyduğu bu temeller sarsılıyor, iktidar başka ellere, kadınlara, yeniçeri ağalarına geçiyor. O zaman onlar karşısında sesini yükselten, "Siz devleti mahvediyorsunuz," diye ortaya çıkan kimselerin hepsi bürokrattır. Bu bürokratlar padişahları uyarmak için layihalar yazdılar. Bu kişilerin en başında tabii Kâtip Çelebi geliyor. Kâtip Çelebi *Düstûrü'l-Amel* adlı kitabında tarih felsefesi yapıyor ve bunun üzerinde duruyor. Aynı zamanda çok keskin bir görüşle Osmanlı İmparatorluğu'nun eski kudretini bu iktidar aşınmasıyla beraber kaybettiğini ifade ediyor.

Neler tavsiye ediyor?

"Osmanlı ihtiyarlık devrine girmiştir, çok dikkatli davranmak lazımdır," diyor. Padişahın otoritesini, Fatih'ten gelen geleneksel otoritesini ihya etmek için yeniden çocuk padişahlar değil, yani haremde olan, haremden gelen sultanların değil bir *sahibü'l-seyf* gelmesini tavsiye ediyor. Çünkü Kâtip Çelebi

buhran zamanlarında sarayda toplanan meclislere davet ediliyor, çok bilgili adam sayılıyor. Orada bunu beyan ediyor. Ona göre padişahların mutlak otoritesine sahip bir diktatör, itiraz edenlerin kafasını kesen bir *sahibü'l-seyf* gelmesi lazım, devletin kurtulması için şart, diyoruz. Bu Fatih'ten gelen eski bir gelenek. Büyük bir bürokrat, Hacı Halife olarak anılıyor. Bütün bürokratlar öyle bu devirde, layihalarda temsil ediliyorlar. Hepsi de bürokrat: kadıdır, kâtiptir... Bu söylediğim, Fatih'le şekillenen mutlak Tanrı'dan gelen tanrısal iktidarı kovmak vazifesini benimseyen bir gruptur. Kısacası, XVII. asırda kadınlar saltanatı karşısında layihalarıyla devleti uyarmak isteyen ve bu geleneği müdafaa eden insanlar layihacılardır ve layihacıların hepsi bürokrattır. Ya dinî bürokrat ya da saraydan gelen halifelerdir.

Fatih'in yaratmak istediği hükümdar tipi nasıldı?

Şimdi bizim bir kısım tarihçilerin katiyen kabul edemeyecekleri bir durum var Fatih'in şahsına dair. II. Bayezid devrinde Fatih'in bütün siyasetine, devlet anlayışına, devlet idealizmine karşı bir reaksiyon var. Bunu öğrencilerime de anlatamıyorum. II. Bayezid'i kasten getirdiler, bütün yolları tuttular başkası gelmesin diye. II. Bayezid Üsküdar'a geldiği zaman kendisine yeniçeri mümessilleri, İshak Paşa başta olmak üzere devlet adamları birtakım şartlar koydu. Bunlar tamamen Fatih'in siyasetine aykırı olan şeylerdi. II. Bayezid şeriatı ihya eden bir veli hükümdar. Fatih'in kütüphanesinin başına getirdiği Molla Lütfi bir filozof, matematikçi. Fatih'in medreselerini kuran adam Ali Kuşçu bir astronom ve riyaziyeci. Fatih zamanında Gazalî'nin felsefe ve filozoflar üzerine kitabı ulema meclislerinde münakaşa ediliyor en geniş şekilde, yani İslam'ın hükümdar siyaset naziresi Fatih zamanında en liberal şekilde tatbik ediliyor, benimseniyor. Fatih'in kütüphane müdürü Ali Kuşçu'yu At Meydanı'nda kâfir diye idam ettiler. Zavallı adam! Toplanan ahalinin arasında idam edileceği taşa doğru giderken iki tarafa şahadet getiriyor. II. Bayezid'in uleması ise mutaassıp II. Bayezid zamanında her bakımdan Fatih'in kurmak istediği devlet anlayışına aykırı bir devlet var. Yeni bir istikamet. Kanunî zamanı da öyle. Kanunî Ebusuud'a bağlıdır. Molla Kâbız hadisesi vardır, biliyorsunuz. Her şey tamamen değişiyor. Fatih'in yapmak istediği kısmen siyasi olarak, bürokraside devam etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun hayatını anlamak isterseniz bürokrasiyi ve onun prensiplerini incelemelisiniz: Saray, padişahlar, sultanlar. Bu bürokratlar cahil insanlar değil, Fatih'in koyduğu devlet anlayışını devam ettiren insanlar. XVII. ve XVIII. asırda da öyle. Siz demek ki Fatih'ten bu yana gelen yolu anlamak için bu bürokratların yazılarına önem vereceksiniz. Fatih ne düşündü?

Tahta geçme kanunu da değişiyor bu dönemde.

Eski Türklerden beri taht ili diye bir mefhum var. İmparatorluğun belli bir bölgesi taht ilidir. Hangi çocuğun tahta geleceğini tespit eden bir kanun yoktur. Hangi çocuğun mutlak ve meşru hükümdar olacağını Tanrı tayin eder. Tanrı bunu nasıl tayin eder? Kurultay'da toplanınca ekseriyetin onayıyla olur. Ya da kardeşlerin arasında savaş çıkar ki Osmanlı'nın tarihinde bu çok oldu. Onlardan biri hepsini alt eder. Çelebi Mehmed dört kardeşini de yendi, hepsini katletti geldi. Bir kanun yok. Daha yaşı da küçüktü. Kendisinden büyük ağabeyi Süleyman var, ama iktidarı tespit eden bir kanun yok.

Fatih'le her şey değişiyor, değil mi?

Fatih, tarihimizde gelmiş geçmiş herhangi bir sultanla mukayese edemeyeceğimiz, bir rüyası, bir ideali olan bir hükümdar. Türk devlet ananesinden gelen bir mefhum olan taht ilini, İstanbul'u almak istiyor. İstanbul'u alınca kendisini Doğu Roma imparatorlarının vârisi, onların devamı gibi düşündü. Onun İran'a gönderdiği elçi hükümdara orada diyor ki, "Benim butlanım, imparatorların altın tahtı üzerinde oturuyor." Bununla övünüyor Fatih. Türk ananesinden gelen Osmanlı-İslam hükümdarlığı Orta Asya'dan siyasi olarak, devlet anlayışı olarak çok şey getirmiştir. Değişik bir İslam imparatorluğudur. Osmanlı İmparatorluğu. Fatih taht ilini, İstanbul'u ele geçirince, "Ben Doğu Roma İmparatoruyum," diyor. O kadar aşikâr ki bu. Papa II. Pius kendisine bir *epistola*, uzun bir mektup yazıyor, "Evet, sen Roma İmparatoru olabilirsin, Doğu İmparatorluğunu ben sana tanırım. Ancak Hristiyan olman şartıyla." Epistola konusunda bizde biri yüksek lisans tezi yapmış, çok çok önemli bu. Fatih'in bu mektubu okumadığını söylüyorlar. Yanlış, Fatih bunu okudu, biliyor. Kendisi Trapezuntios, Rum ve İtalyan birtakım ulemayı sarayında topluyor, onlarla münakaşa ediyor. Sarayında bir kütüphane kuruyor. Kütüphanede bütün hümanistlerin müracaat ettikleri Rum, Yunan eserlerini İslam eserleriyle beraber kütüphanede topluyor. Bütün bunlar onun kendini ciddi olarak Doğu Roma İmparatorlarının vârisi olarak gördüğüm ispatı. Ama bu da nereden geliyor? Taht ilini ele geçirmekten geliyor. Bunları bilmek için Türk tarihini çok iyi bileceksiniz.

II. Bayezid ise daha dine dönük ve dünya imparatorluğu hayalinden uzak, değil mi?

II. Bayezid döneminde tamamen reaksiyonel bir tarih akışı var. Şeriatı ihya eden bir hükümdar olarak, Fatih'in bu görüşüne karşı yeni bir devir, yeni bir devlet anlayışı getiriyor ve o devam ediyor. Yavuz Sultan Selim ise çok farklıdır. O Fatih'i örnek alan bir insandır. Neden biliyor musunuz? Zembilli

Ali Cemali Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında sarayda bir hırsızlık oluyor, Yavuz da 15-20 iç oğlanın idamını emrediyor. Etraftan şeyhülislama bunları kurtarmaları için yalvarıyorlar Şeyhülislam Zembilli Cemali Efendi geliyor, Yavuz'a, "Bu şeriata aykırıdır, bu suç idamla karşılanmaz," diyor. Yavuz, "Efendi, ben bu hükmü kendi sultanlık, hükümdarlık otoriteme göre veriyorum. Dinden farklı, din böyle söylüyor ama ben ayrıca hükümdarlık otoritesini temsil ediyorum; sen bir otoritesin, ben de bir otoriteyim," diyor ve idamları gerçekleştiriyor. Bu II. Bayezid'de yoktu, zaten II. Bayezid'ı taht-tan indirip onun yerine geçti Selim. Kanunî'de de yoktu. Kanunî Ebusuud'a tabiydi, o da şeriatı ihya edenlerden. I. Ahmed zamanında, yani devletin perişanlık döneminde bir Kanunnâme-i Cedid çıkarıldı. Fatih'in kanunlarında katiyen şeriat prensipleri yoktur. Tamamen devletin menfaatlerini öne alan Fatih kanunnâmelerinin hepsini okuyun. Köylü vergileri, çift hane sistemi bize Bizans'tan geliyor, onu kanunnâmesine koymuş. 1600'lerde I. Ahmed zamanındaki Kanunnâme-i Cedid'de bütün bu örfî, Fatih zamanında sultanın iradesiyle koyulmuş kanunlar için şeriat formülleri bulundu, onları şeriatla haklı göstermek için. Değişimi gösteriyor bu. II. Bayezid'den itibaren bu ideoloji devlete hâkim olmaya başlamıştır.

Fatih gerçekten de padişahlar arasında en sıra dışı olanı.

Fatih çok farklı bir insandı, çünkü çocukluğundan beri büyük hükümdar olma arzusu içindeydi. Genç yaşında taht ilini, İstanbul'u ele geçirmiş, Doğu Roma İmparatorluğu'nu temsil ediyor. Kemal Paşazâde tarihinde, "Fatih Bizans imparatorlarının tekrar tahta gelmemesi için nerede Paleolog varsa imha etti," diyor. Trabzon'dan Komnenos hanedanına mensup aileleri alıp İstanbul'a getirdi ve hepsini kendine rakip olmasın diye idam etti. II. Pius *epistola* için bundan cesaret alıyor. Fatih hümanistlerle konuşuyor. Büyük bir hümanist olan Ciriaco d'Anconai Fatih'in yakın adamı oluyor; Fatih onunla sohbet ediyor. Trapezuntios, Amirutzes bunlar kendisinin arkadaşları, onlarla daima sohbet ediyor. Tabii aynı zamanda da, "İslam'ın, gazânın kılıcı benim elimde," diyor. İki devlet, iki iktidar anlayışını birleştiriyor kendinde. Ulema toplantıları yapıyor. Bu ulema toplantılarında felsefe, dinî metafiziğin yüksek mefhumlarını konuşuyorlar. II. Bayezid zamanında bunu yapan insan kâfirdir. Bu yüzden Molla Lütfi aynı mektepte olduğu için onu idam ettiriyorlar.

Kanunî büyük dedesinden çok farklı bir profil sunacak oysa ki.

Sultanın iktidarında meydana gelen çok önemli bir değişim var; bu Kanunî'yle başlıyor. Kanunî ilk zamanlarında babası Selim'i takip ediyor, fakat Ebussuud'un kuvvetli tesiri altında. Ama çok enteresandır ki Kanunî, eski Fa-

tih kanunnâmelerini yeniden neşrediyor. Lakin yine de şeriat kanunlarını oraya sokmuyor. II. Bayezid de öyle. Çünkü Fatih öyle bir kurucu ki hiçbir sultan onun aleyhinde söz söyleyemiyor. Onun koyduğu kanunları aynen bırakıyorlar. Süleyman kanunnâmesi aslında Fatih kanunnâmesidir. Kanunî'nin son zamanlarında değişim başlıyor.

Kanunnâmeler de aslında hükümdarlarla birlikte yaşıyor, şekilleniyor, değişiyor.

Bir Osmanlı hükümdarı ölünce bütün tasarruflar ortadan kalkar. Vali artık vali değildir, veziriazam artık veziriazam değildir. Padişahın ölümüyle beraber ondan tevarüs edilen bütün iktidar yok olur. Fatih'ten itibaren bürokratların temsil ettiği güç değişti, çünkü kanunnâmeleri yapan bürokratlardır. Süleyman zamanındaki kanunnâmeler tamamen örfî, devlet kanunnâmeleridir. XVII. asırdaki gibi dinî, şer'î prensipler girmiyor. Osmanlı kanunnâmelerine. Büyük değişiklikler oluyor. Osmanlı tarihinde yeni bir istikamet diyebiliriz. II. Selim zayıf bir hükümdardır. Osmanlı şehzadeleri sancağa gönderildiklerinde ellerinde büyük imkânlar ve servet var. Kendileri yüksek İslam kültürü sahibiler. Ayrıca edebiyat, işret meclislerine katılıyorlar. İşret meclislerinde şairler kendilerine en yakın insanlar. Onlar sultan olunca bu geleneği devam ettirmek istiyorlar. Çünkü *dolcevita* (tatlı hayat) içinde alışmış işret meclisleri kuracaklar. İşret meclisini bizim tarihçiler şiddetle reddediyorlar. "Şarap içmezdi, o şarap dedikleri şarap değildi şerbetti," diyorlar. Ben onu *Hasbahçede Ayş u Tarab* adlı kitabımda yazdım. Bu eski İran'dan gelen bir ananedir. Hükümdarlığın bir gereği gibidir bu. Halvet-i has ediyor. Padişahın özel hayatında işret meclisi vardır. Sancaktan gelen şehzade padişah olunca yine aynı hayatına sarayda da devam etmek istiyor, çünkü orada hiçbir mesuliyet yoktur. Devlet işleriyle de uğraşmıyor, etrafında edipler var. II. Selim, Sarhoş Selim böyle bir adamdı.

II. Selim'in Kıbrıs fethine çıkma sebeplerine dair çeşitli saptırılmış bilgiler var tarihimizde. İlginç bir şekilde bu söylentiler dönemin Batı kaynaklarına kadar ulaşmış ve hata orada da neşredilmiş.

Burada bu hatayı düzeltmek isterim. Maalesef bizim Osmanlı tarihimiz hurafelerle doludur ve o hurafelere karşı düzeltme yaptığın zaman sen artık tarihçi değilsindir. Sözde mültezim Yasef Nassi (Dom João Migas Mendes) Kıbrıs şarabını övmüş, "Kıbrıs şarabı hiçbir yerde yoktur," demiş de bunun üzerine Selim gidip orayı fethetmeye karar vermiş. Bizim tarihlerde böyle yazıyor. Bu komik bir şey. Aslında Yasef Nassi Ege'deki şarap iltizamını almıştır.

Başka kimse haricen şarap satamazdı. Kendisi mültezimdi. Onun Lehistan'a bin fıçı şarap gönderdiğini biliyoruz. Bundan tevatür olarak sözde şarap için Kıbrıs'ı fethetmişiz. Halbuki Mısır bizde, İstanbul, Ege bizde; Rodos'u fethetmişiz. Rodos, Mısır'la İstanbul arasındaki trafiği tehdit eden bir adaydı. Kanunî Belgrad'dan sonra gitti orayı aldı. Çünkü Mısır pek çok bakımdan çok önemliydi. Para -500 bin altın-, birtakım zahireler, buğday, kına geliyordu oradan. Kına çok önemli o zamanlar. Mısır'la olan bu ilişkiyi bu adalar tehdit ediyordu. Kanunî ilk olarak Rodos'u aldı. Onun arkasından St. John korsanları, bütün Hristiyan korsanlar gelip Kıbrıs'a yerleştiler. Yani strateji bakımından Rodos gibi Kıbrıs'ın da alınması gerekli fakat denizaşırı, Venedik gibi bir deniz devleti karşısında yüz bin kişilik bir orduyu, bir donanmayla adaya götürerek büyük risk alıyor. Tarihimizin iftihar edeceği bir şey bu. Donanmayla Lala Mustafa Paşa büyük bir orduyu Kıbrıs'a çıkarıyor. Ve Lefkoşe ilk yılda alınıyor, Magosa mukavemet gösteriyor. Tarihimizde böyle komik temsiller var.

Sizin makalelerinizde detaylarıyla anlattığınız bir mesele daha var bu "hurafe" dizisinden. Osmanlı'nın ilk defa Avrupa'ya geçmesi.

Evet. Osman Gâzi için de böyle. Bütün bunları tarihî kaynaklara, yani çağdaş kaynaklara göre ispat ediyorum. Osman Gâzi'nin hakiki tarihi var. Onun Sakarya seferleri, İznik muhasarası vs hakkındaki bilgileri çok açık Bizans kaynaklarıyla karşılaştırdık ve gördük ki aynı şeyler bizim anonim tarihlerde de var. Mukayeseli kaynak araştırmaları yapılmıyor bizde. Âşıkpaşazâde şöyle demiş ya da *Tâcü't-Tevârih*'te şöyle denmiş deniyor. Rumeli'yi fethetmek için mehtaplı bir günde sala 40 kişi koymuşuz, onlar gitmiş Eceabat'ı almışlar, ondan sonra da Rumeli fethi başlamış. Böyle komik bir şey olur mu? Sarayda bunun tablosunu yapmışlar. 40 kişi ay ışığında Rumeli'yi fethe gidiyor! Aslında bunu yazdım, Bizans kaynaklarında Lemerle'in kitabını okumuşsunuzdur.

Siz bölgede uzun araştırmalar da yaptınız, bütün bu yolu dolaştınız.

Eski Kemer antik bir şehirdir, orada Osmanlıların donanması vardı. Güney Marmara'da Osmanlı donanmasının yeri Aydıncık'la beraber Kemer'dedir, ama hiç duymamışlardır Kemer'i. Gemlik'ten başlayalım, Aydıncık'tan daha ileriye gidelim, Karamürsel'e. (Karamürsel'den de batıdadır Kemer). Kemer'e talebelerimi götürdüm. Rumeli fethi üzerinde sahili takip eden bir yol vardır. Bayezid bir destan yarattı. Meşhur yoldur o, evvela o yolu keşfedeceksiniz. Oradan Lapseki'ye iniyor, Lapseki'den Gelibolu'ya geçiş var. Asıl Rumeli fatihi Süleyman Paşa Kemer'de 3 bin kişilik bir ordu hazırlamış, bunu karşı

sahile, Bizanslıların tarafına yani Çanakkale'ye sevk etmek için Cenevizlilerle anlaşıyor. Bu çok enteresandır. 1352'de hatırlarsınız Venedik, İspanya, Katalanlar ve Bizans müttefikti, onların karşısında Ceneviz vardı. Ceneviz bu tehdit karşısında 1352'de Osmanlı'ya yaklaştı. Çünkü oradan donanması için erzak alıyordu. İttifak yaptı. İki taraf içinde, Osmanlı Ceneviz donanmasını destekliyor her bakımdan. Ceneviz de o zaman gemileriyle Osmanlıların Rumeli'ye geçişini kolaylaştırıyor. 3 bin kişilik orduyu naklediyor. Bolayır fethi bu. Süleyman Paşa 3 bin kişiyle Bolayır'ı fethediyor. Bolayır'ın fethidir Rumeli'ye geçiş. Kantakuzenos'tan gelen bir rivayet var ki o da yalan. Tarihimizi baştan sona yeniden yazmak lazım. Tarihi geçiştirenler lisan bilmezler. Birine ben sordum Paul Lemerle'i okudun mu diye? Biraz Almanca biliyor, "Ben Fransızca bilmem," dedi. Olmaz, Fransızca, Almanca, İngilizce bilmeden tetkik yapamazsın, Lemerle okumadan bu devri anlayamazsın.

Bu gelenek ara sıra kesintiye uğrasa da farklı dönemlerde buna sahip çıkan güçler oluyor.

Fatih'in koyduğu geleneği takip eden, devleti ona göre idareye çalışan II. Selim zamanında büyük ve tecrübeli bir devlet adamı var: Sokullu. Sokullu kendi için iktidarını destekleyen bir grup hazırlamış. Tabii rakipleri var sultanın iktidarına karşı. Böyle bir veziriazam iktidarı kıskandırıyor. Sonunda II. Selim'i kandırıyorlar ve Sokullu'yu öldürtüyorlar. Sokullu bir suikastla bertaraf ediliyor. Sokullu'nun bertaraf edilmesiyle beraber Fatih'ten beri gelen sultanlar arasında bu gelenek yok olmaya yüz tutuyor.

Çöküş de zaten bu geleneğin zayıflamasıyla başlıyor.

III. Murad, III. Mehmed de II. Selim gibi işret meclislerine düşkün genç adamlar. Her şeye hâkimler, büyük gelirleri var. Kendilerini şehzadelikte alıştıkları şeylerden kurtaramıyorlar. İşret meclisi, cariyeler vs. III. Murad gevşek bir padişah. Bir de onun Şeyh Hüca diye bir hocası var. Osmanlı tarihini anlamak için aynı zamanda zihniyeti anlamak lazım. Dönemin insanları kutsal insanlar, şeyhlerin duasıyla bu dünyada ve öteki dünyada saadete erişeceklerine inanırlar. XVII. asırda bunların emsali çoktur. Ben onlardan İbrahim zamanında yaşayan birini Rasputin'e benzettim. Bazıları samimi, bazıları hilekâr. Sultanların yanına nüfuz edip iktidarına âdeta ortak oluyorlar ve Tanrı'nın emirlerini sultanlara naklediyorlar. Osman Baba'dan biliyoruz. Radikal şeyhlerden bahsediyorum ki bunlar Tanrı'yla doğrudan ilişki kurabilen kutsal insanlardır, onların söyledikleri Tanrı'nın emridir bu insanların gözünde. Bundan sonra bütün sultanların yanında böyle bir şeyh olacaktır. Bir şeyhler saltanatından bahsetmek yerinde olur.

Çok yakınlarında bulunan danışmanların profili de değişiyor bu dönem.

Bunların ilk örneği olan Kanunî şeriata, dolayısıyla da Ebussuud'a bağlıydı. III. Murad ise kendisini Şeyh Hüca'ya bağladı. Kendisine Tanrı'dan haber getirdiğine inanıyordu. Bütün Osmanlı sultanları ve veziriazamlar bu görüşle devleti idare ediyorlardı. XVII. asırda yaşayan bir müneccim olan Hüseyin Efendi yıldızlardan istihare yaparak hükümdarın veya veziriazamın hareketlerine istikamet veriyordu. Cinci Hoca var mesela, o da yarım yamalak bir medrese tahsili görmüş. Bunlar kutsal adamlardı. Zihniyet tarihi yazmak lazım, bu yok. Zannediyoruz ki mantıklı düşünen insanlar bunlar, hiç de öyle değil. III. Mehmed biraz daha mazbuttu. III. Murad devrinde ilk çözülme oldu. Eğlence arkadaşlarının telkinleri ve cariyeler yüzünden tabii. Ondan sonra cariyelerin, şeyhlerin sözleri geçmeye başlıyor sarayda. Safiye Sultan ve daha sonra valide sultanların sahneye çıkmasıyla çözülme başlıyor. Yani iktidara ortak olan Selim'den bahsediyoruz. Selim o kadar kıskanç ki kendi örfî otoritesi üzerinde şeyhülislamı bile reddediyor. Fakat ondan sonra şeyhülislam, dervişler, müneccimler iktidarı yönelten, ona istikamet veren insanlar oldular. Bu değişim çok önemli.

Valide sultanların devlette bir güç olarak ortaya çıkması da bütün bu yeni profille bağlantılı aslında.

Şimdi üzerinde durduğum şey, bu Tanrı'dan gelen mutlak iktidarın nasıl sultanların elinden kayıp gittiği. Nasıl kayboluyor? Kendilerini işret meclislerinden ayıramıyorlar, cahiller, şeyhlere tabiler. Valide sultanlar yine Türk devlet geleneğinden geliyor: Hatun. Orta Asya İslam öncesi Türk devletlerinde de bu gelenek olduğu için nüfuzları devam ediyor. Orta Asya devlet geleneği pek çok hususta devam etmektedir. Orta Asya devletlerinde bir elçi geldiği zaman hükümdardan sonra hatunu da ziyaret etmek zorundaydı.

Kadınların saltanatı da padişahın gücünün zayıflamasının bir yansıması.

Çocukların işret meclisinde, cariyelerle, şeyhlerle devlet idaresinde otoritelerini kullanamaz hale geldikleri zaman valideler, eski ananeye göre *sâhib-i hâkim* durumuna geliyorlar. Kadın, hatunun bozulmuş şeklidir. Sultanın zayıflığı dolayısıyla iktidara ilk ortak olan Safiye Sultan'dır. Onunla valideler devri açılır. Safiye Sultan, Nurbanu Sultan, I. Ahmed'in başhasekisi Kösem Sultan, Turhan Sultan... Kösem çok akıllı, becerikli bir kadın. İşte bozuluş tam o devirde başlıyor. Padişah timar vermekte, valilik vermekte elçilerin tayininde yegâne otoriteridir. Fakat artık bir cariyenin tavsiyesi ya da bir şeyhin tavsiyesiyle kişiler veziriazam yapılmaya başlandı. Eski anane

tamamen unutuluyor. Neden? Çünkü sultan zayıf. Tevarüs ettiği, Fatih'in temsil ettiği o büyük sultanlık otoritesine sahip değil. Ona ortaklar çıkıyor. Bu ortakların başında da valideler.

Kösem bunların en akıllısı sanki.

Evet, bazı harem kadınlarının mektuplarını buluyorlar güya. Ötekiler yazmayı bile bilmiyor, cahiller. Biliyor musunuz? Aşk mektuplarından bahsettiler hani bazı sultanların, valide sultanların. Bunlar kendilerinin yazdığı mektuplar değil, yanlarında kâtibeleri var. Onlar formüle ediyordu.

Ama Kösem'in kendi el yazısını biliyoruz, değil mi hocam. Hatta hatalar bulmuşsunuz.

Evet, Kösem'in kendi el yazısı. Ve onun ötekilerden farkı Osmanlıcaya hâkim olması. Kendine hürmet ettiriyor. Ötekiler bilmiyorlar. Mesela Süleyman'ı özlemeyi ifade ediyor Hürrem Sultan, onu kâtibe çok güzel bir şekilde, "Ateşimdir," olarak ifade ediyor ve sultana gönderiyorlar. Yani realiteyi görmek lazım. Osmanlı tarihinde bu realiteler önemlidir. Kösem farklı olarak Osmanlıcayı iyi biliyor. Ama "elbette" diyeceğine "helbette" diyor. Telaffuzu yanlış. Belki de Rumcadan geliyor bu.

Ya çocuk sultanlar?

I. Ahmed'den itibaren tahta geçen sultanlar çocuk sultanlar. Kösem başhasekisi olacaktır sonra. Kanunnâme-i Cedid'i kendi selefleri zamanında, hükümdar bürokrasiye hâkim olamadığı için devlet idaresinde birtakım değişimler oluyor. Mesela timar ve zeametler cariyelere verilmeye başlıyor. Tabii sömürücü birtakım insanlar var, şair olsun şeyh olsun. Kendi menfaatleri için yaklaştıkları sultanın iktidarını istismar ediyorlar. I. Ahmed zamanına gelince, mesela timar rejiminde büyük yanlış işler var. Bu timar veya zeamet sahipleri kendi timar bölgesinde oturan ve gerektiğinde sefere giden insandır. Bir paşanın hizmetkârı, kethüdası, kâhyasına zeamet veriliyor.

Çöküş tek sistemde de değil, değil mi? Çok kollu bir bozulup yozlaşma var.

Timar sistemi bozuluyor. Bunun gibi Osmanlı Devleti'nin yükselişinde esas olan ana müesseseler dumura uğruyor, şahsi masraflar için kullanılıyor. Mesela timar sistemi için bu misali verdim. Diğer hususlarda da böyle. Osmanlı'nın iltizam sistemi vardır, çok sıkı tatbik edilen bir şeydir. Mültezim mesela her 3 ayda bir tahsil ettiği parayı -ki *kıst* denirdi ona- getirip hazineye teslim ederdi. Bu devirde artık biri iltizamı üzerine alıyor, hayatı boyunca o iltizamı

istismar ediyor. Maliyede, timar sisteminde, sipahilerde, askerde, asker ocaklarında birtakım bozulmalar başlıyor, çünkü iktidar zayıf. İktidar devletin gayreti ve menfaati için kullanılmıyor. Hükümdar zayıf olunca bunu başkalarına veriyorlar, onlar da rüşvet alıp bu gibi imkânlardan başkalarına pay veriyorlar.

Bir de Avrupa'da, özellikle de İspanya'da başlayan mali bir bozulma depreminin artçıları yaşanıyor Osmanlı'da.

Evet. Bu bozuluş devri söz konusu olduğunda, ilk olarak tenkitlere başlayan Selânikî'nin yazdıkları çok önemli. Kendisi maliyede çalışan bir kâtip. Vakanüvisler arasında ilk defa idarenin nasıl yozlaştığını ifade eder. Kendisi maliye kaleminden olduğu için bütün hadiseleri biliyor ve çok büyük bir değişim olduğunun farkında. Ben Braudel'den ilham alarak onun üzerinde durdum. Tam bu sıralarda, 1584'te bütün Osmanlı ekonomisini ve vergi sistemini alt üst eden bir değişim oluyor. Bunun bilhassa üzerinde durmak lazım. Buna evvela Fernand Braudel değindi. Yüzde yüz bir enflasyon yaşanıyor. Yeniçerinin maaşının yarısı elden gidince isyanlar başlıyor tabii. Mesela bugün düşünün Türk Lirasının %100 kıymet kaybettiğini, bütün memleket karışır değil mi? Yeni devrin, bozuluş devrinin açılışında bu 1584 enflasyonu çok büyük bir etkendir. Pek çok değişimleri, mesela siyahi, yeniçeri isyanlarını bununla anlıyoruz. Çünkü yeniçeri 8 akçe alıyor günde. 8 akçeyle gidiyor, piyasada iki misli para alıyor dükkân sahibi. Tabii para geçmeyince o zaman devlete karşı isyan başlıyor.

İsyanlar da tam bu zamanda.

Yeniçeri, siyahi isyanları başlıyor bu devirde. Ocakların bu hoşnutsuzluğunu da birtakım devlet başındaki insanlar, özellikle de valide sultanlar, veziriazamlar kullanmaya başlıyorlar. Mesela biri rakibi olan veziriazamı düşürmek isterse yeniçerileri kullanıyor. Yeniçeriler zaten para dolayısıyla çok hoşnutsuz, şiddet içinde. Saraydan gelen bu telhisler bütün bu olayları gösteriyor. Valide sultan, yeniçerileri ve sipahileri tahrik eden olup olmadığı konusunda hep tedirgin, takip ediyor onları. Ben durumu bu telhislerle gösterdim. Valide sultana garanti veriyorlar yeniçeri hoşnuttur diye. Siyasetin en önemli bir konularından biri olan askerî ocakların devlet iktidarını âdeta tayin edici bir âmil haline gelmesi bu devirde oluyor.

Braudel'i çıktığı zaman okuyanlardansınız.

1950'de Paris'te tarihçiler kongresinde bulundum. Braudel'in kitabı 1949'da çıkmıştı. Ben o yıl Paris'te buna şahit oldum. Gelir gelmez burada Braudel'in görüşleri üzerine bir makale yazdım. O beni aydınlattı. Yani Osmanlı tarihinin gelişiminde bu hadisenin temel hadise olduğunu anladım.

Şimdi tabii sultanın iktidarının devamı artık ocakların memnun olup olmamasına bağlanıyor. Ocaklar ulufe (maaş) ve paradaki bu kargaşa dolayısıyla artık iktidarla çekişir duruma geliyor. Asker kendi menfaati dolayısıyla kendine hizmet edecek bir veziriazamı getirmeye başlıyor. Bu suretle sultanların iktidarı artık kısmen ocakların tutumuna bağlı oluyor.

Valide sultan oğlunun hükümdarlığına ortak oluyor.

Sultanların küçük, zayıf olması önemlidir. I. Ahmed çocuk olarak geldi. Ondan sonra Mustafa vardı, zayıf akıllı bir adamdı. II. Osman ananeyi biraz değiştirmek istedi, fakat o da aklını kaybetti, yeniçeriler bertaraf etti onu. Ondan sonra yine çocuk sultanlar geldi. IV. Murad tahta çıktığı zaman çocuktu. Bizim tarihçiliğimizde ve Batı tarihçiliğinde yapılan bir hata var. Çocuk da olsa sultan sultandır. Yüksek iktidarı çocuk temsil ediyor, yani valide asla hükümdar yerine geçmiyor. Fakat çocuk olduğu için onun adına Kösem vezirlerin telhislerini alıyor. Çocuk sultan adına gayet açık olarak yazıyor. Padişahtan "arslanım" diye bahsediyor. Kadınlar saltanatının iyice yerleşmesinin sebebi art arda deli ya da çocuk padişahların gelmesi. Ve bir de bunun neticesi olarak saltanat veraseti kanununda değişiklik olması. Artık çocuk şehzadeler sancağa gönderilmiyor, doğan çocuklar hep sarayda kalıyor. I. Mustafa'dan itibaren kardeşlerin arasından en büyük çocuğun sultan olması kaidesi yerleşiyor. Bunu değişmez bir kanun haline getiriyorlar ama yine de değişiyor. IV. Murad kardeşlerini katletti, değil mi? Fakat tercih edilen, yerleşen bir anane halini alıyor ki sultan küçük de olsa iktidarı temsil eder.

Kadızâdeler nasıl bir bakış açısı sunuyorlar?

Biz vakayinâmeleri kullanıyoruz. Vakanüvislerden, Selânikî'den bahsettim; Âlî büyük tarihçidir, büyük devlet adamıdır aynı zamanda. İlk defa bizde Batılılaşmanın lüzumunu anlayan ve ifade eden adamdır. Neden? Mesela *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar*'ı yazdı. Çünkü Venedik büyük bir baskı yapıyor, ama biz Venedik donanmasına karşı gelemiyoruz. O uyarıcı bürokrat olarak deniz tarihini yazdı. Ondan sonra Kadızâdeliler meselesinde *Mizan-ül hak*'ı yazdı. Şeriatın hükümleri yerine getirilmiyor diyorlar. Mesela Kadızâdeliler mezar taşına gidip ibadet etmek, ondan yardım dilemek bir küfürdür diyorlar. Yani taştan veyahut şeyhlerden medet ummak bunlar bâtıl şeydir. Onun için tasavvufa, şeyhlere karşı Kadızâdeliler. Bizim Kâtip Çelebi ne diyor? İslam'da Hanefî mezhebinde İslam toplumunun büyük bölümünün benimsediği âdetler dine aykırı sayılamaz, çünkü o zaman tüm toplumu kabahatli bulmak gerekir. Bunlar Müslüman'dır, Müslümanlar bir âdeti benimsemişlerse bu artık şer'îdir. Hanefî mezhebi bunu kabul eder fakat Hambelî mezhebi kabul etmez. Mesela

bugün Hambelîlerin hâkim bulunduğu Suudi Arabistan'da şer'î yasaya göre hırsızın eli kesiliyor. Osmanlı'da maslahat prensibi var, diyor ki, "Bu toplumun kabul edemeyeceği bir şey, çünkü elini kesersen adamı idam ediyorsun." Toplumun benimsediği bu âdetler -türbe ziyareti vs- bütün toplum tarafından inanılarak tatbik ediliyor. Hırka-i Şerif ziyareti, Sakal-ı Şerif'ten medet ummak gibi inançlar Müslüman toplumun benimsediği şeylerdir ve bunlar olduğu gibi bırakılmalıdır. Kadızâdelilere göre ise bütün bunlar küfürdür. Mesela her devirde şeyhler çıkıyor. "Bu âdetler İslam'a aykırıdır, siz kâfir olacaksınız," iddialarıyla diye şöhret kazanıyorlar, binlerce yüz binlerce mürit de etrafına toplanıyor, yani tarih değişmiyor görüyorsunuz.

Sonuç olarak?

Son olarak şunu tekrar söylemek istiyorum. Fatih'in kurduğu, temsil ettiği mutlak hükümdar, yani din prensipleri yanında Orta Asya devlet arenasında veyahut Batı'dan gelen mefhumlarla bir imparator otoritesini benimseyen bir hükümdar kanunu tatbik edilemiyor artık.

Fatih'in Doğu Roma İmparatorluğu'nun üzerine bir devlet kurup, kendisini de bunun vârisi olarak gördüğünü biliyoruz. Bunu fiiliyata seferlerle döktü.

Osmanlı padişahlığının oluşmasında Fatih'in bir öncü olmasına dikkat çekeyim. Fatih Bizans'ın, Doğu Roma'nın en geniş imparatorluk devrinde hâkim olduğu ülkeleri birer birer imparatorluğuna almak için devamlı seferler yaptı. Bu seferlerin arkasında Doğa Roma'nın ihyası var, çünkü kendisini o imparatorluğun vârisi sayıyor. Mesela Kırım'ın güneyi Bizans'a tâbiydi, gitti orayı aldı, Karadeniz'de hâkim oldu. Sonra İtalya'da, Avrupa'da ilk seferi yaptı. Neden? Çünkü orası Bizans'a aitti. Onun imparatorluğu Tuna ile Fırat arasında ana çekirdek imparatorluk olarak Bizans toprakları idi, bu yüzden evvela bunu ihya etmek istedi. Bütün seferleri Doğu Roma imparatoru olarak yaptı. Mesela Tuna'nın güneyindeki Sırp prenslerini, Mora'daki despotları, hepsini idamlarla, katliam şeklinde bertaraf etti. Ayrıca Trabzon'a uzandı. Trabzon İstanbul'a çok uzakta, o dağları aşmak için Karadeniz dağlarını boydan boya yürümek zorunda kaldı. Vezileri kendisine, "Sultanım kendinize niye zahmet veriyorsunuz bu kadar?" dediklerinde o, "Ben gazâyı temsil ediyorum, bu benim vazifemdir," dedi. Ama aslen onun arkasında Doğu Roma var. Orada bir Komnenos Hanedanı'nı bertaraf etti. Hiç şüphesiz Fatih'in seferleri gelişigüzel değil. O Ege'de hâkim olmak istedi. Ege'nin anahtarı ise Rodos'tur. Rodos'a 1480'de donanma gönderdi, alamadı. Onu sonra Kanunî alabilecektir. Fakat Eğriboz'u aldı, Ege'de hâkim oldu. Rodos'u da alsaydı imparatorluk Akdeniz'e açılacaktı.

Osmanlı padişahı profilini de oluşturan kendisi.

Fatih eski otokrator, Bizans imparatorlarının mutlak hükümdar mefhumunu Türk devlet arenasında, İslam hilafeti fikriyle yoğurarak Osmanlı padişahı tipini yarattı. Bu tip en güçlü şekilde sonradan Yavuz Selim tarafından temsil edildi. O Mısır'ı aldıktan sonra dünya fatihi olmak istiyordu. Mesela Piri Reis'in meşhur dünya haritasını yapmasının sebebi de budur. Piri Reis kendisine Mısır fethinde getirip teslim etti. Yani gelişigüzel yapılmış bir eser değil o, kendi hükümdarına dünyayı tanıtmak istedi. Mısır'dayken Salman Reis'i Yemen'e göndererek Hint Denizi'nden Portekizlileri uzaklaştırmak istedi. Portekizliler ticaret yollarını kesiyordu. Aynı zamanda dünyada İslamiyet'in hamisi olmayı, yani dünya imparatoru olmayı arzuluyordu.

Bu Kanunî'de de devam ediyor.

Tabii, fakat kendisi İbrahim Paşa dolayısıyla pratik olarak Avrupa'yı ve Avrupa'da genişlemeyi esas aldı. Şimdi asıl üzerinde durmak istediğim bu padişah, bu mutlak dünya hâkimi bir hükümdar imparator anlayışının, idealinin nasıl ortadan kaybolduğu. Kanunî'de bu gayet açıktır. Kendisi Fatih'in kanunnâmelerini takip etti. Kanunî'den sonra, hatta Kanunî'nin son zamanlarına kadar. Sokullu ölünceye kadar bu padişahlık otoritesini kendisi benimseyerek padişahın vekili olarak devam ettirdi. Hatta Kanunî'nin son zamanlarında, III. Murad ve III. Mehmed zamanlarında fiiliyatta bu yüksek mutlak iktidarı Sokullu temsil ediyordu ve bunu devam ettirdi. Büyük seferler, mesela Rusya'ya karşı cihanşümul planları vardı. Ayrıca Hint seferi var, Portekizlileri denizden atmak istiyor. Rus Çarlığını Volga'dan sürüp atmak için Astrahan Seferi var meşhur. Bunlar büyük planlar. Volga-Don arasında kanal açıp donanmayı oradan geçirerek Rusya'yı Volga'dan atma planları yapıyor. İmparatorluk fikrini ve padişahın mutlak iktidarını bu veziriazam temsil ediyordu.

Kapu nereden geliyor?

Divan-ı Hümâyûn Kanunî'ye kadar çoğu zaman Milano'dan gelen elçi heyetini sarayın kapısına çıkıp orada kabul etti. Orada kapı padişah iktidarının mahallini temsil ediyor, dolayısıyla sembolik. Daha sonraları halk veya asker isyan ettiği zaman ayak divanında kapıya gelir, o da kapıya çıkar. Bütün erkân toplanır. Kendisine kapının önünde taht kurulur. Bab-ı Hümâyûn'dur od. Onun başı olan, onu muhafaza eden ağa, bâbüssaâde ağası çok kuvvetli bir insandır. Hatta bu devirde vezirleri bile o tayin ederdi. Pek çok veziriazam o bâbüssaâde ağalarından çıkmıştır. "Kapu" dış dünyayla padişahın karşılaştığı yerdir. Bâb-ı Âlî buradan gelir. "Kapu halkı"nın kaynağı da budur.

Divanın işleyiş sürecinde güç dağılımı nasıl?

Sokullu veziriazam olarak, "vekil-i saltanat" sayılır. Onun dönemine kadar, yani padişahlığın tam iktidarı elinde tuttuğu günlerde Divan-ı Hümâyûn sarayın divan kısmında toplanır. Padişah eskiden bu toplantılara başkanlık ederdi, bütün meseleler onun huzurunda görüşülürdü. Fakat sonradan sultanlar Divan-ı Hümâyûn'u vezirlere bıraktılar. Kendileri sarayda kaldılar ve sarayda perdeli bir pencerenin arkasında daima hazırmış gibi bulundular. Divanı istedikleri zaman gelip dinliyorlardı. Bu çok önemli. Mesela Molla Kâbız davası, memleketi karıştıran dinî bir dava. Kanunî Süleyman pencerenin arkasından bütün davayı dinledi. Verilen cevapları beğenmedi. Kemal Paşazâde'yi araya koydular. Divan-ı Hümâyûn'da vezirler, veziriazam padişahın mutlak vekilidir. Devlete ait bütün tasarruflar padişah gibi onun da kontrolündedir. Yalnız padişah bütün iktidarı vermemiş, bazı yetkileri kendisinde tutmuştur. Mesela veziriazam başka bir vezirin idamına karar verdiği zaman mutlaka padişahın emrini almak zorundadır. Bu padişahın hattı hümâyûnu ile belli olur. Kendi sefere katılmadığı zaman orduya emri hattı hümâyûn ile kendi emirlerini uygulatır. Divan ayrılmıştır, müstakildir, bağımsızdır. Vezirler uzun müzakerelerden sonra kendi aralarında karar verirler: veziriazam, ikinci vezir üçüncü vezir, dördüncü vezir, kadıaskerler, Rumeli-Anadolu kadıaskerleri ve nişancı. En son nişancının tuğra çekmesiyle süreç son bulur. Onunla padişahın tuğrasını ihtiva eden bir emir ki bu son, kat'i emirdir. Belirli bir süreç var burada. Divan karar verdikten sonra arz odasına gider, padişah arz odasında onları bekler. Evvela yeniçeri ağası vezirlerden ayrı olarak girer, kısa bir süre kalır. Padişahtan kendisinden asker ve ordu hakkında bilgi alır, o çekilir, ondan sonra veziriazam girer vezirleriyle ve divanda alınan kararı bildirirler, padişahın onayını alırlar. İşte o zaman katileşir hükümetin verdiği karar. Görüyorsunuz yine bütün kararlar padişahın emriyle çıkıyor. Kısaca özetlemek gerekirse padişah bir savaş ilanı ya da asker ocağının cezalandırılması gibi çok önemli hadiseler dışında rutin konularda -bir vali tayini gibi- Divan-ı Hümâyûn'un kararlarını kabul eder. Fakat çok önemli meselelerde kendi müşahitleri, akıl hocaları da vardır, bu da mühimdir. Tecrübeli devlet işlerini bilen insanlar, kendisini uyarır. Dolayısıyla arz odası padişahlık otoritesinin yürürlüğe girdiği mekândır.

Padişahın son karar mercii olması geleneğinin kaybedilmesi nasıl gelişiyor imparatorlukta?

Devlet işlerinde son karar padişahın tasvibi dışında yeni devirde valide sultanlara intikal ediyor; Kösem Sultan, Safiye Sultan, vs. son kararı vermeye

başlıyor. Tahta çıkan sultanların çocuk olması sebebiyle tabii. I. Ahmed de çocuk olarak geldi ve o zaman onun ölümünden sonra başhasekisi Kösem'in eline geçti güç. Padişahın odasını paylaşan cariyeler haseki unvanını alır. Birkaç tane olunca başhaseki, ikinci haseki, vs şeklinde sıralanırlar. Daha çocuk olduğu için onun adına valide sultan divandan gelen kararları okuyor ve kendisine göre gelen arz üzerine karar veriyor. Divan-ı Hümâyûn onu atlayamıyor. "Arslanım" diye andığı oğlu adına arz üzerine kararını yazıyor. Padişahın doğrudan doğruya son karar mercii olmasının kaybolması ilk safhada böyle başlıyor. I. Ahmed'den sonra şehzadelerin eyaletlere sancağa çıkarılması da terk edildi. Çocuk olarak sarayda muhafaza edildiler. Çocuk oldukları için annelerinin tahakkümü var. Mesela Kösem Sultan'ın Murad hakkındaki telhislerini okursanız görürsünüz. Orada şikâyette bulunuyor, "Ben mani olamıyorum soğuğa çıkıyor, hasta oluyor," diyor.

Kafes sistemi de çöküşün başlangıcında etken sebeplerden.

Fakat valide sultandan başkaları da bu iktidarı kendileri üzerine almaya çalıştılar bu devirde. I. Ahmed sarayda sünnet edildi, az daha ölüyordu, kanamayı durduramadılar. Ahmed'den sonra gelen, oğlu değildi ona verildi saltanat. Onun saltanatı çok kısa sürdü. Sebebi ise sarayda yıllarca kafeste tutulmuştu. Kafes şudur; sarayda şehzade için bir daire, yanına 2-3 cariye verilir, mutfağı falan vardır. Fakat dış dünya ile ilişkisi kesilmiştir. Yeni devirde sancağa çıkma geleneği terk edildikten sonra, sultanlar kafesten gelmeye başlar. Kafes nerede? Haremde. Bir padişah öldükten sonra yeni padişahı kim tayin edecek? Valide Sultan, dârüssaâde, kızlar ağası gidiyorlar kafese ve şehzadelerin en büyüğünü seçiyorlar. Burası önemli: Kendileri seçiyorlar, yani padişahı seçmek onların eline kalmış. Bazı şehzadeler idama götürülüyor olma korkusuyla padişahlıktan vazgeçmeye kalkıyorlar. Bunlardan biri II. Süleyman zannediyorum, itiraz ediyor, "Ben saltanat istemiyorum," diyor. Sonra koridorda ilerlerken bir odanın önünden geçiyorlar, "Beni burada mı öldüreceksiniz?" diye bağırıyor, haykırıyor.

Ekberiyet sistemi, yani en büyük şehzadenin geçmesi de böyle başlıyor.

I. Ahmed'den önce bütün şehzadeler sancaklara gönderildi. Her biri farklı bir sancağa. Onların arasında savaşlar oluyordu. Fakat bu dönemden sonra sadece en büyüğü gönderiliyor ve en büyük evladın saltanata vâris olması kaidesi bununla başlıyor bence. Halbuki çok sonra zannediyorduk bunu. I. Ahmed'den sonra Mustafa geldiğinde kafes hayatında psikolojik baskı altında yetiştiği için

idare edecek durumda değildi. Mustafa'nın gelmesi padişah otoritesinin kaybolmasında başka bir merhaledir. Fakat öbür taraftan büyük şehzade amca olduğu için o eski saltanatın babadan oğula geçmesi prensibi de bertaraf edilmiş oluyor. Osmanlı sultanının tayini kaidesi artık şehzadelerin en büyüğünün sultan olmasıyla vücut buluyor. Bununda Kösem'in bir hilesiyle olduğu söylenir. Kendi çocuklarının öne çıkması için yapmıştır bunu.

II. Osman ise en trajik sonuçla karşılaşacak.

Ondan sonra gelen II. Osman çok gençti, yaşı 20'nin altındaydı. Feci şekilde öldürüldü. İlk defa Osmanlı tarihinde bir sultan yeniçeriler tarafından katledildi. Yedikule'ye gönderdiler ve orada boğdular. I. Selim, babası II. Bayezid'i tahttan indirirken yeniçerileri vasıta yaptı, kullandı. Onların ulufelerini yükselteceği vaadiyle Korkut'u ve Ahmed'i bertaraf etti. İlk zamanlarından beri yeniçeri, toplu silah kullanan bir grup olduğu için daima devlet için de tehlikelidir. Her devlette, her memlekette öyledir. Silah kullanan büyük bir grup daima iktidarı kontrol eder ya da kendi adamını iktidara getirir. Yeniçerinin bu duruma gelmesi bilhassa bu devirde oluyor. Artık yeniçeri, sultanları yalnız kontrol eden değil, onları öldüren bir ocak haline dönüyor. Yeniçeriler Osman'dan sonra tekrar Mustafa'yı getiriyorlar, onun da idare edemediğini, devlet kararlarını cariyelere danışarak aldığını görüyorlar ve Osman'ı katleden yeni iktidar merkezi haline geliyorlar. Yanlarında da onların fiilini meşrulaştıran ikinci büyük otorite olarak şeyhülislam başta olmak üzere ulema. Padişah otoritesi kalkıyor. Kafeste kalıyor ya da öldürülüyor. Onun yerine yeni iktidarı, devlet işlerinde son kararı veren valide sultan alıyor, sarayı o temsil ediyor. Valide sultan, yeniçeri ve ulema ile anlaşarak padişah otoritesini devam ettiriyor. Fatih'in kurduğu Osmanlı padişahı artık ortadan kalkıyor. Artık söz sahibi olan, iktidarı tayin eden kuvvet, yeniçeri ocağı ile ulema oluyor. Yeniçeri ocağının bütün askerinin hareketleri daima halk hareketlerini de meşru gösteren bir hal alıyor.

Şeyhülislamın da valide sultanın etkisi altına girmesi başka bir boyut getirecek çöküşe.

Valide sultan artık şeyhülislamların tayininde, azlinde sarayda çok önemli rol oynuyor. Sarayda iktidarını yürütmesi için kendine bağlı olan şeyhülislamı tayin etmesi çok önemli bir müessese halini alıyor. Bu devirde IV. Murad çocuk olarak tahtta oturdu. Mustafa'dan sonra onun adına Divan-ı Hümâyûn'un arzlarını tasdik eden, devletin önemli işleri hakkında yapılan

arzları okuyup karar veren Kösem Sultan oldu. Kösem Sultan neden önemliydi? Çünkü I. Ahmed'in başhasekisiydi. Sarayda özellikle IV. Murad'ın tahta geçişiyle tam iktidara sahip oldu. Padişahın adına, "arslanım" adına, bütün devlet kararlarını gözden geçirmeye ve son kararı vermeye başladı. Hatta bir ara kendi seçtiği veziriazama, Divan-ı Hümâyûn kararlarının padişaha arz edildiği arz odasında hazır bulunarak kendisine arz edilmesini istedi. Yani sultanın tam manasıyla halefi, yani padişah olmak istedi Kösem Sultan. Fakat veziriazam, "Bu kanuna aykırıdır," diyerek güçlükle önledi bunu. Çok haris fakat aynı zamanda iyi hazırlanmış, Osmanlıca bilen, adalardan gelen bir cariyeydi o.

Milos'tan geliyor, Kiklat takımadalarından.

Yani Kösem'in aslı Rum. Bu valide sultanın özel durumu Osmanlıcaya hâkim olması. Öteki valide sultanlar gibi değil, Türkçe biliyor. Bazen kendisine divan kararları veziriazam tarafından doğrudan arz ediliyor. O padişah adına hatt-ı hümâyûn yazıyor. Bununla beraber valide sultan kendisine yapılan arzlardan başka kendisi de emir verebiliyor. Bunlara ilâm deniliyor. İlâm adı altında bir durum hakkındaki kararını veziriazama bildiriyor. Bu ilâmlardan bahsettik *Devlet-i Aliyye*'nin ikinci cildinde. Artık padişahın doğrudan doğruya hatt-ı hümâyûnla devlet işlerinde karar vermesi yetkisi bu ilâmlarla valide sultanın şahsında toplanıyor. Arzlara karşı derkenar yapması ya da karar vermesi veya emir vermesi çok önemli. Konu zannederim açıklık kazandı şimdi. Demek ki kafes sisteminin gelmesi, padişahlığın artık babadan oğula değil şehzadelerin en büyüğüne ait olması, saltanat verasetinde değişiklik, *ekberiyet* kaidesinin gelmesi hep birbirine bağlı. Mesela Turhan Sultan o kadar yetenekli değildi. Diğer valide sultanları biliyoruz; sarayda, haremde yetişmiş, devlet işlerinden anlamayan kadınlar. Fakat Kösem Sultan'ın onlardan farklı olarak devlet işlerini de biliyor, güzel karar veriyor. Mesela Yemen'de bir isyan çıkmış, ona arz ediliyor, kendisi orada karar veriyor. "Yemen giderse, Mekke-Medine de tehlikeye girer, onların kapısıdır," diyor.

Sonraki dönemlerde gücü nasıl kullanıyor Kösem?

Kösem Sultan'ın devlet içindeki bu faaliyeti I. İbrahim zamanında da devam ediyor. İbrahim onu sürgüne göndermek istiyor. O da yeniçeri ocağıyla işbirliği yapıyor. Sarayda son kararı Kösem veriyor, ama dışarıda büyük kuvvet ve otorite sahibi olan yeniçeri ocağıdır. Onlarla anlaşma tesis ediyor. Bu hadise IV. Murad'ın ilk zamanlarına denk geliyor. II. Osman'ın katli üze-

rine Anadolu'da büyük bir isyan başlıyor: Abaza Mehmed Paşa isyanı. Bağdat, şah tarafından alınıyor. Felaket arz eden hadiseler oluyor. Kösem Sultan dönemini ilk kargaşa devri sayabiliriz. Çünkü bürokrasi, bürokratlar bir kadının padişahlık otoritesini kullanmasını iyi karşılamıyorlar. Bunu layihalardan, vakayinâmelerden anlıyoruz. Pek çok hadisede karar aslında Kösem'den gelmiştir. Hiç zikretmezler. Vakayinâmeler bürokratların yazdığı eserlerdir. Bürokratlar onu tanımak istemiyorlar. Ve *tagallüb* kelimesini kullanıyorlar. Tagallüb demek, tahakküm demektir. Yani hakkı olmadan bir şeyi zorla ele geçirmek. Valide sultanlarının bu iktidarlarını bir *tagallüb-i nisvan* (kadınların gücü ele geçirmesi) sayıyorlar. Onun için Kösem'in tarihini yazmak lazım. Özellikle de yeniçeri ittifakını vurgulamak lazım. Bu yeniçeri ittifakıyla işbirliği İbrahim'in katliyle ortaya çıkıyor. Kösem eskiden yeniçeri ağası olmuş üç kişi ile ittifak yapıyor, bir cunta kuruyor. Bakın, bunu ilk defa olarak ben kullanıyorum, bir cunta kuruyor. Hatta onların arasından birini, Kara Murad'ı kendisi veziriazam yapıyor. Murad çok kaba bir adam. I. İbrahim'e gelen vezirler, paşalar hediye sunarken o da hediye olarak kurşun gönderiyor, meydan okuyor. Kara Murad cahil bir adam, tahsil görmemiş, bu yüzden devlet işlerini pek beceremiyor. Onların arasında Bektaş Ağa ise çok akıllıdır. Kösem'in katliyle bu cunta devri sona eriyor. Bu devirde yeniçeri ağaları devletin hakiki idarecisidir. Fakat ona bir meşruiyet kazandırmak için Kösem'i kullanıyorlar. İbrahim'in katlinden sonra yaklaşık 3 seneyi cunta ve Kösem devri sayabiliriz tarihimizde.

Hatta şeyhülislam seçimi bile Kösem'in elinde.

Bu iktidarı halk nazarında meşrulaştırmak için kendilerine uygun şeyhülislamı getirmeye kalkarlar. Şeyhülislamın durumu hakkında çok güzel bir kaynağa sahibiz, o da Karaçelebizâde. Onun yazdığı tarihte açıkça görüyorsunuz. Artık iktidar mücadelesi şeyhülislamlıkla yani ulema idaresiyle, ki bütün meşruiyeti o temsil ediyor. Padişah yok arada. Tamamen şeyhülislamla cunta arasındadır. Şeyhülislamlar sonunda cuntayı mahkûm edip Kösem'i ortadan kaldırıyorlar. Yeni devirde Turhan Sultan'la beraber yeni bir iktidar başlıyor. Fakat yeni iktidar sultanın mutlak iktidarını temsil eden bir adamın yokluğunu hissetmektedir. Tam bir anarşi devri. Büyük bir tehlike yaşanıyor, İstanbul tehlikeye düşüyor bu sıralarda. Venedik Boğaz'a giriyor. Bozcaada'yı alıyor. İyi tahkim edilmiş olan bu ada İstanbul'un ilk savunma noktasıdır. Bakınız Lozan'da biz o adaların hepsini bıraktık, ama Bozcaada'yı bırakmadık. Çünkü İstanbul'un müdafaasının temelidir. Limni de öyledir. Onu Lozan'da bıraktık.

İstanbul'un müdafaası Limni ile Bozcaada'ya dayanır. Şimdi hâlâ Yunanistan'ın en kuvvetli askerî üssü ve uçaklarının konuşlandığı yer Limni'dir.

Zaten o iki ada dışında neredeyse ve bir de Rodos'tan başka, hiçbir Yunan adasında o kadar büyük kaleler yok.

Lozan'da Limni'yi terk etmek büyük hata idi. O dönemde Bozcaada'yı Venedikliler ele geçiriyor. İstanbul müdafaasız kalınca bir panik yaşanıyor. Yarın öbür gün biz İstanbul önünde Venedik donanmasını göreceğiz korkusu var. Bu dönemde bütün emirleri formüle eden layihalar çıkaran devleti eski kanunlarına iade etmeye çalışan, birtakım panfleler, layihalar yazan bir bürokrasi, bürokratlar sınıfı var. Bu iktidar mücadelesinde onu da hesaba katmak lazım. Bürokratlar padişah otoritesinin kaybolmasının, İstanbul'un tehlikeye düşmesinin başlıca nedenlerini sorguluyorlar. Durumu düzeltmek için padişah otoritesine sahip bir adam gelmesi gerektiğine inanıyorlar. Onun için de bir diktatör arıyorlar. Bu diktatörün adı o zaman, "sahibü'l-seyf". Bu Kâtip Çelebi'nin tabiridir. II. Osman da buna giriştiği için kaybetmiştir yeniçeri karşısında. O dönemde imparatorlukta ikinci büyük kuvvet Anadolu'daki saruca ve sekban sınıfıdır. II. Osman onları kullanmak istedi. Bunlar vaktiyle Celali olmuş olan halk askeridir. Halk askerinin orduda kullanılması büyük bir değişimin başlangıcıdır. Osmanlı Avusturya harplerinde Avusturya'ya karşı ancak tüfekli askerle karşı koyulabileceğini görmüştür. Eskiden mevcut olan silah, tüfek yapma yasağını kaldırdılar hemen. Halk tüfek kullanabilir hale geldi. Devlet adamları bir yeniçeri subayını teşkilatın sembolü olan bir bayrakla Anadolu'ya gönderdiler. O pazar yerine gidip herkesi bir bayrağın altına davet etti.

Akçenin değer kaybetmesiyle Anadolu karışıyor.

Anadolu'da nüfus taşkınlığı dolayısıyla meydana gelen büyük hadiselerden biri de akçenin değerinin düşürülmesi. Bu açıdan 1584 büyük bir değişimin başlangıcıdır. Bu arada nüfus %40 artmıştır Anadolu'da. Bunu Barkan kesin olarak göstermiştir. Köyde barınamayan gençler devlete hizmet sunuyorlar ve bir tüfek almak o zaman çok kolay. Kılıç, ok kullanmak talim ister, güç bir iştir. Fakat tüfeği alınca tetiğe basıp çalıştırmak gayet basit. 50-1000 kişilik bölükler, sekban-saruca bölükleri ortaya çıkıyor. Anadolu'da tüfek kullanabilen büyük bir askerî kuvvet ortaya çıktı. Bu tarihimizde çok önemli bir dönüm noktasının temelidir. Anadolu'da halk silahlanmış ve paşalar kendi kapılarında bu sekban-sarıcaları hizmete alıyorlar, kapıkulu kuruyorlar. Anadolu'da potansiyel

olarak büyük bir silahlı, tüfek kullanmasını bilen, Anadolu halkından bir ordu ve onları kullanan paşalar var. Başka bir deyişle Anadolu İstanbul'a karşı büyük bir kuvvet temsil ediyor. II. Osman yeniçeriyi cezalandırmak için bunu kullanmak istiyor.

Ve İpşir Paşa Anadolu ve başkent arasındaki bu gizli çekişmede yer alıyor.

Turhan Sultan Anadolu'da sekban-sarıcaların en başında olan İpşir Paşa'yı yardıma, veziriazamlığa çağırdı. Merkezde bir panik yaşanıyor. Bürokratlar, veziriazamlar Anadolu'dan gelen bir Celali, sekban-saruca paşasının devletin en üst mevkiine getirilmesi planına inanamıyorlar. Yaklaşık 30 binlik bir kuvvetin başına İpşir Paşa'nın geçirilmesi düşünülüyor. Tabii ki muhalifleri var. Fakat bazı akıllı kimseler kurtuluşu orada buluyorlar. Üzerinde durduğum tema daima şudur; mutlak iktidara sahip mevkii kimdir? Sultan mıdır, yeniçeri ocağı mıdır, yoksa Anadolu'dan gelen bir Celali paşası mıdır? İpşir Paşa işte bunu temsil eder. Padişah hükümdarlığını ve mutlak iktidarı temsil eden şahıs olarak İpşir'i çağırdılar. Fakat o da işi beceremiyor, İstanbul'un havasına, lükslerine kaptırıyor kendini, ne oldum delisi oluyor. Rakiplerini gelişigüzel katletmeye başlıyor, İstanbul'da bir dehşet havası yaratıyor. Sonra onu da ortadan kaldırıyorlar, idam ediyorlar.

Köprülülerin sahneye çıkması da bu dönemde.

Venedik kapıya dayanmış, Turhan Sultan yine böyle bir adama ihtiyaç olduğunu düşünüyor. Tam bu zamanda kethüdalara danışıyorlar. Mimar Kasım Ağa, daima Köprülü'yü öne sürmekte. On seneden beri Köprülüler ayrı özel bir grup olarak hüküm sürüyorlar. Turhan Sultan'a Köprülü'yü tavsiye ediyorlar. Köprülü'nün diğer paşalar gibi kapısı yok, yani İpşir Paşa gibi kapı halkı yapmamış. Kendisi azledilmiş, Köprü kasabasında oturuyor kendi başına. Mesela İpşir Paşa İstanbul'a gelirken Köprülü hemen onun yanına koştu. Galiba İznik'te buldu onu. Onunla beraber hareket etmek istedi, fakat İpşir Paşa yüz vermedi. Sonunda çaresizlik durumunda Turhan Sultan saraya Köprülü'yü çağırıyorlar. Fakat Köprülü akıllı adam, bir padişah otoritesini tesis eden şartları koyuyor. Saraydan kimse ona karışmayacak, onun kararlarına kimse karşı çıkmayacak, yani 4-5 maddeyle padişahların mutlak otoritesini kendi şahsına hasrediyor. Bunu da Kur'ân'a yeminle Turhan'a kabul ettiriyor. Bundan sonraki faaliyetlerinde ne zaman Turhan Sultan'a ya da Mehmed'e şikâyet etseler, arada yemin olduğunu hatırlatıyor. Padişahlık artık Köprülü'ye tebliğ edilmiştir yeminle,

Kur'ân üzerine yemin edilmiş. Onun için saray, ister istemez Köprülü'nün arkasında. IV. Mehmed yetiştikten sonra, 19-20 yaşlarına geldiğinde, mesela Erdel Seferi'nde artık valide sultan yanında karar verebiliyor. Kendisi daima Köprülü'nün arkasındadır. Bu da padişahlığın artık fiilen Köprülülere geçtiğini gösteriyor. Bundan sonra Merzifonlu Kara Mustafa'nın Viyana dönüşünde Belgrad'da idamına kadar yeni bir devlet karşısındayız. Padişahlık otoritesini temsil eden yeni bir hanedan var, Köprülüler hanedanı. Burada bitiriyoruz ikinci cildi.

Halifelik ise başlı başına bir güç. Osmanlı'da bu "halife" unvanı dağılana kadar devam ediyor.

Tarihî gelişmeleri bazı temalara bağladık. Temel temalara bağladık. Mesela bu bilinmiyor. Esas üzerinde durduğum nokta Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutan, başında mutlak, despotik bir iktidarın olması. Bu kaybolduğu zaman imparatorluk da sallanmaya başlıyor. Fatih'in koyduğu o mutlak, otokrator güç. Bizans'ın otokrator hükümdarlarının Bizans'ı ayakta tutması gibi Osmanlı'da da durum. Bunu kuvvetlendirmek için daha sonraki zayıf sultanlar başka bir sıfatı benimsiyorlar. Müslüman tebaayı mutlak şekilde kendilerine bağlamak için halife olduklarını iddia ediyorlar; hilafet. Yavuz Selim halife olmadı, bu rivayetler yanlış. *Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn*, yani kutsal toprakların "hizmetçisi" sıfatını kullanıyor. Daha sonraki zayıf sultanlar ise hilafeti kullandılar. Halife olarak bu mutlak padişahlık otoritesini o kisve altında yürütmeye başladılar. Hilafet son padişah Vahdettin'e kadar gittikçe önem kazandı.

Son dönemde bir halife unvanı polemiği yaşanıyor. İngiltere de bunu körüklüyor.

İngilizler Vahdettin'i Anadolu'daki isyana, Kuva-yı Milliye ayaklanmasına karşı kandırdılar. "Mekke-Medine sizin hâkimiyetinizde olacak, biz oraya karışmıyoruz. Hilafet sizin olacak," dediler. Çünkü Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti de bu yüzden sallanıyor, hilafet hareketi başlamış Hindistan'da Nehru'nun isyanı ile. Dikkat edin, Millî Mücadele aslında halife ile Anadolu halkı, Kuva-yı Milliye arasındadır. Bu bir İngiliz oyunudur. İngiliz neden kaybetti biliyor musunuz? Anadolu'daki isyanı bastırmak için İngiliz halkı artık askerliğe karşı geliyordu, bu yüzden de ordu kuramıyordu. İngiltere Hindistan'da bir ordu kurmak istedi, fakat orada da hilafet buhranı başladı. İkincisi de Hindistan istiklâli için Gandhi'nin *non-cooperation* hareketini

ortaya atması. Hindistan'da İngiliz İmparatorluğu ordu kuramadı. Kursaydı millî hareketi bertaraf edebilirdi. Bakın bu hadiseler sevgili Atatürk'e bağlı sonunda, tarihi bu çerçevede kurmak lazım. İş "halife hain" demekle bitmiyor yani. Tarihçinin görmesi lazımdır bunları. Bizde halife düşmandır, Atatürkçü olarak biz halifeyi düşman görüyoruz. Ama niçin Vahdettin buna kandı? Çünkü İngiliz parmağı, İngiliz oyunu vardı. Şimdi çok güzel tezler çıkıyor. İngiliz arşivinden bu Vahdettin-Millî mücadele devrini bu gözle araştıran birinin çıkmasını çok temenni ediyorum. Anadolu'da hilafet hareketi Atatürk'e karşı. Osmanlı'nın iktidarı hilafete bağlıdır, bu XVIII. asırda başlıyor. Osmanlı tarihini yeniden yazmak lazım. Artık mektep kitaplarının tarihçiliği bizde devam ediyor. Birtakım çok basit mefhumlarla...

***Devlet-i Aliyye*'nin üçüncü cildinde hangi dönemi işleyeceksiniz.**

Bu üçüncü ciltte Viyana bozgunu, 1700 İstanbul-Rus çatışmasıyla duruyorum. Ondan sonra Batılılaşma başlıyor. Osmanlı artık Batı'yı düşman görmüyor. Her bakımdan taklit edilmesi gereken bir örnek olarak görüyor. Bir zihniyet değişikliği var 1700'lerde. Bu Karlofça Anlaşması'nı yapan Rami Mehmed Paşa'yla başlıyor. Sadrazam oluyor, maalesef fazla iktidarda kalamıyor. Onun yerini daha sonra Damat İbrahim alıyor. Biz Avrupa'nın kültürünü, matbaasını almazsak Avrupa'yla baş edemiyoruz. Batılılaşma işte o zaman başlıyor.

38

FATİH TARİHİMİZDE HİÇBİR SULTANLA KIYASLANAMAZ*

Prof. Dr. Halil İnalcık, Türkiye'de ve dünyada Osmanlı tarihinin her dalında mihenk taşı olan araştırmalara imza attı. Bir asra yaklaşan bir ömre sığdırdığı sayısız eserle Osmanlı İmparatorluğu'nun sırlarını gün yüzüne çıkararak âdeta bir yapbozun eksik parçalarını yerleştirerek resmin bütünü oluşturdu. Sadece Osmanlıca değil, farklı dillerden kaynakları da kullanarak bu resmin oluşturulmasında karşılaştırmalı tarihçiliği kullandı. Ayrıca yanlış bildiğimiz pek çok olayın iç yüzünü de ortaya çıkarıp tarihte "hurafecilik" sisteminin sonunu getirmiştir. Hocamızla yeni yaşında Osmanlı'da çöküşün başlangıcını konuştuk. Üç günlük dizimizin ilk bölümüyle başlıyoruz.

Hocam *Devlet-i Aliyye*'nin birinci cildinde Osmanlı'nın Klasik Çağı'nı ele almıştınız. Bu yıl yayımladığınız ikinci cilt ise, klasik padişahlığın ortadan kalkması ve anarşi dönemini incelediniz. Devletin temel yapısındaki değişmenin ana teması neydi?

Devlet-i Aliyye'nin II. cildinde üzerinde durduğum ana tema şudur: Padişahın temsil ettiği yüksek iktidar, klasik anlamda padişahlığın ortadan kalkmasıyla, başka ellere geçiyor. Padişahın mutlak iktidarını gasp ediyorlar. Bazen valide sultan oluyor; bazen veziriazamlar ya da yeniçeri ağaları oluyor. Temelde, Yavuz Selim ve Kanunî'nin ilk devirlerinde iktidarını Tanrı'dan alan, bir padişah, bir hükümdar söz konusu. Bu iktidar ona Tanrı tarafından verilmiştir. Bu fikrin arka planına baktığımızda, Orta Asya Türk devletlerine kadar gider. Bu Türklerin, İslam kültürüne getirdikleri yeni bir devlet anlayışıdır. Hükümdara karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmek anlamındaydı.

---

* Mehmet Perinçek, Özlem Kumrular, *Aydınlık*, 02-05 Kasım 2014.

MUTLAK HÜKÜMDARLIK ANLAYIŞININ BENİMSENMESİ

Türklerin İslamiyet'e geçmesiyle yeni kavramlar ekleniyor buna değil mi?

Türkler İslamiyet'e geçince ayrıca buna İslam'ın, gazânın, şeriatın müdafii "İmam" sıfatı ekleniyor. Memlekette hangi mezhebin hâkim olacağını sultan belirliyor. Orta Asya'dan gelen tanrısal iktidara sahip hükümdar, Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmed ile çok daha güç kazandı. Padişahlar arasında mutlak hükümdarlık kavramını ciddi olarak benimseyenler var: Yavuz Selim, Kanunî böyledir. Osmanlı Padişahı, "Sancak-ı Şerifi" sarayına getiriyor. Büyük bir sefere giderken Sancak-ı Şerif ile gidiyor. Sancak, İslam'ın en yüce sembollerinden biri. Devlet iktidarının İslamî İmâm anlayışı, Orta Asya'dan gelen "Tanrı'dan kut almış hükümdar", hakan kavramıyla birleşiyor.

Bu ilk olarak nasıl ortaya çıktı?

Bunu tam olarak benimseyen Fatih Sultan Mehmed'dir. Formüllerini de, şartlarını da Fatih, kanunnâme ile tespit etti. Fatih'in bir devlet kanunnâmesi var. Ayrıca topluma ait, vergilere ait sorunları içeren, ikinci bir kanunnâmesi de var. Fatih kanun yapıcı bir hükümdar. Her devirde divanda bu ideali benimseyen, bir grup küttâb bürokratlar var. Osmanlı Devleti'ni büyük devlet yapan bürokrasisidir. Yıldırım Bayezid zamanında Çandarlılar ile başlıyor. Bu gelişmiş bürokrasinin, XVII. yüzyılda temelleri sarsılıyor, iktidar başka ellere, harem kadınlarına, yeniçeri ağalarına geçiyor. O zaman onların karşısında sesini yükseltenlerin hepsi bürokratlardır. Padişahı uyarmak için bürokratlar layihalar yazdılar. Kâtip Çelebi, *Düstûrü'l-Amel* adlı risalesinde bunun üzerinde durur. Keskin bir görüşle Osmanlı İmparatorluğu'nun eski kudretini bu iktidar aşınmasıyla kaybettiğini ifade eder.

XVII. YÜZYILDA "İHTİYARLIK DEVRİNE" GİRDİ

Peki, ne tavsiye ediyor?

Kâtip Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda, "Osmanlı 'ihtiyarlık devrine' girmiştir", Fatih'ten gelen geleneksel otoriteyi ihya etmek için yeniden bir sâhibü'l-seyf gelmesini tavsiye ediyor. Kâtip Çelebi buhran zamanlarında sarayda toplanan meşveret meclislerine davet ediliyor. Ona göre padişahların mutlak otoritesine sahip bir diktatör, bir sâhibü'l-seyf, devleti kurtarabilir. Bu Fatih'ten gelen eski bir gelenek. Kendisi büyük bir bürokrat, Hacı Halife olarak anılıyor. Bütün bürokratlar öyle bu devirde. Fatih ile şekillenen Tanrı'dan gelen iktidarı korumak vazifesini benimseyen bir gruptur. XVII. yüzyılda Kadınlar Saltanatı karşısında layihalarıyla uyarmak isteyen ve bu geleneği savunan insanlar, layihacılardır.

Fatih'in benimsediği hükümdarlık anlayışını biraz daha açarsak...

Eski Türklerden beri "taht ili" diye bir kavram var. İmparatorluğun belli bir bölgesi taht ilidir. Hakanın, hangi çocuğunun tahta geleceğini tespit eden bir kanun yoktur. Bunu Tanrı tayin eder inancı hâkim. Kurultay toplanınca çoğunluğun onayıyla hakan seçilir. Ya da kardeşlerin arasında savaş çıkar ki Osmanlı'nın tarihinde bu çok oldu. Tahta savaşla sahip olunur. Zafer Tanrı'nın hükmü sayılır.

Fatih tarihimizde gelmiş geçmiş herhangi bir sultanla mukayese edilemez. Fatih, Konstantinopolis'i fethedince kendisini imparatorların vârisi saydı. Onun İran'a gönderdiği elçi Kirmânî, "Benim sultanım, imparatorların altın tahtı üzerinde oturuyor," demiştir. Fatih, bir İslam Sultanı'dır, bununla beraber Kayser-i Rûm'dur. Papa II. Pius kendisine epistolayla, uzunca bir mektup yazıyor, "Evet, sen Roma İmparatoru olabilirsin, Doğu İmparatorluğu'nu ben sana tanırım. Ancak Hristiyan olman şartıyla." Fatih'in bu mektubu okumadığı söylenir. Fatih bundan haberdar olmadı.

Kendisi Trapezuntios, Rum ve İtalyan birtakım âlimi sarayında topluyor, onlarla münakaşa ediyor. Sarayında bir kütüphane kuruyor. Hümanistlerin müracaat ettikleri Rum, Yunan eserlerini İslam eserleriyle beraber kütüphanesinde topluyor. Çünkü Kayserlerin taht-iline sahip olmuştur. Benimsediği hükümdarlık unvanı bunu açıklar: Sultan, Hakan ve Kayser.

ÖRFİ HUKUKTAN ŞERİATA KAYIŞ

II. Bayezid ise daha dine dönük ve dünya imparatorluğu hayalinden uzak, değil mi?

II. Bayezid döneminde reaksiyonel bir tarih akışı var. Şeriatı ihya eden bir hükümdar olarak, yeni bir devlet anlayışı geliyor. Yavuz Sultan Selim ise çok farklıdır. O, Fatih'i örnek alan bir sultandır. Zembilli Ali Cemâlî Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında sarayda bir hırsızlık oluyor. Yavuz, 15-20 iç oğlanının idamını emrediyor. Etraftan şeyhülislama bunları kurtarması için şeriata başvurulması isteniyor. Şeyhülislam Zembilli Cemâlî Efendi, Yavuz'a, "Bu şeriata aykırıdır, bu suç toptan idamla karşılanmaz," diyor. Yavuz, "Efendi, ben bu hükmü kendi hükümdarlık otoriteme göre veriyorum," yanıtını veriyor. İdamları gerçekleştiriyor. 1600'lerde I. Ahmed zamanındaki *Kanunnâme-i Cedîd*'de bütün bu örfî devlet kanunları için şeriat formülleri bulundu. Demek ki, Fatih'in devlet ve kanun anlayışı kökünden değişmiştir.

Kanunî büyük dedesinden çok farklı bir profil sunacak oysa ki.

Sultanlık ve iktidar anlayışında önemli bir değişim var; bu Kanunî ile başlıyor. Kanunî ilk zamanlarında babası Selim'i takip ediyor, fakat Ebussuud'un kuvvetli etkisi altında. Fatih Kanunnâmelerini benimsiyor. II. Bayezid de, Kanunî de Fatih'in ortaya koyduğu kanunları devam ettiriyorlar. Süleyman Kanunnâmesi aslında Fatih Kanunnâmesi'dir. Ancak Kanunî'nin son zamanlarında siyaset değişmeye başlıyor, dinî, şer'î prensipler geliyor.

FATİH'İN ARKASINDA DOĞU ROMA VAR

Osmanlı padişahlığının oluşmasında Fatih'in öncü olmasını unutmayalım. Fatih'in seferleri arkasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun ihyası fikri var, çünkü kendisini o İmparatorluğun vârisi sayıyor. Mesela Kırım'ın güneyi Bizans'a tâbiydi. Orayı aldı. Karadeniz'de hâkim oldu. Sonra İtalya'da, Apulya'da ilk seferi yaptı. Çünkü orası vaktiyle Bizans'a aitti. Osmanlı İmparatorluğu Tuna ile Fırat arasında ana çekirdek imparatorluk olarak Fatih döneminde kuruldu. Trabzon'a uzandı. O dağları yaya aşmak zorunda kaldı. Kendisine vezirleri, "Sultanım kendinize niye bu kadar zahmet veriyorsunuz," dediklerinde Fatih, "Ben İslamî gazâyı temsil ediyorum, bu benim vazifemdir," dedi. Ama aslen onun arkasında Doğu Roma var. Fatih İslam sultanı olduğunu da asla unutmadı.

FATİH'İN HÜKÜMDARLIK ANLAYIŞINDAN KOPUŞ

II. Bayezid devrinde Fatih'in siyasetine, devlet anlayışına, devlet idealizmine karşı bir tepki var. II. Bayezid'i bir grup getirdi iktidara. II. Bayezid Üsküdar'a geldiği zaman kendisine yeniçeri mümessilleri, İshak Paşa başta olmak üzere devlet adamları, birtakım şartlar koydular. Bu koşullar Fatih'in devlet anlayışı ve siyasetine aykırıydı. II. Bayezid şeriatı ihya eden bir veli hükümdar sayıldı.

Fatih Camii kütüphanesinin başına getirdiği Molla Lütfi bir filozof, matematikçi. Fatih'in medreselerini kuran adam Ali Kuşçu bir astronom ve matematik bilgini. Gazalî'nin İslam teolojisi meclislerde Fatih'in nezaretinde toplanıp münakaşa ediliyor. İslam'ın siyaset nazariyesi Fatih zamanında en liberal şekilde uygulanıyor.

Bayezid döneminde Fatih Camii'nin kütüphane müdürü Molla Lütfi At Meydanı'nda kâfir diye idam edildi. II. Bayezid'in uleması mutaassıp, Molla Lütfi'nin idamına fetva verdiler. Fatih'in kurmak istediği devlet anlayışına

aykın bir devlet anlayışı hâkim. Kanunî zamanında bu siyaset sürüyor. Kanunî, Ebussuud'a bağlı. Molla Kâbız'ın idamı bu devirde. Fakat Fatih'in kurmak istediği devlet sistemi bürokrasi devam etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun hayatını garanti eden Fatih Kanunnâmeleridir. Devlet kanunlarıdır.

XVII. YÜZYILDA ŞEYHLER İDAREDE VE SİYASETTE SÖZ SAHİBİ OLDULAR

Osmanlı tarihinin Türkiye ve dünyada duayeni olarak kabul edilen Prof. Dr. Halil İnalcık'la dün başladığımız röportajımıza bugün devam ediyoruz.

Geleneksel tarihlerde çöküşün başlamasını özellikle devlette Fatih geleneğinin zayıflamasına bağlıyorsunuz, değil mi?

III. Murad, III. Mehmed de II. Selim gibi işret meclislerine düşkün genç adamlar. Kendilerini şehzadelikte alıştıkları hayattan kurtaramıyorlar. İşret meclisi vs. III. Murad gevşek bir padişah. Bir şeyhe bağlı. Dönemin sultanları, şeyhlerin duasıyla bu dünyada ve öteki dünyada saadete erişeceklerine inanırlar. XVII. yüzyılda bunların örnekleri çoktur. Şeyhlerin bazıları samimi, bazıları hilekâr. Sultanların yanına nüfuz edip iktidarına ortak oluyorlar

Fatih döneminde bir Osman Baba vardı. Fatih onu bertaraf etmek istedi. Osman Baba'nın Tanrı ile doğrudan ilişki kurabileceğine inanılıyordu. Azizlerin keşifleri Tanrı'dandır inancı vardı. XVII. yüzyılda şeyhler kutsal kişiler sıfatıyla idarede ve siyasette söz sahibi oldular.

ZİHNİYET TARİHİ YAZMAK LAZIM

Çok yakınlarında bulunan danışmanlarının profili de değişiyor bu dönemde.

Bir zihniyet tarihi yazmak lazım. Zannediyoruz ki, sultanlar, vezirler mantıklı düşünen insanlardır. Saray-ı Hümâyûn'da sultan ve daha sonra valide sultanların sahneye çıkmasıyla çözülme başlıyor. XVII. yüzyılda dervişler, müneccimler iktidarı yönelten insanlar oldular.

Valide sultanların devlette bir güç olarak ortaya çıkması da bütün bu yeni profille bağlantılı olmalı aslında.

Şimdi üzerinde durduğumuz nokta, Tanrı'dan gelen mutlak iktidarın sultanların elinden nasıl kayıp gittiğidir. Kendilerini işret meclislerinden ayıramayan, şeyhlere tâbi sultanlar döneminde iktidara valide sultanlar ortak oluyor. Cariyelerle, şeyhlerle sultanın devlet idaresinde hükümdar otoritesini

kullanmaz hale getirdiler. O zaman valideler, fiilen bu otoriteye ortak oldular. İktidara ilk ortak olan Safiye Sultan'dır. Onunla valideler devri açılır. Safiye Sultan, Nurbanu Sultan, I. Ahmed'in başhasekisi Kösem Sultan, Turhan Sultan fiilen iktidar sahibi oldular. Kösem akıllı, becerikli bir kadın. Cariyenin ya da bir şeyhin tavsiyesiyle veziriazamlar atanmaya başlandı.

TİMAR VE ZEÂMETLER CARİYELERE VERİLMEYE BAŞLANIYOR

Ya çocuk sultanlar?

I. Ahmed'den itibaren tahta geçen sultanlar çocuk veya genç sultanlardır. Kösem, I. Ahmed'in başhasekisi olarak yarım yüzyıl çocuklarını tahta geçirecek, gerçek iktidar sahibi olacaktır. Timar ve zeâmetler cariyelere verilmeye başlanıyor. Tabii sömürücü birtakım insanlar var, şair olsun, şeyh olsun kendi menfaatleri için yaklaştıkları sultanın iktidarını istismar ediyorlar. I. Ahmed zamanında kötüye gidiş bürokratlarca ifade ediliyor. Onlar valide sultanları sevmezler. Fatih ve Süleyman dönemi kanunları ve idare esasları terk olunmuştur.

RÜŞVET BİR MEVKİYE SAHİP OLMAK İÇİN TEK ARAÇ HALİNE GELİYOR

Sistemde çok yönlü bir yozlaşma var...

Devletin gelirleri dumura uğruyor. Şahsi masraflar için yağma ediliyor. Mesela timar sistemi için şu örneği verdik: Timar ve zeamatler cenk adamı sipahilerden çok saray adamları ve paşa hizmetlilerine veriliyor. Diğer hususlarda da böyle. Osmanlı'nın iltizam sistemi vardı. Maliye'de uygulanan bir usuldü. Mültezim mesela her 3 ayda bir tahsil ettiği parayı getirip hazineye teslim ederdi. Bu devirde birisi iltizamı üzerine alıyor, hayatı boyunca o iltizamı istismar ediyor. Maliye'de, vergi tahsilatı saray sipahilerinin tekeline geçiyor. İktidar ve gelir, kişisel menfaatler için kullanılıyor. Rüşvet bir mevkie sahip olmak için yegâne vasıta haline geliyor.

ÇÖKÜŞTE 1584 ENFLASYONUNUN BÜYÜK PAYI VARDIR

Bir de Avrupa'da özellikle de İspanya'da başlayan mali bir bozulma depreminin artçıları yaşanıyor Osmanlı'da, değil mi?

Evet. Bu bozuluş ile ilgili olarak "tagayyür ve fesad" devri söz konusu olduğunda samimi bürokratların, örneğin Maliye kaleminden Selânikî'nin yazdıkları önemli. Vakanüvisler arasında ilk defa idarenin nasıl yozlaştığını

açıklar Selânikî. Kendisi maliye kaleminden olduğu için bütün usulsüzlükleri yakından biliyor. Büyük bir değişim olduğunun farkında. Tam bu sıralarda, 1584'te bütün Osmanlı ekonomisini ve vergi sistemini alt üst eden bir değişim oluyor. Batı'dan gelen ucuz gümüş, para sistemi bozuyor. Enflasyon başlıyor. Askerin maaşının yarısı elden gidince isyanlar başlıyor. Bozuluş devrinde 1584 enflasyonunun büyük bir payı vardır. Sipahi ve yeniçeri isyanları, akçe tağşişleriyle başlıyor. Bir eski sağ akçe 8 yeni akçeye geçiyor. Dönemin kargaşasının bir temel özelliği burada aranmalıdır. Yeniçeri, sipahi isyanları başlıyor bu devirde. Ocakların bu hoşnutsuzluğunu Valide Sultanlar, mazul vezirler iktidar için kullanmaya başlıyorlar. Siyasetin en önemli konularından biri askerî ocakların hoşnutsuzluğu.

OSMANLI TARİHİMİZ HURAFELERLE DOLUDUR

II. Selim'in Kıbrıs fethine çıkma sebeplerine dair çeşitli saptırılmış bilgiler var tarihimizde. İlginç bir şekilde bu söylentiler dönemin Batı kaynaklarına kadar ulaşmış ve hatta orada da neşredilmiş.

Maalesef bizim Osmanlı tarihimiz hurafelerle doludur ve o hurafelere karşı düzeltme yaptığımız zaman genelde kabul görmez. Sözde mültezim Yasef Nassi (Dom Joao Migas Mendes) Kıbrıs şarabını övmüş, "Kıbrıs şarabı hiçbir yerde yoktur," demiş de bunun üzerine Selim adanın fethine karar vermiş. Yasef Nassi, Ege'deki şarap iltizamını almıştı. Başka kimse haricen şarap satamazdı. Onun Lehistan'a bin fıçı şarap gönderdiğini biliyoruz. Bundan tevatür olarak sözde şarap için Kıbrıs'ı fethetmişiz. Halbuki Mısır ve Ege Osmanlı'da. Rodos fethedilmiş. Rodos, Mısır ile İstanbul arasındaki trafiği kontrol eden bir adaydı. Kanunî Belgrad'dan sonra ilk iş olarak orayı aldı. Rodos gibi Kıbrıs Venedik elinde. Mısır ile olan ilişkiyi tehdit ediyordu. Rodos gibi Kıbrıs'ın da alınması gerekli idi. Venedik gibi bir deniz devleti karşısında yüz bin kişilik bir orduyu bir donanma ile adaya götürmekte büyük bir risk var. Fakat donanmayla Lala Mustafa Paşa, orduyu Kıbrıs'a çıkarıyor.

KARŞILAŞTIRMALI KAYNAK ARAŞTIRMALARI YAPILMIYOR

Sizin detaylarıyla makalelerinizde anlattığınız bir mesele daha var bu "hurafe" dizisinden. Osmanlı'nın ilk defa Avrupa'ya geçiş olayı...

Karşılaştırmalı kaynak araştırmaları yapılmıyor bizde. Âşıkpaşazâde şöyle demiş ya da *Tâcü't-tevârih*'te şöyle demiş, deniyor. Rumeli'yi fethetmek için mehtaplı bir günde sala 40 kişi koymuşuz, onlar Rumeli'ye geçmişler, fetih böyle başlamış. Böyle komik bir şey olur mu? Sarayda bunun tablosunu

bile yapmışlar. 40 kişi ay ışığında Rumeli'yi fethe gidiyor! Aslında *Düstûrnâme-i Enverî* ve diğer Rum-Bizans ve Batı kaynakları karşılaştırmalı kullanılınca olay tüm ayrıntıları ile ortaya çıkıyor. Bunu Fransız âlimi Lemerle yaptı.

Siz bölgede uzun araştırmalar da yaptınız, bütün bu yolu dolaştınız.

Güney Marmara denizinde Eski-Kemer antik bir şehirdir, orada Osmanlıların bir donanması vardı. Güney Marmara'da Osmanlı donanmasının üssü Aydıncık ile beraber Kemer idi. Gemlik'ten başlayalım, Aydıncık'tan ileriye gidelim, Karamürsel'e daha ileride Kemer üssü. Rumeli fethi üzerinde sahili takip eden yol önemlidir. Kemer'den sonra yol Lapseki'ye iniyor. Lapseki'den Gelibolu'ya geçiş var.

Rumeli fatihi Süleyman Paşa, Kemer'de 3 bin kişilik bir ordu hazırlamış, bunu karşı sahile, Bizanslıların tarafına sevk etmek için Cenevizliler ile anlaşıyor. 1352'de Ceneviz'e karşı Venedik, İspanya, Katanlar ve Bizans ittifakı var. Ceneviz, Osmanlı'ya yaklaştı. Çünkü Anadolu'dan donanması için erzak alıyordu. Bir ittifak gerçekleşti (1352). Osmanlı, Ceneviz donanmasını destekliyor her bakımdan. Ceneviz de o zaman gemileriyle Osmanlıların Rumeli'ye geçişini kolaylaştırıyor.

Ceneviz'e 1352'de kapitülasyon vermişiz. Aslında Osmanlı-Ceneviz askerî ittifakı var. 3 bin kişilik orduyu Ceneviz gemileri naklediyor. Süleyman Paşa, Ceneviz gemileri ile karşı sahile çıkıyor. Bolayır'ı fethediyor. Rumeli fethinde önemli olay, Bolayır'ın fethidir.

SOKULLU'NUN TASFİYESİYLE FATİH GELENEĞİ YOK OLUYOR

II. Selim zamanında tecrübeli bir devlet adamı var: Sokullu Mehmed Paşa. Sokullu kendi iktidarını destekleyen bir grup hazırlamış. Tabii rakipleri var. Veziriazamın mutlak iktidarı kıskanılıyor. Sokullu'yu öldürtüyorlar. Sokullu bir suikastla bertaraf ediliyor. Sokullu'nun bertaraf edilmesiyle Fatih'ten beri gelen gelenek tamamıyla yok olmaya yüz tutuyor.

SARAYDA "KADINLAR SALTANATI"

Prof. Dr. Halil İnalcık'la Osmanlı arşivlerinden çıkardığı başta layihalar ve telhisler olmak üzere birinci dereceden kaynaklarla çizdiği Osmanlı'nın çöküş portresini konuşmaya devam ediyoruz.

Divanın işleyiş sürecinde güç dağılımı nasıl?

Veziriazam, "Vekîl-i Saltanat" sayılır. Padişahın tam iktidarı elinde tuttuğu günlerde Divan-ı Hümâyûn sarayın divan kısmında toplanırdı. Padişah,

eskiden bu toplantılara başkanlık ederdi. Tüm işler onun huzurunda görüşülürdü. Fakat sonradan sultanlar, Divan-ı Hümâyûn'u veziriazam başkanlığında vezirlere bıraktılar. Kendileri sarayda kaldılar ve divan üzerinde perdeli bir pencerenin arkasında daima hazırmış gibi bulundular. Divan görüşmelerini istedikleri zaman gelip dinliyorlardı. Devlete ait bütün tasarruflar, veziriazam kontrolündedir. Ancak, bazı yetkileri padişah kendisinde tutmuştur. Mesela veziriazam bir vezirin idamına karar verdiği zaman mutlaka padişahın emrini almak zorundadır. Divan veziriazam, ikinci vezir, üçüncü vezir, dördüncü vezir, kadıaskerler, Rumeli-Anadolu kadıaskerleri ve nişancıdan oluşur. Divan karar verdikten sonra arz odasına gidilir. Padişaha arz odasında divan kararları arz olunur. Son karar padişahındır.

Padişah'ın son karar mercii olması geleneğinin kaybedilmesi nasıl gelişiyor imparatorlukta?

XVII. yüzyılda divan kararları valide sultanlara arz olunuyor. Tahta çıkan sultanların çocuk olması sebebiyle, çocuk padişah adına valide sultan divandan gelen arz üzerine kararını yazıyor. Valide Sultan Kösem, "Arslanım" diye andığı oğlu adına arz üzerine eliyle kararı yazıyor. Padişahın doğrudan doğruya son karar mercii olmasının terki usulü böyle başlıyor. Kösem Sultan'ın, Sultan Murad'ın çocukluğundaki telhislere emirlerini saray arşivinden çıkardık. Kitabımızda yayımladık.

"KAFES SİSTEMİ, ŞEHZADELERİN DIŞ DÜNYAYLA İLİŞKİSİ KESMİŞTİR"

Kafes Sistemi, çöküşün başlangıcındaki etkin sebeplerden...

Çocuk sultanlar valideleri tarafından Kafes'ten alınıp tahta çıkarılır oldu. Kafes şudur: Şehzade bir daireye yerleştirilir, yanına 2-3 cariye verilir, mutfağı falan vardır. Fakat dış dünya ile ilişkisi kesilmiştir. Bazı şehzadeler idama götürülüyor korkusuyla padişahlıktan vazgeçmeye kalkmışlardır. "Ben saltanat istemiyorum," diye direnmiştir.

Ekberiyet sistemi, yani en büyük şehzadenin geçmesi de böyle başlıyor.

I. Ahmed'den önce bütün şehzadeler sancaklara gönderilirdi. Her biri ayrı bir sancağa. Aralarında mücadele oluyordu. I. Mustafa'nın tahta gelmesi, padişah otoritesinin kaybolmasında başka bir merhaledir. Fakat diğer taraftan Mustafa amca olduğu için eski saltanatın babadan oğula geçmesi prensibi de bertaraf edilmiş oluyor. Zamanla hanedarun en yaşlı üyesinin tahta gelmesi usulü ekberiyet kuralı yerleşecektir.

YENİÇERİ OCAĞI, YENİ İKTİDAR MERKEZİ OLDU

II. Osman ise trajik sonuçla karşılaşacak...

Mustafa'dan sonra gelen sultan II. Osman gençti, yaşı 20'nin altındaydı. Ayaklanan yeniçeriler tarafından feci şekilde katledildi. Saltanatın yeniçerilerce kararlaştırılması, I. Selim zamanına kadar gider. O, babası II. Bayezid'i tahttan indirirken yeniçerileri kullandı. Ulûfelerini yükselteceği vaadiyle Korkut'u ve Ahmed'i bertaraf etti. Yeniçeriler Osman'dan sonra tekrar Mustafa'yı tahta getiriyorlar, onun da idare edemediğini, devlet kararlarını cariyelere danışarak aldığını görüyorlar.

Yeniçeri Ocağı, yeni iktidar merkezi haline geliyor. Yeniçeri tahakkümünü meşrulaştıran ikinci büyük otorite kaynağı olarak şeyhülislamı görüyoruz. Devlet işlerinde son kararı veren valide sultan yeniçeri ile işbirliği yapıyor. Valide sultan, yeniçeri ve ulema ile anlaşarak padişah otoritesini fiilen elde ediyor. Bu özellik Kösem zamanında yerleşiyor. Osmanlı padişahı tipi artık fiilen ortadan kalkıyor. Yüksek iktidarı belirleyen güç valide sultan, Yeniçeri Ocağı ile ulema oluyor. Köprülü Mehmed, tüm iktidarı veziriazam kapısında merkezileştirdi. 1656'ya kadar devlet iktidarı böyle bir grubun eline geçmiş bulunuyor.

KÖSEM SULTAN, PADİŞAH ROLÜNÜ ÜSLENMEK İSTEDİ

Şeyhülislam'ın da valide sultanın etkisi altına girmesi başka bir boyut getirecek çöküşe.

Valide sultan, şeyhülislamların tayininde, azlinde önemli rol oynuyor. Sarayın iktidarını yürütmesi için kendine bağlı olan bir şeyhülislam tayin etmesi çok önemliydi. Mustafa'dan sonra Divan-ı Hümâyûn'un arzlarını tasdik eden devletin önemli işleri hakkında yapılan arzları okuyup karar veren Kösem Sultan oldu. Kösem, özellikle oğlu IV. Murad'ın tahta geçişiyle tam iktidara sahip oldu. Hatta bir ara, Divan-ı Hümâyûn kararlarının padişaha arz edildiği Arz Odası'nda hazır bulunmak istedi. Yani tam manasıyla padişah rolünü üslenmek istedi. Veziriazam, "Bu kanuna aykırıdır," diyerek güçlükle önledi bunu.

Kösem Sultan, Milos'tan geliyor, Kiklat Takımadalarından.

Kösem'in aslı Rum. Memleketinde küçükten Türkçe öğrenmiş olmalı. Öteki valide sultanlar gibi değil, Türkçe biliyor. Kendisine divan kararları veziriazam tarafından doğrudan bir telhisle arz ediliyor. O, arz üzerine padişah adına Hatt-ı Hümâyûn yazıyor. Kendisine yapılan arzlardan başka kendisi de doğrudan bir ilâm ile emir verebiliyor. IV. Mehmed'in validesi Turhan Sultan o kadar yetenekli değildi. Diğer valide sultanlar haremde yetişmiş, devlet

işlerinden anlamayan kadınlar. Fakat Kösem Sultan onlardan farklı olarak devlet işlerini biliyor. Mesela Yemen'de bir isyan çıkmış, ona arz ediliyor, "Yemen giderse, Mekke-Medine de tehlikeye girer, Yemen kapısıdır," diyor.

Sonraki dönemlerde gücü nasıl kullanıyor Kösem?

Kösem Sultan'ın devlet içindeki bu faaliyeti I. İbrahim zamanında devam ediyor. İbrahim onu sürgüne göndermek istiyor. O da yeniçeri ocağıyla işbirliği yapıyor. Sarayda son kararı Kösem veriyor, dışarıda büyük kuvvet, Yeniçeri Ocağı ağalarıdır. Kösem işbirliği yapıyor. II. Osman'ın katli üzerine Anadolu'da büyük bir isyan başlıyor: Abaza Mehmed Paşa isyanı. Bağdat, Şah tarafından alınmış; Kösem Sultan, bu sorunla karşı karşıya. Küttâb, bürokratlar bir kadının padişahlık otoritesini kullanmasını iyi karşılamıyor. Bunu layihalardan, vakayinâmelerden anlıyoruz. Son karar aslında Kösem'dedir. Küttâb onu zikretmez. Vakayinâmeler bürokratların yazdığı eserlerdir. Bürokratlar onu tanımak istemiyor. Ve tagallüb kelimesini kullanıyorlar.

Tagallüb demek, haksız tahakküm demektir. Yani hakkı olmadan bir şeyi zorla ele geçirmesi demek. Kösem'in yeniçeri ile işbirliği, Sultan İbrahim'in katliyle gerçekleşiyor. Kösem eskiden yeniçeri ağası olmuş üç Ocak ağası ile ittifak yapıyor. İktidar bu cuntanın eline geçiyor. Onların arasından birini, Kara Murad'ı Kösem veziriazam yapıyor. Murad, cahil bir adam, devlet işlerini pek beceremiyor. Cunta 1648-1651 döneminde hâkimdir. Halk ayaklanması ve Kösem'in katliyle cunta devri sona eriyor. Bu devirde yeniçeri ağaları, Kösem ile yüksek iktidar sahibidir.

ÇOCUK SULTANLAR VE KAFES SİSTEMİ

Sultanların iktidarsız durumu XVII. Yüzyıl Osmanlı tarihini açıklar. Mustafa vardı, zayıf akıllı bir adamdı. II. Osman geleneği değiştirmek istedi, yeniçeri zorbalığına karşı çıktı. Fakat o da kafasını kaybetti, ondan sonra yine çocuk sultanlar geldi. IV. Murad tahta çıktığı zaman çocuktu. Çocuk da olsa sultan sultandır. Yüksek iktidarı çocuk temsil ediyor, yani valide asla hükümdar yerine geçemiyor. Çocuk sultan yerine validesi hükümet işlerini üzerine alıyor.

Sultan adına Kösem vezirlerin telhislerini alıyor. Çocuk sultan adına hüküm veriyor. XVII. yüzyılda Kadınlar Saltanatı'nın yerleşmesinin başlıca nedeni art arda aklen zayıf ya da çocuk padişahların gelmesidir. Öte taraftan saltanat veraseti kanununda değişiklik oluyor. Çocuk şehzadeler sancağa gönderilmiyor, çocuklar sarayda kalıyor. Buna kafes usulü deniyor. I. Mustafa'dan itibaren kardeşler arasında en büyüğünün sultan olması kaidesi

yerleşiyor. Bunu değişmez kanun haline getiriyorlar, yine de IV. Murad kardeşlerini katletti. Bir sultan ölünce valide ve harem ağası kafese gider, en yaşlı şehzadeyi alır, tahta çıkarır. Bu durum sultan iktidarını ortadan kaldırıyor.

"KÂTİP ÇELEBİ, ÇOĞUNLUĞUN BENİMSEDİĞİ ÂDETLERİ ŞERİATA AYKIRI SAYMAZ"

Mühimdir. O dönemde Kâtip Çelebi Osmanlı bürokratik sistemini en iyi bilen ve bürokratik sistemi temsil eden ve risalelerinde savunan bürokrattır. Kadızâdeliler şeriatın hükümleri yerine getirilmiyor, diyorlar. Mesela, "Mezar taşına gidip dua etmek İslam'a aykırıdır, tasavvufa ve şeyhlere karşıdır," diyorlar. Kâtip Çelebi ne diyor? İslam'da Hanefî mezhebinde İslam toplumunun büyük bölümünün benimsediği âdetler, icmâ-i ümmet, dine aykırı sayılamaz. Müslüman toplumu hata etmez, diyorlar. Hanefî mezhebi bunu kabul eder, fakat Hanbeli mezhebi icmâ kabul etmez.

Mesela bugün Hanbeli mezhebinin hâkim bulunduğu Suudi Arabistan'da hırsızın elini kesiyorlar. Osmanlı'da maslahat, icmâ hâkim diyor ki, "Bu toplumun kabul edemeyeceği bir şey, çünkü elini kesersen bu idamla birdir. Hanefî mezhebini takip eden Osmanlı bu cezayı paraya çevirmiştir. Toplumun benimsediği âdetler -türbe ziyareti vs- toplum tarafından inanılarak benimsenmiştir. Dine aykırı olamaz, deniyor. Özetle Kâtip Çelebi, Müslüman çoğunluğun benimsediği âdetleri şeriata aykırı saymaz.

39

İNALCIK'LA TARİHÇİLİĞİMİZ ÜZERİNE*

İngiltere'nin Cambridge kentinde bulunan Uluslararası Biyografi Merkezi (IBC), ünlü Osmanlı tarihçisi Prof. Dr. Halil İnalcık'ı XX. yüzyılın en önde gelen 2000 sosyal bilimcisi arasında saydı. Söz konusu sosyal bilimcilerin biyografilerini içeren kitap bu yıl içinde yayımlanacak. Bu arada Amerikan Biyografi Enstitüsü (ABI) de İnalcık'ı "Dünyanın önde gelen entelektüelleri" arasında gösterdi.

Profesör İnalcık'ın başka herhangi bir Türk sosyal bilimcisine nasip olmamış bir akademik başarılar listesi var. Türkiye Bilimler Akademisi onur üyeliği yanında Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi ve Britanya Akademisi'nin de üyesi olan İnalcık'a uluslararası ün ve saygınlık kazandıran yabancı dilde yayımlanan başlıca eserleri şunlar: Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağı: 1300-1600 (Weidenfeld & Nicolson, 1973); Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I. Cilt (Cambridge, 1994), Osmanlı Döneminde Karadeniz: Belge ve İncelemeler (Harvard, 1996); Osmanlı Tarihi Üzerine Denemeler (Eren, 1998).

İstanbul'da, 1916'da doğan İnalcık, yükseköğrenimini ve doktorasını Ankara Üniversitesi DTCF'nde tamamladı. Aynı fakültede 1942'de asistan, 1943'te doçent, 1952'de profesör oldu. DTCF yanı sıra Ankara Üniversitesi SBF'de de devrim tarihi ve idare tarihi dersleri verdi.

DTCF'den 1972'de emekli olan İnalcık, yurtdışına gitti ve ABD'nin en önde gelen yükseköğrenim kuruluşlarından biri olan Chicago Üniversitesi'nde tarih profesörü oldu. On dört yıl süreyle orada kaldı. 1993'te Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nü kurmaya davet olunan İnalcık, hâlen aynı bölümde ders veriyor ve araştırmalarını sürdürüyor.

İnalcık'ın 30 dolayında öğrencisi kendisi gibi tarih profesörü oldu. Bunların 12'si Amerikan üniversitelerinde görev yapıyor ve meslektaşları tarafından "İnalcık ekolü" olarak anılıyor.

---

* Adem Öter, *Yansıma*.

Hocam tarihçiliğin amacı nedir ve tarihimizi anlama yolunda takip edilmesi gereken yol ne olmalıdır?

Tarihçiliğin vazifesi demek istiyorsunuz. Tarih bir devamlılıktır. Bir süreçtir. Bugünkü problemlerimizin, davalarımızın, gelişme çizgisinin kaynakları hiç şüphesiz tarihimizdedir. Bunu ben insana benzetiyorum, insanın olgun çağındaki kişiliği, çocukluk gençlik dönemlerindeki geliştirdiği tecrübelerinden deneyimlerinden, acılardan, sevgilerden oluşur. Eğitim sisteminde gördüğü eğitimden şüphesiz. Bu deneyimleri göz önünde tutmazsanız o insanın kişiliğini anlayamazsınız. Tarihte öyledir, milletlerin geçirdiği geçmişte gördüğü yaptığı deneyimler inanç sistemi tüm bunlar bugünü, bugünkü kültürü koşullandıran faktörlerdir. Demek ki günümüz Türkiye'sini anlamak için tarihi iyi bilmek lazım, o tarihi silip atmak elimizde değildir. Nitekim bugün birçok problemlerimiz oradan kaynaklanıyor. Evvela şu gözlemi yapmak lazım. Türkiye kültür, inanç, siyaset, eğitim bakımından iki kampa ayrılma yolundadır. İnsanlarımızın bir kısmı takke giyiyor selamlaşması başka, bir kısmı tam anlamıyla Batı'yı benimsiyor; taklit ediyor yemesi içmesi selamlaşması, giyimi her şeyi bambaşka. Bunu söylemek zorundayız, bunu gözlemek ve müşahede etmek ortada olan bir şey. Bunu siyasi partilerin kuruluşunda görüyoruz. Avrupa ile ilişkilerimiz Avrupa Birliği karşısında politikamız, Avrupa'nın bize karşı takındığı tavır, Yunanistan'ın hayalleri, iç sorunlarımız, bugün çok üzücü bir durum. Batının, Yunanistan'ın ve başkalarının Sevr Antlaşması'nı hortlatmak gibi bir eğilimde olduklarını müşahede etmemek elimizde değil ve bunlara karşı mücadele ediyoruz. Tüm bu sorunlar tabii tarihimizin aldığı doğrultudan, süreçten kaynaklanmakta hiç şüphesiz. Fakat Türkiye değişti, çok değişti. Bir Atatürkçü Türkiye var, öbür taraftan gelenekçi bir Türkiye vardır. Hiç şüphesiz Türkiye'nin bugün karşılaştığı çok ağır problemler de var, bazı yazılarımda ifade ettiğim gibi, Türkiye hayati bir geçitten geçmektedir. Birçok bakımdan, Avrupa karşısındaki durumu bakımından evvelce hiç önem vermediğimiz meseleler Balkan işleriyle, Orta Asya işleriyle Kafkasya'da Türkiye tam manasıyla oradaki sorunlarla uğraşmak durumunda. Rus emperyalizmi bugün tekrar Putin'le ordu birliğiyle tekrar canlanmıştır. Rusya tekrar eski Sovyet imparatorluğunu canlandırmak için çok ciddi teşebbüsler yapıyor Batı âlemi, Türkiye çok kaygılıdır hiç şüphesiz.

Yani tarihte süreklilik ve amaçlılık ilkesinden hareketle ve tarihin Türkiye Cumhuriyeti'ne yükledikleri ve Osmanlı'dan kalan mirasımızın sorumlulukları bağlamında, söylediğiniz şeylerden hareketle, kültürel ekonomik ve

siyasal bunalımımızın çözülebilmesi için Türkiye'deki siyasi iradeyi yeterli buluyor musunuz?

Evet, şimdi bu ikinci bir sual. Bu durum karşısında Türkiye bugün tarihin bir geçit noktasında. İç politika toplumun iki kampa bölünmesi, Türkiye'nin bölünmezliği meselesinin açıkça ortaya atılmış olması ekonomik büyük değişim, fakat bankalar krizinin gösterdiği gibi temelinden ekonomiyi sarsan olumsuz gelişmeler, tüm bunlar karşısında Türk politikasını temsil eden organlar yeterli bir durumda mıdır? Bugün cumhurbaşkanından başlayarak, tüm siyaset adamları da kabul ediyorlar ki, bizim parti sistemimiz demokratik değildir. Yani milletvekillerinin seçimi bu problemlere bağımsız şekilde yaklaşımı sağlamıyor. Amerikan tarihini iyi incelemişimdir. İki sene Amerikan tarihi okuttum, bir de kitap tercüme ettim Amerikan tarihi ile ilgili. Amerikan demokrasisinde ıslahatı, memleketin sorunlarına çözüm getirme girişimlerini, ekonomik girişimleri, insan hakları vs millet meclisinden çıkan büyük siyaset adamları tarafından yapılmıştır. Henry Clair, Webster gibi büyük devlet adamları. Bizde millet meclisleri meclis komisyonlarında kanun hazırlamak ve mecliste parti politikası, partinin çıkarları dışına çıkamamakla, bence işlevini tam yapamıyorlar. Millet meclisinin milletvekillerinin etkinliği konuşması açıkça bir problem olarak medyada tartışılıyor. Türkiye Cumhuriyeti, 76 yıllık tarihinde devlet otoritesi konusunda sağlıklı bir dengeleme sistemi kuramadığı görüntüsünü vermektedir. Sonra Atatürkçülüğün dünya ölçüsündeki, İslam dünyasındaki önemli yankıları nedir, bilmiyoruz biz. Yani memleketimizi Atatürk Türkiye'sinin dünya tarihinde, büyük İslam tarihinde, Hindistan'da, Çin'de, büyük etkisi olmuştur. Atatürk İslam'a aykırı değildir. İki yüz seneden beri Türk toplum ve devletinin İslam çerçevesinde yaptığı gelişmenin son noktasıdır Atatürk. Yani Atatürkçülük bizzat İslam'da yeni bir dönemin başlangıcıdır. İslam'ın inkârı değil fakat İslam'a, İslam devletine yeni bir doğrultu verme bakımından. İkinci işlevi şu: Geçmişinin tarihî çerçevesi içinde bugünkü Türkiye'nin siyasi felsefesi ne olmalıdır. Şimdi Atatürkçülüğün iyi bir tanımı yapılmalıdır. Atatürkçülük devleti, devlet kurumlarını, siyasi iktidarı, vatandaşların iradesine bağlayan bir rejimdir. Yani iktidar Tanrı'dan gelmiyor, yani Tanrı siyaseti yönlendirmiyor, öyle bir rejim. Bir kelimeyle, XVIII. asır Fransız Aydınlanma Çağı'nın yaşam ve siyaset felsefesini benimsemiş. Atatürkçülük Türkiye'de, bütün topluma bu felsefeyi benimsetmek için birtakım kanunlar çıkarmıştır. Bu felsefenin kaynağı olan Fransa'ya bakın, Fransız demokrasisi işliyor, Amerikan demokrasisi işliyor. Fakat orada toplumun inanç sistemine karşı bir hareket ancak, Fransız İhtilâli'nin çok

hararetli zamanında gelip geçti. Tabii ondan sonra Fransız toplumu Katolik kilisesini benimseyen ve milletin büyük çoğunluğu Katolik dininde olan bir toplum modelinde kuruldu, bir senteze vardı. Şimdi Türkiye'de din devlet problemi var. Dinciler, İslamcılar arasında bağnaz, militan, gazâ, cihat hareketine bağlı mutaassıp gruplar, bağnaz gruplar var. Fakat milletin tutumuna bakarsanız seçimlerde de bu kendisini gösteriyor. %80'i artık bu gibi bağnaz mutaassıp çağdışı hareketlere alet olmuyor. Tabii bu militanlar bu bağnaz İslam'ı, kitleye ve devlete empoze etmek isteyen bu hareketler zamanla silinecektir hiç şüphesiz. Devlet de bunlara müdahale ediyor; ama devlet bu faaliyetinde militan bağnaz İslamcılarla, Türk milletinin çoğunluğunu temsil eden Müslim, Müslüman, makul ve Türk tarihinin gelişmelerini benimseyen kitleyi, faaliyetinden ayırması lazım. Yani Müslüman Türk kitlesine, bu bağnaz Türk azınlıkları imajını vermemelidir. Yani devlet hayatında devlet işlerinin ve menfaatlerinin üstünlüğü ve mutlak egemenliği. Bu Osmanlıda da vardı. Osmanlıda da din ve devlet işlerinde şeriat dışında meydana çıkan müesseseler devlet erkânı tarafından devlet işi olarak halledilirdi. Din işi olarak ele alınmazdı. Şimdi bir vakıa bugün, Türk siyasi rejimi mutlak şekilde değişmiştir. Ama Türk halkı Türk kültürü, Türk tarihinin getirdiği gerçekler, devam ediyor. Özellikle ilk devrim, sıkı sert kanunlarla desteklenen bir devrim döneminden, biz artık bir terkibe doğru gitmeliyiz. Fransa'da olduğu gibi. Şunu demek istiyorum: Atatürkçülüğü sanki bütün devletin ve toplumun geleceğinin tek şıkkı olarak alan ve bunu kültüre teşmil etme, değişmesi çok güç olan kanunlarla baskılarla bunu yapmak doğru değildir. Çünkü toplumlar kültürlerinde yavaş yavaş değişirler. Bunu Ziya Gökalp bir sosyolog olarak yetmiş seksen sene önce ifade etti. Bekleyin zamanı olacaktır. Şöyle yahut böyle. İşte demek istiyorum ki: İslamcı cephede militan, kırıcı, sorun yaratan bağnazlık karşısında başka bir bağnazlık vardır. Bunu yazılarımda da ifade ettim ve bu Türkiye'de büyük sorunlar ve sosyal tehlikeler yaratmaktadır. İki taraf da birbirini iyi anlamalı. Yani Atatürkçülük kendisi bir dogma, bir din, bir mezhep gibi alınmamalıdır. Atatürk kendisi bunu inkâr etmiştir. Kemalizm dedikleri zaman, onu benimsememiştir, Kemalizm diye bir şey yok. Modern medeniyet, demokrasi, hak hâkimiyeti, bu prensipler var şimdi. Mesela Atatürk ilkeleri diyoruz, nedir o? Atatürk bir parti kurdu, Cumhuriyet Halk Partisi. Bu ilkelere zorla inandıramazsınız. Eğer bu ilkeleri Atatürk ilkeleri diye ele alıp, bunu kanunla, güçle, ceza sistemiyle yapmaya çalışırsanız, Halk Partisi'ne hizmet etmiş olursunuz. Çünkü bu halk partisinin fikirleridir. Birçok siyasi inançlar tarihin gelişim sürecinde değişmek zorundadır. Bu esas, Cumhuriyet'in temel

kurumlarını felsefesini tahrip edecek bir duruma geldiği zaman, biz ancak devlet kuvvetlerini harekete geçirebiliriz. Bugün için istenmeyen, tehlikeli olan şey. Milletin uzlaşmaz bir şekilde iki kampa bölünmesidir. Bunu yapmaktan kaçınmalıdır, hem Atatürkçüler hem İslamcılar. Bugün için Türkiye, çok ağır problemler karşısındadır. Bunların başında, işte görüyoruz Yunanistan. Avrupa Birliği'nde bizim yolumuzu tıkamak için, Kıbrıs, Ege meselesini son anda getiriverdi. Yunanistan aslında Büyük Yunanistan, Ermeniler büyük Ermenistan peşindedir. Ve Yunanistan, Avrupa birliği üyesi olarak Avrupa'yı bizim karşımıza çıkarmak istiyor. Nasıl Yugoslavya'yı Avrupa yaptırımlarla parçalamışsa, Türkiye'yi de böyle parçalayabileceği ve kendisi bundan parça koparacağı ümidindedir. Bu büyük bir tehlikedir. Yunanistan'a bir şey yapamıyoruz. Maastricht Anlaşması yapıldığı zaman Avrupa Birliği içinde, yani Avrupa Birliği içindeki herhangi bir devlet saldırıya uğradığı zaman bütün Avrupa karşısındadır. Bunu yaptığı zaman -ben biliyorum gelen yayınlardan- Avrupa bayram yaptı. Türkiye bana bir şey yapamaz ben ona istediğim şeyi yapabilirim. Yani Helenizm saldırısı bugün. Biz savunma durumundayız aslında Yunanistan bizi çevirmek istiyor. Kıbrıs'a tamamıyla yerleşip Türkleri oradan kim bilir nasıl atacak, o sevda içinde. Güneyden -yani Batı'da Ege Denizi'nde bizi sarmış- de saracak Trakya da öyle İstanbul'un hemen önünde. Bu Kardak kayaları meselesinde açıkça ortaya çıktı, hatta o gün bizim matbuat hiç farkında değil. Yunanlılar Anadolu'dan mübadele ile Yunanistan'a gönderilmiş olan Yunanlıları, kongrelerle Cambridge'de, şurada burada, neşriyat yaparak, bu Yunanlıları tespite çalışmakta ve bir gün Batı Anadolu'ya bu Yunanlıları tekrar getirme sevdası içindedir, biliyor musunuz? Ermeni meselesi, "Bu soykırım mı, değil mi?" meselesi değildir. Ermeniler aşamalı olarak belirli bir hedefe yürümektedirler. Ben Amerika'da iken Chicago Üniversitesi'nde her sene sözde Ermeni kültür tarihi diye bir program koyarlardı, bir hafta süre ile. Aslında bu, Ermeni propagandası yapmak için, üniversiteye mâl etmek için bir kamuflajdır. Yani Ermeni kültürü, Ermeni tarihi yapmak için sözde Ermeni kültür tarihi olarak her sene yutturlardı. Orda davayı dile getirirlerdi. İsrail -Yahudiler- iki bin sene sonra kendi devletlerini Amerika sayesinde ihya ettiler, biz Ermeniler niçin Doğu Anadolu'da bu Ermenistan devletini, bu Amerikan desteği ile elde etmiyoruz. Durum açıkça ilk davada bizi suçlu durumuna, Hitler gibi suçlu durumuna düşürmek, arkasından Doğu Anadolu'dan tehcir yolu ile bizi vatanımızdan boşaltmaktır. Tekrar biz büyük Ermenistan'ı orada kurmak üzere onları geri getireceğiz; ikinci aşamada bu dava ortaya çıkmakta. Tabii Türk kuvvetli oldukça

ve kendi içinde kamplara ayrılmadıkça ve güçlü ordusu sayesinde, bu gibi hayalleri boşa çıkaracak kudrettedir. Ama biz içimizde parçalanırsak, millet birbirine düşerse, etnik bilinç -Türkiye'yi son on beş sene içinde çok tedirgin eden bir şey etnik bilinçlenme- artarsa Türkiye kaybeder. Türkiye bugün yirmiden fazla imparatorluk zamanından kalma halkların toplandığı, kaynaştığı, Türk vatandaşlığı adı altında Türk milletini meydana getirmiş, bir toplumdur. Bunu anlamamız lazım. Ama şimdi, "Ben, benim babam şuydu, benim babam şuradan geldi," diye bugün on-on beş senedir böyle bir etnik bilinçlenme ve Türklüğe karşı cephe alma hareketi var, bunu hepimiz görüyoruz. Ermeni meselesi ortaya çıkınca gördük ki, Ermeni meselesini destekleyen aydınlar ortaya çıktı, ondan sonra Yunan davasını destekleyenler -bu son depremden sonra meydana gelen yumuşama o da Amerika'nın zoruyla olmuştur- Amerika, Yunanistan'a Türklerin şöyle söylediğini ileri sürüyor Kıbrıs Davası için, "Oradaki Türkler hiçbir zaman Rumlarla aynı çatı altında yaşayamazlar, katliam olur. Onun için eşitlik ve ayrı bir Türk toplumu garanti altına alınmalıdır. Bir Kıbrıs Devleti içinde bu iki cemaatin bir araya gelmesinin, yaşamasının imkânı yoktur. Öyleyse siz Türkler ile Yunanlıların bir arada, dostça yaşayabileceği bir ortam yaratın." Bunu, Hillary de çocuk kamplarını ziyaret ederken açıkça ifade etti. Bu bir oyundu. Yani "Biz Türklerle düşman değiliz, bakın ne kadar can ciğer oluyoruz. Öyleyse bunlar Kıbrıs'ta da yaşayabilirler. Görüyorsunuz ne kadar sarmaş-dolaş oluyorlar. Kıbrıs'taki Türkler, Kıbrıs'taki bu federasyona tabi, mesut, zengin bir hayata kavuşabilirler," propagandasını yapmaktı. Yunanistan tarihsel olarak getirdikleri bir fikri devam ettiriyor.

40

TARİHÇİLİK ANCAK "METOT VE KAYNAK" İLE BİLİM DÜZEYİNE YÜKSELİR*

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF)'nin 1939-1940 eğitim-öğretim yılının açılışında, Atatürk'ün de katıldığı törende, bir öğrenci olarak bulunan ve bugün Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Şeref Üyesi olan Prof. Dr. Halil İnalcık Hocamızla 64 yıl içinde Türkiye'mizde ortaya çıkan değişiklikler üzerinde, yaşlı bir tarihçi olarak sunduğu gözlemlerini siz okuyucularımızla paylaşmak istedik.

Sayın Hocam, geçen yıllar içinde Türkiye'mizdeki gelişmeleri özetleyerek sohbetimize başlayabilir miyiz?

Türkiye Cumhuriyeti geçen yıllar içinde kültür kurumlarında, nüfusunda, ekonomisinde iki üç kat büyüdü. İstanbul ve Ankara'da birkaç üniversite yanında, yurt sathında 74 üniversite açıldı. Kendi yaşamımda ve memleketin kültür ve siyaset alanında büyük gelişmelere ve derin değişikliklere tanık oldum. Atatürk, DTC Fakültesi'ni kurmuş ve o binanın alnına "Hayat En Hakiki Mürşit İlimdir" sözünü koymuştur. Ata, yerli ve yabancı seçkin bilim adamlarını topladığı bu çatı altında ve düzenlettiği kongrelerde Türklerin en eski zamanlarından başlayarak, arkeolojik kazılar ile Çin ve Hint kaynaklarından gerçek bir Türk tarihinin ortaya çıkarılmasını amaçlıyordu. Büyük Devlet kurucusunun bilimden beklediği asıl amaç ise şu idi. Anavatanda imparatorluktan kalan çeşitli etnik ve dinî cemaatleri, Türklük bilinci ile bir millet yapmak, Türk milletini yaratmak. Yeni kuşakları bu bilinçle yetiştirmek için de eğitimi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile devlet kılavuzluğu altına koydu. 1919-1923'te bir var olma savaşı veren, bir ateş çemberinden geçen Anadolu halkı, artık birleşmiş bir toplum durumuna gelmeli idi. Bu hedef, tüm Türk aydınlarının özlemi olmuştur. Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi Batı'nın teknolojisini alalım, ama kendi kültür, gelenek ve değerlerimizi koruyalım, diyorlardı. İkinci Meşrutiyet'te Sosyolog Ziya Gökalp, Türkler için "Yeni

---

* *Yenises*, ?.

Hayat"ın ideolojisini aynı temel üzerinde kuruyordu. Gökalp 1919-1923'te, Millî Mücadele döneminde tamamıyla Mustafa Kemal gibi düşünmeye başlamıştı. Mustafa Kemal, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Türk toplumu, yeni Türkiye, millî, demokratik bir devlet ve Batı'ya yönelik bir toplum olacaktır," diye hedefi gösterdi.

Millî Türk Devleti'nin kuruluşunda hangi temel prensipler vardı?

Devletimizin yeniden kuruluşunda iki vazgeçilmez temel prensip vardır. Birincisi, Anadolu'da Türklük bilinciyle kenetlenmiş bölünmez bir millet olmak, ikincisi, dünyaya nizam verme tekelini hiçbir zaman bırakmayan egemen Batılı devletleri ile tam eşitlik. Avrupalı diplomatlar, Lozan'da başlangıçta bize, geri bir medeniyet düzeyinde, sömürge durumunda bir devlet muamelesi yapmak istediler. İsmet Paşa'nın daha görüşmelerin başında, "Hayır efendiler, yeni Türkiye, Osmanlı Devleti değildir, tüm Batılı devletlere eşit bir devlettir," keskin çıkışı olmuştur. Başlangıçtan beri bu anlayış, devletimiz için asla, hiçbir koşulda ödün vermeyeceğimiz bir hayat ve beka prensibidir. Var olma savaşı sonunda Atatürk Devrimleri, Batı karşısında bu iddiamızı gerçek yapmak için kaçınılmaz reformlar olarak gelmiştir. Bir ölüm kalım, bir beka davası olarak gelmiştir. Bu prensipler, Türk devletinin temel taşıdır; ondan geri adım attığımız an Türkiye Cumhuriyeti yıkılır. Batı, bunu anlamamış göründü ve görünüyor. Bugün öyle durumlara tanık oluyoruz ki; Batı bize hâlâ XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'ne karşı güttüğü zihniyet ile davranmaya yelteniyor.

Bir zamanlar, Batı Ruslara karşı Osmanlı'yı neden desteklemişti?

Tarihî günler yaşıyoruz. Sizi, izninizle tarihin derinliğine, 1850'lere götüreceğim. İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini almayı değişmez bir hedef olarak benimseyen Rusya, o tarihte Osmanlı'nın tüm Ortodoks tebaasının koruyuculuğunu ilan ediyor, öbür yandan Balkanlar'da kendi ajanlarıyla Hristiyanları kışkırtıyor ve sonra onları himaye iddiasıyla savaş açıyor. Batı devletleri Osmanlı ile ittifak yapıp Kırım'da Rusya'yı bozguna uğratıyor. 1856 Paris Antlaşması'yla, Osmanlı'nın ülke bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupa'da resmen garanti altına alınıyor. Osmanlı Devleti, böylece Avrupa devletler hukuku çerçevesinde bir devlet durumuna geliyor. Batı bunu neden yapmıştır? İlkin Batı dünya güç muvazenesinin Rusya lehine bozulmasını önlemek ister, saniyen kendi ekonomisi için bu büyük pazarı kaybetmek istemez. Rusya'ya bir bahane bırakmamak için de Osmanlı'yı Hristiyan tebaaya hukuk eşitliği sağlaması için köklü reformlar yapmaya zorlar. (1856 Islahat Fermanı) Balkanlar'da veya Anadolu'da Hristiyanlar arasında herhangi bir ayaklanma halinde müdahale eder, konsolos ve diplomatlarını o tarafa gönderir,

milletlerarası konferanslar düzenler. Osmanlı hükümetini yeni ıslahat kanunları düzenlemeye zorlar. İşte bütün bu oyun, Avrupa diplomasisinde "Şark Meselesi" diye 1919'a kadar sürüp gelmiştir. Hepimizin bildiği gibi bu tarihî tabloyu, günümüzle karşılaştırmak için hatırlatmak istedim.

Avrupa'nın bugüne kadar Türk Devleti'ne karşı bu bakışı ve tutumu gerçekten değişmiş midir? Yoksa eski zihniyet ve alışkanlıklar, yeni tertipler örtüsü altında devam mı ediyor?

Tarihçinin gözlemi şudur: Batı bugün de Türkiye'yi kendi politikaları çizgisinde yürümeye zorlamak için etnik ayrılıkçıları kışkırtarak, tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi, müdahaleci, vesayetçi, baskı metotlarını başka bir kamuflaj altında devam ettirmek peşindedir. Bugün ABD dâhil Avrupa politikası, Ermeni iddialarını açıkça desteklemiyor mu? Bir bölüm vatandaşımıza sahip çıkarak, dışarıda onların yıkıcı organlarını himayeleri altında tutmuyor mu? On binlerce vatandaşımızın hayatına kasteden bir kişiyi hapishanesinde ziyaret için daha dün bir heyet göndermedi mi? Bütün bunları, Islahat Fermanı zamanındaki gibi, Türkiye'nin Batı hukuku ve insan hakları standartlarına uygun hale getirilmesi için yapmak gerekliliğine bizi inandırmak istiyor, anlaşmalar imzalatıyorlar. Politikacılarımız, bu reformları kendimiz, kendi devletimizin çağdaşlaşması için yaptığımız savında olsunlar, gerçek acaba 1856'dakinden çok farklı mıdır? Tarihçiye göre Şark Meselesi alışkanlıkları değişmemiş görünüyor. Son kez, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti altyapısını kuran ayrı Devlet, bu tehditle barışçı bir Türkiye'yi savaşa hazırlanma ve kendi topraklarında birtakım stratejik imtiyazlar tanımaya zorlamak istemedi mi? Mustafa Kemal Türkiye'sinde böyle şeyler olmazdı, ancak Osmanlı döneminde böyle şeyler olağandı. Burada huzurunuzda bir politikacı değil, bir tarihçi olarak bu gözlemi yapmaktayım. TBMM, 1923'ün "Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletimindir" temel taşını bu kararla bir kez daha gerçek yapmıştır. Kore Savaşı sırasında bir Amerikan karikatürünü hatırlıyorum: Türk askeri, masasında oturan Batılı önünde emir bekleyen bir er olarak çiziliyordu. Bugün de para torbalarını kucaklayıp kaçan biri gibi algılanıyor.

Biraz da kültür ve kimlik sorunlarımız üzerinde durabilir miyiz?

Memnuniyetle. Bugün gözlemlerim, Türkiye'nin ağır bir kültür kimliği sorunu karşısında bulunduğuna beni inandırmaktadır. Açık bir gerçek şudur ki, milletimiz, kültür kimliği bakımından iki kampa ayrılmıştır. Önümüzde değer hükümleri, yaşam tarzı, konuşma ve yazı dili, yayınları ve okurları, taban tabana zıt iki ayrı uzlaşmaz grup var. Bu gerçek, ekonomik koşullarla ağırlaşarak siyasi mücadelede keskin biçimde kendini göstermekte. Bu uzlaşmaz

ikiliğin, radikal yıkıcı hareketlere cesaret verdiği de inkâr olunamaz. Durum, etnik bölücülüğe bulaşarak memleketin geleceğini ciddi olarak tehdit eder bir ağırlık kazanmakta. Denecek ki; Türkiye tek parti, millî şef rejimini çoktan aşmış ileri bir toplumdur; çoğulcu bir demokraside karşıt kültürel, ekonomik, etnik, siyasal grupların varlığı ve mücadelesi doğal bir şeydir, bunu tabii karşılamak gerekir. Yine denecek ki son seçimler, iki uçta bağnaz direnç yerine, tüm ekonomik sıkıntılara rağmen, demokrasiye inanmış, barışçı, uzlaşıcı, vatansever sağduyunun egemen olduğunu göstermiştir. Ne var ki tarihî tehlikeli bir geçitten geçiriyoruz. Türkiye'miz uzlaşmaya, birliğe muhtaçtır. Sağda veya solda, dinî olsun, siyasi olsun dogma, niteliği icabı, taassuba götürür, uzlaşmayı olanaksız kılar. Osmanlı bile, devlet idaresinde dogmatik değildi; örneğin şer'î baş vergisi cizyeyi Hristiyan kitlelerin geleneğine uyarak şahsi değil, hane vergisi olarak almayı yeğ görmüştü. Osmanlılar devlet idaresinde, akla ve geleneğe uygun bir örfi kanunlar sistemini egemen kıldı. İdaresindeki halklarla uzlaşma aradığı içindir ki devamlı oldu. Birbirini anlamayan, anlamak istemeyen kültür bağnazlığına her iki taraf son verme, bir ortak görüşte uzlaşma zorundadır. Semboller üzerinde anlamsız bir kavgayı körüklüyoruz. Esas olan ahenk ve uzlaşma içinde yaşama yollarını aramaktır. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar, uzlaşımı bir ölüm kalım sorunu haline getirmiştir. Yurdumuzu açıkça tehdit etme cüretini gösterenler var. Dünya, çok kırılgan bir muvazene içindedir. XIX. yüzyıl "Şark Meselesi" döneminde olduğu gibi, Batı dünyasının, Türkiye'nin sorunlarını inatla gündemde tutmakta olduğundan habersiz kalamayız. Büyük Türkiye, yenilmez ordusuyla güçlü Türkiye gibi beyanlar, bizi aldatıcı bir güven duygusu içinde ağır sorunlarımızı görmekten alıkoymamalıdır.

Batılıların ve Arap ülkelerinin bize husumeti değişti mi?

Yanılmayalım, strateji bakımından dünyanın çok nazik bir yerini işgal eden Türkiye, dünya milletleri arasında yalnız bir ülkedir. Tarihten gelen dinmez husumetin daima hedefi olmuştur, olmaktadır. Yüzyıllar süren bir efendilik, bir dünya egemenliğinden sonra biz Türkler Balkanlar'da, Arap memleketlerinde, Avrupa'da hâlâ düşmanca duygularla anılmaktayız. Ortaçağ'da, Kudüs'e İsa'nın mezarına, yönlenen Haçlı orduları karşılarında yalnız Türkleri görmüştür. Bu tarihin bize bıraktığı alın yazısıdır. Yeniçağ'da yükselen Hristiyan Batı'nın kolonyalizmi, tüm küreyi sömürge haline getirdiği halde yalnız Türkler sömürge olmamıştır. Tuna üzerinde, Akdeniz'de, Çanakkale'de, Sakarya'da daima Avrupa'ya karşı koymuş, meydan okumuştur. Batı halklarının bilinçaltında hiçbir zaman sönmeyen bir kin ve intikam ateşi

yatıyor. Fransa'da, Almanya'da kitlelerin bilinçaltında belli bir Türk imgesi vardır. Mustafa Kemal Batı'yı dize getirdikten sonra dostluk elini uzatmış, Osmanlı'yı tarihe gömmüş tam bir inançla Batı'ya dönmüş, fakat yine de o tarihî kin ve düşmanlığı yenememiştir. Bu düşmanlık o kadar derindir ki: Büyük Britanya Başkanı Gladstone 1876'da, gayz ve kinini, "Türkler ancak varlıkları yok olmakla tarihe kendilerini affettirebilirler," diyecek kadar ileriye götürmüştür. Bugün sözde Ermeni davası, Batı parlamentolarında ayakta alkışlarla benimseniyorsa, bu sadece bize tarihî husumet psikozunun asla ölmediğini göstermektedir. Batı, bugün de XIX. yüzyıl "Şark Meselesi" metotlarıyla, ülkemizi bölmek isteyen hareketleri koruması altına alıyor ve gizli açık destekliyorsa, bu tutum en ziyade bu tarihî düşmanlıkla açıklanabilir. Evet, din ve kültür bağlarıyla bağlı olduğumuz Araplar da Türkiye'ye Batı Haçlı dünyası kadar yabancı, hatta düşmandır. Arap memleketlerinde mektep kitaplarında Türk dönemi, genç dimağlara bir baskı ve sömürü dönemi olarak anlatılmaktadır. Bugün Batı'da yayımlanan kitaplarda az istisna ile Türk tarihi saptırılmış, daima olumsuz ifadelerle anlatılan bir tarihtir. Fransa'da, Amerika'da Türk tarihi üzerinde herhangi bir mektep kitabını karıştırın, aynı menfi, düşmanca hurafeleri bulacaksınız. Bu duygusal, geleneksel yaklaşımı düzeltmek güçtür. Biz ancak bilimsel metotlarla belgelere dayanan tarihler yazmak, bu gerçekleri onların diliyle ve metoduyla anlatmak suretiyle, yavaş da olsa, zamanla değiştirebiliriz, umudundayım.

Tarihî gerçeklerimizi dünyaya kabul ettirebilmek için ne yapmalıyız?

Bizim memleketimize yaptığımız bir hizmet varsa o da tarihimizin gerçeklerini bilimsel metotlarla, objektif ilme saygı duyanlara, yalan ve hurafeler yerine gerçekleri anlatmak şeklinde olmuştur. Bu savaşın silahı objektif ilimdir. Millî coşkuyu buna katmaktan kaçınmalıyız. Karşımızdakilere gerçeği, ancak bu tutumla kabul ettirebiliriz. Hurafelere karşı hurafe ile gitmemeliyiz. Osmanlı Devlet yapısı ekonomisi ve kültürünü tanıtan ufak bir kitabımız, bugün Yunanca dâhil tüm Balkan dillerinde çevrilmiş, üniversitelerde standart metin olarak okutulmaktadır. Geçen yıl Beyrut'ta aynı kitap Arapçaya da çevrilmiş ve hakikatleri öğretmek isteyen Arap okuyucular nezdinde geniş ilgi görmüştür. Batı bağnazlığı, sanat tarihi alanında bile direnmektedir. Bundan 30 yıl öncesine kadar bir Türk sanatının varlığını bilim dünyasına kabul ettirmişlerdir. Fakat hâlâ eski bağnazlık devam ediyor. İstanbul'da toplanan Halı Kongresi'nde, "Türk Halıları" tabiri, Batılı uzmanlarca kullanılmamış, onun yerine, Yörüklerin taklitçisi Ermeni ve Rum halıcılığını kapsamak üzere, "Anadolu

halıcılığı" deyimi ısrarla kabul ettirilmek istenmiştir. Kültür Bakanlığımızın kültür hareketlerini desteklemek, kültür mirasını korumak, kültür yayınları yapmakla hayatı bir sorumluluğu üstlenmiş olduğuna kuşku yoktur. Sayın bakanımız da bu önemli nokta üzerinde durdular. Türk tarihçileri, şimdiden siyaset, sanat ve medeniyet alanlarında gerçekleri Batılı müelliflere, üniversite ve akademilere kabul ettirmektedirler. Güçlü bir kültür savaşı Türkiye'nin varlık savaşıdır. Bugünkü Türkiye ve Türkler hakkında inatla yerleşmiş hurafeleri bertaraf etmek, temelsiz ve haksız propagandaların varlığımıza yönelik sinsi saldırısını yenmek, her şeyden önce bilim ve kültür savaşındaki başarımıza bağlıdır. Kültür Bakanlığı, bu bakımdan çok anlamlı bir kitap, Türkçe ve İngilizce iki ciltlik bir *Osmanlı Uygarlığı* eseri yayımlamıştır. Osmanlı'nın sadece evrensel siyasi bir kudret olmakla kalmadığı, yüksek bir medeniyet sentezi yaratmış olduğu gözler önüne serilmiştir.

Dış düşmanlıklar yanında içte de kültür kimliğimize karşı bir saldırı ve işbirliği vardır. Gençlerimizi bu yabancı akımlardan nasıl koruyabiliriz?

Sizin de belirttiğiniz gibi son zamanlarda kendi, yurdumuzda kültür kimliğimizi, tarihimizi kirleten virüsler faaliyete geçmiştir. Yıkıcı Ermeni tezlerini desteklemek, millî övgülerimizi, Kurtuluş Savaşı'mızı "vatan, millet, Sakarya" diye alay konusu yapmak, beş yüzyıl bir Türk şehri olarak yeniden yarattığımız Türk İstanbul'unu Bizans mirası olarak "işgal" altında tuttuğumuzu savunmak, objektiflik, postmoderncilik adına moda olmuştur. Bu hasta, fakat tehlikeli akımı düşman alkışlamakta, teşvik etmektedir. Genç kuşak, bir kültür, bir yaşam bunalımı içine düşmüştür. Bugün birey olarak gelecekten umutsuz bir gençlik karşımızdadır. 1980'den sonra baskıcı, nizamcı bir kültür politikasına karşı gençlik, mistisizm yahut etnik bilinçlenmeye yönelmiştir; bizim millî kültür dediğimiz resmî kültür politikasına karşı genç kuşak arasında inkârcı, menfi akımlar güç kazanmıştır. Bir bölüm genç kuşak geleneğe ve mistisizme yönelirken bazıları dünya vatandaşlığını bir çıkış gibi görürken bir başka gençlik de her şeyi yıkan bir postmodernizme kendini kaptırmıştır. Bir ekonomik büyüme döneminden sonra birdenbire bastıran son ekonomik kriz, gençleri büsbütün umutsuzluğa itmiştir. Çoğu, gözlerini dışarıya çevirmiştir. Gençlik, ekonomik bunalım koşulları altında, 1968'lerin gençliği gibi, karamsar, isyankâr ve tedirgindir. Bugün Türk toplumunu tüm tarihi boyunca ayakta tutan, ona kendine has Türklük kimliğini veren temel değerler aşınmakta, kaybolmakta. Bizi biz yapan en önemli temel taşı, Türk dili korkunç bir yozlaşma sürecindedir. Bir aydın düşüncesini ifade için ister istemez İngilizce, Fransızca kelimeleri kullanmaktan başka yol bulamamaktadır. Yarım

yüzyıl önce Jean Deny, Türk dilinin herhangi bir Avrupa dilinin zenginliğine erişmiş olduğunu söylemişti. Bu dili kaybettik. Nasıl ki, İslam kültür çevresine girdiğimizde, Hint felsefesini ifade edecek kadar zengin bir Uygur Türkçesi vardı, onu kaybetmiştik. Dil devrimini getiren bilinçli vatansever insan, öyle bir Türkçe var olsun istiyordu ki, sıradan halk ve aydın birbirini anlasın, millet kültüründe birlik olsun. Bugün ise bir dil ve kültür kargaşası içindeyiz. Bugün bir aydın için şöyle bir konuşma hiç yadırganmıyor. "Yüksek bir fizibilite ile motive olmuş bir eksperin dizaynını realize edememesi şok olmasına neden olabilir" bunu dinleyen sıradan vatandaş gerçekten şoke oluyor.

Kültürde küreselleşme, bizi gülünç taklitçi konumuna düşürmez mi?

Bu dil yozlaşması, bir kültür yozlaşmasıdır. Bu bilinçsizlikle, Türkçemize, öz kültürümüze, kendimize saygının kaybolması demektir. Türk topraklarında her tarihî dönemde yapılanı, kültür mirası diye korumaya çalışırız. Hayret ediyorum, varlığımızın temeli olan dilimizin böylesine yozlaşmasına nasıl bîgâne kalabiliyoruz. Teknolojide, ekonomide küreselleşmeyi anlıyoruz; fakat kültürde küreselleşme bizi bir prestij kültürün gülünç taklitçisi durumuna düşürüyor. Bir tek prestij kültürün egemenliği, dünya bahçesinin bir tek çiçek çeşidiyle yeknesaklığa düşmesi demektir. Dünya milletlerinin kültür merkezi UNESCO'ya göre, her kültür kendi başına bir değerdir. Birey kültürlerin korunması ve gelişmesi için UNESCO'da bir "Division of International Cultural Cooperation, Preservation and Enrichment of Cultural Indentity" örgütü vücuda getirilmiştir.

Millî kültürlerin devamı, doğal çevrelerin çeşitliliği ve korunması gibi, tüm insanlık kültürünün zenginliği ve gelecek gelişim olanaklarının korunması demektir. Kültür Bakanlığımızın bu konuda duyarlılığını ve faaliyetini selamlıyoruz. Çok şükür, kozmopolit postmoderncilere karşı, müzik, resim, dans ve tiyatroda yerel kültür ögelerini işleyen bir kültür hareketi başarıyla gündemdedir. Batı Hümanizması ve Kartezyen felsefe, bugün dünya ortak medeniyetinin temelini oluşturmuştur. Biz öbür yandan bu ortak dünya medeniyeti temelinde ilerlemek, eserler vermek zorundayız. Londra ve Chicago'da müzik şaheserleri satan mağazalarda Adnan Saygun'un, Yunus Emre Oratoryası: CD'lerini gördüğümde paraf edeyim, gözlerim yaşardı. İşte kültür küreselleşmesi bu nitelikte olmalıdır.

Amerika'da adınıza düzenlenen kongreyle ilgili neler söylemek istersiniz?

Harvard Üniversitesi'nin düzenlediği "Halil İnalcık Onuruna Osmanlı

Araştırmalarında Metot ve Kaynaklar" adlı bilimsel kongreye 5'i Türk, 8'i yabancı 13 akademisyen tarihçi katıldı. Bu yabancı profesörlerin hemen hepsi bizim öğrencilerimiz. Onurumuza düzenlenen kongreye bu kadar çok yabancı tarih profesörünün katılması, uluslararası bilim camiasında Türkiye'nin yüksek itibarına ve tarihçiliğimize yaptığımız olağanüstü katkıyı gösterir. Bilimsel kongrede "metot ve kaynak" konusunun ele alınmasını önemsiyorum. Nitekim tarihçilik ancak "metot ve kaynak" ile bilim düzeyine yükselir. Ben eğer şöhretli bir tarihçi olmuşsam, bunu Türk arşivlerine borçluyum. Bu arşivler çok mühim ve çok zengindir. Sosyal bilimlerle uğraşan Türk bilim adamları bu arşivler sayesinde önemli çalışmalar yapabilirler ve Türkiye'nin sosyal bilimlerdeki başarısı bizi Fransa'nın yanına yerleştirebilir. Arşiv yasaklarını da eleştiriyorum. Sırf Macar kaynaklarına dayanan Osmanlı tarihleri "düşmanca" idi. Macar tarihçilerin arşivlerimizde araştırma yapmaya başlamasıyla bu önyargılar düzeltiliyor artık. Bunun iyi bir örneği de saygın Osmanlı tarihçisi Yunanlı Elizabeth Zachariadou'dur. Hem arşiv çalışmaları hem tarihin volümü konusunda olayları bağlamından koparark değil, sebepler ve sonuçlarıyla uzun dönemli süreçler içinde ele alıyorum. Bu noktada bütün yanılmalar, geçmiş olay ve gerçekleri bugünkü kavramlarla düşünme alışkanlığımızdan kaynaklanmaktadır.

Sayın Hocam, verdiğiniz aydınlatıcı bilgiler için teşekkür ederiz. Son olarak dergimiz hakkındaki duygu ve düşüncelerinizi de alabilir miyiz?

Güney Anadolu'muzda bu kadar nefis bir yayının, *Yenises* dergisinin çıkmasını iftiharla görüyorum. Bilhassa derginin sahibi Hasan Bölük Beyefendi'yi ve çıkaran arkadaşları tebrik ediyorum. Cidden övgüye layık bir iş yapıyorlar. Tekrar kendilerini kutluyor ve yayın hayatında başarılar diliyorum.

41

ARAPLAR OSMANLI TARİHİNİ BENDEN OKUYORLAR*

Atatürk'ün kurduğu DTCF'te 1935'de öğrenci oldum. Fakültenin ilk öğrencisiyim. Atatürk'ün bir ideali vardı; ilim yolu ile bir cemaatten bir millet haline, Türk milleti haline getirmenin yollarını öğretmek, Batı ideallerini ona aşılamak. O mektebe girdim. Doktoramı da orada yaptım ve 30 sene o fakültede ders okuttum. Ben fakülteye girdiğim zaman başlıca maksadım Osmanlı Tarihi'ni almaktı. Birçok arkadaşlarım arkeoloji, Hititoloji, Sümeroloji filan aldılar. O zaman moda olan bilimlerdi. Fakat ben Osmanlı İmparatorluğu gibi dünya imparatorluğu kurmuş bir Türk devletini, Batılıları nasıl tahrif ettiğini, kötü taraflarını alarak kullanırlar, mesela savaşta yalnız akıncıların yaptığı tahribattan bahsederler. Fakat bir Osmanlı ordusunun o muazzam teşkilatından bahsetmezler. Bütün hayatımı ben bugüne kadar Avrupa literatüründe Türk-Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki yanlışları düzeltmeye verdim. Bunun için başlıca vasıtam Türk arşivleri oldu. Türk arşivlerinde 150 milyon vesika vardır. On binlerce her gittiği yerde Osmanlı o memleketin bütün gelir kaynaklarını, halkın istatistik defterlerine kor ve onunla imparatorluğu idare eder. O zaman Avrupa'da bu kadar teferruatlı tahrir defterleri yani istatistik defterleri yoktu. İngiltere'de *The Ottoman Empire: Classical Age 1300-1600* diye bir kitap çıkardım. Bu bütün Balkan dillerine tercüme edildi ve bugün üniversitelerde ders kitabıdır. Araplar tercüme etti Beyrut'ta. Araplar Osmanlı tarihini benden okuyorlar. Mesela, *Classical Age* aynı zamanda Ukraynacaya, Rusçaya, Arapçaya yani bugün elektronik internette de yayınlanmaktadır. Bütün dünya artık Osmanlı İmparatorluğu'nu, Osmanlı medeniyetini benden öğrenecek. 40 kitap neşrettim şimdiye kadar. Bütün maksadım dünyaya Türk-Osmanlı İmparatorluğu'nun medenî yüzünü tanıtmak. Bunda başarı

---

* TRT Türk, *Notlar* programı.

kazandığımın bir işareti şudur: Osmanlı Yeniçağ'da Yakın Doğu bahis konusu olduğu zaman benim eserlerim bir müracaat kitabı haline geldi.

1972'de Chicago Üniversitesi beni davet etti. Orada 15 sene ders okuttum. Ben arşivi esas aldım. Arşive dayanarak birçok neşriyat yaptım. Bunların ilki 1432 tarihli II. Murad devrine ait bir timar defteridir. Bu defterin neşri ile Balkan tarihi değişti. Çünkü o defterde okuduk gördük bütün dünya gördü: Osmanlı gittiği yerde tahrip etmemiş, imha etmemiş yerli aristokrasiyi timar vererek kendi idaresi içine almış. Literatürde etrafta görüyorum, dünyaca tanınmış deniyor. Neden dünyaca tanınmış bu Halil İnalcık? Kendimi Osmanlı tarihinde bir otorite olarak tanıttım dünyaya, benden öğreniyorlar. Amerikan Akademisi, The British Academy, Sırp Akademisi, Balkanlar'da yine Arnavut Akademisi beni üye seçmişlerdir. Yani kendi en yüksek ilim seviyesindeki bir müesseseye beni üye seçmişlerdir. Ayrıca geçen sene Suudi Arabistan'ın King Faysal International Price'ı vardı. Burada İslam medeniyeti bahsinde beni seçtiler. Bunlar zannederim ki talebe olduğumda tarihte kendime koyduğum ilk hedefe eriştiğimi gösteren şeylerdir. Son kitabımda belirttim; fetihten iki sene sonra Fatih emrediyor; 1455'te İstanbul'da, Galata'daki bütün binaları nüfusu tahrir ettiriyor. Bu defter Bizantoloji için de çok önemli. Çünkü kiliseleri ilk orada anlatıyor, manastırları anlatıyor. Galata'daki binaları, tüccarları ismen anlatıyor. Tarihçi olmasaydım, edebiyatçı olurdum. Osmanlı medeniyetini anlamak için onun dilini, kültürünü yakından bilmek lazım. Bütün arşiv vesikalarını iyi bir şekilde anlayarak okuyabilmek lazım. Benim dolayısıyla dile, kültüre merakım var, örneğin divan edebiyatını çok iyi bilirim. Divan şiirlerim var. Kanunî Süleyman'ın Hürrem'e bir aşk şiiri vardır. Ben Osmanlı kültürüne her tarafıyla diliyle, kültürüyle, edebiyatıyla vâkıf oldum, çalıştım. Ama edebiyatta, tarihte kendimi zannediyorum mütehassıslar arasına koyabilirim.

42

OSMANLI TARİHİNİ YAZABİLMEK İÇİN 5 DİL BİLMEK GEREK*

"Batılıların Osmanlı tarihine bakışını kökten değiştirdim"

Dünyanın en önemli tarihçilerinden Prof. Dr. Halil İnalcık, Osmanlı tarihi hakkında tartışma yaratan ve bazı tarihî gerçekleri değiştiren araştırmalarını, 99 senelik hayatını, bilgi birikimini, tarihe bakışını ve anılarını, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Daire Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilen "Bilim Söyleşileri"nde paylaştı.

Prof. Dr. Halil İnalcık söyleşide, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde başlayıp İngiltere Cambridge-Amerika Harvard ve 15 yıl görev yaptığı Chicago Üniversitesi'ne uzanan akademik hayatını ve buralarda gerçekleştirdiği bilimsel çalışmalarını anlattı. Osmanlı Devleti'ni sadece hanedanlık tarihi olarak değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısını, Osmanlı kültür ve medeniyet tarihiyle ele aldığını anlatan Prof. Dr. Halil İnalcık, "Şimdiye kadar, Osmanlı hakkındaki hüküm, Batılı dostlarımızın görüşleriyle biliniyordu. Yaptığım çalışmalarla, uluslararası sahnede Osmanlı Devleti ile ilgili görüşleri temelinden değiştirdim. Şimdi Batılılar, Osmanlı'yı anlamak için beni okuyorlar," dedi. Şeyhü'l-müverrihîn (tarihçilerin şeyhi) olarak kabul edilen Prof. Dr. Halil İnalcık sözlerine şöyle devam etti:

"Balkan milletlerinin tarihçiliği, Osmanlı devrini ve tarihini tamamen Türk düşmanlığı aşılamaya çalışan bir tarihçilik zemini üzerine oturmuştu. Ben Osmanlıların arşivlerini incelemeye aldım. Osmanlı arşivlerinde Rumeli'ye ait tahrir defterleri var. Osmanlı, fethettiği yerlerde köy köy, her kişinin arazisini, ekonomik durumunu ve ona göre devletin alacağı verginin yazıldığı tahrir defterlerini tutmuştur. Osmanlılarda iki tür defter vardı: Defter-i Mufassal ve Defter-i İcmal. Defter-i Mufassal, Balkan memleketindeki bütün

* TÜBİTAK, 18 Şubat 2015.

varlığı, ekonomik aktivitenin tespitidir. Osmanlı fethettiği yerlerde özel bir sistemle yürüyordu. Bu sistem, oldukça gerilere gider. Balkanlar'da köylerde her kişiden bir altın vergi alırdı. Bu Bizans'a kadar uzanır. İslam tarihinde böyle bir kaide yok. Bu Roma'dan gelir. Köylü vergi olarak senede bir altın verirdi. Bunu akçe olarak ele alırsak, 22 akçe alırdı. 1 altın, 22 akçeydi."

Osmanlı'nın Rumeli'de tuttuğu ve 1432 tarihli tahrir defterini incelediğini ifade eden Prof. Dr. Halil İnalcık, "Bu defterlerde Arnavutluk'un işletilen sistemini inceledim. Benim doçentlik tezimdi. Orada gördüm ki, Osmanlı tahrir defterleri ile memlekette esaslı bir gelir tahlili yapılıyordu. Bu durum sebebiyle Osmanlı hâkimiyeti Rumeli'de benimsenmiştir. Osmanlı ayrımcı değil, yerli aristokrasi ile hareket ediyor. Onlara bir kısım imtiyazları, devleti tanımak kaydıyla tanıyor. Sırbistan'a ait defterleri de tetkik ettik. Benim bu konudaki makalem çıkar çıkmaz Sırplar tercüme ettiler. Yepyeni bir tarih anlayışı benimsendi. Benim kitabım Balkanlar'da ders kitabı olarak okutuluyor," şeklinde konuştu.

Fatih Devri üzerine yazdığı kitabın Bulgarcaya çevrildiğini anlatan Prof. İnalcık, Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk, Yunanistan ve Romanya üniversite ve akademilerinin kendisine doktora verdiğini ifade etti.

"Rusya kendisini hâlâ Bizans'ın varisi olarak görüyor"

Birçok eserini ve makalelerini İngilizce olarak yazdığını sözlerine ekleyen Prof. Dr. Halil İnalcık, Rusya'nın kendisini hâlâ Bizans'ın varisi olarak gördüğünü belirterek sohbetine şöyle devam etti:

"Büyük Rus Devleti devamlı Bizans'ın varisi olma iddiasındadır. III. İvan, 1500'lerin sonuna doğru Bizans İmparatoru Konstantin'in yeğeni Sofya ile evlenmiş, buna dayanarak İstanbul üzerinde hak istemiştir. Boğazlar'dan rahatça geçebilmek, Rus devletinin değişmez prensibidir. Bunu Stalin açıkça istedi. Stalin, II. Dünya Harbi'nde açıkça bizden Boğazlar hususunda özel haklar talep etmiştir. Ruslar, Boğazlar'ı ve İstanbul'u alarak ancak dünya devleti olabilir. Bugün, Rusya tekrar Kırım'a girdi. Kendimizi aldatmayalım. Rusya, 1783'te Kırım Hanlığı'nı ilhak ederek, Karadeniz'in kuzeyine yerleşti."

Bütün hedefinin Türk tarihi ile ilgili olarak Batılıların hafızasına yerleşmiş, tahrif edilmiş, bozulmuş düşünceleri değiştirmek olduğunu sözlerine ekleyen Prof. Dr. Halil İnalcık, "Benim tüm idealim, tüm mücadelem Türk devletinin Batılıların hafızasında yer eden bu kötü imajın tashihine yöneliktir. Kendi hakikatlerimizi nasıl kabul ettirebiliriz, bunun mücadelesini verdim," dedi.

"5 Dil Bilmeden Orijinal Bir Osmanlı Tarihi Yazamazsınız"

Verdiği mücadelede başarılı olduğunu, bunun neticesinde 16. asır dünya tarihini yazmak için tarihçilerin bir İngiliz'i bir de İnalcık'ı seçtiklerini söyleyen Prof. Dr. Halil İnalcık, "Şimdi ben şunu söylüyorum. Bir Osmanlı tarihi yazmak için en az beş dil bilmeniz lazım. Bu durumu aşmam gerekiyordu. Önümde bir dağ... Bu dağı tırmanmam lazım. Fransızcam daha 17 yaşında iken vardı. İngilizceyi sonradan Dil-Tarih'te öğrendim. Anladım ki Arapça ve Farsça öğrenmeden fermanları hakkıyla tahlil edemezsiniz. Almancayı okuyabilirim. Bu 5 dili öğrenmediğiniz sürece orijinal bir çalışma yapamazsınız. Bizim ulemamız Farsça ve Arapça yazmıştır," ifadelerini kullandı.

Divan'da Rum mütercimlerin bulunduğu, baş tercümanın bir Rum olduğunu kaydeden Halil İnalcık, Osmanlıca hakkında da çarpıcı bilgiler verdi: "Şimdi Osmanlıca ile ilgili olarak tartışmalar var. Aslı şudur, Osmanlı devrinde Türkçe birkaç şekilde tefsir edilmiştir. Halkın konuştuğu bir Osmanlıca vardır. Bu Osmanlıca ile yazılmış eserler vardır. *Muhammediye* bunlardan biridir. Bugün köylerde bile *Muhammediye*, köşede durur. *Muhammediye*'yi yazan adam, halkın anlayacağı bir Türkçe ile yazmıştır. İmam okur, köylü dinler, herkes anlardı. Bu Osmanlıca, halkın kullandığı dildir. Yine *Envârü'l-Âşıkîn*, halk için yazılmış din kitabıdır. Bunun yanı sıra tefsir eserleri yazılmıştır. Kur'ân ve İslamiyet dolayısıyla, çalışmalarda Arapça, Farsça kelimeler bulunur. Halk da bu durumu benimsemiştir. Meşrutiyet devrinde edipler tarafından tefsir edilmiştir. Bu dil tam manasıyla Osmanlıca değildir, Türkçedir. Bu gelişmiş bir dildir. Ömer Seyfettin, Peyami Safa gibi edipler bu dili kullanmışlardır. Bir de bazı kelimeler vardır ki, Arapça olmasına rağmen kendine has bir anlamı vardır. Örneğin "ricat" kelimesi. Arapça manası başkadır, Türkçedeki manası başkadır. Bir de reddetmemiz gereken ve Divan'da kullanılan Osmanlıca var. Bu Osmanlıca, Farsça ağırlıklıdır, Halk bu Osmanlıcayı anlamaz. Divan dilini Osmanlıca diye kabul edemezsiniz," şeklinde konuştu.

"Dilimiz, kargaşa içinde ifade kabiliyetini kaybetmiştir"

Cumhuriyet zamanında sırf Türk kaynaklarından üretilmiş yeni bir dil, aşırı milliyetçi bir dil oluşturulmaya çalışıldığını ve bir kültür kopukluğu oluştuğunu sözlerine ekleyen Prof. Dr. Halil İnalcık, "Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça kelimeleri atıp, tamamen Türkçe köklerden yeni bir dil yaratıyoruz. Bu suni bir dildi ve mektepler aracılığıyla öğrenildi. Yeni nesle mâl oldu. Mektep yoluyla da münevverlere intikal etti. Toplum olarak halihazırda bir

dil kargaşası içerisindeyiz. Asıl olan dilin kendi tekâmülüdür. Çünkü dil bir uzuv gibidir. Kesip atamazsınız. Oldukça karmaşık bir meseledir. Şimdi aydın kesim bazı kelimeleri, eski dilde kullanamadığı için batılı dillerde kullanıyor. Dilimiz, kargaşa içerisinde ifade kabiliyetini kaybetmiştir. Farklı diller konuşan nesiller var. Şimdi bir çocuğun ya da gencin konuştuğu dille, benim konuştuğum dil farklıdır. Osmanlıca dil meselesi son zamanlarda ortaya atıldı, siyasi bir konum aldı. Bir tarihçi olarak, bir aydın olarak benim fikrim budur," dedi.

Bu önemli bilgilerin yanı sıra Prof. Dr. Halil İnalcık, Osmanlı Beyliği'nin devlet statüsünü Yalova'da Bizans'a karşı yaptığı Bapheus Savaşı'yla kazandığını, çünkü Pachymeres o zaman yaşayan Bizanslı tarihçi Osman'ı "Otman" diye kendi kitabına yazıyor ve bu savaşın tam tarihini veriyor. Bu tarihin de 27 Temmuz 1302 olduğunu sözlerine ekledi.

43

İNALCIK, KRAL FAYSAL ÖDÜLÜ'NE ADAY GÖSTERİLDİ*

Ünlü Osmanlı tarihçisi, Prof. Dr. Halil İnalcık, Kral Faysal Uluslararası Ödülü'ne aday gösterildi. Riyad Kral Suudi Üniversitesi, İnalcık'ı İslam dünyasında XVI. ve XIX. yüzyıllar boyunca sosyo-ekonomik gelişmeler konusunda verilecek ödül için aday gösterdi. İnalcık'ın, çok sayıdaki eseri arasında Cambridge University Press tarafından bastırılan ve Arapçaya tercüme edilen iki ciltlik *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* adlı eseri de bulunuyor. Ödülü kazananlar, 2011 yılının Ocak ayında ilan edilecek ve kendilerine altın bir madalya ile 200 bin dolarlık para ödülü verilecek. Ödüller sahiplerine Riyad'da düzenlenecek bir törenle takdim edilecek. Kral Faysal Fonu tarafından verilen ödül, dünyanın en prestijli ödülleri arasında yer alıyor.

* *Vatan*, 13 Nisan 2010.

January 28, 2011

Abd. Allah. S. Al-uthaimin
King Faisal mternational Prize
Secretary General
Riyadh
Dear S. Al-Uthaimin,

It is a great privilege and honour to be elected a recipient of King Faisal International Prize this year. I am grateful to the election committee.

I received your kind invitation to be present at the ceremony to be held at Riyadh. I fully understand that the ceremony is part of the conferment of the prize.

I very much regret that my old age (I am 95 this year) and the heart disease prevent me to be present at the ceremony at Riyadh. I have to follow my physician's warning.

I am wondering whether it is possible to receive the prize here in Ankara, at a simple ceremony at the embassy.

Heartfelt thanks.

Faithfully yours.

Bilkent University
Ankara/Turkey
Prof. Dr. Halil İbrahim İNALCIK

بسم الله الرحمن الرحيم

جائزة الملك فيصل العالمية
للدراسات الإسلامية

إنّ هيئة جائزة الملك فيصل العالمية - بعد الاطّلاع على نظام الجائزة، وعلى محضر اجتماع لجنة الاختيار لجائزة الملك فيصل العالمية للدراسات الإسلامية المنعقدة بتاريخ ١١ - ١٣ من صفر ١٤٣٢هـ الموافق ١٥ - ١٧ يناير ٢٠١١م، تقرر منح:

البروفيسور خليل إبراهيم إينالجك

جائزة الملك فيصل العالمية للدراسات الإسلامية لهذا العام (١٤٣٢هـ/٢٠١١م) - بشاركة - وموضوعها الدراسات التي تختص بالجوانب الاقتصادية الاجتماعية في العالم الإسلامي من القرن العاشر الهجري/السادس عشر الميلادي حتى نهاية القرن الثالث عشر الهجري/التاسع عشر الميلادي)؛ وذلك تقديراً لإنجازاته العلمية المتميزة، وأبرزها كتابه "التاريخ الاقتصادي والاجتماعي للدولة العثمانية" الذي يمثل جهوده العلمية في ذلك المجال لمدة تزيد على ستة عقود، مؤسساً بذلك مدرسة جديدة، ومتجاوزاً النظرة المركزية الأوروبية في دراسة التاريخ العثماني، وقد اعتمد في معلوماته على المصادر الأولية الوثائقية بطريقة استقرائية، واستفاد من الأسلوب الكمي. وقد أثرت مدرسته هذه في الدراسات التاريخية العثمانية في المجالات الاقتصادية والاجتماعية.

وإنّ هيئة الجائزة إذ تمنحه هذه البراءة لترجو الله أن يمدّه بالعون لمواصلة جهوده.

والله ولي التوفيق

صدرت في الرياض برقم (٢١١) وتاريخ
١٤٣٢/٤/٨هـ الموافق ٢٠١١/٣/١٣م

خالد المفيصل بن عبد العزيز
رئيس هيئة الجائزة

ULUSLARARASI KRAL FAYSAL ÖDÜLÜ

Prof. Dr. Halil İnalcık Riyad Suudi Üniversitesi tarafından Kral Faysal Uluslararası Ödülü'ne aday olarak gösterilmiştir. Bu ödül, İslam dünyasında XVI.-XIX. yüzyıllar boyunca sosyo-ekonomik gelişmeler konusu üzerine verilecektir. Halil İnalcık Cambridge University Press tarafından bastırılan ve Arapçaya tercüme edilen iki cilt *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* (Combridge 1994) adlı eserin birinci cildini tamamıyla kendisi yazmış, ikinci cildinin yazımına 4 uzman arkadaşı katılmışlardır.

Bu ödüle aday olarak gösterilenlerin milliyeti, ırkı, dili, dini ve cinsiyetinin önemi yoktur. Bu ödül birden fazla aday arasında paylaştırılabilir.

Kazanan 2011 yılının Ocak ayında ilan edilecek ve bir altın bir madalya ve 200 bin dolarlık para ödülü verilecektir. Daha sonra aday Riyad'da resmî bir toplantıda onurlandırılacaktır.

Ankara, 21 Mart 2011

Sayın Prof. Dr. Halil İNALCIK,

Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi adlı kitabınızla "Kral Faysal" ödülünü kazandığınızı memnuniyetle öğrenmiş bulunmaktayım.

Tarihimize ilişkin değerli çalışmalarınız halkımızın büyük beğenisini ve takdirini kazanmıştır. Toplumsal tarih bilincimizin gelişmesinde şahsınızın değerli çalışmalarının önemi yadsınamaz.

Bu önemli ödülü kazanmanızdan ötürü tebrik eder, selamlarımı sunarım.

A Speech to Recognize the Conferment of the King Faisal International Prize for 2011*

Twenty six years ago I was in Riyadh to attend a congress to celebrate the foundation of the Saudi State. In my paper presented to the meeting I tired to emphasize the general decentralization of the Ottoman Empire in the eighteenth century and the rise of Al-Saud's control in central Arabia in close connection with the religious movement of *al-Tawhid*.

In the meantime I had visited the newly established Saudi Archives, housing an important collection of documents from the Ottoman Archives of Istanbul.

I believe the rich Ottoman archives constitute one of the main sources for studying the origin and development of Saudi power in Arabia. In my paper read at the congress I published some samples from the Ottoman Archives. In later years my focus was on the conditions and developments in the Arab lands under the Ottomans. The results of those investigations were summarized in the first volume of *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, published in 1994. In this volume I tired to show, using the documentary evidence, that during the sixteenth century the Arab lands enjoyed political and economic developments in spite of European attempts at invasion and control. I believe in writing the history of the Middle East our cooperation will result in a balanced view of the region's history. I am happy to observe that my efforts in this direction are appreciated by the Prize Committee. I consider the conferment of the prize as one of the most prestigious awards I have ever received to date. My heartfelt thanks.

* Prof. Dr. Halil İnalcık'ın Kral Faysal Ödülü münasebetiyle yaptığı konuşma.

January 17, 2011

Professor Halil Ibrahim Inalcik
History Department
Bilkent University
Ankara
Turkey

By fax: 0090-312-290-2820, original by mail

Dear Professor Inalcik,

On behalf of the board of the King Faisal International Prize, it is with great pleasure that I inform you that you have been chosen *Winner* of the 2011 King Faisal International Prize in *Islamic Studies*. I extend my heartiest congratulations to you on achieving this prestigious recognition of your work.

I would like to invite you and two guests to attend the official Prize Award Ceremony and associated events in Riyadh. The Ceremony will be held under the auspices of The Custodian of the Two Holy Mosques – King Abdullah bin Abdulaziz in the month of March 2011 and will take place in Prince Sultan Grand Hall at Al-Faisallah Center. The exact date will be conveyed to you shortly.

We request that you confirm the names of your two guests by the end of next week. Once the exact date is conveyed to you, kindly try to plan your visit for a period of 4-5 days with its commencement in Riyadh 1 or 2 days prior to the ceremony. We will prepare the program for your visit after receiving your itinerary.

In order to process your Saudi visas, kindly fax us the passport details of yourself and your two guests. We will then send you the visa reference numbers. Your passports will have to be sent to and collected from the Royal Saudi Embassy in the countries of residence of you and your guests.

The three prepaid airline tickets can be collected from the relevant airline office. Unless it is absolutely necessary and we are informed of your itinerary adequately in advance, reservations will follow the most direct routing from your place of residence to Riyadh and back.

ص . ب ٢٢٤٧٦ الرياض ١١٤٩٥ المملكة العربية السعودية
فاكس ٤٦٥٢٢٥٥ (١ ٤٦٥٢٢٣٣) (٩٦٦+) تلكس ٤٦٥٨٨٦ (١ ٤٦٥٢٢٣٣) (٩٦٦+)
تلكس: 401180 FAISAL SJ برقياً: جائزة
P.O. Box 22476, Riyadh 11495, Saudi Arabia
Tel: (+966 1) 4652233, Fax: (+966 1) 4658885
Telex: 401180 FAISAL SJ. Cable: JAIZAH
E-mail: info.KFI@KFI.com

Ref: ٢٥١ Date: 17 January 2011

Professor Halil Ibrahim Inalcik
History Department
Bilkent University
Ankara
Turkey
Tel: 0090-312-2902207 Fax: 0090-312-2902820
Home: 0090-312-2665067
Email: Inalcik@bilkent.edu.tr

Dear Professor Inalcik,

It gives me a great pleasure to inform you that the Selection Committee of the King Faisal International Prize has chosen you as a Co-Winner of the King Faisal International Prize in Islamic Studies this year. You will recieve the award in an official ceremony to be held in March 2011, under the patronage of the Custodian of the Two Holy Mosques King Abd Allah Ibn Abdel Aziz.

Sincere congratulations and regards.

Yours sincerely,

Khalid Al-Faisal Ibn Abdel Aziz
Chairman, King Faisal International Prize Board

ص. ب ٢٢٤٧٦ الرياض ١١٤٩٥، المملكة العربية السعودية
هاتف ٤٦٥٢٢٥٥ (١ ٩٦٦+)، فاكس ٤٦٥٨٦٨٥ (١ ٩٦٦+)
P.O. Box 22476, Riyadh 11495, Saudi Arabia
Tel. (+966 1) 4652255, Fax (+966 1) 4658685
E-mail: kfipiaf@kff.com

17 Jan. 2011

Professor Halil Ibrahim Inalcik
History Department
Bilkent University
Ankara
Turkey
Tel: 0090-312-2902207 Fax: 0090-312-2902820
Home: 0090-312-2665067
Email: inalcik@bilkent.edu.tr

Dear Professor Inalcik,

It gives me a great pleasure to inform you that the Selection Committee of the King Faisal International Prize has chosen you as a Co-Winner of the King Faisal International Prize in Islamic Studies this year.

Sincere congratulations and regards.

Yours sincerely,

Yousef Al-Hamdan
Vice Secretary General

ص.ب ٢٢٤٧٦ الرياض ١١٤٩٥ المملكة العربية السعودية
هاتف ٤٦٥٢٢٥٥ (١ ٩٦٦+) فاكس ٤٦٥٨٦٨٥ (١ ٩٦٦+)
شفكس: 401180 FAISAL SJ برقياً: جائزة

P.O. Box 22476, Riyadh 11495, Saudi Arabia
Tel: (+966 1) 4652255, Fax: (+966 1) 4658685
Telex: 401180 FAISAL SJ. Cable: JAEZAH
E-mail: info.KFIP@KFIP.com

Oxford Centre for Islamic Studies

From the Director
FARHAN NIZAM I QURESHI
Director

A Recognised Independent Centre of the University of Oxford Patron: HRH The Prince of Wales

21st January 2011

Professor Halil Inalcik
Bilkent University
06533 Bilkent
Ankara
Turkey

Dear Professor Inalcik,

I was delighted to hear the news that you have been awarded the King Faisal Prize. Please accept my heartiest congratulations.

It has been a while since I had the pleasure of seeing you. I look forward to meeting you on my next visit to Ankara.

With regard

ever,

Farhan.

The Prince of Wales Fellow in the Study of the Islamic World

My dear ~~colleague~~ Professor Farhan Nizami,

It was always a pleasure to hear from you. Your congratulation letter ~~letter~~ for the Faysal Prize is greatly appreciated. I hope you are keeping well. I ~~am looking~~ forward to seeing you ~~soon~~ in Ankara.

With ~~best~~ regards,

Yours sincerely,

George Street, Oxford OX1 2AR, United Kingdom
Telephone: Secretary 44+1865+278731 Reception 44+1865+278730 Fax: 44+1865+248942
Registered Charity No. 293072

January 28, 2011

Abd. Allah. S. Al-uthaimin
King Faisal ınternational Prize
Secretary General
Riyadh
Dear S. Al-Uthaimin,

It is a great privilege and honour to be elected a recipient of King Faisal International Prize this year. I am grateful to the election committee.

I received your kind invitation to be present at the ceremony to be held at Riyadh. I fully understand that the ceremony is part of the conferment of the prize.

I very much regret that my old age (I am 95 this year) and the heart disease prevent me to be present at the ceremony at Riyadh. I have to follow my physician's warning.

I am wondering whether it is possible to receive the prize here in Ankara, at a simple ceremony at the embassy.

Heartfelt thanks.

Faithfully yours.

Bilkent University
Ankara/Turkey
Prof. Dr. Halil İbrahim İNALCIK

DİZİN

A
Abaza Mehmed Paşa isyanı 223, 238
Abbasî
-dönemleri 131
-halifesi 39
Abbasiler 58
Abdullah Cevdet 92
Abdülaziz (Sultan) 44, 47
Abdülhamid 10, 58, 92, 104, 130, 180, 202
Abdülmecid (Halife) 104
Abu Said Bahadır Han 37
Acar, Tuncer 52
Adranos tekfurları 90
Afganistan 156
Afrika 39, 90, 104
Âhî 35
ahitnâme 32, 82, 142
Ahmed I 209, 213, 214, 216, 220, 222, 230, 233, 236
AK Parti 55, 130, 157
Akça Koca 30
Akdeniz 38, 54, 94, 106, 142, 172, 188, 200, 217, 249
Akder, Necati 182, 185, 186
Akgündüz, Ahmet 64
Akkoyunlu Devleti 60
Aksarâyî 33
Aktimur 34
Akurgal, Ekrem 164, 182
Akyol, Taha 53, 68
Alâeddin Keykubad III 33, 34
Aleksandr (Prens) 71
Ali Bey (Çoban hanedanı) 89
Ali Cemali Efendi 209
Ali Suavi 246
Alman Protestan prensleri 54
Almanlar 127, 182, 267
Almanya 28, 61, 66, 70, 91, 144, 160, 163, 164, 172, 177, 178, 181, 182, 185, 250
alp-erenleri 30
alplar 30
Altınordu
-Moğol Hanlığı 193
-hanı 169
-Hanlığı 169
Altınova 89
amân-nâme 32
Amanos Dağları 71
Amerika 47, 53, 57, 59, 70, 71, 96, 108, 114, 117, 120, 121, 130, 151, 155, 172, 182, 185, 186, 187, 190, 196, 198, 203, 244, 245, 250, 252
Amerikan Akademisi 80, 255
Amirutzes 209
Anadolu 11, 29, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 43, 56, 58, 59, 60, 66, 76, 78, 88, 94, 95, 98, 101, 102, 110, 118, 119, 126, 139, 141, 142, 143, 146, 157, 162, 163, 164, 166, 169, 172, 175, 177, 192, 193, 194, 195, 198, 200, 202, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 235, 236, 238, 244, 246, 247, 250, 253
-Türkmen beyleri 31
Andronikos II 89
Ankara 4, 11, 12, 17, 21, 27, 54, 65, 71, 80, 81, 102, 105, 120, 121, 126, 128, 150, 176, 178, 182, 183, 188, 190, 200, 240, 246, 257, 260
-Hukuk Mektebi 11
-Savaşı 81
-Üniversitesi 4, 21, 102, 240, 246
Annales 21, 146, 188, 191
-Mektebi 188, 191
-School 146, 188
Antalya 102
Apulya 231

Arabistan 24, 65, 95, 201, 217, 239, 255
Arap 24, 35, 37, 38, 39, 56, 71, 95, 102, 112, 118, 184, 201, 249, 250
-Dünyası 24, 71, 95, 112, 118, 201
-milliyetçiliği 95
Arap'ın İslam'ı 56
Arapça 4, 14, 24, 28, 37, 112, 122, 127, 153, 159, 184, 189, 190
Araplar 6, 26, 94, 101, 250, 254
Argun Han 34
Arı, Bülent 79
Arınağan, Mustafa 53
Arıniniya 58
Arnavutlar 26
Arsal, Sadri Maksudi 5, 9, 177
Arvanit Sancağı Tahrir Defterini 164
Astrahan 39, 103, 193, 194, 196, 218
-Hanlığı 103
Asya 22, 37, 39, 66, 90, 103, 104, 121, 144, 156, 163, 164, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 187, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 206, 208, 213, 217, 228, 229, 241
-tipi üretim 187
-Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) 22
Asyatik imparatorluklar 22
Âşıkpaşazâde 30, 31, 87, 97, 211, 234
At Meydanı 207, 231
Atademir, Ragıp 185
Atatürk 5, 9, 11, 26, 27, 54, 55, 60, 65, 66, 67, 70, 81, 92, 93, 105, 113, 120, 121, 123, 128, 130, 134, 139, 144, 157, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 199, 201, 203, 204, 227, 242, 243, 246, 247, 254
-Devrimleri 247
-Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu 121
Atatürkçü 227, 241
Atatürkçülük 187, 242, 243
Athenagoras 75, 78
Atina Üniversitesi 121
Atmanes 85
Attila 169
Aubin 15
Avarız vergisi 55
Avdan Dağları 33
Avrasya 118, 168, 169, 170, 173
-İmparatorluğu 118
-teorisi 170
Avrupa 4, 5, 11, 15, 16, 18, 24, 26, 28, 37, 45, 47, 52, 53, 54, 58, 63, 64, 67, 69, 70, 91, 93, 94, 99, 100, 101, 105, 106, 107, 109, 111, 114, 118, 119, 127, 131, 139, 140, 141, 143, 145, 154, 156, 157, 158, 161, 164, 166, 169, 170, 171, 172, 180, 182, 183, 186, 188, 192, 193, 194, 197, 202, 211, 215, 217, 218, 227, 233, 234, 241, 244, 247, 248, 249, 251, 254
-Birliği (AB) 54, 57, 59, 62, 64, 69, 70, 73, 76, 78, 96, 107, 109, 111, 116, 118, 119, 120, 123, 148, 150, 151, 241, 244
Avrupalı oryantalistler 24
ayaklanması, 1821 119
Ayasofya 140, 141, 157
-Kilisesi 141
Aydın 29, 35, 37, 92, 139
-Beyliği 35, 37
Aydıncık 211, 235
Aydın-ili 29
Aydınlanma
-Çağı 242
-Devrimi 92
Aygut Alp 30
Azepler Yokuşu 56, 139
Azerbaycan 60

B

Babacan, Ali 74
Babaî dervişleri 30
Bâb-ı Âlî 218
Bab-ı Hümâyûn 218
Badanos tekfurları 90
Bağdat 39, 40, 49, 89, 101, 103, 223, 238
-Halifesi Umma 39
Bağımsızlık Savaşı 90
Bahr-i Aluner 66
Bakoyanni 148
Balabancık 34
Balkan
-devletleri 41
-Harbi, 1912 157
-İmparatorluğu 138
-milletleri 41
-Savaşları 157
-tarihi 255
Balkanlar 16, 37, 41, 59, 67, 74, 78, 108, 138, 171, 179

Baltık Denizi vilayetleri 171
Bapheus
-(Koyunhisar) Savaşı 33, 34, 84, 85, 86, 89
-Muharebesi 89
-Zaferi 85
Barthold 24, 170, 178
Bartholomeus 63
Barzani 70, 71, 72, 73, 115, 116
baş vergisi (cizye) 36
Başoğlu, Muzaffer Şerif 185
Batı
-emperyalistleri 199
-kültürü 170
-Trakya 138
Batılılaşma hareketi 130
Baudelarie 121
Bayancar (İlhanlı Kumandanı) 33
Bayezid II 36, 38, 207, 208, 209, 210, 221, 230, 231, 237
Baykal, Bekir Sıtkı 141, 178
Baykal, Kâzım 128
Bayur, Yusuf Hikmet 66, 81, 160, 163, 164, 178
Bazarlu 35
Becker, Carl 24
Belleten 163, 165
Bergson 10
Berkes, Niyazi 185, 186
Berlin Kongresi 58
Berr, Henri 21
Beyaz Rusya 196, 197
Beyrut 15, 184, 250, 254
-Amerikan Üniversiteleri 15
Bezm ü rezm (eğlence ve savaş) 56
Bik (Bey) 31
Bilecik 31, 32, 87, 89, 99
Bilgiç, Emin 181, 182
Bilkent Üniversitesi 4, 7, 21, 27, 53, 79, 84, 85, 86, 102, 113, 117, 120, 132, 144, 160, 190, 240
Binghamton 23
Birinci Haçlı Seferi 30
Bitinya 34, 36
Bizans 6, 23, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 56, 58, 60, 63, 74, 76, 78, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 97, 98, 99, 111, 116, 118, 119, 139, 140, 142, 147, 149, 151, 154, 156, 194, 200, 209, 211, 212, 217, 218, 226, 231, 235, 251
-Devleti 32, 37
-İmparatorluğu 33, 140, 151
Bloch, Marc 21
Boğazlar 59, 61, 156, 169, 170, 171, 172, 185, 194, 195
Boğdan 192, 197
Bolayır 212, 235
Bolşevikler 10
Boran, Behice 185, 186
Bozcaada 223, 224
Bozulus 101
Bölük, Hasan 253
Braudel, Fernand 146, 147, 152, 188, 215
Brockelmann, Carl 24
Buğra Han 65, 66, 67
Bulgar 14, 20, 37, 42, 79, 81, 100, 158, 179, 180
-halkı 100
Bulgaristan 19, 20, 71, 100, 124, 138, 158, 180
-Türkleri 20
Bulgarlar 58, 149
Bumin Kağan 164, 200
Burke, Peter 120
Bursa 6, 32, 34, 35, 62, 88, 89, 90, 117, 124, 125, 126, 127, 128, 138, 142, 156
-Bey Sarayı 156
-Ovası 90
-tekfurları 34, 90
Bush-Erdoğan görüşmesi 70
Bükreş Üniversitesi 121
Büyük Çarşı 143
Büyük Petro 170, 171
Büyük Selçuklu Devleti 178

C

Cahun, Léon 178
Celal Nuri 92
Celali 224, 225
Celâlîler 205
Ceneviz 37, 192, 212, 235
Cenevizliler 139, 140, 235
Cengiz Han 169
-Moğolları 169
Cezayir 95, 106
Chicago 4, 18, 21, 22, 23, 57, 68, 80, 116, 120, 160, 177, 184, 188, 189, 190, 240, 244, 252, 255
-Üniversitesi 4, 18, 21, 22, 57, 68, 80, 116, 120, 177, 188, 240, 244, 255
CHP 55, 157
Churchill, Winston 183, 185
Cinci Hoca 213

Clair, Henry 242
Cohen, Amnon 27
Columbia Üniversitesi 15
Cumhuriyet Türkiye'si 42
Cübbe-Ali (Cibali) Bey 141
cülus bahşişi 111

Ç
Çanakkale 212, 249
Çandarlı
-ailesi 111
-Halil 111
Çankaya 77
Çarlık Rusyası 10, 156, 172, 174, 198
Çaykara, Emine 54, 57, 68, 79
Çekirge 125
Çelebi Mehmed 38, 82, 127, 208
Çerkezistan 192
çifthane modeli 22
Çin 25, 26, 73, 81, 90, 146, 156, 172, 173, 177, 199, 200, 242, 246
Çobanoğulları 29, 31

D
d'Anconai, Ciriaco 209
D'Ohsson 103
Dağlar, Arif 83
Damat İbrahim 227
Darbesi, 1960 129, 184
Darwinizm 92
Davud Paşa 142
Delibaşı 142
Demirel, Süleyman 105
Demokrat Parti 55, 91, 123
Demokratik Sol Parti (DSP) 55
Denizli 29
Devrim Meclisi 102
Devrimi, 1980 165
dil oğlanları 24
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 4, 6, 14, 21, 66, 81, 120, 121, 139, 144, 158, 161, 162, 176, 179, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 240, 246, 254
Dimbos 90
-Savaşı 90
-Boğazı 34
Diraz Ali Kulesi 34
Divan-ı Hümâyûn 202, 218, 219, 220, 221, 222, 235, 236, 237
Divitçioğlu, Sencer 186, 189
Diyarbakir 101
Dobruca 169, 193
Doğramacı, Ali 53, 84, 85, 86, 160
Doğramacı, İhsan 53, 105, 120, 155, 160, 190
Doğu
-Anadolu 58, 59, 60, 94, 101, 102, 172, 244
-Cephesi 59
Doğu Roma
-imparatorları 38, 208
-İmparatorluğu 209, 217, 231
Doğu Sorunu 23, 25, 171
Don 16, 193, 196, 218
Don-Volga Kanalı 16
doyum akınları 30
Dozy 92
DTP 71, 123
Dubrovnik 121
Dugin, Alexsandr 172
Duma 10
Durkheim, Emile 10, 92
Dünya Savaşı
-I 26, 40, 58, 69, 92, 95, 105, 121
-II 28, 69, 70, 123

E
Eastern Question (Şark Meselesi) 94
Ebussuud 207, 209, 213
Edebali 30, 35, 97
Edirne 138, 139
Edirnekapı 143
Eflak 192, 197
Ege 62, 69, 70, 76, 118, 119, 127, 150, 185, 210, 211, 217, 234, 244
-Adaları 118, 185
-Denizi 244
Eğriboz 217
Eisenstadt 90, 91
ekberiyet 222, 236
ekümenik (evrensel) 107
-patriklik 63
Ekümeniklik 5, 74, 75, 76, 77, 78
Eldem, Halil Ethem 161
Elekdağ, Şükrü 155
el-Mütevekkil III (Abbasî halifesi) 39
Elvan Çelebi Menâkibnâmesi 30
Emevî dönemleri 131
Eminönü 140, 143

Emperyalizm Çağı 24
Endonezya 103, 106
Enosis 61
Enver Paşa 59
Erdel Seferi 226
Erdoğan, Recep Tayyip 74
Ermeni 5, 18, 19, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 69, 82, 108, 109, 115, 116, 119, 142, 166, 167, 201, 244, 245, 248, 250, 251
-davası 250
-Devleti 58
-diasporaları 63, 109
-diasporası 57
-iddiaları 18, 64, 116, 119, 248
-komitacıları 58
-Krallığı 58
-meselesi 18, 57, 115, 244, 245
-tezleri 251
Ermenistan 61, 94, 116, 244
Ersoy, Mehmet 84, 86
Ertuğrul 87, 99
Eruslu, Niyazi 84, 85
Erzi, Adnan 165
Erzincan 58
Erzurum 58
Esat Bey 55
Eski Hisar 82
Eşrefoğlu 29, 34
Eşrefoğlu kuvvetleri 34
Eti 162
etnik temizlik 41
Etniki Eterya 118
Evliya Çelebi 192
Evrenos 138
Eyüp Sultan 143

F
Faik Reşit Bey 176, 180
Faroqhi, Suraiya 27, 68, 189
Fatih 2, 6, 15, 17, 36, 38, 39, 63, 64, 79, 88, 98, 104, 107, 111, 112, 122, 127, 133, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 154, 169, 192, 200, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 217, 218, 221, 226, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 255
-Camii kütüphanesi 231
-dönemi 111, 133, 145, 231, 232
-Kanunnâmesi 64, 231
-Sultan Mehmed 17, 36, 107, 112, 139, 192, 200, 229
Fatma Hatun 35
Febvre, Lucien 21
Fener 74, 78, 107
-Rum Patrikhanesi 74
Feridun Bey 39
Fetret dönemi 38, 139
Fırat 217, 231
Filistin 63
fiyat devrimi 188
Fransa 10, 21, 28, 52, 61, 70, 91, 94, 99, 144, 160, 171, 189, 195, 242, 243, 250, 253
Fransız İhtilâli 41, 58, 69, 91, 92, 100, 145, 242
Fuat Bey 161
Fuzulî 49, 50, 58, 121, 158, 201
Fütüvvetnâme 131

G
Galata 44, 47, 133, 140, 141, 255
-sarrafları 44, 47
Gallagher, Nancy Elizabeth 21, 22
Gandhi 199, 226
Garpçılar 92
Garplılaşma 92
Gaspıralı İsmail Bey 10, 168, 174
Gazâ 40
-serhaddinde 30
Gâzi 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 97, 98, 99, 122, 180, 183, 211
-Muallim Mektebi 65
-Mustafa Kemal 183
Gaziantep 101
Gâziyân 29, 30
Gebze 82
Gedik Ahmed Paşa 142, 192
Gelibolu 211, 235
Gemlik 126, 211, 235
Gennadios II 142
Germiyan 29, 31, 34, 129
-beyi 34
Germiyanlılar 34
Geyhatu (Argun Han oğlu) 34
Gıyâseddin
-Keyhüsrev 34
-Mes'ud II 33, 34
Gibb, H. A. R. 24
Girit 98
Gladstone, William Ewart 250

Goff, Jacques Le 146
Goldziher, Ignaz 24
Gorbaçov, Mihail 172, 198
Gökalp, Ziya 90, 92, 161, 243, 246
Göker, Muzaffer 81, 178
Göktürk
-Devleti 164, 199
-İmparatorluğu 201
Gölpınarlı, Abdülbaki 81, 121
Gönül, Vecdi 53
Gül, Abdullah 75, 77, 149
Günaltay, Şemsettin 66, 81, 160, 163, 164, 178
Gündüz (Osman Gazi'nin kardeşi) 31
Günhan 36
Güterbock, Hans 177, 181

H
Habsburglar 54
Hacı
-Halife 207, 229
-İlbey 138
Haçlı 30, 37, 69, 109, 117, 122, 157, 249, 250
-orduları 249
Hâdimu 37
Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn 38, 103, 226
Hâin Ahmed Paşa (Mısır Valisi) 39
Halaçoğlu, Yusuf 166, 167
Halep 59, 101
Haliç 56, 139, 143
Halife-i
-Müslimîn 37
-Rûy-i Zemîn 37
Halil İnalcik Center for Ottoman Studies (Halil İnalcık Osmanlı Çalışmaları Merkezi) 144
Halk Partisi 55, 130, 163, 243
Hambelîler 217
Hamîd (Osman Gazi'nin oğlu) 35
Hamidoğlu 29
Hammer 145
Han Camii 125
Hanbelîlik 206
Hanefîlik 206
Harbi, 93 180
Haremeyni'ş-Şerîfeyn 37
Harvard Üniversitesi 127, 187, 252
Hasan Alp 30
Hatay 61, 71, 94, 95
hatt-ı hümâyûn 222
Hayat Tarih 14
Hazreti Peygamber 95
Hellenist 109
Hereke 82, 83
Hersek Dili 34, 89
Hetban 197
Heybeliada Ruhban Okulu 107
Heyd, U. 11
Hırka-i Şerif 206, 217
Hilafet hareketi 40
Hilafet-i Kubrâ 38
Hillary, Clinton 245
Hindistan 26, 104, 156, 164, 177, 187, 199, 226, 227, 242
Hint
-Denizi 218
-felsefesini 252
-Müslümanları 40
-Okyanusu 24
Hisar 82, 125
Hitit 162, 177, 179, 182
-Devleti 162
Hitler 59, 126, 127, 172, 177, 183, 184, 244
-Almanya'sı 172
Hollanda 15, 43, 52, 94, 99, 117, 120
-Riksdalları (aslanlı kuruş) 43
Hristiyan 26, 29, 30, 31, 39, 41, 42, 60, 91, 103, 119, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 158, 208, 211, 230, 247, 249
Hunlar 169
Hüdâvendigâr 38
Hülagü 40, 103
Hürrem Sultan 214, 255
Hüseyin Efendi 125, 213
Hz. Muhammed 92

I-İ
IMF 73
Imperatorum Turcorum 35
Irak 59, 60, 61, 70, 71, 73, 94, 95, 96, 101, 115, 117, 119, 157, 201, 248
-Kürtleri 96
-sorunu 117
Islahat Fermanı, 1856 247
Işın, M. 52
İbn Battuta 35
İbrahim I 212, 222, 223, 238

İbrahim Paşa 218
icmâ-i ümmet 239
İdris-i Bitlisî 36
İğdemir, Uluğ 165
İhsanoğlu, Ekmeleddin 54, 68
İhtilâli, 1917 10
İkinci Meşrutiyet 246
İlhan 31, 34, 88
İlhanlı Hanı 88
İnalcık
-ekolü 240
-Şevkiye 14, 123, 154, 183, 184
İnan, Afet 139, 161, 163
İnegöl 31, 32
İngiliz hâkimiyeti 226
İngiltere 4, 15, 16, 28, 58, 59, 67, 70, 94, 116, 156, 171, 172, 185, 189, 195, 199, 226, 240, 254
-Kraliyet Tarih Cemiyeti 15
İnönü 55, 93, 127, 148, 183, 185, 247
İpek Yolu 101
İpşir Paşa 225
İran 31, 33, 34, 37, 38, 43, 51, 88, 101, 129, 156, 157, 170, 172, 200, 208, 210, 230
-İlhanlıları 33
-Safavî hükümdarları 38
İranî devlet geleneğini 37
İsa'nın mezarı 249
İSAM 122
İsen, Mustafa 53
İshak Fakı'ya (Fakîh) 29
İshak Paşa 207, 231
İslam 24, 26, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 56, 64, 82, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 103, 104, 115, 116, 129, 130, 138, 139, 140, 142, 143, 171, 173, 187, 190, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 213, 216, 217, 218, 228, 229, 230, 231, 239, 242, 243, 252, 255, 256, 259
-Ansiklopedisi 15, 117
-devlet geleneği 37
-hukuku 33, 91, 93, 139, 140
-imparatorluğu 208
İslamî
-gazâ ideolojisi 30, 37, 38
-İmâm anlayışı 229
-kutsal savaş 30
İslamiyet 131, 205, 218, 229
İslamlaşma 41
İspanyol
-haçlıları 39
-Riyalleri 43
İsrail 57, 63, 96, 118, 127, 244
İstanbul 2, 4, 10, 11, 12, 14, 17, 21, 23, 28, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 53, 54, 56, 60, 63, 68, 69, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 83, 102, 104, 105, 107, 108, 111, 116, 117, 120, 121, 122, 125, 126, 133, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 161, 171, 172, 176, 178, 182, 184, 186, 192, 193, 194, 195, 197, 208, 209, 211, 217, 223, 224, 225, 227, 234, 240, 244, 246, 247, 250, 251, 255
-Ortodoks Patriği 107
-Rum cemaati 148
-Üniversitesi 11, 12, 182
İstanbul'un fethi 37, 38, 149
İstimâlet 31
işret meclisi (içkili eğlence) 56
İtalya 104, 146, 186, 217, 231
İvan III 169, 194
İvan IV 193
İzmir 102
İznik 30, 32, 33, 34, 35, 82, 89, 98, 142, 211, 225
-muhasarası 211

J
Japonya 45, 47, 105, 146, 193
Jennings, Ronald 27
Jerusalem Hebrew Üniversitesi 121
Jön Türkler 10
Justin McCarthy 59
Justiniani (Cenevizli Komutan) 56, 139

K
Kabusnâmeler 131
Kadı Muhiddin 140
Kadızâdeliler meselesi 216
Kafes 220, 236
-sistemi 220
Kafkasya 169, 171, 172, 174, 194, 199, 200, 241
Kahire 39, 183
Kansu, Şevket Aziz 162
Kantakuzenos 37, 147, 212
Kanun-i Esasi 110
Kanunî Sultan Süleyman 17, 37, 38, 39, 40, 51, 52, 81, 103, 105, 106, 170, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 217, 218, 219, 228, 229, 231, 232,

234, 255
-devri 170
Kanunnâme-i Cedid 209, 214
Kapalıçarşı 125, 143
Kapitalist dünya ekonomisi 23
Kapu 218
-halkı 218
Kapudan-ı Derya 39
Kara Murad 223, 238
Karacahisar 31, 32, 33, 34, 84, 87, 88, 89, 99
-Kalesi 99
-tekfuru 33
Karaçelebizâde 223
Karadeniz 38, 89, 142, 169, 170, 171, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 217, 231, 240
Karakoyunlu Devleti 60
Karal, Enver Ziya 165
Karaman
-Beyliği 35
-kuvvetleri 34
Karamanlılar 29
Karamanlis, Kostas 74, 77, 149, 150, 151
Karaulus 101
Kardak bunalımı 118
Karesi 29
Karlofça Anlaşması 227
Karpat, Kemal 104
Kartal 5, 79, 80, 81, 82, 83
Kastamonu 29, 31, 34, 89
Katalanlar 212
Kâtip Çelebi 206, 216, 224, 229, 239
Katolik 100, 196, 243
-kilisesi 243
Katoliklik 91
Kayder 194
Kayı 36, 85, 98
-Han 36, 98
-teorisi 98
Kayser-i Rûm 38, 230
Kazak 193, 196, 197
Kazakistan 170, 174, 175, 197
Kazaklar 196, 197
Kazan 9, 10, 39, 103, 174, 193, 194, 196
-Hanlığı 103
Kefe 192
Kelekyan, Dikran 58
Kemal Paşazâde 36, 209, 219
Kemer 211, 235
Kent Müzesi 125, 126
Kerkük 115, 116
Kestel tekfurları 90
Kıbrıs 61, 62, 69, 70, 76, 78, 95, 111, 117, 118, 119, 120, 123, 148, 150, 172, 210, 211, 234, 244, 245
-Cumhuriyeti 118
-meseleleri 244
Kılıçzâde Hakkı 92
Kıpçak 169, 193, 194
-Türkçesi 193
-Türkü 193
Kırgızistan 174, 198
Kırgızlar 200
Kırım 6, 10, 16, 21, 103, 125, 168, 169, 170, 171, 174, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 217, 231, 247
-Hanları 194
-Hanlığı 16, 169, 170, 192, 193, 194, 196
-Savaşı 171
-Türkleri 193
Kırımlı İsmail Bey 10
Kızıldeniz 66
Kiev 196
King Faysal International Price 255
Kite tekfurları 90
Koca Reşid Paşa 45
Koçal, Yakup 84, 86
Koçi Bey 45
Komnenos hanedanı 209, 217
Konstantin 56
Konstantin Jirecek 41
Konstantiniyye 143
Konstantinopolis 230
Konur Alp 30
Konya Selçuklu sultanı 29
Kore Savaşı 248
Korkunç İvan 10
Kosova 138
Köktürk 199, 200
-Devleti 200
Köprülü Mehmed Fuad 21, 66, 81, 160, 163, 178
Köprülü Mehmed Paşa 43, 197, 225, 226, 237
Köprülüler 225, 226
Köse Mihal 30

Kösem Sultan 213, 214, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 233, 236, 237, 238
Köseoğlu, Neşet 127
Köymen, Mehmet Altay 178
Kritovoulos 142
Kubad Talabani 71
Kudüs 80, 249
Kureyş kabilesi 39
Kurtuluş Savaşı 45, 251
Kurultay 208, 230
Kuşçu, Ali 207, 231
kut (hanlık) 85
Kutadgu Bilig 12, 38
Kutalmışoğlu Süleymanşah 30
Kutsal Meclis (Saint Synode) 107
Kuvâ-yı Milliye 48
Kuzey
-Afrika Arap ülkeleri 39
-Irak 70, 71, 73, 96, 101, 248
-Kıbrıs 61
-Suriye 59, 71
Küçük Halil 65, 66
Kürt
-aşiretleri 101
-sorunu 72, 123
Kürtler 57, 59, 72, 96, 101, 102
Kütahya Sarayı 129

L
L'ampiré Turq 200, 202
Lala Mustafa Paşa 211, 234
Lala Şahin 138
Lamartin 121
Landsberger, Benno 177
Langlois, Ch. V. 145
Lapseki 211, 235
Latin koloni devletleri 37
Latinler 139, 140
Latinlere 37
Le Play okulu 92
Lehistan 170, 172, 196, 197, 211, 234
Leiden 15, 116
Lemerle, Paul 211, 212, 235
Lenger 127
Leslie Pierce 27
Lewis, Bernard 54
Limni 223, 224
Londra 15, 21, 37, 252
Lord Curzon 55, 93
Lowry, Heath 59
Lozan
-Antlaşması 5, 19, 55, 63, 64, 69, 74, 75, 77, 78, 93, 107, 116, 148, 149, 151, 199, 223, 224, 247
-konuşmaları 55, 93
Lucas Notaras 139
Luther 94
Lütfi Paşa 40

M
Maastricht Anlaşması 118, 244
Macaristan 43, 169, 171, 194
Magosa 211
Mahmud Esad 93
Mahmud II 130
Mahmud Paşa 142
Makedonya 92, 138
Mâlikîlik 206
Maltepe 82
Mardin 86, 101
Marksist 22, 55, 115
-sosyoloji 55
-teori 22
Marsilya 101, 116
Marx 22, 25
Massignon, Louis 24
Maurois, Andre 135
Mavi Kitap 59
Maxim 71
Mayıs Darbesi, 27 102
Mc-Neill, W. 23
Medine 37, 38, 39, 65, 103, 222, 226, 238
Megali idea 76, 78
Mehmed
-Beg 38
-II 36
-III 212, 213, 218, 232
-IV 226, 237
Mekece vakfı 35
Mekke 37, 38, 39, 103, 222, 226, 238
Melik 35
Memlûk sultanları 38
Menâkibnâme 32
Menderes, Adnan 104

Mengli Giray 192
Menşur (berat) 38
Menteşe 29
-ili 29
Meriç vadisi 71, 180
merkez-çevre teorisi 25
Merzifonlu Kara Mustafa 226
Mescid-i Aksa 63
Meşrutiyet 91, 93, 110, 157, 160, 246
-II 91, 93, 110
Metropolit 75, 148, 149
Metropolit Konstantinides 75, 148, 149
MGK 123
MHP 157
Mısır 38, 39, 201, 211, 218, 234
Milli Birlik Komitesi 101, 102
Millî
-Mücadele 226, 247
-Medenî Muhtariyet 10
Milliyet 12, 53, 74, 77, 113, 148
Mimar Kasım Ağa 225
mîrülümerâ (beylerbeyi) 31
Misak-ı Millî sınırları 116
Modern Rus Çarlığı 170
Moğol 30, 33, 34, 36, 37, 40, 169, 193
-ilhanlı Devleti 37
Mohaç Savaşı 81
Molla Hüsrev 112
Molla Kâbız davası 219
Molla Lütfi 207, 209, 231
Mongolistan 199
Montreux 61, 156
Moskof 39, 103, 169, 170, 193, 194, 196, 197
-çarı 39
Moskova knezliği 169
Mouzalon, Heteriark 89
Muazzez ilmiye 182
Mudanya 126
Mudurnu-Göynük "doyum" seferi 30
Mukaddes ittifakı 170, 171
Mumcu, Erkan 53
Murad III 205, 212, 213, 218, 232
Murad (Sultan) 138, 236
Murad I 37, 38, 40, 129, 138
Murad II 17, 32, 38, 98, 117, 164, 255
Murad IV 216, 221, 222, 237, 238, 239
Murad Paşa 142
Mustafa Akdağ 187
Mustafa I 216, 236, 238
Mustafa Kemal 11, 65, 69, 90, 93, 119, 120, 121, 183, 201, 203, 247, 248, 250
Mustafa Paşa 211, 234
Musul 115, 116

N
Nagata, Yuzo 189
Namık Kemal 10, 246
Napolyon 44, 94, 171, 172
Napolyon III 44
NATO 94, 123, 196, 198
Nehru 199, 226
Neo-Avrasyanism
-Politikası 169
-teorisi 174
New York 15, 23
Nişancı 49
Nişancı Celâl-zâde 49
non-cooperation hareketi 226
Nöker/yoldaşlar 29
Nöldeke, Theodor 24
Nurbanu Sultan 213, 233

O
Odessa 100
Oğuz
-Destanı 98
-Han 36, 98
-Türkleri 193
Oğuz, Remzi 162, 164, 177
Oğuznâme 98
Oğuzoğlu, Yusuf 127, 128
Ohri 74, 78
Orhan 29, 31, 32, 34, 35, 37, 81, 82, 85, 88, 130, 138, 189
Orhan Gâzi Sultanü'l-Guzat (Gâziler Sultanı) 88
Orhon Kitabeleri 12
Orhon Âbidelerinde 199
Orido 149
Orta Asya 37, 39, 66, 90, 103, 104, 144, 163, 164, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 206, 208, 213, 217, 228, 229, 241
-Türk devletleri 37, 205, 228

-Türkleri 175
-Türk-Müslüman halkları 173
Ortadoğu 21, 22, 23, 24, 25, 57, 59, 70, 94, 96, 109, 121, 131, 172, 173, 189
Ortaylı, İlber 29, 54
Ortodoks
-dünyası 74, 76, 77, 78, 150, 151
-kilisesi 151
-Rumları 140
Ortodokslar 74, 77, 149
Oruç Tarihi 29
Oruklar 199
Osman Baba 212, 232
Osman Bey 35
Osman Gâzi 29, 30, 31, 33, 34, 35, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 97, 98, 99, 122, 211
Osman II 216, 221, 222, 224, 225, 237, 238
Osman Okyar 121
Osman Paşa (Gâzi) 180
Osmanlı 4, 5, 6, 10, 14-19, 21-33, 35-45, 47, 49, 51, 52, 54-56, 58-60, 62-64, 66, 69, 70, 74, 77-82, 84-90, 94, 95, 97-101, 103-105, 107-125, 127-130, 138, 139, 141, 142, 144-149, 152-154, 156, 160-165, 169-171, 177, 184, 188-190, 192-194, 196, 197, 200-203, 205-208, 210-215, 217, 218, 221, 224, 226-235, 237-241, 247-256, 260
-Beyliği 5, 35, 36, 37, 84, 85, 97, 99
-bürokratik sistemi 239
-Devleti 5, 26, 29, 32, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 51, 52, 55, 58, 59, 84, 86, 87, 88, 89, 94, 99, 100, 104, 141, 144, 145, 161, 171, 192, 197, 200, 201, 203, 206, 214, 229, 247
-Divan edebiyatı 42
-geleneği 112
-hanedanı 36, 98, 103, 104
-hilafetini 40
-imparatorluğu 4, 10, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 35, 36, 51, 79, 90, 94, 99, 101, 108, 109, 113, 118, 130, 139, 142, 144, 153, 169, 170, 171, 188, 192, 194, 196, 197, 201, 202, 206, 207, 208, 226, 228, 229, 231, 232, 240, 247, 254, 260
-Medeniyeti 51
-Padişahı Selim 103
-tarihi 4, 15, 16, 18, 23, 25, 36, 40, 41, 62, 79, 81, 120, 144, 147, 160, 164, 177, 184
-Tetkikleri Mecmuası 15
-Uygarlığı 5, 51, 52, 251
Osmanlılık 41

Ö
Öcalan 70, 123
Ömer Bey kızı Malhatun 35
Ömer Lütfi, Barkan 152, 188, 189
Özal, Turgut 28, 123
Özgüç, Nimet 177, 182, 184
Özgüç, Tahsin 67, 177, 182, 184
Özgürel, Avni 53

P
Pachymeres 30, 31, 85, 89, 97, 99
Padişah-ı 'alem-penah (cihanın himayesine sığındığı ulu hükümdar) 38
Paflagonya (Kastamonu) 34
Pakistan 156
Paleolog 209
Pamuk, Şevket 153, 189
Pangalos 119
Pannonia Ovası 169
Papadopoulos, Theodore 75, 148
Paris 10, 11, 21, 100, 138, 152, 215, 247
-Sulh Konferansı 10
Parlatır, İsmail 146
Patrikhane 5, 74, 75, 77, 78
Patriklik 6, 63, 64, 75, 76, 78, 108
patrimonyal 29
Pax Ottoman (Osmanlı Barış Dönemi) 116
Peç 149
Pekin, Ersun 52, 53
Pelekanon Savaşı 80, 81, 82
Pera/Galata 140
Pınarbaşı Suyu 126
Pirene, Henri 21
Pius II 142, 208, 230
PKK 59, 70, 71, 72, 119, 123
Polonya 122, 171, 193, 196, 197
Pontus 76, 78, 94, 118
Portekiz 39
Portekizliler 218
Prens Sabahattin 92
Prestoroyka 172
Princeton Üniversitesi 15, 187
Prof. Dr. Halil inalcık Halk ve Çocuk Kütüphanesi 80
Prosopography 25
Protestanlık 52, 94

Putin, Vladimir 156, 172, 173, 174, 195, 196, 197, 198, 241

R

Radlof 170
Rami Mehmed Paşa 227
Rauf Bey 93
Reconquista 39
Renda, Günsel 52, 53
Riyad Kral Suudi Üniversitesi 256
Rochefoucauld, François de La 138
Rockefeller Bursu 127
Rodos 211, 217, 224, 234
Roma 38, 104, 142, 144, 208, 209, 217, 230, 231
-imparatorluğu 142, 209, 217, 231
-imparatoru 142, 208, 230
Roosevelt 183
Royal Historical Society 15
Röpke 182
Ruben, Walter 177
Ruhanî Meclis 108
Rûhî 36
Rum 31, 56, 58, 70, 74, 77, 82, 83, 100, 107, 108, 109, 141, 142, 148, 149, 150, 208, 222, 230, 235, 237, 250
Rumeli 38, 58, 71, 138, 141, 142, 157, 171, 180, 201, 211, 212, 219, 234, 235, 236
-payitahtı 138
-Anadolu kadıaskerleri 219, 236
Rumeli-i Şarki vilayetimiz 71
Rumlar 26, 37, 58, 94, 138
Rus
-Çarlığı 170, 194
Rus Devleti 125
-imparatorluğu 169, 171, 194
-prenslikleri 169
-Batı ittifakı 185
Ruslaştırmak 195
Rusya 58, 61, 74, 78, 91, 106, 116, 118, 119, 123, 127, 149, 155, 156, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 180, 184, 185, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 218, 241, 247

S

Saddam 95, 118
Safiye Sultan 213, 219, 233
Sahillioğlu, Halil 152, 153
Sahip Giray Han 10
Said, Edward 24
sakal-ı Şerif 206, 217
Sâkînâmeler 129, 131
Salman Reis 218
Samsa Çavuş 30
Sancak-ı Şerif 206, 229
Saraybosna Üniversitesi 16
Saray-ı Hümâyûn 232
Saruca bölükleri 43, 224
Saruhan 29
-ili 29
Sauva 195
Schneider 140
Scolaris 63
Sedat Alp 182
Seignobos, Ch. 145
Sekban
-sancakları 224
-saruca bölükleri 224
Selânikî 215, 216, 233, 234
Selçuk
-saltanatı 34
-sultanı 34
Selçuklu
-Devleti 29, 178, 200
-imparatorluğu 60, 200, 201
Selçuklular 36
Selim I 37, 39, 110, 221, 237
Selim II 210, 212, 232, 234, 235
Selim III 130
Sen Sinod 149
Sevr 19, 59, 241
Seydi Bey (Adliye Vekili) 40
Seyid Mehmed (Bahriye Binbaşısı) 121
Sırp milliyetçiliği 41
Sırplar 58
Sibir Hanlığı 170
Simitis hükümeti 118
sipâh-bed 29
sipeh-sâlâr 29, 31
Sivastopol 195, 196
Siyasal Bilgiler Fakültesi 14, 116, 120, 184, 186
Slavlar 26
Sofya 15, 16, 117
-Üniversitesi 16
Sokullu Mehmed Paşa 212, 218, 219, 235

Sorbonne 10, 11
Sovyetler 44, 46, 174
Söğüt 31, 87, 99
St. John korsanları 211
Stalin 123, 168, 172, 183, 185, 195
Stein, Mark L. 54
Sultân-ı a'zam 38
Sultânu'l
-Arab ve'l-Acem 38
-Berreyn ve Hakânu'l Bahreyn (iki karanın sultanı ve iki denizin hakanı) 38
-Guzât ve'l-Mücahidîn 38
-Mu'azzam 38
Sultânu'r-Rûm (Anadolu Sultanı) 38
Sultânu's-Selâtîn 38
Sumatra Sultanı Alâeddin 39
Suriye 59, 61, 71, 101, 119, 156, 157, 171, 172, 200, 201
-bunalımı 171, 172
Suudi Arabistan 95, 201, 217, 239, 255
Sülemiş isyanı 33
Süleyman II 220
Süleyman Paşa 138, 211, 212, 235
Süryaniler 101

Ş

Şair ve Patron 5, 49, 56, 79
Şap Denizi 66
Şark Meselesi 94, 119, 248, 249, 250
Şemsettin Bey 161
Şenyürek, Muzaffer 185
Şerefeddin Mukbil 35
Şeyh Hüca 212, 213
Şikâyetnâme 49

T

Tâcü't-Tevârih 211
tagallüb-i nisvan (kadınların gücü ele geçirmesi) 223
tagayyür ve fesad devri 233
Talay, İstemihan 52, 53
Tanzimat 14, 17, 41, 55, 79, 81, 92, 158, 179, 180
-devri 179
Tarde 10
Tarih Kurumu 6, 11, 14, 66, 81, 87, 121, 127, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 176, 182
Tarihçilerin Kutbu 5, 54, 57, 68, 79, 99, 132
Tarih-i
-Osmani Cemiyeti 160, 161
-Osmani Encümeni 161, 163
-Osmani Mecmuası 161
Tatar Türkü 194
Tatarlar 193
TBMM 40, 44, 46, 47, 80, 86, 102, 104, 157, 203, 248
Tengri 205
Tercüman 10
Tevarîh-i Âl-i Osman 89
Tevekkül Hamamı 126
Tibet 172
TİKA 173
timar sistemi 214, 233
Timur 36, 98, 178
Tiran 15
Todorov, Nikolai 41
Togan, Zeki Velidi 185
Topkapı Sarayı 27, 127
Toynbee, A. 23
Trabzon 209, 217, 231
Trakya 138, 183, 184, 244
Trakya serhaddi 138
Trapezuntios 208, 209, 230
TSK 57, 110
Tukin, Cemal 178
Tuna 24, 179, 217, 231, 249
Tunus 95, 106
Turcica 28
Turgut Alp 30
Turhan Sultan 213, 222, 223, 225, 233, 237
Turkish Empire 200, 202
Tursun Bey 139, 141
Tursun Fakîh 87, 88
Tuzpazarı 125
Türk
-Dilini Tedkik Cemiyeti 11
-halıları 250
-İslam'ı 56
-Kültürünü Araştırma Enstitüsü 14
-milleti 66
-Tarih Cemiyeti 160, 161, 163, 164
-Tarih Kurumu 6, 11, 14, 66, 81, 87, 121, 127, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 176, 182
-Tarih Tezi 162, 177
Türk-İslam 32, 138, 139, 143, 173, 187

-sentezi 187
Türkistan 10, 170
Türkiye 4, 5, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 26-28, 42, 44, 46-48, 51, 54, 59, 61-63, 68-80, 83, 90-92, 94-96, 98, 99, 103-109, 111, 113-123, 125, 127-130, 148-152, 154-157, 160, 161, 164, 166, 168, 172-175, 179, 180, 181, 183-187, 189, 190, 193-196, 198, 200, 201, 203, 228, 232, 240-251, 253
-Cumhuriyeti 27, 70, 90, 105, 109, 113, 114, 116, 118, 119, 148, 151, 164, 168, 173, 174, 200, 201, 203, 241, 242, 246, 247
Türkler 10, 11, 26, 59, 72, 85, 95, 108, 162, 169, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 205, 229, 245, 246, 249, 250, 251
Türkmen
-kabileleri 58
-uç beyleri 31
Türkmenistan 175, 198
Türk
-Moğol geleneği 30
-Osmanlı imparatorluğu 254

U
uç beylikler 29
Uçlar Emiri Çobanoğulları 89
Ukrayna 122, 172, 195, 196, 197, 198
Ulucamii 125
Uludağ Üniversitesi 128
Ulufe 43, 216, 221, 237
Uluslararası Balkan Araştırmaları Merkezi 166
UNESCO 120, 252
Urfa 101, 121
Uygur
-bölgesi 172
-imparatorluğu 200, 201
Uygurlar 199
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 161, 163

Ü
Üçcan, Fikret 52
Üsküdar 82, 83, 207, 231

V
Vahdettin (Sultan) 62, 226, 227
Valide Sultan 220, 236
Van 58
Varlık 55
Vefâiyye 30
Venedik 37, 170, 211, 212, 216, 223, 224, 225, 234, 235
Venedikliler 139, 224
Verheugen, G. von 120
Victor Hugo 121
Vidin 179, 180
Viyana 15, 51, 100, 171, 194, 226, 227
-kongresi, 1815 171
Volga 16, 196, 218

W
Wallerstein, Immanuel 23
Washington 155
Weber 22, 25, 29, 41
Webster 242
Wittek, Paul 21, 24

Y
Yahudiler 57, 100, 140, 244
Yakın Doğu 171, 172, 255
Yalakova 34, 89, 97
-Savaşı 97
Yalçın, Hüseyin Cahit 92
Yalova 5, 34, 84, 85, 86, 87, 89, 97
Yarhisar 31, 32
Yasef Nassi (Dom João Migas Mendes) 210
Yavuz Selim 38, 205, 206, 208, 218, 226, 228, 229, 230
Yazar, E. 52
Yazıcızade 32, 98
Yemen 218, 222, 238
Yeni Türkiye 27, 119, 168
Yeniçağ 77, 177, 178, 179, 249, 255
Yeniçeri
-ağası 111, 218, 219, 223, 238
-Ocağı 111, 237, 238
Yeniçeriler 43, 93, 110, 215, 221, 237
Yenişehir 31, 32, 33, 87, 89, 99
Yesrib 65
Yıldırım Bayezid 35, 38, 98, 206, 229
YÖK 86, 105
Yunan
-diasporaları 63

-hükümeti 76, 78
-isyanı 118
-Rum Diasporası 109
Yunanistan 61, 70, 74, 76, 77, 78, 98, 100, 116, 118, 119, 123, 148, 150, 151, 224, 241, 244, 245
Yusuf Akçura 10
Yücel, Hasan Âli 163, 165, 186

Z

Zachariadou, Elizabeth 253
Zembilli Cemali Efendi (Şeyhülislam) 209
Ziya Paşa 246

"Dünya Tarih Yazıcılığında Tarihimizi Biz Türkler Temsil Etmeliyiz"

Yakın zamanlara kadar tarihimizi başlıca Hammer, Zinkeisen ve Jorga temsil etmekteydi. Osmanlı arşivlerinin açılmasıyla beraber tarih araştırmaları yeni bir evreye geçmiştir. Bu arada tarihin konusu yeni konulara erişmiş bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, başta Fransız Annales ekolu ile devlet tarihleri yerine toplumların tarihi ana araştırma alanı haline gelmiştir. Türkiye'de bu yeni tarihçilik akımını ilk olarak Halil İnalcık ve Ömer Lütfi Barkan temsil etmiştir. İnalcık'ın çalışmalarında Sancak Tahrir Defterleri ana kaynak olarak araştırma konusu olmuştur. Bu defterlerden arşivimizde bulunan en eski defter 1432 tarihli Arvanid (Arnavutluk) Defteri'dir. Aynı zamanda kadı sicilleri sosyal tarih için kullanılmaya başlanmıştır. Bu kaynakları kullanan yeni Osmanlı tarihçiliği Batı'da Osmanlı üzerinde yapılan tarihçiliği geride bırakmıştır.

"Bugün Artık Osmanlı-Türk Tarihini Batı Dünyası Türkçe Eserlerden Öğrenmektedir"

Bu yayınlardan ortaya çıkan gerçekler Osmanlı yayılışı ve medeniyeti üzerine görüşleri temelinden değiştirmiştir. Osmanlıların Balkanlar'da yayılışı "kılıç kuvvetine" değil ileri bir idare ve toplum sistemine bağlı olmuştur. İnalcık'ın "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na" başlıklı makalesi Sırpçaya tercüme edilmiş ve akabinde Sırbistan Bilimler Akademisi İnalcık'a üyelik tevcih etmiştir. Öte yandan İnalcık'ın *Classical Age* (Klasik Çağ) başlıklı kitabı Balkan dillerine tercüme edilmiş ve üniversitelerde ders kitabı kabul edilmiştir. İnalcık'ın başlıca kitapları Arapçaya tercüme edilmiş, 2011'de King Faysal Uluslararası Ödülü İnalcık'a tevcih edilmiştir. Halil İnalcık'ı uluslararası bilim alanında tanıtan ikinci önemli faaliyeti *Encyclopedia of Islam*'da yayımladığı kırk kadar makaledir. Öte yandan İngilizce bir eser olan *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*'nin İnalcık'a ait I. cildi, Yunanca, Lehçe ve Rusçaya çevrilmiştir. Son olarak bir yayınevi eserlerinin Çinceye çevrilmesi için kendisinden izin istemektedir.

"Halil İnalcık'ın Batı Üniversitelerinde Hocalığı"

İlk kez 1953-1954'te Amerika Columbia Üniversitesi'ne misafir profesör olarak bir yıl ders vermek üzere çağırılmış; sonraları Princeton, Pennsylvania ve Harvard Üniversiteleri'ne davet edilmiştir. İnalcık, Ankara Üniversitesi'nden 1972'de emekli olunca Chicago Üniversitesi'ne davet olunmuş, orada 1986'ya kadar 15 sene tedriste bulunmuştur. Bu arada Türk-Amerikan, İngiliz Akademilerine üye seçilmiştir. Ayrıca yirmi üç yerli ve yabancı üniversite kendisine şeref (honoris causa) payesi tevcih etmiştir. UNESCO, 6 ciltlik bir Dünya Tarihi yazmaya karar verdiği zaman, 1500–1800 dönemini kapsayan 5. cildin editörlüğünü İngiliz tarihçi Peter Burke ile Halil İnalcık'a tevdi etmiştir.

Halil İnalcık

Halil İnalcık'ın eserlerinin hülasası diyebileceğimiz ***Tarihe Düşülen Notlar***, 2 cilt halinde yayımlanıyor. 1. ciltte İnalcık'ın tarihe geçen konuşmaları yer alırken; 2. cilt, İnalcık'la yapılmış röportajlardan oluşuyor. Halil İnalcık'ın tarihî-güncel birçok konuyu kapsayan ve asırları aşan metodolojik değerlendirmeleri, her biri birer ders niteliği taşıyan konuşmalarıyla birleşiyor ve tarihe düşülen en anlamlı notlardan biri oluyor...

ISBN 978-605-08-1944-1

timas.com.tr